

Назорати парламенти бахши амният: шарту шароит, механизмҳо ва нуқтаи назари амалӣ

Њамаи њуќуќњо ба ќайд гирифта шудаанд. Нашр гардидани ягон ќисми дастури мазкур, нигоњ доштани он дар системаи њифзи маълумот, интиќоли он дар ягон шакл ва тавассути воситањои гуногун, аз он љумла, тариќи почтаи электронї, нусхабардорї, дар шакли сабтшуда ё дигар роњ бе розигии пешакии Иттињоди байнипарламентї ё Маркази назорати демократии ќуввањои мусаллањи Женева манъ аст.

Нашри мазкур ба шарте пањн карда мешавад, ки минбаъд он дар ягон шакл бе розигии пешаќи бо ношир ва њама гуна ороиш, ки аз нусхаи нашргардида фарќ мекунад ё њангоми шароитњои мувофиќ, ки ношири минбаъда он шароитњоро риоя мекунад, фурухта нашавад.

ISBN 92-9142-142-1 (IPU)
ISBN 86-83543-10-2 (CCMR-DCAF)

**Назорати парламенти бахши амният:
шарту шароит, механизмњо ва нуќтаи назари амалї**

Аз тарафи сохторњои зайл ба табъ расидааст:
Иттињоди байнипарламентї
Маркази назорати демократии ќуввањои мусаллањи Женева

Сармуњаррирон:
Филлип Флури, Швейтсария
Андер Би Љонсон, Шветсия

Муњаррир ва муаллифи асосї:
Ганс Борн, Нидерландия

Presses Centrales Lausanne SA

Назорати парламенти бахши амният: шарту шароит, механизмъ ва нуқтаи назари амалӣ

“Vis consilii expers mole ruit sua”

(Қуввае, ки аз ақли солим маърум аст,
худаш худашро бар бод медиҳад)

Горатсий, Одњо 3, 4, 65

**Дар тањияи дастури мазкур оид ба назорати парламентиї бахши
амният шахсони зайл сањм гузоштаанд:**

Сармуњаррирон:

Филлип Флури (Швейтсария), Андер Би Љонсон (Шветсия)

Мухаррир ва муаллифи асосї:

Ганс Борн (Нидерландия)

Њаммуаллифон:

Алексей Арбатов (Россия), Jean-Christophe Burkel (Фаронса), Eva Busza (ИМА), Marina Caparini (Канада), Umit Cizre (Туркия), David Darchiashvili (Гурљистон), Jonah Isawa Elaigwu (Нигерия), Hans-Peter Furrer (Швейтсария), Denise Garcia (Бразилия), Suzana Gavrilesu (Руминия), Wilhelm Germann (Олмон), Owen Greene (ШМ), Miroslav Hadzic (Сербия ва Монтенеро), Karl Haltiner (Шветсария), Heiner Hänggi (Швейтсария), David Hobbs (ШМ), Jan Hoekema (Нидерландия), Rogier Huizenga (Нидерландия), Andrzej Karkoszka (Полша), Peter G. Kelly (ИМА), Simon Lunn (ШМ), Tom McDonald (ШМ), Dorijan Marsic (Словения), Gian Giacomo Migone (Италия), Michael F. Noone (ИМА), Aleksandr Pikayev (Россия), Christine Pintat (Фаронса), Andreas Prüfert (Олмон), Christopher Sabatini (ИМА), Liliane Serban (Руминия), Ravinder Pal Singh (Њиндустон), Anders C. Sjaastad (Норвегия), Bauke Snoer (Нидерландия), Svitlana Svetova (Украина), Jan Trapans (Латвия), Matias Tuler (Аргентина), Marlene Urscheler (Швейтсария), Pentti Väänänen (Финляндия), Biljana Vankovska (Македония), Marie Vlachova (Љумњурии Чехия), Casper W. Vroom (Нидерландия), Tamas Wachsler (Венгрия), Donna Winslow (Канада), Herbert Wulf (Олмон).

Њайати тањирия:

Willem van Eekelen (Нидерландия), Andreas Gross (Швейтсария), Miroslav Filipovic (Сербия ва Монтенеро), Stepan Sulakshin (Россия), Dimitro Tabachnik (Украина), Ahmad Husni Hanadzlah (Малайзия), Adeseye Ogunlewe (Нигерия) and Elissavet Papadimitriou (Гретсия) – аъзои Кумитаи Иттињоди байнипарламентї оид ба масъалањои сиёсї, амнияти байналмилалї ва беяроќгардонї – ва Beth Mugo (Кения) and Ricardo Vasquez (Аргентина), аъзои Кумитаи Иттињоди байнипарламентї оид ба масъалаи парламент, њуќуќ ва њуќуќњои инсон.

Таќризгар:

Oliver Wates (Британия Кабир)

Нусхаи асл: ба забони англисї, Женева, 2003

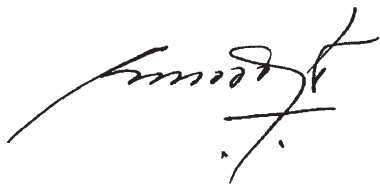
Сарсухан

Амният дар ҷаёт ва фаъолияти одамон ғои асосиро ишғол мекунад. Аз ин рӯ, ниёзот муъим аст, то ки дар сиёсати миллӣ нуқтаи назари онҳо дар бораи амният инъикоси худро ёбанд. Сиёсат бояд арзишҳои асосӣ ва қоидаҳои, ки бо амният алоқаманд аст муттаъид созад, давлат бошад онҳоро муҳофизат намояд.

Аз ин рӯ зарур аст, ки намоёндагони аз тарафи халқ ба парламент интихобгардида бо ӯкумат ва соъаи амният ӯамкории зич дошта бошанд. Саъю қӯшиши ӯар як иштирокчи ин ӯамкорӣ бояд ба ба даст овардани мақсади ягона равона гарданд, гарчанде нақши онҳо аз ӯамдигар бо куллӣ фарқ мекунад. Парламент барои қабули санадҳои қонунгузор, буъет масъул аст ва назорати бахши амниятро амалӣ мегардонад. Парламент вазифаҳои зикргардидаротанҳо дар мавриди дастрасии озод ба маълумот, донишҳои зарурии техники, ӯамчунин ӯангоми мавҷуд будани қувва ва хоёиши масъул будан барои ӯукумат пурра иълро карда метавонад. Ин дар навбати худ базаи иълтимоиро талаб мекунад, ки бо боварӣ ва ӯамдигарфаъмӣ мустаъкам гардидаанд.

Масалан дар Чили муносибатҳои байни ӯомеа ва қувваҳои мусаллаъ тайи солҳои охир ба куллӣ беътар гардидаанд. Имрӯз ӯомеаи ӯаёноӣ дар ин кишвар фази ӯурмату энтироми яқдигар ва ӯамкориро мебинад, ки он, мо умед дорем, оянда боз ӯам мустаъкам мегардад.

Мо боварии комил дорем, ки дастури мазкур дар муттаъид гардидани саъю қӯшиши ӯамаи шахсони дар арсаи амният амалқунанда дар роёи неқӯаъволии ӯар як шаърванд мусоидат хоъад кард.

Сенатор Сержио Паез Вердуго
Раиси Шӯрои Иттиъоди байнипарламентӣ

Пешгуфтор

Аз қадимулайём мустақилияти миллї ва амният омилњои муњим барои қобилияти њаётии давлат њисоб гардидаанд. Имрӯз нақши шахсоне, ки бо таъмини амният сару қор доранд, ба қуллї тағйир меёбад. Намудњои нави низоњњои мусаллањ ва мустақамгардонии робитањои байни давлатњо ба биниши нави ҳудидея асосии амният мусоидат мекунад. Њамлањои 11 сентябри соли 2001 ва оқибатњои он ин заруратро танњо таъкид карданд.

Назорати натиљабахши парламентї, њамин тариқ, дар қори тањия ва лӯрої намудани механизмњое, ки ба афзоиши шаффофият ва масъулият дар қори хидмати амният равона гардидаанд, њалқунанда мебошанд. Њангоми набудани чунин назорат хатари аз тарафи хадамоти амният нодуруст маънидод гардидани вазифањои худ ва аз рӯи қоидаи «давлат дар дохили давлат» рафтор қарданашон ба миён меояд: аз захирањои нодир суиистифода намуда, таъсири аз њад зиёди сиёсї ва иқтисодї расонда метавонанд. Онњо метавонанд ба демократизатсия ҳалал расонанд ва, њатто, эътимолияти ба миён омадани низоњро қузӯр гардонанд. Дар њоле ки лӯмеањои дар давраи гузариш қарордошта ва аз лъангу бӯронњо харобгашта зери тањдиди махсус қарор доранд, кишварњои бо демократияи устувор бояд дар он лӯињо барои њалли мушкилоти муносибатњои њарбию шањрвандї қўмак расонанд, онњо тағйир дода, ба вазъияти лӯрої мувофиқ гардонанд.

Ҳудидея табиат ва лӯараёни инкишофи бахши амният зарурати гузаронадани назорати натиљабахши парламенти пешақї муқаррар мекунад. То он даме, ки парламентњо аз тањқикоти мустақил ва экспертиза истифода набаранд, гуногунрангии масъалањои соф техникаї, њаљми бузург ва мушкилоти сохторњои ташкили-штатии бахши амният, њамчунин қонунњои махфї, амрњо ва дастурњо қори аъзои парламентњоро мушкил мебаронад.

Аз ин рӯ, Иттињоди байнипарламентї (ИБ) ва Маркази назорати демократии куввањои мусаллањи Женева (МНДҚМ) зарурати дар боло зикргардидаро ба назар гирифта, розї шуданд, ки дастури мухтасар ва дастрасеро тањия намојанд, ки он интиҳоби муқаммалї таљрибавї ва механизмњои амалигардонии назорати парламенти соњаи амниятро пешниҳод мекунад. Дастури мазкур ин таљассуми ин деия дар амал гардид. Дар лӯараёни оморасозї матни дастур аз тарафи њайати тањририяи аъзои парламентњо ва мутахассисони соњањои гуногун њаматарафа тафтиш қарда шуд.

Дастури мазкур бо назардошти он навишта шудааст, ки модели ягонаи дар њамаи кишварњо амалқунандаи назорати парламенти бахши амният вуљуд надорад. Қоидањо ва таљриба, ки барои баъзењо қобили қабул ва натиљабахш аст, барои дигарон қобили қабул ва ғайриимқон буда метавонанд. Ба замми ин, аъзои парламентњои кишварњои гуногун вақолатњои гуногун

*Иттиъоди байнипарламентӣ ва назорати демократии қувваҳои мусаллаъ –
назорати парламенти сохтори амният, 2003*

доранд. Ихтилофҳои мавҷударо ба инобат гирифта, баъзе пешниҳодҳои дар дастури мазкур омада мумкин аст аз ҷаёт дур бошанд. Дар баробари ин, табиати душвори масъалаи амният имкон медиҳад, ки дар як китоб ҷамаи ҷанбаҳои он баррасӣ гарданд. Дастури мазкур ҷамчун курси муқаддима вие оид ба таъкими назорати парламенти баҳши амният бояд баррасӣ гардад. Мо умед дорем, ки ин китоб хонандаро барои таъкиқоти минбаъда ҷавасманд мегардонад ва дар дарки сиёсат ва таърибаи соҳаи амният ҷамчун инъикоси қўшиши самими одамон боварӣ доштан ба чизе, ки баъраш онҳо хидмат мекунад, саъми арзанда хоҳад буд.

Андерс Би Љонсон

Котиби кулли Иттиъоди
байнипарламентӣ

Сафир доктор Теодор Г.Винклер

Директори Маркази назорати
демократии қувваҳои мусаллаъи
Женева

Аз дастури мазкур чӣ дарёфт кардан мумкин аст?

Дастур аз 8 қисм иборат аст, ки ҳар яке якчанд бобро дар бар мегиранд. Онро бо ду тарз хондан мумкин аст. Хониши пурраи китоб дарки аз ӯама бештар пурраи ӯамаи масъалаи амният ва нақши назорати парламенти таъмин менамояд. Аммо ӯамчунин метавон боб ва қисматҳои алоҳидаи онро, ки барои шумо бештар шавқовар аст, хонд. Нишондоди мавзӯӣ ва истинодҳои гуногуни чандтарафа маъз барои ӯамин таъин гардидаанд.

Дар дастури мазкур блокҳои алоҳида дохил карда шудаанд, ки саволҳои мушкили матни асосиро мефаҳмонад, онро бо намунаи қонунҳо ва амрҳои шарҳ медиҳад ва ӯамчунин тағрибаи назорати парламенти соҳаи амниятро дар мамлакатҳои гуногун равшан мегардонанд. Дар охири ҳар як қисмат блоке ӯаст зери унвони «Шумо ӯамчун узи парламент чӣ қор карда метавонед», ки дар он тавсияҳои алоҳида дода мешавад. Аммо, чӣ тавре ки дар боло қайд гардид, ин тавсияҳо ро бо назардошти шароити миллӣ бояд баррасӣ намуд.

Ду қисмати аввал шарҳи назариявӣ ва амалии назорати парламенти бахши амниятро дар бар мегирад. Дар қисмати 1 диққати асосӣ ба инкишофи идеяи асосии амният ва барассии умумии нақши парламент ва дигар муассисаҳои давлатӣ дар соҳаи амният равона гардидааст. Масъалаҳои асосие, ки дар қисмати 1 баррасӣ гардидаанд:

- ☐ Муваффақиятҳои солҳои охири соҳаи амният?
- ☐ Ба ном таъдидҳои нав чист ва ӯавоб ба онҳо?
- ☐ Барои чӣ назорати парламенти бахши амният зарур аст?
- ☐ Шарту шароитҳои асосии идоракунии демократии бахши амният кадомҳоянд?
- ☐ Нақши парламент дар муносибат бо ӯукумат ва ӯоқимияти судӣ дар чист?

Дар қисми дуюм ӯамаи зинаҳои сиёсати миллии амният, ӯамчунин қоидаҳои байналмилалӣ, ки ба сиёсати миллии амният дахл доранд инъикос меёбанд. Ду боби охири қисмати 2 нақши ӯомеаи шаҳрвандӣ ва воситаҳои аҳбори умумро ӯамчунин нақши сиёсати гендериро дар соҳаи амният равшан менамояд. Масъалаҳои муъимтарини қисми мазкур инъоянд:

- ☐ Нақши парламент дар қабули қарор дар бораи сиёсати миллии амният дар чист?
- ☐ Бо кадом тарз ӯуқуқи байналмилалӣ имкониятҳои сиёсати миллии амниятро мусоидат мекунад ё онро маъдуд менамояд?
- ☐ ӯомеаи шаҳрвандӣ ва воситаҳои аҳбори умум ба соҳаи амният чӣ таъсир мерасонанд? Ин таъсирро парламент чӣ тавр метавонад истифода барад?
- ☐ Роҳи маълумотгардонии ӯомеа оид ба масъалаи амният кадомҳоянд?
- ☐ Нақши занон дар соҳаи амният?

Дар қисмати 3 қӯиши ӯавоб додан ба саволи «Кӣ дар соҳаи амният кӣ аст?» карда шудааст. Сухан дар бораи ӯарбиён, ҳадамоти иктишофӣ, политсия ва дигар ташилотҳои ӯарбии давлатӣ ва ширкатҳои хусусӣ оид ба таъмини амният меравад. Масъалаҳои асосии ин қисм инъоянд?

- ☐ Вазифаҳои асосӣ ва тавсифи ҳар як ҳадамоти амният?
- ☐ Кадом механизмҳои масъулияти дохилӣ ва беруниро бояд таъсис дод?
- ☐ Назорати парламенти ҳадамоти амниятро бо кадом роҳҳои метавон самаранок гардонд?

Дар қисмати 4 санадҳои ва воситаҳои, ки аз онҳо аъзои парламентҳои барои амалигардонии назорати бахши амният истифода бурда метавонанд, баррасӣ гардидаанд. ӯамчунин ба саволҳои зайл чунин ӯавобҳои пешниҳод гардидаанд:

- ☐ Барои амалигардонии назорати бахши амният аъзои парламентҳои аз кадом ӯульчатҳои метавонанд истифода баранд?

*Иттиҳоди байнипарламентӣ ва назорати демократии қувваҳои мусаллаҳ –
назорати парламенти сохтори амният, 2003*

- ☐ Салониатнокии аъзои парламентро дар масъалаи амният бо кадом роҳ метавон баланд бардошт?
- ☐ Ғушқуниҳо ва таъқиқотҳои парламент дар масъалаи амният чӣ нақш мебозанд?
- ☐ Баъри самаранокии кори кумитаҳои мудофия чӣ қорро метавон анҷом дод?
- ☐ Нақши Омбудсмен?
- ☐ Бо кадом роҳ институти Омбудсмен барои мудофия қор мекунад?
- ☐ Барои чӣ аъзои парламент бояд ғойҳои ғойғиршавии ҳадамоти амниятро ташриф оваранд?

Қисмати 5 шароитроеро, ки барои амният таъдиди муайян доранд, аз қабилӣ ваъзӣи фавқуллода, таъдиди амнияти дохилии кишвар, терроризм ва киберғинот, баррасӣ менамояд. Ђамҷунин суҳан дар бораи иштирок дар миссияҳои сулҳовар меравад. Дар қисмати панҷум масъалаҳои зайл равшан мегарданд:

- ☐ Чӣ тавр тавозуни байни ваъзӣи фавқуллода ва таъмини амнияти долхилӣ ва энтироми нуқуқиҳои инсонро метавон нигоҳ дошт?
- ☐ Мақсад ва маъдуддиятҳои ваъзӣи фавқуллода кадомҳоянд?
- ☐ Баъди 11 сентябр чӣ диғарғунӣ ба амал омаданд? Чӣ тавр терроризмро аз энтирози қонунии демократӣ метавон фарқ қард? Оқибатҳои 11 сентябр барои анияти байналмилалӣ давлатҳо чӣ ғунаанд? Нақши парламентҳо дар ин соҳа чӣ ғуна аст?
- ☐ Оё даҳлати парламент дар қабул намудани қарор дар бораи фирисодани қушунҳои ғарбӣ ба қорилға барои иштирок дар амалиётҳои сулҳуғёнаи байналмилалӣ ба ғост?

Дар қисматҳои 6,7 ва 8 се намуди захираҳои таълил мегарданд, ки ба соҳаи амният дахл доранд. Дар қисмати 6 ба масъалаи буғети мудофия ва назорати иғрои он аз тарафи парламент ва апостериори ташкилотҳои давлатии аудиторӣ диққати асосӣ дода мешавад.

- ☐ Оё буғет ғузи таркибии амният шуда метавонад?
- ☐ Чӣ тавр шаффоқият ва масъулият бо буғети мудофия муносибат доранд?
- ☐ Шароитҳои назорати самарноки иғрои буғети мудофия чӣ ғунаанд?
- ☐ Бо кадом роҳ метавон тағтиши аудиторӣ бағши амниятро ғузаронд? Барои чӣ тағтишҳои аудиторӣ мустақил заруранд ва онҳо чӣ тавр фаъолият мекунанд?

Дар қисмати 7 суҳан дар бораи қарҳои бағши амният ва қумак ба аъзои парламентҳо дар масъалаи ба танзим даровардани ғайати қарӣ, интиқоби қарҳои, омода намудани қормандон, ба нафақа баромадан ё истеғфо додан, ўгдадориҳои ғарбӣ ва хидмати алтернативӣ меравад.

- ☐ Чӣ тавр арзишҳои демократӣ дар қори қарҳои дар соҳаи амният тағбик мегарданд?
- ☐ Оё хидматчиҳои ғарбӣ метавонанд, ки иттиғқҳои ғарбӣ тағсис диғанд?
- ☐ Хусусиятҳои хоси ўгдадориҳои ғарбӣ ва хидмати алтернативӣ дар кишварҳои ғуноғун чӣ ғунаанд?
- ☐ Оё кодекси рағтор барои қарҳои соҳаи амният вуғуд доранд? Оё стандартҳои байналмилалӣ амалқунада ғастанд?
- ☐ Қадом ғанбаҳои идорақунии қорманди соҳаи амният ба аъзои парламентҳо дахл доранд?

Дар охири қисми 8 захираҳои маводи соҳаи амният, аз ғумла таъвили қарҳои (чӣ ва аз қӣ), қариду фируғи қарҳои ва трансферҳои баррасӣ мегарданд.

- ☐ Мағбурии қонунӣ қист?
- ☐ Қабули ғаматарағи қарор дар бораи таъвили қарҳои чӣ мағно дорад?
- ☐ Қадом ваъзӣ аз ғинғати нуқуқи мағфиятро сағед мекунанд?
- ☐ Чӣ тавр парламент метавонад ин мушкилотро арзёбӣ намояд?

Мундариља

Сарсухан	1
Пешгуфтор	2
Аз дастури мазкур чӣ дарёфт кардан мумкин аст?	4

Қисми I

**Таъаввули ақидаҳои асосии амният ва иштирокчиёни он:
ситезае, ки ба аъзои парламентҳо дода шудааст**

Боби 1: Амнияти тағйирёбанда дар аъзои тағйирёбанда	12
Боби 2: Мувофиқи назорати парламентӣ	15
Боби 3: Нақш ва ӯдадориҳои парламент ва дигар сохторҳои давлатӣ	17

Қисми II

Назорати сиёсати миллии амният

Боби 4: Пурзӯр намудани сиёсати миллии амният	22
Боби 5: Сиёсати миллии амният ва созишномаҳои байналмилалӣ	27
Боби 6: Нақши ҷомеаи шаҳрвандӣ ва воситаҳои ахбори умум	31
Боби 7: Масъалаи гендер ва сиёсати амният	39

Қисми III

**Амалиётҳои асосие, ки ҷузъи таркибии бахши амният ба ӯисоб
мераванд**

Боби 8: Низомии	46
Боби 9: Дигар созмонҳои давлатии ӯарбикунонидашуда	51
Боби 10: Сохторҳои полтсия	53
Боби 11: Хадамоти махфӣ ва иктишофӣ	56
Боби 12: Хадамоти хусусии муҳофизатӣ ва ӯарбӣ	61

Қисми IV

Амнияти миллӣ зери назорати парламент: шароит ва механизмҳо

Боби 13: Шартҳои назорати самарабахши парламентӣ	66
Боби 14: Татбиқи механизмҳои парламентӣ дар бахши амният	71
Боби 15: Кумитаҳои парламент оид ба масъалаҳои мудофия ва амният	77
Боби 16: Омбудсмен	81
Боби 17: Ташиф овардан ба созмонҳо ва иншоотҳои бахши амният	85

Қисми V

**Назорати баҳши амният дар амал:
шароитҳои фавқулода ва амалиёт**

Боби 18: Вазъияти фавқулодда	90
Боби 19: Таъмини амнияти дохилӣ	94
Боби 20: Терроризм	98
Боби 21: Амният ва технологияи иттилоотӣ: мушкилоти нав ва воситаҳои ҷалли он	106
Боби 22: Миссияҳои байналмилалӣ сулҳуёна	109

Қисми VI

**Захираҳои молиявӣ:
муқаррар намудани назорати самараноки буҷетии соҳаи амният**

Боби 23: Амният ва ӯқимияти пул	118
Боби 24: Назорати хароҷоти миллии буҷетӣ барои амният	130

Қисми VII

**Захираҳои инсонӣ дар соҳаи амният:
таъмини кордонӣ ва назорати демократӣ**

Боби 25: Мусоидат намудан ба тасдиқи арзишҳои демократӣ дар сохтори амният	136
Боби 26: Сиёсати кадрӣ дар соҳаи амният	146
Боби 27: Ўндадориҳои ҷарбӣ ва бинобар эътиқод саркашӣ қардан аз адои хизмат	149

Қисми VIII

**Захираҳои маводӣ:
амалигардонии назорати самараноки интиқол ва хариди яроқ**

Боби 28: Хариди яроқ ва техникаи ҷарбӣ	158
Боби 29: Харидуфурӯш ва интиқоли яроқ	163

Иттиҳоди байнипарламентӣ чист?	174
---------------------------------------	-----

Маркази назорати демократии қувваҳои мусаллаҳи Женева	175
--	-----

Нишондоди алифбоӣ	177
--------------------------	-----

Рӯйхати блокҳо

Блоки № 1: Дигар таъдидҳои амният имрӯз	13
Блоки № 2: Намудиҳои гуногуни шартномаҳои оид ба амният	14
Блоки № 3: Вазифаҳои имконпазири шохани асосии ӯқимият дар соҳаи амният	18
Блоки № 4: Идракунии самаранок – муҳимтарин арзиш барои назорати демократии дар соҳаи амният	20
Блоки № 5: Масъалаҳои асосии сиёсати миллии амният	22
Блоки № 6: Демократияи бевосита ва тасдиқи шартномаҳои байналмилалӣ ва дигар созишномаҳои муҳим: мисоли Швейтсария	29
Блоки № 7: Ёомеаи шаҳрвандӣ дар Амрикои лотинӣ	32
Блоки № 8: Намудиҳои нави ӯанӯҳо: даврани мушкил барои озодии суҳан	34
Блоки № 9: Озодии суҳан баъди 11 сентябри соли 2001	35
Блоки № 10: Интернет-сайтиҳои парламентӣ	36
Блоки № 11: Парламентиҳо ва воситаҳои аҳбори умум	37
Блоки № 12: Масъалаи гендерӣ дар ӯараёни барқарорсозии сулҳ	39
Блоки № 13: Масъалаи гендерӣ дар амалётиҳои сулҳӯёна ва равандҳо	40
Блоки № 14: Занон дар қувваҳои мусаллаҳ: мисоли давлатҳои ТШАШ ...	41
Блоки № 15: Ёалби занон ба соҳаи амният ӯамчун ӯузи тарибии сиёсати гендерӣ	42
Блоки № 16: Аспектиҳои нав ва мушкилот, ки дар натиљаи ӯалби занон ба соҳаи амният ба миён меоянд	43
Блоки № 17: Давлатҳои, ки қувваҳои мусаллаҳ надоранд	46
Блоки № 18: Мақсади ислоҳоти соҳаи мудофия	47
Блоки № 19: Ёалби ӯарбиён ба фаъолияти ӯифзи ӯуқуқи шаҳрвандӣ дар Африқои ӯанубӣ	48
Блоки № 20: Мисоли дигар созмонҳои давлатии ӯарбиқунонидашуда дар баъзе давлатҳо	51
Блоки № 21: Тавсифи асосии политсия ӯангоми вучуд доштани демократия	53
Блоки № 22: Шароит ва ӯолатҳои ҳатарнок	54
Блоки № 23: Политсия дар Эритрея: мисоли давлати тараққӣ ёфтаистода	55
Блоки № 24: Парламент ва маблағҳои молиявӣ, ки барои ҳадамоти иктишофӣ таъин мегарданд: мисоли Аргентина	57
Блоки № 25: Кори кумитаҳои парламентӣ бо маводи маҳфӣ	58
Блоки № 26: Сохториҳои ҳусусии қудратӣ ва ӯарбӣ ва ҳатари энtimeroli ба демократия	61
Блоки № 27: Усулу маблағҳои, ки метавонанд аз ӯониби парламент барои амалисозии назорати демократии баҳши амният истиқода қарда шаванд	67
Блоки № 28: Дурнамои самарабахш барои назорати парламентии баҳши амният	68

Блоки № 29: Механизмҳо ва таърибаи баланд бардоштани салоҳиятнокии вакилон оид ба масъалаҳои амният: якҷанд маслиҳат	69
Блоки № 30: Тавсифи умумии усулҳо ва расмиёти амалигардонии назорати ӯқимияти илҳоя	72
Блоки № 31: Маслиҳатҳои барои гузаронидани пурсиши босамар	73
Блоки № 32: Тавсифи асосии кумитаҳои парлумон оид ба таъкиқ	75
Блоки № 33: Комиссия оид ба тадқиқоти ӯйивазкунии ҳайати ҳарбии Канада ба Сомалӣ: инъикоси амалиёти давлатии ҳисоботи парлумонӣ ба масъалаҳои амният	76
Блоки № 34: Вазифаҳои имконпазири кумитаи парлумон оид ба масъалаҳои мудоғиба ва амният	78
Блоки № 35: ӯаласаҳои яқӯояи кумитаи қорҳои қорилӣ ва кумита оид ба масъалаҳои амнияти стортинг (парлумони Норвегия)	79
Блоки № 36: Омбудсмен	81
Блоки № 37: Шарҳи фаъолияти омбудсменҳо дар баъзе ишварҳо	82
Блоки № 38: Вақолатдор оид ба масъалаҳои қувваҳои мусаллаҳи (парлумони Олмон)	83
Блоки № 39: Таърибаи Аргентина	85
Блоки № 40: Протоколи иловагӣ ба Конвенсияи СММ дар бораи манъи азоб имқониятҳои барои ташириф ба иншоотҳои ҳадамоти амният васеъ мекунад	86
Блоки № 41: Вазъияти фавқуллода: мақсад ва принцип	91
Блоки № 42: Пуштибонии амният ва демократия	95
Блоки № 43: Таърифи ҳангоми тафсири қонунгузори, ки оқибатҳои вазнин дорад	96
Блоки № 44: Ақсуламали Шӯрои амнияти СММ ба ҳодисаи 11 сентябри соли 2001	99
Блоки № 45: Мубориза ба муқобили терроризм	100
Блоки № 46: Конвенсия оид ба масъалаҳои ҳифзи шаҳрвандон вобаста ба истиқодаи «Системаи ҳудқори қорқарди маълумотҳои шахсӣ»	107
Блоки № 47: Амалиётҳои сулҳгӯена, амалиётҳои доир ба ниғон доштан ва барқарорсозии сулҳ: баъзе мафҳумҳои муфиди СММ	109
Блоки № 48: Раванди пай дар пайи амалигардонии амалиётҳои сулҳгӯена таъти роғбарии СММ	113
Блоки № 49: Қоидаҳои истиқодаи қувва/яроқ дар раванди қори миссияҳои сулҳгӯена	113
Блоки № 50: Омодагии афсарони сулҳгӯи СММ	115
Блоки № 51: Булёт: ӯзӯи асосии амалигардонии роғбарии демократӣ	118
Блоки № 52: Барои қӣ парламент дар таънияи булёт бояд иштироки фаъл дошта бошад?	119
Блоки № 53: Таносубияти қоизнокии қароғот ба мудоғиба ва ММД дар минтақаҳои гуногуни ӯағон ва баъзе мамлақатҳо	120
Блоки № 54: Низоми банақшагирӣ, барномасозӣ ва ташаққули булёт (НББТ)	122
Блоки № 55: ӯзӯи асосии булети мудоғиба: булети мудоғибаи Испания барои соли 2002	123
Блоки № 56: Мамониятҳои асосӣ барои шаффофияти булети соғаи амният	124

Блоки № 57: Се дараҷаи махфиятнокии маълумот ӯангоми тавсифи буҷети мудофия	126
Блоки № 58: Мушкилоти асосие, ки ба назорати самараноки истифодаи буҷети соҳаи амният ҳалал мерасонад	127
Блоки № 59: Намунаи буҷети мудофия дар баъзе кишварҳои Аврупои Ҷануби Шарқӣ (то соли 2001)	128
Блоки № 60: Аудитори генералӣ	130
Блоки № 61: Нақши Идораи аудитори миллии Британияи Кабир дар назорати парламенти бахши амният	132
Блоки № 62: Парламенти Гурҷистон ва назорати буҷет	133
Блоки № 63: Тавсияҳои Шӯрои Аврупо оид ба ӯуқӯқҳои иттиҳодияно барои ӯарбиёни кадрӣ	138
Блоки № 64: Роӯбарият ва таъсилоти шаӯрвандӣ дар қувваҳои мусаллаъи Олмон: принсипҳои «роӯбарикунии дохилӣ»	141
Блоки № 65: Кодекси рафтори кормандони мақомоти ӯифзи ӯуқӯқ бо қарори Ассамблеяи генералии СММ 34/169 аз 17 декабри соли 1979 қабул гардидааст	142
Блоки № 66: Кодекси рафтори САҶА оид ба ӯанбаҳои ӯарбӣ-сиёсии амният (1994): муқаррароти асосӣ	143
Блоки № 67: Идоракунии ӯайати шахсӣ : масъалаҳои асосӣ барои наомяндагони парламент	146
Блоки № 68: Шароити хизмати ӯарбӣ дар мамолики гуногун	150
Блоки № 69: Таъкиби даъватшудагон	151
Блоки № 70: Қарори Комиссияи СММ оид ба ӯуқӯқҳои инсон 1998/77: саркашӣ қардан аз хизмати ӯарбӣ бинобар эътиқод	153
Блоки № 71: Хизмати алтернативӣ: таърибаи Швейтсария	154
Блоки № 72: Барои ӯӣ аъзои парламентно бояд аз болои хариди яроқ назорат баранд	159
Блоки № 73: Сиёсати беасос ё духӯра дар соҳаи хариди яроқ, ӯамчунин хариди махфии яроқ метавонанд ба оқибатнои зайл расонанд	160
Блоки № 74: Сиёсати Нидерландия дар соҳаи дархости ӯарбӣ: нуқтаи назари назорати парламенти	160
Блоки № 75: Интиқоли яроқ: равшанӣ андохтан	163
Блоки № 76: Шартномаҳои минтақавӣ дар соҳаи харидуфурӯши яроқ	164
Блоки № 77: Такмили муӯзот барои таъмини сулӯ: наомяндагони парлумон ӯӣ тадбирноеро метавонанд амалӣ наомянд	166
Блоки № 78: Фурӯши силоҳои зиёдатӣ: натиљаҳои манфии ҳалӣ силоҳои	167
Блоки № 79: Нишондиҳандаҳои тахминии ӯаъми фурӯши силоҳои оташфишон	168
Блоки № 80: Барномаи амали СММ зидди фурӯши ӯайриқонунии силоҳои оташфишон ва силоҳои хурдкалибр: ӯиҳатно, ки бояд наомяндагони парламентно ба он тавалӯӯно наомянд	169
Блоки № 81: Нақши парламент дар назорати содироти силоҳои ошқорро будан ва масъулият дар мамлақатҳои Иттиҳоди Аврупо	170

Кисми I

Таъаввули
акидаҳои асосии амният
ва иштирокчиёни он:
ситезае, ки ба аъзои парламентҳо
дода шудааст

Амнияти тағйирёбанда дар аъони тағйирёбанда

Дар даъ соли охир вазъияти глобалӣ, ки ба масъалаҳои амният дахл дорад
комилан тағйир ёфтааст. Таъдидҳои кӯна гум шуда, ғои онҳоро таъдидҳои
нав баъзан боз ҳам хатарнок гирифтаанд. Чунин вазъият дарки нави чунин
мафҳумҳоро ба монанди амният, сулҳ ва низоъ талаб мекунад.

Сулҳ ва мният дар давлатҳои демократӣ

На ҳама низоъҳо ба сулҳ ва амният таъдид мекунанд. Дар ҳар як ғомеа
оид ба бисёр масъалаҳо нуқтаҳои назари рақобатнок ва ҳатто муқобил
вуҷуд доранд. Дар давлатҳои демократӣ озодии сухан ба одамон имкон
медиҳад, ки фикру ақидаи худро ба аъзои парламентҳо баён кунанд. Аъзои
парламентҳо, дар навбати худ, дар давраи дебатҳои оммавӣ бояд ҳамаи
нуқтаи назарро муҳокима намоянд ва санҷанд. Ин тартиб ба давлатҳои
демократӣ имкон медиҳад, ки аз низоъҳо раҳо ёбанд ва роҳҳои ғустуғӣ
намоянд, ки аққалияти аҳолиро қаноат кунанд. Аъиб нест, ки аз сабаби
мавҷуд набудани институтҳои дуруст амалкунанда шиддатнокӣ, одатан
афзоиш меёбад ва ба низоъ мубаддал мегардад. Демократияро ҳама вақт бо
сулҳ ва амният маъз тавассути механизми табиӣ ба танзим даровардани
низоъҳои алоқаманд мекунад.

Алоқии демократия бо сулҳ ва амният чунин маъно дорад: амният мақсади
ягона нест, дар ҳоли охир он бояд ба гулгушуқуфии миллат хидмат кунад.
Демократия, ки дар парламенти таъсирбахш маъмул шудааст (реша
давордааст) ин нуқтаи назарро дар амал тасдиқ мекунад:

*«Мустақилияти ғомеа, минтақа, миллат, давлат танҳо
дар он вақт маъно дорад, ки он аз ягона мустақилияти
ҳақиқӣ – мустақилияти инсон ҳосил гардад». – Вацлав Гавел*

Амнияти миллӣ, ки мақсадаш муҳофизат намудани давлат аст, амнияти
ғамъиятӣ «мегардад», агар он пеш аз ҳама одамон ва ғомеаро муҳофизат
кунад. Дар амал ин ба фаъолшавии ғавобҳои зеррини давлат ба таъдиди
амният оварда мерасонад:

- ✓ **Чораҳои пешгирикунанда:** ташаббусҳои доир ба огоҳ намудани
низоъҳои, амалиётҳои сулҳҳои, ки ба ҳалли низоъҳои мусоидат
мекунанд;
- ✓ **Дахлатпазирӣ:** дар ҳолате, ки дигар чораҳои натиҷае набахшидаанд
дахлат ба низоъҳои дохилӣ имконпазир аст бо мақсади муҳофизат
намудани аҳоли;
- ✓ **Амалиҳои ғавобӣ:** қўмак ба аҳоли, ки дар давраи ғанги шанджӣ
зарар дидаанд. Масалан, таъсиси хаймаҳои барои муҳоғирон, пешни-
ҳод намудани панояҳои ва дигар қўмак ба ғуреагон.

Аз амнияти њарбї ба амнияти њамалњониба

Гузариш ба баррасии амнияти лъамъиятї танњо њангоми ба таври васеъ шарњ додани мафњуми «амният» имконпазир аст, он мафњуми соф њарбї нест. Чунин акидае вуљуд дорад, ки мафњуми «амният» бояд аз нуктаи назари гуногун, аз лъумла бо назардошти омилњои њарбї тањлил карда шавад (ниг. Блок №1).

Блоки № 1

Дигар тањдидњои амният имрӯз:

- ▷ **Тањдидњои сиёсї** – ноустувории дохилии сиёсии давлати муфлисшуда, терроризм ва вайрон намудани њуќуќњои инсон;
- ▷ **Тањдидњои иќтисодї** – камбизоатї, афзиш ёфтани фарќи байни давлатњои бой ва камбағал, бўњронњои байналмилалии молиявї, таъсири давлатњои њамсои аз лињати иќтисодї пурзӯр ё ноустувор, «ғоратгарї»;
- ▷ **Тањдидњои экологї ва сунї** – садамањои атомї таѓйриёбињои глобалии экологї, камбағалшавии замин ва захирањои об, камбудии мањсулоти хӯрока ва дигар захирањо;
- ▷ **Тањдидњои иљтимої** – низоъњое, ки ба масъалаи аќаллият, муњољират, линоятњои мутташаќил, харидуфурӯши маводи нашадор, харидуфурӯши ғайриќонунї, муњољирати оммавї ва беморї алоќаманд аст.

Ахамияти мусбии барасии мафњумми амният аз нуктаи назари гуногун дар он аст, ки он дарки њаматарафаи тањдидњои гуногуни амният ва лъавоб ёфтан ба онњоро таъмин менамояд. Ањамияти манфї он аст, ки хадамоти амният (созмонњое, ки ваколатдоранд кувва ё тањдиди истифодаи кувва барои њифзи шањрвандон ва давлатро истифода баранд) метавонанд аз њад зиёд нуфузи калон пайдо кунанд, агар онњо ба соњањои ғайрињарбии лъомеа лъалб гарданд. Ба замми ин, бахши амният на њама ваќт имконияти кофї барои лъавоб додан ба тањдидњои навро дорад.

Аз амнияти инфиродии давлат ба њамкории байни давлатњо

Акида дар бораи он, ки ба даст овардани амнияти миллї танњо тавассути њамкорї бо дигар давлатњо имконпазир аст, на бо кувваи худ, – нав нест. Дар асри XIX муносибати «тавозуни куввањо» њалкунанда буд. Дар асри XX созмонњои амнияти дасталъамї ба миён омаданд, ба монанди Лигаи миллатњо ва пайрави он СММ, њамчунин созмонњо оид ба мудофиаи дасталъамї, ба монанди ТШАШ.

Баъд аз хотима ёфтани «лъанги сард» шумораи низоъњои дохилї босуръат афзуд. Солњои охир мавзӯи терроризм дар сарлаввањои рӯзномањо бартарї дорад. Глобализатсия (лъањонишавї) вобастагии мутаќобили байни давлатњоро, аз он лъумла соњаи амниятро пурзӯр намуд. Имрӯз тањдиди амнияти як давлат метавонад бо осонї ба дигар давлатњо пањн гардад ва вазъи ороми минтаќањои дигар ва њатто тамоми лъањонро ноором гардонад.

Ин њаќїкати нав якљоя бо мушкилоти вуљуддоштаи васеъгардони амният
барои њамкориї байналмилалї дар соњаи амният такони нав дод.

Блоки № 2

Намудњои гуногуни шартномањо оид ба амният

▷ Мудофиаи дастаљамѓї (гурўњї)

Мудофиаи дастаљамѓї њамчун шартнома байни ду ва ё зиёда давлатњо муаяян мегардад, ки мувофиќи он онњо ўњдадор мешаванд дар њолати њамлаи беруна ба њамдигар кўмак расонанд. Намунаи аз њама машњури чунин шартномањо ТШАШ ва Созмони давлатњои Амрико ба њисоб мераванд.

▷ Амнияти дастаљамѓї

Мувофиќи шартномаи мазкур њомеа дар бораи даст кашидан аз истифодаи кувва ва дар бораи њифзи њар як узви њомеа агар яке аз тарафњо аз зўроварї истифода барад, шартнома мебандад. Системаи мазкур љавоби куввати њомеаи љањониرو ба вайрон намудани суљњ байналмилалї пешбинї менамояд. Дар муќоиса аз мудофиаи дастаљамѓї амнияти дастаљамѓї зидди хамла дар худ њомеа равона гардидааст. СММ намунаи системаи амнияти дастаљамѓї ба шумор меравад. Мувофиќи моддањои 41 ва 42 Низомномаи СММ њомеаи байналмилалї бояд ба мамлакат-вайронкунандаи суљњ тавассути воситањои ғайрињарбї ё бо истифода аз куввањои њарбї таъсир расонад.

Сарчашма: Simma, Bruno: Низомномаи СММ, 1995

▷ Њамкорї дар соњаи амният

Њамкорї дар соњаи амният бо кўшиши ба даст овардани амнияти умумї алоќаманд аст. Он њамчун «муносибати васеъ, серченак ва бузург нисбат ба мањфуми амният, ки ба боваркунонї, на ба тарс, ба воридкунињо, на истисноњо бартарият медињад, муайян мегардад: он миќдори иштирокчиёро мањдуд намекунад; муносибатњои дутарафа не, балки њаматарафаро љорї мекунад; ба тарзњои ғайрињарбїи њалли низоњњо бартарият медињад; пешбинї менамояд, ки на танњо давлат-иштирокчиї ассии системаи амният ба шумор меравад, балки сохторњои ғайридавлатї низ наќши муњим бозида метавонанд; зарурати таъсиси институтњои расмиро надоранд, аммо онњоро инкор низ намекунанд; ва албатта, зарурати ба миён овардани шароитњои доимї барои муколама дар асоси њаматарафа эълон мекунад».

Сарчашма: Evans Gareth: Њамкорї ба хотири суљњ, 1993

Шартномаи дастаљамѓї оид ба мудофиа яке аз намудњои натиљабахши њамкорї ба њисоб меравад. Илова бар ин кайд кардан зарур аст, ки њамкориї на он ќадар муттањид дар соњаи амният дар намуди шартномањои дутарафа ё њаматарафа бе таъсиси созмонњои расмї ё базавии њарбї мављуд њаст.

Қарор дар бораи њамроњ шудан ба созмони њамкорї дар соњаи амният, махсусан ба созмони мудофиаи дастаљамѓї ба вазњият дар соњаи амнияти давлат таъсири сахт хоњад расонд. Умуман, чунин њамкорї амнияти миллиро мустањкам мегардонад, чунки љавоби дастлањмиро ба тањдид таъмин менамояд. Аммо узвият арзиши худро низ дорад: давлат бояд ба маќсад ва талаботњои иттињод мутобиќ гардад, њамин тариќ озодии шахсии интихоби сиёсати миллии амниятро мањдуд мекунад. Ба замми ин, он ба назорати парламентї таъсир мерасонад, чунки раванди қабули қарорњо қисман аз соњаи миллї ба байналмилалї мегузарад.

Мувофиќии назорати парламентї

Аќидаи пањншудае вуљуд дорад, ки сиёсати амният вазифаи «табиин» њокимияти иљроия ба њисоб меравад, чунки он дорои донишнои зарурї мебошад ва имконияти ба он тез лъавоб доданро дорад. Парламент њамчун институти ба дараљаи камтарин муфид барои њалли мушкилоти амният ба њисоб меравад ва ба њайси исбот, одатан, раванди тўлкашидаи қабули қарор ва камбудии экспертизаи пурра ва иттилоот оварда мешавад. Аммо мањз парламент вазифадор карда шудааст, ки фаъолияти њокимияти иљроияро назорат ва тафтиш намояд, њамчун дигар соњаи сиёсат. Њадди камтар чор сабаб њаст, ки аз рӯи онњо чунин назоратро њалқунанда њисоб кардан мумкин аст.

Пойдевори демократия – огоњии њокимияти мутлаќ (автократия)

Собиќ Сарвазири Фаронса Жорж Клемансо рӯзе гуфт: «Љанг чизи нињоят лъиддиест, то ки онњоро ба њарбиён дињем». Тамасхуромезона ин изњорот њамин чизро ба ёд меорад, ки њангоми демократия намояндагони халќ њокимияти олі доранд ва ягон бахши давлатї аз назорати он набояд мањрум бошад. Давлатеро, ки дар он назорати парламенти бахши амният, махсусан соњаи њарбї, вуљуд надорад, мебояд, давлати бо демократияи нопурра ё давлате, ки дар он демократия дар раванди барқарорсозї аст, номид. Аз рӯи гуфтаи олими амрикої Роберт А.Дал, «мушкилоти асосї ва доимии сиёсат ин худдорї кардан аз идоракунии автократї мебошад».

Аз сабаби он ки бахши амният ба яке аз вазифањои марказии давлат машѓул аст, дар муќобил ба њокимияти иљроия вуљуд доштани системаи назорат ва тавозун зарур аст. Назорати парламенти бахши амният њамин тариќ, пойдеворест – лъузњи зарурии таќсими њокимият дар сатњи давлатї ба хисоб меравад, ва агар он самаранок бошад, пас он њатто ваколатњои њокимияти иљроия ё президентро мањдуд менамояд.

Бе намояндагї ягон андозбандї

Имрӯзњо яке аз механизмњои асосии назорати њокимияти иљроия буљет ба њисоб меравад. Њанӯз аз давранњои лъаласањои аввалини қонунгузорї дар Аврупои ғарбї аъзои парламентњо дар њалли мушкилоти сиёсї њуќуќи овоздињиро талаб мекарданд, аз он лъумла изњор менамуданд, ки: «ягон андозбандї бе намояндагї». Аз сабаби он ки муассисањои бахши амният қисмати бештари буљети давлатиро харљ мекунанд, зарур аст, ки парламент назорати босамар ва оќилонаи истифодаи захирањои давлатиро амалї гардонад.

Таъсиси доирањои њуќуќї барои соњаи амният

Дар амал лоињаи ќонунњои ба соњаи амният дахлдоштаро њокимияти иљроия тањия менамояд. Бо вуљуди ин, аъзои парламент њангоми баррасии чунин лоињањо наќши муњим мебозад. Кангоми зарурат онњо метавонанд иловањо пешнињод кунанд, ки ин имкон медињад дар низомномањои пешнињодгардидаи ќонунгузор фикронии нав дар соњаи амният комилан мувофиќ инъикос гардад. Ба замми ин, парламент бояд назорат барад, то ки ќонунњо дар коѓаз намонда, балки пурра иљро гарданд.

Робита бо љомеа

Ба намояндагони њокимияти иљроия пурра донистани мушкилоти амният зарур нест. Ин њуќуќи аввалиндараљаи шањрвандон ба њисоб меравад. Аз сабаби он ки аъзои парламентњо дар робитаи доимї бо мардум ќарор доранд, фикри мардум ба онњо хуб маълум аст. Бо мурури замон онњо метавонанд дар парламент масъалањоевро бардоранд, ки шањрвандонро ба ташвиш меоран ва назорат баранд, ки чи тавр манфиатњои онњо дар ќонунњо оид ба амният ва сиёсат инъикос гардидаанд.

Зарурати назорати парламенти бахши амният

Лоаќал се љанбаи соњаи амният талаботњои воќеї барои гузаронидани назорати парламенти ро дар бар мегиранд:

- ✓ Ёонунњо бо мўњри «махфї» ба таъмини ошкорбаёнии бахши амният халал расонида метавонанд. Махсусан дар мамлакатњои роњи демократиро интихобкарда ва давлатњои аз сабаби низоъњо људогардида, чунин ёонунњо назорати парламенти ро дар соњаи амният метавонанд мањдуд кунанд ё ба он зарар оваранд. Чунин вазъият дар натиљаи мављуд набудани ёонунгузори дар бораи озодии ахборот низ ба амал омада метавонад.
- ✓ Соњаи амният соњаи нињоят мушкил ба шумор меравад, ки дар он аъзои парламентњо бояд чунин соњањоро ба монанди, харидуфурўши яроќ ва техникаи њарбї, таљњизоти љангї ва омодагии њарбї/омодагии ќисмњову итињодияњо назорат баранд. На њамаи аъзои парламентњо дар соњаи мазкур донишу таљрибаи кофї доранд. Мўњлати истодани онњо ба њайси аъзои парламент ба онњо имкон намедињад, ки донишњои зарурї гиранд, чунки доирањои муваќќатї ва дастрасї ба сарчашмањои експертї дар дохили мамлакат ва хориљи он метавонанд мањдуд бошанд.
- ✓ Мутаммарказонидани диќќат ба њамкориї байналмиллалї дар соњаи амният ба ошкорбаёни ва ёонунияти демократиї сиёсати давлатии амният таъсири манфї расонида метавонад, агар парламент худро аз ин раванд дар канор гирад. Камин тариќ, он чиз њалкунанда ба њисоб меравад, ки то кадом андоза парламент дар тањияи ќарор ва муњокимаронињо дар сатњи байналмиллалї фаъолона иштирок мекунад.

Нақш ва ӯдадориҳои парламент ва дигар сохторҳои давлатӣ

Тақсимои ӯдадориҳо

Аз сабаби он ки парламент ва ҳукумат дар соҳаи амният нақшҳои гуногун мебозанд, онҳо бо мақсади дар сатҳи зарурӣ нигоҳ доштани қори бахши амният ӯдадориҳоро бояд тақсим кунанд. Фикри тақсими ӯдадориҳоро дар муносибати байни роғбарияти сиёсӣ ва ғарбӣ низ истифода бурдан мумкин аст. Ин ду тараф набояд ҳамчун рақиб, ки мақсадҳои муҳолифдоранд, баррасӣ гарданд. Баръакс онҳо баъри ба даст овардани сиёсати натиљабахши соҳаи ва ба манфиати мардум ғавобғубуда ба ҳамдигар заруранд. Ҳамин тариқ, назорати демократӣ бояд муқолаҳои байни пешвоёни сиёсӣ ва шахсони расмӣ олимартабаи соҳаи ғарбиро дар бар ғирад, ки ба боварӣ, сӯғбати ошқоро ва ғурмати тарағайн асос ёфтааст. Чунин муқодилаи доимӣ бартариати иловагӣ низ дорад: пешвоёни сиёсӣ ва ғарбиро аз ғудошавӣ нигоҳ медорад, ки ин дар пузӯр намудани устуворӣ қумак мерасонад.

Тақсими нақшҳо

Се шоҳаи ҳокимияти давлатӣ – илғоия, қонунғузор ва судӣ – дар ташаккули сиёсати миллии амният нақши асосӣ мебозанд. Қўшиши тавсифи онҳо дар блоки №3 қарда шудааст, ки дар он вазифаҳои ҳоси ғар як қисми таркибии ҳокимияти давлатӣ инғикос гардидааст: сардори давлат, ҳукумат ва штаби генералӣ. Мақсади ғадвал – шарҳи вазифаҳои имқонпазири онҳо мебошад, чунки дар системаҳои гуногуни сиёсӣ фарқиятҳо вулуд доранд. Ба ғайр аз парламент, шоҳаҳои илғоия ва судии ҳокимият дар ташаккул ва ғорӣ намудани сиёсати амният ғомеаи шағрвандӣ ва воситаҳои аҳбори умум сағм меғузоранд, ки ғомеаро дар бораи фағолият ва нияти шахсони давлатӣ ҳабардор меқунанд (ниғ. боби 6).

Ниғоят, дар назорати ғорӣ намудани сиёсати миллии амният ва буғъети вуғуддошта чунин сохторҳои давлатӣ, ба монанди Омбудсмен (Вақолатдор оид ба ғуқуқҳои инсон) (ниғ. боби 16) ва аудитории генералӣ (ниғ. боби 24) нақши ғалқунанда мебозанд.

Тобеияти сиёсӣ

Ҳадамоти амният бояд ба ғар яке аз шоҳаҳои ҳокимияти давлатӣ тобеғ бошанд.

- ✓ **Ҳокимияти илғоия** тавассути мақомоти марказӣ, минтақавӣ ва мағалли идорақунӣ бевосита назорат мебарад, буғет тағия меқунанд, самт-

ҳои умумӣ ва афзалияҳои фаъолияти хадамоти амниятро муайян мекунад;

- ✓ **Ҳокимияти қонунгузор** соҳаи амниятро тавассути қабули қонунҳо, ки фаъолияти хадамоти амниятро муайян мекунад ва танзим мебарорад ва ваколатҳои онҳоро, Ҳамчунин тавассути тасдиқи маблағҳои мувофиқи буҷетиро назорат мекунад. Чунин назорат таъсиси вазифаи Омбудсмен дар парламент ё Комиссия оид ба тафтиши арзу шикоятҳои ғомеаро пешбинӣ менамояд.
- ✓ **Ҳокимияти судӣ** ҳамзамон бахши амниятро назорат мекунад ва дар ҳолатҳои зарурӣ, парвандаҳои шаҳрвандӣ ва ғайри ин нисбати ходимони давлатӣ, ки ҷуҷуқ вайрон кардаанд, ғоз мекунад.

Блоки № 3

Вазифаҳои имконпазирӣ шохаҳои асосии ҳокимият дар соҳаи амният

	Парламент	Ҳокимияти судӣ	Ҳокимияти иҷроия		
			Сардори давлат	Ҳукумат	Сардори штаби генералӣ
Ҳайати фармондари ғандогони Олӣ	Дар баъзе кишварҳои парламент масъалаи сарфармондеҳро баррасӣ менамояд ва/ё сарфармондеҳро таъин менамояд	Суди Конституционӣ қонунӣ будани таъини президент ё ҳукуматро ҳамчун сарфармондеҳ муайян мекунад	Дар баъзе кишварҳои давлат нақши расмӣ мебошад, дар дигар кишварҳои бошад, - ҳокимияти воқеӣ дорад, яъне дар давлати ғанд сарфармондеҳ аст	Дар вақти ғанди Ҳукумат вазифаи сарфармондеҳро иҷро мекунад	Дар баъзе кишварҳои вазифаи сарфармондеҳ муваққатист (дар давлати ғанд), дар дигар кишварҳои – доимӣ
Сиёсати амният	Мафҳуми амниятро баррасӣ ва тасдиқ, қонунҳои қабул мекунад	–	Дар соҳаи сиёсати амният қонунҳои ба имзо мерасонад	Сиёсати амниятро пешниҳод ва ғорӣ менамояд	Ба ҳукумат маслиҳат медиҳад, дар ғорӣ намудани сиёсати амният қўмак мерасонад, ба нақша мегарад ва амалӣ мегардонад
Буҷет	Буҷетро тасдиқ мекунад			Лоғии буҷетро пешниҳод мекунад	Ба ҳукумат маслиҳат медиҳад, қонунҳои амалӣ мегардонад
Қонунҳои дар бораи мудоғи	Зағ қабылдайди	Суди Конституционӣ қонунӣ будани қонунҳои мефҳмонад	Қонунҳои барои баррасии омма ба имзо мерасонад	Қонунҳои пешниҳод мекунад ва қарорҳои қабул мекунад	Ба ҳукумат маслиҳат медиҳад, қонунҳои амалӣ мегардонад

Ҳайати шахсӣ	Дар баъзе кишварҳо парламент ваколатдор аст, ки бештари таъинотро ба вазифаҳои идоракунонда тасдиқ намояд	Қонунӣ будани рафтори кормандонро арзёбии менамояд	Фаромндҳои асосиро таъин мекунад, нақшаи ҳайати кормандонро тасдиқ мекунад	Сарфармондеҳонро таъин мекунад	Оид ба маъсалаи нақшаи ҳайати кормандон маслиҳатҳои медиҳад, онро амалӣ мегардонад ба вазифаҳои нисбатан паст фармондеҳонро таъин мекунад
Таъвилӣ яроқ (захирақунӣ)	Лоиҳаҳои асосиро оид ба таъвилӣ яроқ баррасӣ ва тасдиқ мекунад	Оид ба вайрон намудани қонунҳо дар бораи ришвахӯрӣ ва қаллобӣ тафтишот мебарад		Таъвилӣ яроқро пешниҳод мекунад	Раванди таъвилӣ яроқро пешниҳод мекунад ва амалӣ мегардонад
Фиреҳтосондани қисмҳои ғарбӣ ба ҳориҷи кишвар/қабули қушунҳои ҳориҷӣ	Априори (насанҷида) тасдиқ мекунад априори, (баъди санҷиш) ё тасдиқ мекунад ё не	Қонунӣ будани рафтори онҳоро арзёбии мекунад		Дар бораи иштирок дар амалҳои байналмилалӣ гуфтушунидно мебарад, оид ба давлатномаҳои қарор қабул мекунад	Фармондаҳои ғайри амалиётҳои ғарбӣ
Сошишномаҳои байналмилалӣ, ки ба иттиҳодияҳои муттаҳидгардониди шудаанд	Тасдиқ мекунад		Сошишномаҳои байналмилалӣ мебардад ва онро тасдиқ мекунад	Барои гуфтушунидноҳои байналмилалӣ маъсум аст	Ба ҳукумат маслиҳат медиҳад

Чӣ тавре, ки дар боло қайд гардид, нақшаи се шохаи ҳокимияти давлатӣ дар ғар як давлати алоҳида мумкин аст аз ҳамдигар фарқ кунанд. Аммо вуҷуд доштани тақсими ҳокимият, албатта, зарур аст. Дар акси ҳол тафтишот самаранок нахоёнд буд ва пешгирӣ кардани суиистифодаи сиёсӣ дар бахши амният эътимол аст. Бо назардошти он ки дар бештари давлатҳои ҳукумат қўшиш мекунад, ки дар ҳалли мушкилоти амният нақшаи асосӣ бозад, зарур аст, то ки ҳукумат барои амалигардонии назорати самаранокӣ ҳокимият ва захираҳои ваколат дошта бошад. Ин боз аз он сабаб зарур аст, ки хатарҳои нав (ниг. боби 1) метавонанд муассисаҳои ғамбаритиро водор созад, ки нақшаҳои худро аз нав дида бароянд.

Шартњои назорати демократї ва парламентї

Дар соњаи назорати демократї ва парламентї дар сатњи байналмилалї стандартњои ягона вуљуд надоранд, чунки њама ваќт амният ва мудофия лъузи таркибии истиќлолияти миллї њисобида мешуд. Баъзе стандартњои минтаќавї вуљуд доранд. Масалан, Кодекси рафтор (барои маълумоти муфассал ниг. блоки №72). Шартњои муайяне вуљуд доранд, ки муносибатњои демократии шањрвандї ва њарбиро ба танзим медароранд:

- ✓ давлат субъекти ягонае дар љомеа мебошад, ки ба ў њуќуќи қонунии истисноии истифодаи қувва дода шудааст: хадамоти амният ба маќомоти қонунгузори демократии њокимият тобеъ мебошанд;
- ✓ парламент маќомоти мустаќил ва тобеъ ба њисоб меравад. Вай њангоми тањия, љорї намудан ва аз нав дида баромадани сиёсати амният ва мудофия аз болои њокимияти иљроияи назорат мебарад;
- ✓ парламент дар баррасї ва тасдиќи харољоти буљет барои мудофия ва амният наќши истисноии қонунї (аз рӯи конститутсия) дорад;
- ✓ парламент дар эълон намудан ва бекор кардани вазъияти фавқуллода ва њолати љангї (ниг. боби 18) наќши њалқунанда мебозад;
- ✓ шартњои идоракунии самаранок (ниг. блоки №4) ва меъёрњои њуќуќ ба њамаи шоханњои њокимият, аз он љумла соњаи амният дахл доранд;
- ✓ њаёти шахсии кормандони бахши амният шахсан дар назди маќомоти судї барои вайрон намудани қонунњои миллї ва байналмилалї љавобгў мебошанд (барои вайрон намудани њуќуќњои вазифавии шањрвандї ё љиноятї);
- ✓ созмонњое, ки ба бахши амният дохил мешаванд, аз љињати сиёсї бетарафанд.

Блоки № 4

Идоракунии самаранок – мухимтарин арзиш барои назорати демократии дар соњаи амният

«Идоракунии самаранок ба сиёсати пешгўишаванда, ошкоро ва босавод асосёфта бо равандњои шаффоф тавсиф меёбад, ки барои осуданњои љомеа, волияти қонун, њамчунин мављуд будани љомеаи пурқуввати шањрвандї, ки дар њаёти љамъиятї иштирок мекунад, амал мекунад. Идоракунии сулҳ бо сиёсати мустабид, бюрократия, системаи ноадолатонаи юридикї, ки берун аз қонун амал мекунад, бо суиистифода аз мансаб (њокимият) мављуд будани љомеаи шањрвандие, ки дар њаёти илтимой иштирок намекунад ва пањн гардидани ришвахўрї тавсиф меёбад».

Сарчашма: Бонки умумиљањонї, 1994. Идоракуни: таљрибаи Бонкиумумиљањонї. Вашингтон

Қисми II

Назорати сиёсати миллии амният

Пурзӯр намудани сиёсати миллии амният

Љузъи таркибӣ

Сиёсати миллии амният муносибати ӯкумат ба масъалаи амният ва тарзҳои ба даст овардани онро муайян мекунад. Қарорҳои асосии дар соҳаи сиёсати миллии амният қабулгардида ба ҳолати дохилӣ ва берунии давлат ва ҷомеа таъсир мерасонад. Сиёсати амният шартҳои доктринаи ҳарбиро ташкил медиҳад ва қисми системаи созишномаҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ ба ҳисоб меравад, ки ба онҳо давлат ҳамроҳ мешавад. Ҳамин тариқ, сиёсати амният на фақат ба манфиати миллӣ ва афзалияти амният асос меёбад, балки зери таъсири омилҳои беруна, фишор ва ўъдадорӣ қарор дорад. Дар ҳама ҳолат он бояд ба арзиш ва шартҳои, ки дар сарқонуни давлат ё низомнома омадаанд, ҷавобгӯ бошад.

Блоки № 5

Масъалаҳои асосии сиёсати миллии амният

Ҳангоми муколама ва тасдиқи нузӯлатҳои дар бораи сиёсати миллии амният ё дар давраи муколамаи оид ба ҳолати намудани он намоёндагони ҷомеа бояд ба масъалаҳои зайл диққат диҳанд:

- ✓ Аз кадом намуди таъдид ҷомеаро бояд муҳофизат кард? Кадом арзишҳои ҷамъиятиро муҳофизат кардан зарур аст? Яъне, амният бояд чӣ гуна бошад?
- ✓ Сиёсати миллии амният тадқиқоти ҷунин намудҳои нави таъдид, ба монанди ҷинояти мутташакил, терроризм, ноустувории дохилӣ, минтақаҳои иқтисодии офшориро дар бар мегирад ё не?
- ✓ Кадом сатҳи амният кофӣ ҳоҳад буд?
- ✓ Бо кадом роҳ аз ҳама беҳтар амнияти давлатро ба даст овардан мумкин аст: ба иттиҳод ҳамроҳ шудан ё бетарафиро нигоҳ доштан?
- ✓ Барои таъмини амният аз тарафи қувваҳои миллӣ кадом намуди амалиёт амалӣ мегардад, танҳо амалиётҳои муҳофизатӣ ё амалиётҳои сулҳон?
- ✓ Барои ба даст овардани амнияти дилхон кадом воситаҳои доштан зарур аст ва кадом бахшҳои бояд дохил кард? Ба кадом вақт ва дар кадом шароит?
- ✓ Сиёсати амниятро баъди чанд вақт аз нав дида баромадан лозим аст?

- ✓ Чӣ тавр мувофиқати сиёсати миллии амниятро бо қонунҳои байналмилалӣ ва шартҳои муҳофизати ҳуқуқҳои инсон ва ҳуқуқҳои башар бояд таъмин кард?
- ✓ Чӣ қадар ҳарољоти молиявӣ ва иқтисодӣ сарф мегарданд, чӣ қадар маблағ андозсупорандагон метавонанд пардохт кунанд?
- ✓ Сиёсати амният ва ғорӣ намудани он бо муносибатҳои байналмилалӣ ва устувории минтақаи чӣ тавр таъсир мерасонад?
- ✓ Вазъияти муосир ва дурнамо стратегияи миллӣ доир ба яроқи қатли ом чӣ гуна аст?

Одатан, ғорӣ намудани сиёсати миллии амният иштироки сохторҳои зиёди давлат ва ташкилот, тайёр намудани нӯлғзати бисёрро талаб мекунад. Дар навбати худ нињоят зарур аст, ки давлат стратегияи ғаматарафаи амнияти миллиро бо иштироки ғамаи ғанбањои он ва иштирокчињ тањия намояд. Чунин муносибат ба давлат имкон медињад, ки ба тањдидњо ғаматарафа ва пурра ғувоб дињанд. Чунин тањдидњои нав, ба монанди терроризм ва ғинояти байналмилалӣ махсусан амалиётњои муттаѓиќонаро талаб мекунад. Чунки мубориза бо чунин тањдидњои иштирокчињои зиёдро талаб мекунад: ғарбињ, вазорати молия, политсия, қонунњои сарњадӣ, хадамоти иќтишоѓ ва ғ.

Зарурати иштироки парламент

Парламент манѓиат ва нуќтаи назари халќро инѓикос мекунад. Аз ин рў, барои иштироки он дар сиёсати миллии амният ва пайваста ғорӣ намудани он асосњои зайлро метавон ғудо намуд:

- ✓ Сиёсати миллии амният ба ғаёт, арзиш ва осуданљои одамон таъсир мерасонад, аз ин рў он набояд ба салонњати танњо ғокимияти ѓљроия ё ғарбињ дохил гардад;
- ✓ Сиёсати миллии амният ба ояндаи соњаи ғарбӣ ва хидматчињи ғарбӣ таъсири калон мерасонад;
- ✓ Ин сиёсат барои андозсупорандагон оќибатњои муњими молиявӣ дорад;
- ✓ Ба ғайр аз ҳарољоти молиявӣ, чорањо оид ба таъмини амният озодӣ ва амнияти шањрвандиро мањдуд ва барои демократия оќибатњои ғиддӣ дошта метавонанд;
- ✓ ҂амин тариќ, зарур аст, то ки парламент чорањои мувоѓиќе андешад, ки ба ҳуқуқњои байналмилалии башарӣ, махсусан чор созишномаи Женева ва ду протоколи он, бо созишномањо оид ба ғифзи ҳуқуқњои инсон ва созишномаи байналмилалӣ дар бораи ҳуқуқњои шањрвандӣ ва сиёсӣ мувоѓиќат кунад. Дар ягон ѓолат давлат набояд одамонро аз ин ҳуқуқњо мањрум созад (ниѓ. ғамчунин бобњои 18-20).

Нақши парламент дар давраҳои таъини сиёсати амният миллӣ

Муҳокимарони сиёсати амнияти миллӣ набояд амалиёти яклаъзаина, балки раванде бошад, ки аз чор давра иборат аст: таъини, қабули қарор, амалигардонӣ ва арзёбӣ. Бо назардошти он ки даҳолат ба фаъолияти ҳокимияти илҳоя ва таъини сиёсати амнияти миллӣ имконпазир аст, ин раванд бояд ошкоро бошад ва бо мақсади ба даст овардани тавозуни зарурӣ байни иштирокчиёни бонуфуз (соҳаи амният) ва комплекси ӯарбӣ-саноатӣ миқдори ӯар чӣ қадар зиёди иштирокчиёно дар бар гирад.

Дар ӯамаи давраи аъзои парламентӣ аз механизмҳои мавҷуда бояд истифода баранд, то ки ҳокимияти илҳоя энтиёлот ва орзую омили аъолиро дарк намояд: саволҳои хаттӣ ва шифонӣ, пешниҳоди, дархост, гӯшкунӣ, аризаи ба вазорату корхонаи (ниг. ӯамчунин боби 14 – дар бораи истифодаи механизмҳои дар баҳши амният).

Таъини

Дар ӯамаи давлатҳои системаи парламентӣ иштироки парламент дар таъини сиёсати нави амният маъдуд аст. Ин вазифаи асосан ба салоҳияти муассисаи ва сохтори давлатӣ дохил мешаванд. Аммо парламент ва аъзои он дар таъмини ба манфиат ва орзую омили мардум лъавобгӯ будани сиёсати мавҷуда ва дар ҳолати зарурӣ аз нав дида шудани чунин сиёсат нақши ҳалкунанда бозида метавонад.

Дар асл ин нақш набояд бо қабул ё рад кардани қонунҳои маъдуд бошад. Барои ба ин лъараён додани тақони зарурӣ аллақай дар зинаи аввали он кумитаҳои парламентӣ бояд нуқтаи назари гуногуни сиёсиро муҳокима кунанд, ҳульғатҳои таъини намоянд, базаи қонунгузор омода созанд. Ин бояд на танҳо бақайдгирии манфиатҳои лъамъиятиро дар зинаи аввали таъини таъмин намояд, балки дар вақти муҳокима ва тасдиқи ҳульғатҳои дар парламент фазаи боз ӯам дӯстонаро қафолат медиҳад. Муносибатҳои сиёсии байни аққалият ва муҳолифин набояд ба баррасии демократии қонунҳои амнияти миллӣ ҳалал расонанд, чунки охири манфиати миллатро инъикос менамоянд. Дар чунин фаза парламент ба ҳульғати пешниҳодшуда бояд иловаи пешниҳод намояд.

Қабули қарор

Дар давраи қабули қарор парламент метавонад ва бояд нақши муҳим бозад. Аз лъазаи ба парламент ворид шудани ҳульғат дар бораи масъалаҳои амнияти миллӣ, он, бояд гуфт, ки «молиқияти» ӯ мегардад ва вазифаи бевоситаи парламент омӯзиш ва тақмил додани он аст. Барои омӯзиши пурраи он ба парламент вақти муайян лозим аст, аз ин рӯ, аз баррасии саросемавори он даст қашидан лозим аст».

Парламент нуқуқ дорад сиёсати нав ва базаи қонунгузори онро, ки аз тарафи нуқумат пешниҳод гардидааст, тасдиқ кунад ё онро рад кунад ва иловаи пешниҳод намояд. Дар ин давра парламент бояд фаълони амал кунад, пешниҳоди пурра ва ӯаматарафа таъини кунад, агар зарур бошад, таъсири худро истифода барад.

Масъалањои асосие, ки дар љараёни муњокимаронињои парламент ва ќабули ќарор бардошта мешаванд, аллакай дар боло зикр гардидаанд.

Дар ин давра таъсири парламент тавассути тасдиќи маблаѓљудокунии буљетї (муфассалтар ниг. қисми VI – дар бораи захирањои молиявї) амалї мегардад. Ин таъсир зиёд мегардад, агар парламент тавонад ба гузаронидани муњокимаронињои алоњида ва овоздињї оид ба њар як моддаи алоњидаи маблаѓљудокунї ва буљетї сиёсати амнияти миллї, умуман, муваффаќ гардад. Баррасии наќшаи мудофия дар ваќт бояд аниќ муайян гардида бошад, дар ин њол алоќаи зичи ин наќшањоро бо буљет бояд ба назар гирифт.

Наќши парламент дар пурзўр намудани дастгирии љомеа ва таъмини қонунии сиёсати қабулгардида муњим аст. Дар ин љо нињоят зарур аст, ки љомеа ва воситањои ахбори умум ба муњокимаронињои парламентї ва гуфтушунидњо оид ба масъалаи амният дастрасї дошта бошанд, яъне онњо бояд ошкоро гузаронида шаванд.

Амалигардонї

Масъулияти парламент барои амнияти миллї бо тасдиќи њуљъатњо ва њатто буљет ба анљом намерасад: минбаъд назорат ва вазифаи аудиториї он меафзояд. Дар љараёни татбиќ парламент бояд бодикќат фаъолияти њукуматро бо қўмаки њамаи њуљъатњои дар ихтиёраш дошта (ниг. боби 14) ва институтњои мониторї (масалан, корхонаи аудиториї – ниг. боби 24) назорат барад. Дар аксар ваќт таъсири он дар ќабули ќарорњо оид ба маблаѓљудокунїњои буљети мувофиќ зоњир мегардад. Парламент салоњияти созмонњои аудиториї, њамчунин тафтишоти аудиториїро назорат мекунад.

Баъзан парламент ба амалиётњои њукумат дахлат карда метавонад, ки тасдиќи онро њангоми таѓйироти љиддї ё бўњрон, масалан фиристодани қисмњои њарбї ба хориљи кишвар (ниг. боби 21) ё зўлон намудани вазъияти фавќуллода (ниг. боби 18) талаб мекунад. Дахлати парламент њамчунин зарур аст, агар њукумат хатогињои љиддї содир карда бошад. Дар ин бора парламент масъаларо ба муњокима мегузорад, дар њолатњои фавќуллода – тафтишоти махсус оѓоз мекунад.

Арзёбї ва дарси ибрат

Дар љомеаи демократї њукумат барои арзёбии мувофиќи маќсад будани сиёсат ва ба маълумоти љомеа расонидани натиљањои ин арзёбї дар парламент – ба маънои сифатї ва миќдорї масъул аст. Аз нуќтаи назари парламент чунин арзёбї бояд њатман аудити нишондодњои сифатї ва фаъолиятиро – љорї намудани маблаѓљудокунии мувофиќи буљетиро дар бар гирад. Катто агар арзёбї дер гузаронида шуда бошад њам, онро њама ваќт дар назар доштан мумкин аст, то ки сиёсати амалкунандаро мустаъкам намуд ё сиёсати навро тањия намуд. Масалан, арзёбии миссияњои суљвоар, системањои нави таљњизоти љанѓї, њамчунин системаи ќабули њайати кормандони вазорати мудофия (махсусан даъват ба хидмати њарбї). Аъзои парламентњо њамчунин ваколат доранд, ки барои тафтишоти аудиториї махсус мушовирон таъин намојанд.

Шумо ӯамчун аъзои парламент чӣ кор карда метавонед?

Сиёсати амният

- ▷ Боварӣ ӯосил намоед, ки байни сиёсати миллии амният, доктринаҳои амалкунанда, нақшаҳои мудоғи ва дархости буҷетӣ алокаи мантиқӣ вулуд дорад.
- ▷ Агар зарур бошад – махсусан, баъди муқоиса бо сиёсати дигардавлатҳо, масъалаи мақсаднок будан ва/ё имконияти тағйири сиёсати амниятро дар парламент дар партави ӯодисоти охир бардоред (ниг. қисми 1 – дар бораи инқишофи консепсияи амният ва иштирокчиёни он).
- ▷ Парламент бояд қонунҳоро дар раванди тағйия, қабули қарорҳо, тақбиқ ва арзёбии сиёсати амнати милли, яъне дар ӯамаи чор давра ба табъ расонад.

Масъалаҳои асосӣ

- ▷ Боварӣ ӯосил намоед, ки дар давраи тағйии сиёсати миллии амният бештари масъалаҳои блоки №5 «Масъалаҳои асосии сиёсати миллии амният» баррасӣ гардидаанд.

Сиёсати миллии амният ва созишномаҳои байналмилалӣ

Принсипҳои байналмилалӣ

Созишномаҳои байналмилалӣ таъйияи сиёсати миллии амниятро маъдуд ё фаъол карда метавонанд. Бештари давлатҳои ғайрон аъзои СММ мебошанд ва бо ҳамин тарз бо Низомномаи СММ моддаҳои 2.3 ва 2.4 маъдуд мебошад, ки эълон медоранд:

«Ҳамаи аъзои СММ баъсҳои байналмилалӣ худро бо роњи сулҳ тарзе ғал менамоянд, ки сулҳи байналмилалӣ, амният ва адолатро зери хатар намонанд».

«Ҳамаи аъзои СММ бояд дар муносибатҳои байналмилалӣ худ аз таъдиди қувва ё истифодаи он чӣ зидди дастнорасии марзӣ ё истиклолияти сиёсии ғар як давлат ва чӣ аз дигар амалиётҳои ба мақсадҳои СММ номувофиқ худдорӣ намонанд».

Принсипҳои байналмилалӣ структураи муносибатҳои мутақобилаи байни давлатҳоро таъмин менамояд. Изғороти 2625 (XXV) Ассамблеяи генералӣ дар бораи дўстӣ ва ғамкории байни давлатҳо (1970) шарњи пурраи Низомномаи СММ эътироф гардидааст ва барои ғамаи аъзои СММ зарур ғаст. Дар изғороти мазкур 8 принсипҳои баробари ғуқуқҳои байналмилалӣ мухтасар ифода ёфтаанд:

Принсипи 1 Истифода накардани қувва ва таъдиди қувва

Принсипи 2 Ғалли осоиштаи баъсҳои байналмилалӣ

Принсипи 3 Устувори сарғадҳо ва тақсимопазирии марзии давлатҳо

Принсипи 4 Истиклолияти тақсимопазирии давлатҳо ва дахлат накардан ба қорҳои дохилӣ

Принсипи 5 Ғурмати ғуқуқҳои инсон

Принсипи 6 Ғуқуқи мардум ба худмуайянқунӣ ва мавғудияти осоишта дар қаламравӣ худ дар сарғадӣ дар сатњи байналмилалӣ эътироф-гардида

Принсипи 7 Ғамкории байни давлатҳо

Принсипи 8 Иғрои бовильдонаи ўғдадоринҳои ғуқуқҳои байналмилалӣ.

Шартномаҳои Ҳаматарафа оид ба амният ва муҳофизат

Дар соҳаи амният микдори зиёди шартномаҳои Ҳаматарафа вуҷуд доранд. Категорияҳои асосии онҳоро шартномаҳои зайл ташкил медиҳанд (рӯйхати шартномаҳо муқаммал нест, танҳо намунаи баъзе шартномаҳо дар Ҷағза категория медиҳад):

Шартномае, ки амнияти байналмилалиро ба танзим мебарорад: Низомномаи СММ;

Шартномаҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқҳои байналмилалӣ бахшӣ, ки низоҳати Ҷағбаи байналмилалӣ ва Ҷағбаи байналмилалиро ба танзим мебарорад: ҳор созишномаи Женева (1949), аз он Ҷумла ду протоколи иловагӣ ба онҳо (1977);

Шартномаҳои байналмилалӣ дар бораи намуҳои гуногуни Ҷағза ба системаи онҳо: Шартнома бораи манъи ракетаҳои баллистикӣ, Низомномаи Созмони давлатҳои Амрико, Шартнома дар бораи Шӯрои Аврупо: ҳуқуқати натиҳавии САҲА – РБСЕ / ОБСЕ, санади конституционии Шӯрои Африко;

Шартномаҳои минтақавӣ дар бораи Ҷағбаи Ҷағба ва муҳофизат дастаҳамӣ: Шартномаи НАТО, Шартномаи Ҷағбаи бағри сулҳ, Шартнома дар бораи иттиҳоди Аврупои Ҷағба, Шартномаи байнаамрикоӣ дар бораи қумак тарафайн.

Аз тарафи давлатҳо тасдиқ гардидани шартномаҳои байналмилалӣ маънои онро дорад, ки онҳо принципҳои рафтори байналмилалиро бо мақсади пузӯр намудани амнияти байналмилалӣ ва минтақавӣ ва беътаршавии Ҷағбаи дутарафа ва Ҷағбаи эътироф мекунад. Ҷокимати илҳоя одатан гуфтушунидоро бо иштироки Вазорати қорҳои қорилӣ меузаронад.

Созишнома ва шартномаҳои дутарафа дар бораи сулҳ, Ҷағба ва қумак тарафайн

Ҷағбаи таҳияи сиёсати амнияти давлат нақши марказӣ ба созишномаҳои дутарафа дода мешавад. Шартҳои қунин созишномаҳо нисбатан маъдуд ва муфассал буда, ба арзишҳои махсус, шартҳо ва талаботи давлатҳои манфиатдор дахл дошта метавонанд. Мисоли он созишнома дар бораи қардани Ҷағбаи стратегии байни собиқ СССР ва ИМА буда метавонад.

Қунин намуи шартномаҳо на танҳо бораи изҳори дӯстию рақобат ба имзо мерасонанд (масалан, шартномаи дутарафа дар бораи дӯстӣ, Ҷағба ва қумак тарафайн байни Россия ва Армения, август, 1997), онҳо Ҷағбаи дар Ҷағбаи масъалаҳои Ҷағбаи Ҷағба, аз он Ҷумла дар баъзе ҳолатҳо илҳозат гирифтани бораи Ҷағбаи қунонидани қушунҳо ва Ҷағза дар қаламрави давлати қорилӣ қумак мерасонанд. Дар давоми солҳои 1990 Россия Ҷағза қатор шартномаҳои дутарафа дар бораи Ҷағбаи дутарафа бо Ҷағбаи қорилӣ Иттиҳоди Шӯравӣ бастааст.

Чунин шартномаҳо, агар зарур бошад, масъалаи қўмаки ҷарбиро низ дар бар гирифта метавонанд.

Вобаста ба ин Низомномаи шароити демократии 1994-ро ҷамчун идомаи шартномаи байни ИМА ва Қазоқистон соли 1992 баррасӣ намудан мумкин аст, ки роҳ ба инкишофи муносибатҳои дутарафаи ҷарбӣ кушод.

Умуман шартномаҳои дутарафаро ҷамчун нўгуфтаи сиёсати хориҷии амният, беътаршавии муносибатҳои дўстона бо дигар мамлакатҳо ва ҷалли мушкилоти аниқ баррасӣ намудан мумкин аст.

Зарурати ҷалли парламент ва ҷомеа

Дар давлатҳои, ки таҷрибаи дахлатпазирии ҷомеа ва парламент дар раванди тасдиқи шартномаҳои байналмилалӣ паён нагарадидааст, онро ворид намудан зарур аст, чунки он дар ба даст овардани дастгирии аҳоли қўмак мерасонад. Умуман, дар мамлакатҳои демократӣ ҷомеаи илҳомии беҳабар ва розигии парламент шартномаҳои махфӣ ё шартномаҳои дутарафа баста наметавонад. Шартномаҳои парламенти, ки ба истисноият, мақоми арзӣ ва байналмилалии давлат дахл доранд, бе шубҳа, бояд аз тарафи парламент муҳофизат ва тасдиқ карда шаванд.

Дар баъзе мамлакатҳо, масалан Швейтсария, шартномаҳои асосӣ мавҷи референдуми умумихалқӣ мебошанд. Дар чунин ҳолат ҷалли ҷомеа дар ворид намудани тағйироти асосӣ ба сиёсати берунаи давлат кафолат дода шудааст. Дар Швейтсария референдуми умумихалқӣ бояд тасдиқ гирад (ниг. ҷамчунин блоки №6).

Блоки № 6

Демократияи бевосита ва тасдиқи шартномаҳои байналмилалӣ ва дигар созишномаҳои муҳим: мисоли Швейтсария

Дар Швейтсария дар ҷараёни тасдиқи созишномаҳои байналмилалӣ парламенти федералӣ (нукунат) ва аҳоли иштирок мекунад. Созишномаҳои барои давлат муҳим мавҷи баъси на фақат парламент, балки ҷомеа низ мегарданд. Ҷомеа дар бораи ба имзо расонидани шартномаҳо дар давраи референдум фикри худро метавонад баён кунад. Бо ёрии референдум ҷомеа ҷамчунин метавонад ба Шӯрои федералӣ мандат барои оғоз ё катти гуфтушунидно оид ба имзо расидани шартномаҳои оянда диҳад. Референдум зарур аст, агар нукунат қарор қабул кунад, ки ба амнияти дастаҷамъӣ ё ҷомеаи «супрамилӣ» ҷамроҳ шавад. (моддаи 140. в. сарқонуни федералӣ).

Шумо Ӣамчун аъзои парламент чӣ кор карда метавонед?

Гуфтушунидњо оид ба бастани шартномањо

- ▷ Таъмин намудан, то ки парламент ва кумита-(њои) мувофиќ:
 - бо раванди гуфтушунид алоќаманд бошанд, аз он љумла аъзои парламенти самтњои гуногуни сиёсӣ Ӣамчун намоёндагони як тим дар гуфтушунидњо;
 - аз љомеа, махсусан аз созмонњои дахлдори тадќикотӣ ва адвокатӣ оид ба ин масъалањо тавсияњо гиранд;
 - дар ваќташ нуќтаи назари худро ва пешнињодњоро пешнињод карда тавонанд, ки дар онњо манфиат ва орзую омили халќу њукумат инъикос гардидаанд.

Таълили таъсир

- ▷ Кўмак расонидан, то ки парламент таълили пурраи таъсири ояндадори (миёнамуддат ва дарозмуддати) шартномаи мазкурро – сиёсӣ, иќтисодӣ, иљтимоӣ, экологӣ ва ғайраро ба даст орад ва муњокима намояд.

Тасдиќ (ратификатсия)

- ▷ Таъмин намояд, то ки парламент шартномаро дар ваќташ тасдиќ намояд.
- ▷ Таъмин намояд, то ки шартномањои байналмилалӣ ва кунунгузории дохилӣ бо Ӣам мувофиќ бошанд. Дар мавриди зарурӣ тағйирот ва мундариљаи онро пешнињод намоянд ё оиди шартномаи байналмилалии мазкур шарњу эзоњ дињанд ё фаъмонанд.

Шарњу эзоњ ва фаъмондадињӣ

- ▷ Таъмин намояд, то ки амали шарњу эзоњ ва фаъмондадињӣ, ки аз тарафи давлат карда шудааст, давра ба давра аз нав дида шавад, Ӣамчун љузъи таркибии сиёсати миллии амният.

Наќши љомеаи шањрвандї ва воситањои ахбори умум

Бахши амният аз њад зиёд афзуд ва мушкил гардид. Мањз њамин барои парламентњо тањдид меорад – ба парламентњо аксаран барои назорати самараноки бахши амният захира ва мутахассисон намерасад. Дар натиља барои иљрои ин вазифањо миќдори зиёди сохторњои иловагї пайдо шудааст. Дар баробари ин парламент маќомоти олии маъсул мемонад, ки ба ў њукумат њисобот медињад. Кам љомеаи шањрвандї ва њам воситањои ахбори умум ба назорати њаматарафаи парламенти бахши амният дар доираи аз тарафи парламент муайянкарда кўмак расонида метавонанд.

Чомеаи шањрвандї

Йомеаи шањрвандї ба созмонњои худмухтор таалуќ дорад, ки аз як тараф дар байни институтњои давлатї ва аз тарафи дигар њаёти шахсї ва љомеањо љойгир мебошанд. Он дар худ спектри васеи иттињодияњои ихтиёрї ва њаракатњои иљтимої, яъне доираи васеи созмонњо ва гурўњое, ки манфиатњои гуногуни иљтимої ва намудњои фаъолиятро муаррифї мекунанд, дар бар мегиранд. Дар поён масъалањои зайл баррасї карда мешаванд: барои чї љомеаи шањрвандї бояд ба баланд бардоштани тобеияти бахши амният таъсир расонад, ин таъсиррасонї бояд чї гуна бошад ва бо кадом роњ љомеаи шањрвандї ба назорати парлamenti бахши амният кўмак мерасонад.

Йомеаи шањрвандї ва демократия

Йомеаи шањрвандї њамзамон ќисми муњими таркибї ва татбиќи раванди демократї ба њисоб меравад. Ба он наќши афзудаистода дар амал кардани демократия мансуб аст. Йомеаи шањрвандї фаъолона ба пешвоёни сиёсї ёдрас менамояд, ки њангоми кабули қарор нисбат ба харољоти љамъиятї, сиёсати давлатї талаботњои сершумори раќобатнок ва манфиатњоро ба инобат гирифтани зарур аст. Мањз аз ин рў љомеаи шањрвандї талаботи асосии демократия ба њисоб меравад. Он баръакси потенциалии њокимияти давлатї ба њисоб меравад, ба авторитаризм тан наменињад ва ба шарофати моњияти плюралистии худ чунин њолатеро таъмин менамояд, ки давлат олати инъикоси манфиатњои гурўњои на он қадар калон ё интихобгарида намебошад.

Йомеаи шањрвандї ва соњаи амният

Чунин гурўњо дар дохили љомеаи шањрвандї ба монанди донишқадањои илмї ва тадќикотї, созмонњо оид ба њуќуќњои инсон, созмонњои ғайридавлатї ба қарор ва сиёсати соњаи амният таъсир расонида метавонанд. Кукуматњо иштироки сохторњои ғайридавлатиро дар муњокимаронињои љамъиятї оид ба масъалањои амнияти миллї, куввањои мусаллањ, сиёсат ва иктишоф њавасманд карда метавонанд. Чунин муњокимаронињо, дар навбати худ, ошкорбањии фаъолияти њукуматро таъмин менамояд.

Нақши махсус ва саъми созмонҳои ғайридавлатӣ ва донишқаданҳои тадқиқотӣ дар соҳаи амният

Созмонҳои ғайридавлатӣ умуман созмонҳои инфиродии бе даст овардани ғоида ба ҳисоб мераванд. Одатан, онҳо дар назди худ мақсад мегузоранд, ки саъю кӯшиши илҳомӣ ва манфиатноро дар соҳаҳои гуногун муаррифӣ намоянд. Гап сари институтҳои тадқиқотӣ равад агар, пас онҳо метавонанд ҳам ғайридавлатӣ бошанд ва ҳам бо ҳукумат робита дошта бошанд, масалан, тавассути маблағгузори давлатӣ.

Созмонҳои ғайридавлатӣ ва донишқаданҳои тадқиқотӣ назорати парламентӣ ва демократии баҳши амниятро тавассути роҳҳои зайл метавонанд пурзӯр намоянд:

- ✓ Паён намудани натиҷаҳои тадқиқотҳои мустақил ва маълумот дар бораи соҳаи амният, мушкилоти ҳарбӣ ва мушкилоти мудофия дар парламент, воситаҳои ахбори умум ва дар байни ҷомеа;
- ✓ мониторинги муносибатҳои нисбати муҳофизати ҳуқуқҳои инсон ва ҳурмату эътиром бартарият доштани ҳуқуқҳои дар соҳаи амният;
- ✓ ворид намудан ба рӯзномаи ғаласа мушкилоти амният, ки барои тамоми ҷомеа муҳим мебошанд;
- ✓ баланд бардоштани салоҳияти парламентӣ ва қобилияти қорӣ бо роҳи гузаронидани маҷлҳои ва семинарҳо;
- ✓ пешниҳод намудани нуктаи назари ҳукумати эксперти оид ба сиёсати амният, буҷети ҳарбӣ, хариди яроқ ва ҷақлҳои захираҳо: ҳавасмандгардонии гузаронидани музокироти ғамҳиятӣ ва ташаққили шақлҳои имконпазирӣ сиёсат;
- ✓ таъмини алоқаи барҳакс байни қарорҳои оид ба масъалаҳои сиёсати миллии амният ва илҳомии онҳо;
- ✓ таълими ҷомеа ва қўмак расонидан ба гузарондиани муҳоқимарониҳои интиҳобӣ (алтернативӣ) дар соҳаи ғамҳиятӣ.

Дахлати ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Амриқои лотинӣ, масалан, нақши созмонҳои ғайридавлатӣ ва марказҳои тадқиқотиро дар назорати баҳши амният инҳикос менамояд (ниг. Блоқи № 7).

Блоқи № 7

Ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Амриқои лотинӣ:

Нақш ва мӯҳияти сомонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ

Гуруҳҳои зиёди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Амриқои лотинӣ дар охири солҳои 1980-1990 бо мақсади беътар намудани муқоламаи байни ҷомеа ва ҳарбиён ташаққул ёфтанд, чунки ҳукумати нав интиҳобгардидаи шаҳрвандӣ кӯшиш мекард, ки қувваҳои мусаллаҳро аз сари нав ташқил диҳад. Чунин муқоламаҳо қўмак расонданд, ки ҷудогузори (изолятсия) қувваҳои мусаллаҳ шикаст дода шавад ва раванди мубодилаи қасбии байни ҷомеаи шаҳрвандӣ, шахсони интиҳобгардидаи масъул ва фармондиҳии олии ҳарбӣ оғоз гардид. Аз ҳамон вақт ин гуруҳҳои нақши муҳим мебошанд, аксаран ин нақшро ба сифати сарчашмаи муҳими экспертизаи шаҳрвандӣ ва қўмаки техникӣ оид ба масъалаҳои амният ва мудофия илҳро меқунанд ва ҳамаҷунин масъулиятро барои гузаронидани назорати ҳамаарафаи сиёсати ҳарбӣ ва буҷет бар души худ мегиранд.

Мисолҳо

Яке аз мисолҳои гурӯҳи “SER en 2000” Аргентина мебошад. Баъди қўшиши табaddулотии ғарбӣ дар соли 1990 ташкил ёфта, гурӯҳи мазкур ҳамчун созмон барои дастгирӣ муколама байни намоёндогони ҷомеаи шахвандӣ, ғайбҳои сиёсӣ ва ғарбӣён фаъолияти худро оғоз намуд. Ин муколама асосе буд барои таъмин намудани саъми шаҳрвандӣ дар лоиҳаҳо ва ташкили ғузуҳои асосии қонунгузорӣ, ки ин дар навбати худ асосе шуд барои таъмини ташаккули сиёсати минбаъдаи мудофия.

Чунин ҳолат дар ғумбурии Доминикан низ ба амал омад, ки дар он ҷо ҷомеа ва мутахассисони соҳаи мудофия барои қор бо ғарбӣён созмони FLASCO таъсис додан бо мақсади таъини лоиҳаи қонунӣ оид ба ислоҳоти сиёсат ва баъдан ба ғокимияти илҳоя ва қонгресс маслиҳат додан, ки онро ба сифати қонун қабул намоёнд.

Гурӯҳҳои зиёд дар Амриқои лотинӣ бо қумитаҳои мудофия ва амнияти қонгрессҳои миллӣ бо мақсади пузӯр намудани имқонияти инсонӣ ва техникаии парламентҳои худ барои аз нав дида баромадани вазиғаҳои ғарбӣ ҳамқории зич доранд. Гурӯҳи аз Перу (Донишқадаи тадқиқоти мушкилоти сиёсӣ ва стратегӣ (IDEPO)) аъзои парламент ва қормандони онро аз қумитаҳои мудофияи қонгресс оид ба таъини буџет ва идорақунӣ тайёр меқунад.

Гурӯҳи FLASCO дар Ғватемала ба қонгресс қўмақ мерасонад, ки баъзе қонунҳои ба ғарбӣён тааллуқдоштаро, аз он ғумла ислоҳоти соҳаи иқтишоф ва хидмати ғарбӣро таълил ва баррасӣ намоёнд.

Салониат

Дар Амриқои лотинӣ ҷомеа дар соҳаи мудофия ва амният ба қадри қофӣ қомилғуқуқ нест. Қомилғуқуқ набудан ба самараноқии доонишқадаҳои илҳоя ва қонунгузор ҳалал мерасонад, ки барои аз нав дида баромадани вазиғаҳои ғарбӣ таъин қардидаанд. Аммо дар вақтҳои наздик созмонҳои ғамғиятӣ метавонанд ин қамбудири қаси қар қунад бо роҳи қўмақ расонидан ба институтҳои давлатӣ дар тайр намудани қадрҳои қаради.

Маълуми ҳамқорӣҳои

Дар хотима қайд менамоем, ки “SER en 2000” қанде пеш шабақаи минтақаии марказҳои таълил ва созмонҳои ғайридавлатиро оид ба мушкилоти амният ва мудофия таъсис додаст. Шабақаи алоқаи мутақобилаи RESDAL (www.ser2000.org.ar) базаи маълумотиро оид ба мавод ва қонунгузорӣ дар соҳаи амният ва мудофия таъсис додааст ва барои шахсон оид ба ғузaronидани тадқиқот ва таширифи созмонҳои барномаҳои пешниҳод меқунад.

Қарқашла: Қрис СабатиниЮ, фонди милӣ барои демократия, Вашингтон, 2002

Воситаҳои ахбори умум

Воситаҳои ахбори умуми мустанақ (BAU) умуман ба ҷомеа ва намоёндоғи сиёсии он дар маълумотдиғӣ оид ба қарорҳои қабулқардида қўмақ мерасонанд. Онҳо дар назорати амалиёти се шоҳаи ғокимияти давлатӣ қўмақ мерасонанд ва ба мунадриға ва сифати мушкилоте, ки дар ғараёни муколамаҳои ба миён меоянд ва дар навбати худ ба фаъолияти ғуқумат, тильорат, таъсилот ва ҷомеаи шаҳрвандӣ таъсир мерасонанд. Ҳамин тариқ, BAU мустанақ ғузуи асосии демократия ба ғисоб мераванд. Дар қлоқи № 8 мушкилоти зиёде ёдрас меқарданд, ки бо қунин мушкилот қурналистоне, ки қўшиш меқунанд ғуқумати худро танқид қунанд, рӯ ба рӯ мешаванд. Барои озоди матбуот шартӣ аосӣ ин амнияти қурналистон ба ғисоб меравад.

Блоки № 8

Намудњои нави ьянњњо: давранњои мушкил барои озодии сухан

«Ќариб сеяки ањолии кўраи замин дар давлатњое зиндагонї мекунад, ки озодии сухан дар онњо манъ аст. (...) Мо бояд он журналистњонеро, ки дар минтаќаи амлаиётњои њарбї на њамчун журналист кушта шудаанд ва он журналистњонеро, ки қасдан барои тадќикотњои худ ва маќолањои ба мушкилоти сахти дахлдор, барои мањкум кардани рафтори золимона, тассаруф намудани моликияти дигар қас, ноадолатї, ьяноят ва ришвахўрии сиёсї кушта шудаанд, фарќ кунем. Намудњои нави ьянњњо, ки ба монанди давраи пеш на байни кушунњои доимї, балки байни гурўњњои этникї, идеологї ва мазњабї ё танњо барои манфиати ьяної меравад, кори хабарнигоронро нињоят хатарнок мекунад. Аммо марғ ё маљрўњї журналистон дар низотњои зикргардида на њама ваќт тасодуф аст. Баъзан њарбиён, њатто аз кушунњои доимї, қасдан шоњидони номатлуб корњои худро нишон мегиранд».

Сарчашма: Матрўзаи солони барои соли 2002. Хабарнигорон бе сарњад

Дар давалатњое, ки ВАУ аз институтњои њукуматї вобастагї доранд, аз онњо бо мақсади ташвиќот бо осонї суиистифода кардан мумкин аст. Дар чунин њолат ВАУ кодир нестанд, ки ошкорбаёнї ва назорати соњаи амниятро таъмин намоянд.

Бо пайдоиши Интернет датрасии ѓомеа ба маълумоти расмї афзуд. Тайи дањ соли охир раванди умумї нисбати афзоиши ошкорбаёнї, масъулияти иљтимої ва дастарасї ба маълумоти расмї зоњир гардидааст. Ин равандро дастгирї намудан зарур аст, чунки он ба маълумотгирии ѓомеа, самаранокїи муколамањои ѓамъиятї оид ба мушкилоти муњимтарини сиёсї ва беътаршавии идоракунї кўмак мерасонад. Интернет њамчунин зарар расонида низ метавонад. Он метавонад аз тарафи гурўњњои экстремистї барои пањн намудани наљодпарастї ва яњудибадбинї истифода бурда шавад. Чунончї, дар баъзе низотњои қаблї воситањои иттилоотї, масалан шабакањои радио барои гурўњњои ифротгаро тањкурсї таъмин намуданд ва дар ба миён овардани муњити бадбинї байни гурўњњои гуногуни ѓомеа кўмак расонданд.

Ѓамъ ва пањ намудани маълумот дар бораи мушкилоти амният

Аз нуќтаи назари идоракунии демократї ВАУ њукуќ доранд дар барои мушкилоти амният, ки бари ѓомеаи муфид аст, маълумот ѓамъ ва пањн намонанд. Онњо њамчунин барои пешнињоди ахборот, ки ба стандартњои њаќїќат, ростї бояд мувофиќат кунанд, масъуланд.

ВАУ, њамин тариќ, ба њукумат ва парламент дар фањмонидани қарорњо ва сиёсати худ ба шањрвандон, ки ба гирифтани маълумот ва иштирок дар раванди сиёсї њукуќ доранд, кўмак мерасонад. Масалан, ВАУ метавонад дар татбики њукуќи шањрвандон дар бораи донистани кї дар соњаи амният қадом вазифаро иљро мекунад, қадом сиёсати амният қабул гардидааст, дар бораи созишномањо ва дигар намуди шартномањои ба он асосёфта, дар бораи пањн кардани кушунњо дар хориљї кишвар, доктринаи њарбї, харидаи яроќ, дар бораи иштирокчиён, дар бораи тањдидњои имконпазири амният ва муколамањои мувофиќ кўмак расонанд. Дар баробари ин, ваќте ғап дар бораи маълумоти махфї меравад, албатта бояд сензураро истифода бурд.

Конунгузорӣ дар соҳаи ВАУ ва оид ба мушкилоти амният

Дар қонунгузории ҳамаи кишварҳо худ бобҳои ҳастанд, ки ба мушкилоти озодии сухан дахл доранд. Ин принцип дар моддаи 19 Илҳороти умумибашари Ҳуқуқҳои инсон чунин ифтихос гардидааст:

«Ҳар як шаҳрванд ба озодии фикр ва эҷодӣ Ҳуқуқ дорад: ин Ҳуқуқ дар худ озодии илҳор қардани фикру ақидаи худ бе дахлати дигарон ва Ҳамчунин ёфтан, гирифтани ва интиқол додани маълумот тавассути ҳама гуна воситаҳои ахбори умумро новобаста аз сарҳад, дар бар мегирад».

Азбаски дар сатҳи байналмилалӣ принципҳои рошбарикунандаи мувофиқ, ки аз рӯи онҳо чунин озодиро ба даст овардан ва муҳофизат қардан мумкин бошад, вуҷуд надорад, қайд қардан мумкин аст, ки амал намудани принциби дар боло зикргардида дар вақт маъдуд нест ва ягон истинодро ба маъдудҳои имконпазирӣ умумӣ ба масъалаи амният дахлдорро дар бар намегирад.

Блоки № 9

Озодии сухан баъди 11 сентябри соли 2001

Рӯзи байналмилалӣи озодии сухан ҳар сол 3 май Ҳашин гирифта мешавад. Соли 2002 дар вақти Ҳашини ин рӯз диққат ба таъсири озодии сухани ба он қорабиниҳои, ки давлати мавонанд барои мустанакам намудани амнияти милли ва байналмилалӣ баъди Ҳуҷуми террористи 11 сентябри соли 2001 истифода қаранд, марказонида шуда буд.

«Бе шубҳа байни принципҳои асосии озодӣ ва талаботи қурзур намудани амният дар назди терроризм муҳолифат вуҷуд дорад, аммо ҳама гуна маъракаиҳои зиддиррористӣ барои озодии мо бояд беҳатар бошанд, – гуфт Ҳаноби Қойчиرو Мацуура директори генералии ЮНЕСКО.

Сарчашма: Ҳанбони парламент, № 6, май 2002

Алокаи парламент бо ҳомае оид ба мушкилоти амният

Принципи дурусти идораи назорати демократӣ ба шарте самаранок Буда мавонанд, ки агар ҳомае донанд, ки қадом мушкилоти асосӣ барои муҳоқимаронӣ дар сатҳи парламентӣ қушода мебошанд.

Натилбаҳаши алокаи Ҳамиятӣ оид ба мушкилоти амният аз миқдор ва дурустии маълумот, ки аз тарафи парламент ё Ҳуқумат ба ҳомае пешиниҳод меғардад, вобаста аст. Парламент бояд дар паён қардани маълумоти мувофиқ ва сифати он манфиатдор бошад, то ки ҳомае дар қораи ваъияти Ҳории мавҷуда ва оқибатиҳои раванди қабули қарор дар парламент тасавурот дошта бошад.

Дастрасии ҳомае ба Ҳульчати

Роњи аз ҳама самараноки таъмин намудани аҳоли бо маълумот оид ба амният аз тарафи парламент ва Ҳуқумат ин таъсис додани қаракаиҳои веб-сайт аст.

Блоки № 10

Интернет-сайтњои парламентї

Мувофики маълумоти то моњи майи соли 2002 ба даст расида дар 188 давлат 244 палатањои парламентї вуљуд дорад (64 парламент – дупалатагї). Иттињоди байнипарламентї дар бораи 165 сайтњои парламентї дар 128 давлат маълумот дорад (дар баъзе парламентњои дупалатагї њар як палата сањифаи электронии алоњида дорад). «Директивањо оид ба миќдор ва мундариљаи сайтњои парламентї», ки аз тарафи Шӯрои Иттињоди байнипарламентї моњи майи соли 2000 тасдиќ гардидаанд, дар сайти Иттињоди байнипарламентї ёфтан мумкин аст: <http://www.ipu.org>.

Намунаи мисолњо дар бораи мушкилоти амният, ки ба љомеа пешнињод карда мумкин аст:

- ✓ Њуљъатњои моњияти стратегидошта, ба монанди сиёсати миллии амният;
- ✓ Буљети мудофиа (истисно моддањои махфї);
- ✓ Пресс-релизњо оид ба муколамањои асосии парламент, қарорњо, пешгўињо, қонунњо ва ғайра, ки ба бахши амният дахл доранд;
- ✓ Суратњисобњои њамаи иљлосияњои парламентї (кумитањо) ва муколамањо оид ба мушкилоти амният (истисно љаласањои пўшида); суратњисобњои гушкунїњои пўшида бояд маърӯзањоро дар бораи микёс ва доираи ваколатњо дар бар гирад;
- ✓ Нашрияњои бо тадќиќоти парламенти оид ба мушкилоти амният алоќаманд
- ✓ Маърӯзањои солонаи парламентї ё тафтишот, ки ба фаъолияти хадамоти амният дахл доранд;
- ✓ Маърӯзањои ваколатдор оид ба њуќуќњои инсон (Омбудсмен) ё аудитори кулл оид ба масъалањои амният, оид ба баъзе тафтишоти махсус; маърӯзањои Омбудсменро ба муњокимаронии љомеа баровардан мумкин нест, аммо ў бояд онро ба кумитањои интихобгардида барои баррасї пешнињод намояд; њукумат бояд амалиётеро, ки аз рӯи маърӯзаи Омбудсмен ва аудитор дар парламент андешида мешаванд, бояд мулоњиза намояд;
- ✓ Маълумот дар бораи созишномањои бисёртарафа ва дутарафа;
- ✓ Маълумот дар бораи овоздињии аъзои парламенти алоњида ё фраксияњои сиёсї дар парламент оид ба мушкилоти амният (масалан, буљет, дохил шудан ба иттињодияњои байналмилалї, даъват ба хидмати њарбї, хариди яроќ);
- ✓ Дар бораи озодии Сухан.

Қўмак расонидан дар љалб намудани љомеа ба кори парламент

Маълумоти яктарафа кофї нест (аз парламент ё њукумат ба љомеа). Парламент бояд ба љомеа имкон дињад, ки бо ў оид ба мушкилоти амният дар робита бошад. Алоќаи тарафайн ё муколама ањамияти муњим дорад, чунки:

- ✓ Он иштирок ва назорати доимии шањрвандонро таъмин менамояд;
- ✓ он боварии љомеаро ба фаъолияти парламент зиёд мегардонад;
- ✓ он ба амлаигардонии назорати идора мусоидат мекунад (масалан, тавассути Ваколатдор оид ба њуќуќњои инсон дар парламент);
- ✓ он дастгирии љомеа ва қонунї будани қонунгузорї ва сиёсати њукуматро таъмин менамояд ва устувории демократияро мутаносибан.

Алокаи тарафайн бо маълумоти парламентӣ, гушкунӣ ва мониторинги ҳадамоти иттилоотӣ, муҳокимарониҳои телевизионӣ, ҷамъуин ахбороти аз тарафи аъзои кумитаҳои махсус дархостгардида, ки аз тарафи ҳадамоти тадқиқоти парламентӣ пешниҳод мегардад, таъмин шуда метавонанд.

Блоки № 11

Парламентҳо ва воятаҳои ахбори умум

«11. Ассамблея парламентҳои миллиро барои баррасии фаврии чорабиниҳо даъват мекунад, ки равона гардидаанд:

- i. ба таъмини ошкорбафнии бештари қори парламент, аз он ҷумла ҷаласаи кумитаҳо, то ки ин масъала на танҳо дар контексти алоқа, балки ҷамъун бартарияти муҳими сиёсӣ бо оқибатҳои бевосита барои демократия баррасӣ карда шавад;
- ii. ба беътаршавии истифодаи методҳои классикии алоқа ва технологияҳои нави иттилоотӣ, аз он ҷумла:
 - a. таъмини шароити беътарин барои қори ВАУ ва махсусан барои муҳбирон, ки ба парламент ваколат доранд;
 - b. таъмини паъни оперативии маълумот дар бораи муколамаҳо бо пешниҳоди протоколҳо ва маърузаи таъгуллафзии иштирокчиён;
 - b. Таъсиси ҳадамоти он-лайнӣ барои алокаи бевоситаи электронӣ бо ҷомеа ва журналистон;
 - г. таъмини дастрасии бевосита ба нӯльтаҳои парламентӣ бо мақсади гузаронидани муколамаҳои оммавӣ пеш аз ба овоз монандани қонун.
- iii. Истифодаи маслиҳати мутахассиссон дар давраи муқотиба.
- iv. Содда намудани матнҳои юридикӣ барои дастрас будан ба ҳонандагони оддӣ.
- v. Амалигардонии қадмаҳои зарурӣ дар давраи муколамаҳои сиёсӣ (масалан, муайян намудани соҳаҳои ки дар онҳо раванди қабули қарорҳои суръатнок қардан мумкин аст).
- vi. Дастгирии паън намудан тавассути каналҳои иттилоотӣ ва ҳадамот оид ба алоқа бо ҷомеа маълумӣ қонунӣ, тавсифи характеристикаҳои асосии он барои доираи журналистон ва мутахассисони манфиатдор қасбӣ.
- vii. Ташкили семинарҳои барои журналистон бо мақсади ошно намудани онҳо бо тартиби қонунгузорӣ ва гушкунӣҳои парламентӣ, қори парламент ва институтҳои парламентӣ. Дикқати махсус ба журналистони ВАУ маъаллӣ ва минтақавӣ додан зарур аст.
- viii. Таъсиси шабақаҳои интерактивӣ дар Интернет барои сӯнбат бо парламент ва ҳадамоти иттилоотии парламентӣ.
- ix. Қўмак расонидан дар таъсиси шабақаҳои муқтақили телевизионӣ, ки қори парламентҳоро равшан мекунад (дар мисоли баъзе мамлақатҳои Аврупо, ИМА ва қанада)
- x. Қўмақи молиявӣ ва дигар ба ВАУ муқтақил, ки қўшиш мекунад ахбороти баландсифат омода созанд ва дар шароити иқтисодӣ бозоргонӣ ба онҳо ҳатари муфлисшавӣ таъдид мекунад».

Сарчашма: Қарори 1142 (1997) Ассамблеяи парламенти Шӯрои Аврупо

Иштироки ҷомеа барои нигоҳ доштани устувори системаи демократӣ муҳим аст. Сатҳи иштирок барои ӯар як давлат ғуноғун аст. Баъзе парламентҳо ба ҷомеа илҳозат медиҳанд, ки дар ҷаласаҳои кумитаҳо ширкат варзанд. Ин барои фаъолияти созмонҳои ғайридавлатӣ ва шахсони алоҳида, ки дар раванди қабули қонунҳо манфиатдоранд, шавқовар ҳоҳад буд. Агар қунин

иштирок дар љаласаи кумитањо ба шахсон њуќуќи дахлат карданро
надињад њам, иштироки онњо аллакай кимматнок аст.

Шумо њамчун аъзои парламент чї кор карда метавонед?

Сањми созмонњои ғайридавлатї дар сиёсати амният

- ▷ Боварњосил намоед, ки таъсири намояндагони љомеаи шањрвандї ба кори парламент дар масъалаи амният ва мудофия фоида меорад.
- ▷ Бо ин маќсад, агар зарур бошад, барои тасдиќи конунгузории мувофиќ, ки ба институтњои салоњиятдор, созмонњои ғайридавлатї ва ВАУ имкон медињад дар кори кумитањои парламентї, ки ба масъалањои амният ва мушкилоти вобаста ба он салоњиятдоранд, иштирок намоянд.

Бохабарии иљтимої

- ▷ Боварї њосил намоед, ки парламент дар соњаи робитањо бо љомеа дар масъалаи қарорњое, ки ба амният ва раванди қабули қарорњо дар ин соња таъсир мерасонанд, сиёсати фаъолона дорад.

Алоќаи байни амният ва озодии сухан

- ▷ Боварї њосил намоед, ки озодии сухан дар соњаи амният ба таври дуруст бо қонун ва таљриба дастгирї меёбанд ва ягон мањдудиятњои гузошташуда принципњои байналмилалии њуќуќњои инсонро вайрон намеkunанд.
- ▷ Боварї њосил намоед, ки конунгузории мувофиќ дар бораи озодии иттилоот мављуд њаст.

Масъалаи гендер ва сиёсати амният

Баробарии гендерӣ мафҳуми нисбатан нави илтимое ба ҳисоб меравад. Имрӯз он ба параметрии муҳими мушкилоти амният на танҳо аз он сабаб дахл дорад, ки миқдори зиёди одамон, аз он ғумла ғурезагон ва шахсони илбории дохили кишвар зери таъсири низоъи мусаллаъ мондаанд, балки ҳамчунин аз он сабаб, ки занон нисфи аҳолии ғайронро ташкил медиҳанд, бо мардон нӯқуқҳои баробар доранд ва дар ҳалли мушкилоти амният саҳми калон мегузоранд. Қобилият ва ғувонии дили занон дар ёфтани ҳалли мушкилоти зиёди амният кӯмак мерасонанд. Масъалаи таъмини баробарии марду занонро дар соҳаи сиёсати амният аз ду нуқтаи назар бояд баррасӣ намуд. Якум, сиёсати амният бояд ба ин мушкилот диққат диҳад. Таъини қарорҳои мувофиқ ва таъсиси сохторҳои, ки нӯқуқҳои ва манфиатҳои занонро қарор медиҳанд, зарур аст. Дуюм, иштироки занонро дар ҳамаи давраҳои қабули қарор ва дар ҳамаи соҳаҳои сиёсати амният дастгирӣ намудан зарур аст.

Занон ва ҳалли низоъҳои

Ҳалли низоъҳои ва ғайриқабилӣ сулҳгӯӣ на танҳо ғамхории онҳое, ки бевосита дар ғанг ё низоъҳои мусаллаъ иштирок мекунанд ва иштирокчиёни он асосан мардон ба ҳисоб меравад, ба шумор меравад. Иштироки занон дар мизи ғуфтушунидҳои ҳама вақт маъдуд буд ва то ҳол маъдуд мондааст, ҳатто агар дар натиҷаи ғанг ё низоъи мусаллаъ онҳо маълум буданд аз доираи нақши ағнаваии худ баромада, ғандадорҳои мардонро ба зиммаи худ ғиранд. Дар амал ғалби бевоситаи занон дар раванди қабули қарорҳои, дар амалиёт оид ба ҳалли низоъҳои ва ғайриқабилӣ сулҳ, дар тағйири биниши ағнаваии нақши мувофиқи занон ва мардон дар ғомеа, умуман, ва дар мавридҳои низоъи ,аз он ғумла, зарурат дорад.

Блоки № 12

Масъалаи гендерӣ дар ғараёни барқарорсозии сулҳ

«Ҳар як раванди сулҳгӯӣ, ки дар он зарурат ва нақши зан инкор карда мешавад, ғайритабиӣ ба ҳисоб меравад... Ҳангоми дигаргуниҳои баъди низоъ вақлати занон барои аз нав барқарор сохтан, инкишофи иқтисодӣ ва илтимое ғамияти калон доранд. Занон ва мардон қурбонӣ ва шахсони амалкунанда дар ғанг ва низоъҳои мусаллаъ ба ҳисоб мераванд, аммо албатта, дар соҳаҳои ғуноғун. Дар давраи ғанг

занон дар намудҳои нави фаъолият иштирок мекунад ва нақшҳои навро бозӣ мекунад, одатан, масъулияти калонро бар души худ мегиранд. Ба ин тағйиротҳои нигон накарда, занон аксаран барои барқарорсозии сулҳ, ҷи дар ҷомеаи баъд аз низот барқарорёфта ва ҷи дар амалиётҳои байналмилалӣ сулҳовар ба таври нокифоя дархост мешаванд».

Сарчашма: Масъалаи гендер ва амнияи инсон: аз нақши маъдуд то муттаъидиди занон дар раванди сулҳвӣёна, 2001. Донишқадаи қотҳои байналмилалӣ Норвегия

Блоки № 13 иқтибосњоро аз қарори Шӯрои амнияи СММ 1325 (2000) пешнињод мекунад, ки арзиши тағйирёбии биниши занонро таъкид мекунад: на њамчун қурбонии одди низотњо (аз он лумла зӯроварӣ ва таљовуз ба номус њамчун тарзи бурдани ланг), балки њамчун иштирокчиёни њалли низотњо ва фаъолияти сулҳвӣёна дар асоси нуқӯќҳои баробар бо мардон. Чунин тағйирёбии биниш баррасии нақш ва фаъолияти занон ва мардонро то ланг, дар давраи ланг ва баъди ланг ё низоти мусаллаъ дар назар дорад. Ин маънои онро дорад, ки баробарии лїнсӣ ва масъалаи гендерӣ дар зинаи ибтидоии сиёсӣ дар қонунгузории мувофиќ дар сатњи байналмилалӣ ва миллӣ баррасӣ мегарданд.

Блоки № 13

Масъалаи гендерӣ дар амалётҳои сулҳвӣёна ва равандњо

Шӯрои амният (...)

- «7. Давлатҳои азоро водор месозад, ки ихтиёран дастгирии молиявӣ, техникаӣ ва маводиро, саъю қўшишњоро, ки ба њалли масъалаи гендерӣ равона гардидаанд, аз он лумла саъю қўшиши хазинањо ва барномаҳои махсусро афзун гардонанд, масалан Хазинаи СММ барои занон ва Хазинаи қўдакони СММ, њамчунин идораи комиссари олии СММ оид ба масъалаҳои гурезагон ва дигар сохторҳои наздик;
8. Аз њамаи иштирокчиён даъват ба амал месозад, ки дар давраи гуфтушунидњо оид ба барқарорсозии сулҳ масъалаи гендериро ба инобат гирад, ки дар бар мегирад,
- (а) талаботи махсуси занон ва қўдакон дар давраи ба ватан бозгаштан ё баргاردонида шудан, муњољират ё офият (барқарорсозии нуқӯќњо), аз нав муттаъидшавӣ (ба даст овардани шањрвандии тақрорӣ дар худӣ њамон як давлат) ва барқарорсозӣ дар давраи баъди низот;
 - (б) қораҳои оид ба нигондории ташаббусҳои сулҳвӣёнаи занон ва раванди мањаллӣ оид ба њалли низотњо, ки занонро ба механизмҳои лорӣ намудани созишномаҳои дўстӣ њалб менамояд;
 - (в) қорабинињое, ки муњофизат ва њурмати нуқӯќҳои занон ва қўдаконро қафолат медињанд, махсусан мувофиќи сарқонун, системаи интихоботӣ, политсия ва сохторҳои судӣ (...).
15. Омодагии худро барои қафолат додани он, ки миссияҳои Шӯрои амният масъалаи гендерӣ ва нуқӯќҳои занонро ба инобат мегиранд, аз он лумла машваратно ба гурӯњҳои мањаллӣ ва байналмилалӣи занона, изњор мекунад; (...).

Иқтибос аз қарори Шӯрои амнияи СММ 1325 (2000), ки 31 октябри соли 2000 қабул гардидааст

Бо назардошти қарори 1325 (2000) муншии умумии СММ маърузаро зеринунвони «Занон, сулҳ ва амният» (16 октябри соли 2002) пешниҳод кард. Дар маъруза масъалаҳои зайл баррасӣ шуданд: таъсири низоъҳои мусаллаъ ба занон ва духтарон, доираи қонунгузори байналмилалӣ, иштироки занон дар раванди сулҳгӯёна, амалиётҳои оид ба нигоҳ доштани сулҳ, амалиётҳои башарӣ, азнасовзӣ ва офият, ӯнамчун дар беяроқгардонӣ ва азнавтатмилсозӣ. Яке аз ин низомномаҳо дар тавсияҳо дар охири ин боб муттаъид гардонад.

Занон дар кумитаҳои парламентӣ оид ба мудофия

Маърузаҳои Иттињоди байнипарламентӣ дар бораи иштироки занони давлатҳои ӯғанон дар сиёсат тайи 25 соли охир нишон медиҳанд, ки миқдори онҳо дар кумитаҳои парламентӣ оид ба мудофия нињоят паст ва танҳо намоёндагӣ мекунанд. Ҳолат ба гуфтан нест, ки онҳо нињоят кам дар вазифаҳои раис ё ӯғонишинони он ва ӯнатто маърузачӣ хизмат мекунанд. Маърузаи Иттињоди байнипарламентӣ барои соли 1997 («Занон ва мардон дар сиёсат: демократия дар раванди инкишоф») аз он шањодат медиҳанд, ки дар парламентҳои 97 давлат, ки маълумот дар бораи иштирок дар кумитаҳои парламентӣ пешниҳод мекунанд, танҳо 3% зан кумитаҳои мудофияро роњбарӣ мекунанд. Умуман, намоёндагии занон ба сифати раис дар ӯмаи кумитаҳои парламентӣ танҳо 18,6%-ро ташкил медиҳад. Чунин вазъиятро бо ду омилҳои асосӣ фаҳмондан мумкин аст. Якум, дар ӯғанон занон-аъзои парламентҳо нињоят каманд (14,3% то моњи майи соли 2002). Дуюм, дар тамоми ӯғанон ба шарофати ањнае (стереотип), ки дар фикри мардум чунин ақида чуқур реша давнадааст, ки масъалаи сулҳу ва ӯғанг дар даралаи камтар кори занон аст, нисбат ба мардон. Ин нуқтаи назар ӯалталаб аст, чунки ӯғангҳо бе шубња ба ӯмаи ањолии мамлакат таъсир мерасонанд, занон бошанд нисбат ба мардон дида бештар қурбонии онҳо мегарданд.

Занон дар хидмати ӯарбӣ

Дар бештари мамлакатҳо чунин ақида ањғанавӣ ва маъмулӣ аст, ки занон дар қувваҳои мусаллаъ дар вазифаҳои маъмурӣ, ақибгон ва ёридињанда адои хизмат мекунанд. Иштироки занон дар вазифаҳои захиравӣ на танҳо дар давраи оромӣ муњим аст, балки дар ӯараёни ӯғанг ё дар давраи низоъҳои мусаллаъ низ муњим аст. Барои мукоиса: дар сатњи ӯарбӣ ва оперативӣ чунин ӯалбқунӣ ӯодисаи тез-тез рӯйдињанда мебошад. Дар сатњи байналмилалӣ ва олі шумораи занон дар қувваҳои мусаллаъ калон нест. Дар блоки № 14 мисоли иштироки занон дар қувваҳои мусаллаъи давлатҳои аъзои ТШАШ оварда шудааст.

Блоки № 14

Занон дар қувваҳои мусаллаъ: мисоли давлатҳои ТШАШ

Давлат	Шумора	% аз ӯмаи қувваҳо
Белгия	3,202	7,6%
Канада	6,558	11,4%

Иттиҳоди байнипарламентӣ ва назорати демократии қувваҳои мусаллаҳ – назорати парламенти сохтори амният, 2003

Љумњурии Чехия	1,991	3,7%
Дания	863	5,0%
Фарон	27,516	8,5%
Олмон	5,263	2,8%
Гретсия	6,155	3,8%
Венгрия	3,017	9,6%
Италия	438	0,1%
Люксембург	47	0,6%
Нидерландия	4,170	8,0%
Норвегия	1,152	3,2%
Полша	277	0,1%
Португалия	2.875	6,6%
Испания	6,642	5,8%
Туркия	917	0,1%
Шоњигарии муттаъида	16,623	8,1%
ИМА	198,452	14,0%

Сарчашма: Шарҳи НАТО, тобиғии соли 2001

Одатан, ғалби занон ба хидмати ғарбӣ аз рӯи даъват ё дар асоси касбӣ аз тарафи роғбарияти сиёсӣ ташаббус дода мешавад ё натиғаи инкишофи худӣ бахши амният шуда метавонад. Ин бо ду зуғурот асос меёбад, ки новобаста аз яқдигар ғӯй дошта метавонанд:

- ✓ Дарки зарурати сафарбаркунии ғамаи ағӯлӣ барои муғофизат ва пурзӯр намудани амнати миллӣ;
- ✓ Навкунии қувваҳои мусаллаҳ, ки ба монанди дигар намуди фағӯлиятҳо барои инкишофи иғтимоӣ кушода аст ва бо ғамин тарз ба консепсияи баробарии ғинсият эғтиёғманд меғардад.

Блоки № 15

Љалби занон ба соғаи амният ғамчун ғузы таркибии сиёсати гендерӣ

Сиёсати ғукумати амният бояд аз нуктаи назари принципи ғуқмрон нисбати занон арзёбӣ ёбад. Дар конғронси 4 умумиғағӯнии СММ оид ба мушқилоти занон дар Пекин намояндағони СММ барқарорсозии сиёсати гендериро ғамчун стратегияи глобалии ба даст овардани баробарии ғинсӣ эғлон намуданд. Шӯрои иқтисодӣ ва иғтимоии СММ сиёсати гендериро ғачун «...раванди арзёбии ғалби занон ва мардон дар ғамаи чорабиниғӯи ба нақшағирифташуда, аз он ғумла конунғзорӣ, сиёсат ё барномаҳо дар ғамаи соғаҳо ва дар ғамаи сатғҳо муайян мекунад. Ин стратегияи муттағидии нуктаи назар ва тағрибаи чӣ занон ва чӣ мардон дар раванди тағния, иғро, назорат ва арзёбии сиёсат ва барномаҳо дар ғамаи соғаҳо мебошад: иқтисодӣ, иғтимоӣ – бо мақсади ба даст овардани фоидаи баробар чӣ аз тарафи занон ва чӣ аз тарафи мардон; нобаробарӣ дастғирӣ карда намешавад. Мақсади асосӣ – ба даст овардани баробарии ғинсӣ».

Эдбейт: БҲҲ Экономикалық-ағеуметтік комитетінің 1997/2 Келісілген Қорығандығары

Љалби афзудаи занон ба куввањои мусаллањ метавонад дар навбати худ ба гузариш аз мудофия ањъанавї то амњияти инсон мусоидат намояд: ба тадќикот, технологияњои иттилоотї (аз он љумла кори бонкї), фаъолияти иктишофї, ки метод ва амалњо кувваи љисмонї ва машќњоро талаб мекунад, диќќат дода мешавад. Ин раванд имкониятњои нав барои занон пешнињод мекунад, махсусан дар мамлакатњое, ки занон ва мардон ба тањсилот њуќуќњои баробар доранд.

Блоки № 16

Аспектњои нав ва мушќилот, ки дар натиљаи љалби занон ба соњаи амњият ба миён меоянд

Аз сабаби афзоиши наќши занон дар соњаи амњият, дар соњаи њарбї ва политсия чунин савол ба миён меояд: омодагии љисмонї ва интизом оё баробар бояд ба занону мардон пањн гардад ё не?

Ба танзимдарорї низ масъалаи фарќияти љинсиро талаб мекунад, ки аз соњаи њарбї, дигар сохторњои давлатии њарбикунонидашуда ва политсия хориљ карда шудаанд: талаботњои махсус ва манфиатњои љуфтњои муљаррад ва оиладорро дар як ќисмњои њарбї ё ғуногун ба инобат гирифтан зарур аст. Масъалаи модар ва кўдак ва падар ва кўдакро ва ғайра ба инобат гирифтан зарур аст.

Масъалаи либос, дилкашии эстетикї ва шањвонии он баррасии минбаъдаро талаб мекунад: оё либос барои занон ва мардон бояд яхела бошад? Оё занон бояд ба мисли мардон мўйи сар монанд ё не?

Њалли ин масъалањо фикронии навро талаб мекунад. Бонунгузории миллї њамчунин ќоидањои ба танзимдарории соњаи њарбї, дигар созмонњои давлатии њарбикунонидашуда ва сохторњои политсия бояд барои њаќикати муосир тањия гардад ва мутобиќ гардона шаванд.

Иштироки занон дар амалиётњои суљњљўёна. Иштироки занон дар вазоратњои мудофия

Чуноне ки аз маълумоти аз тарафи ТШАШ пешнињодшуда бармеояд (тоби-стони соли 23001) шумораи занон, ки ба амалиётњои суљњљўёна љалб гардидаанд, аз охири љанги дујуми љањон сар карда кам мекунанд. Танњо якчанд давлат – Канада, Венгрия, Нидерландия ва Португалия – дар њайати куввањои суљњљўёнаи худ беш аз панљ фоиз зан доранд. Чуноне ки таљрибаи СММ нишон медињад иштироки онњо аз тарафи ањолї дуруст ќабул карда мешавад ва ба натиљањои амалиётњо таъсири мусбї мерасонад: масалан, ба масъалањои љинсї, мубориза бар зидди зўрварї ва ғайра бештар диќќат дода мешавад.

Тањин намудани занон ба њайси вазир ё љонишини вазири мудофия нињоят кам ба назар мерасад. Њисоботи љањонии Иттињоди байнипарламентї аз он шањодат медињад, ки моњи март соли 2000 занон танњо 1,3% њамаи вази-рони амњият ва мудофия ва 3.9% љонишинони вазир, дигар кормандони вазо-рат, аз он љумла котибони парламентї дар ин соњаро ташкил доданд (ниг. Ха-ритаи љањон, ки яќљоя бо Иттињоди байнипарламентї ва СММ «Занон дар сиёсат: 2000» ба табъ расидааст).

Шумо ӯнамчун аъзои парламент чӣ кор карда метавонед?

Маълумот

- Дар бораи таносуби занон дар ӯар як намуди қувваҳои мусаллаҳ, дигар созмонҳои давлатии ӯарбикунидашуда, дар политсия ва хадамоти иктишофӣ, ӯамчунин марказҳои машққунӣ маълумоти оморӣ талаб намоед. Иловатан дар бораи фоизнокии занон дар вазифаҳои маъсулиятноки харбии намояндагӣ ва хидматчиён, ки қарор қабул мекунамд, ӯамчунин дар бораи ӯалби занон ба шумораи намояндагони давлати шумо ба СММ, ТШАШ ва дигар созмонҳои байналмилалӣ, ки дар онҳо маъсалаи амният баррасӣ меёбанд, дархост намоед.

Маъсалаи гендерӣ, ӯалли низоъ ва барқарорсозӣ*)

- Боварӣ ӯосил намоед, ки ӯайати гуруҳи намояндагони дар гуфтушунидҳо иштироккунанда аз миқдори баробари мардону занон иборат мебошанд.
- Таъмин намоед, то ки созишномаҳои сулҳ давра ба давра ва ошқоро натиљаҳои низоъҳои мусаллаҳро ба қисми занонаи аҳоли, саъми онҳо дар раванди сулҳ, энтиёлоти онҳо ва афзалиятҳо дар давраи баъди низоъ инъикос намояд.
- Боварӣ ӯосил намоед, ки дониш, таъриба ва имконияти занон дар давраи барқарорсозӣ пурра истифода мешаванд.

Маъсалаи гендерӣ ва миссияҳои сулҳӯёна*)

- Талаб намоед то ки занон дар миссияҳои сулҳӯёна ва сохтмони баъдиљангӣ иштирок намоянд;
- Аз рӯи имкон, мувофиқи қонунгузорӣ таъмин намоед, ки ӯайати шахсии қувваҳои сулҳон ва дигар қувваҳои байналмилалӣ оид ба маданияти баробарии ӯинсӣ машқҳо гузаранд;
- Талаб намоед, ки ӯайати шахсии қуваҳои сулҳон ва дигар қувваҳои байналмилалӣ, ки нисбати зан ӯуқуқҳои инсонро вайрон кардаанд, ӯазо гиранд.

Ѕукумат

- Боварӣ ӯосил намоед, ки сатњи намояндагии занон ва мардон дар вазорати мудофия таъи 10 соли охир баробар буд. Тафтиш намоед, ки барои ба вазифаи роъбарикунанда таъин гаштан занон ва мардон аз ӯиъати қонун ва дар амал ӯуқуқҳои баробар доранд ё не?

Парламент

- ӯайати кумитаҳои парламентӣ оид ба мудофия ва амният, ӯамчунин сатњи ваколатҳои занонро дар чунин кумитаҳои тафтиш намоед – дар ретроспективаи таъриҳи ва давраи муосир.
- Тафтиш кунед, ки ки кумита ба маъсалаи гендерӣ диққат медиһад ё не: ба танзимдарории муносибати миқдории занон ва мардон диққати махсус диһед, маъалаи баробарии ӯинсиро ба миён оред.

*) Таъсияное, ки аз маърузаи қотиби кулли СММ «Занон, сулҳ ва амният»
, 16 октябри соли 2002 иштибос оварда шудаанд

Қисми III

**Амалиётҳои асосие,
ки лӯзҳои таркибии
бахши амният ба
ӯисоб мераванд**

Низомииён

Қувваҳои мусаллаъ дар давоми асрҳо вулуд доранд ва ҳама вақт ҳамчун сипар ва шамшери давлат баррасӣ мегардиданд. Дар блоки № 17 нишон дода мешавад, ки дар миёнаи солҳои 2002 танҳо якчанд давлатҳои ғайрон қувваҳои мусаллаъ надоштанд.

Блоки № 17

Давлатҳои, ки қувваҳои мусаллаъ надоранд

Баъзе давлатҳои қувваҳои мусаллаъ надоранд, аз он ҷумла: давлатҳои хурд дар Океанияи ҷанубӣ, ба монанди Науру, Малдивҳо, Кирибати, Самоа, ҷазираҳои Соломон, Тувалу, Палау ва Вануату; дар ҷавзаи Кариб: Сент-Винсент ва Гренадина, Сент-Китс ва Невис, Сант-Люсия, Ҷумҳурии Доминикан, Гренада. Дигар давлатҳои ғайриҷарбӣ – Коста-Рика, Исландия, Маврикий, Панама, Тимори ҷарбӣ, Сомали (дар раванди таъсис артиш), Андорра, Сан-Марино ва Гаити. Дар бештари ин далаҳои таъкилотҳои нимҷарбӣ вулуд доранд (масалан, гвардияи миллӣ ва гвардияи сарҳадӣ).

Вазифаҳои низомииён

Баъди ба анҷом расидани «Ҷанги сард» инкишофи равандҳои амният ба соҳаи амниятӣ тамоми ғайрон таъсири саҳт расонид. Қувваҳои мусаллаъ илҳои ӯндадорини асосии худро идома дода истода ҳамзамон вазифаҳои нав гирифтанд. Имрӯз қувваҳои мусаллаъ дар тамоми ғайрон панҷ вазифаҳои асосиро илҳо мекунад:

- ✓ Њифзи истиқлолият, соҳибхитири ва тақсимнопазирии марзии давлат, ҳамчунин ъифзи шаървандони он;
- ✓ Миссияи сулҳгӯнаи байналмилалӣ ва миссияи оид ба мустанкам намудани сулҳ;
- ✓ Барҳам додани оқибатҳои садамаҳо;
- ✓ Дастгирии амниятӣ дохилӣ (қўмак ба мақомоти ъифзи њуқуқ оид ба нигоҳ доштани тартиб);
- ✓ Иштирок дар ташаккули миллат (вазифаи илтимой).

Дараҷаи ғалби низомииён ба илҳои ин вазифаи вобаста аз давлат ва қонунгузори миллӣ, ҳамчунин дарки амният фарқ мекунад.

Муъофизати истиқлолият ва ғомеа

Ба таъдиди нав ва инкишофи баҳши амният нигоҳ накарда, барои бештари қувваҳои мусаллаъ вазифаи маъмулӣ ъифзи давлат ё давлатҳои иттиҳод аз њуғумҳои хориҷӣ мемонад. Ин вазифа на танҳо муъофизати қаламрав ва соҳибхитири сиёсии давлатро, балки ъифзи ғомеаро, умуман, дар бар мегирад.

Баъди ба анљом расидани љанги сард пешвоїи сиёсї ва њарбї дарк карданд, ки ба истиќлолияти миллї на танњо куввањои хориљї, балки тањдидњои ғайрињарбї низ, аз ќабиле терроризм, љангњои шањрвандї, љинояти муташаккил, киберљиноятњо ва ришвахўрї тањдид мекунанд (ниг. Блоки № 1). Қариб дар њамаи куввањои мусаллањ раванди ислоњоти соњаи мудофия рафта истодааст. Дар Блоки № 18 се раванди асосии мудофия баррасї гардидаанд.

Блоки № 18

Маќсади ислоњоти соњаи мудофия?

Аз оғози солњои 1990 дар куввањои мусаллањи бештари давлатњо ислоњот гузаронида шуданд. Дар давлатњои гуногун ислоњот бо сабабњои гуногун ба амал омад. Се маќсади асосии ислоњотро људо кардан мумкин аст.

▷ Демократизатсия

Дар бештари давлатњо, ки режими коммунистї ё диктаторї вуљуд дошт ё низоњњо ба амал меомаданд, маќсади асосии ислоњот демократизатсия буд:

- Низомїён бояд ба роњбарияти сиёсї, ки бо роњи демократї интихоб гардидааст тобењ бошад, дар акси њол онњо ба демократия тањдид хоњанд кард;
- Истифодаи самарноки захиранњо, ки барои соњаи њарбї ва дигар соњањои љамъият заруранд.

▷ Мутобиќшавї ба муњити нави амният

- Ба танзим даровардани њаљми куввањои мусаллањ ва буљет вобаста аз тањдиди амният;
- Омодагии њарбиї ба миссияњои нав, масалан суљњљўїна.

▷ Интернационализатсия

Дар солњои охир шумораи зиёди низомїён дар доираи сарњади миллї не, балки дар яќояї бо ќисмњои њарбии дигар давлатњо амал мекунанд. Њамкориї байналмилалї метавонад ё ба маќсади умумї (масалан, миссияњои суљњљўїнаи СММ) ё асоси дарозмуддати институтсионалї (масалан НАТО) ё асоси дутарафа ё бисёртарафа асос ёбад.

- Тобеияти ќисмани низомїён ба фармондењи байналмилалї ва сохтори ташаќилї;
- Васењ гардонидани имконияти низомїён барои гузаронидани амалиётњои умумї бо куввањои мусаллањи дигар давлатњо: аз нав таљњизоти техникї, омўзиш, маљумотдињї, омўзиши забонњои хориљї, тањкими системаи назорат ва фармондадињї (ивазшавии таарфайн).

Намунаи ќисмњои њарбии байналмилалии доимї амалакунанда:

- Корпуси 1 (Олмон-Нидерландия)
- Батальони Балтика (Литва, Эстония, Латвия)
- Корпус (Польша, Дания, Олмон)
- Батальони бисёрмиллати муњандисї (Словакия, Венгрия, Румыния ва Украина) (Батальони «ТИСА»).

Мусоидат намудан ба љањони байналмилалї

Низомїён аз ду сабаб дар миссияњои суљњљўїна иштирок мекунанд. Яќум, барои огоњ намудан дар бораи низоњњо ва пешгирї кардани оќибатњои имконпазири манфї, ба монанди вайрон шудани тасбити минтаќањо, зараррасонї ба иќтисодиёт ва ташаќули љараїни беназорати гурезагон. Дуюм, барои кўмак расонидан ба амнияти одамон ва муњофизати ањолии минтаќаи низоњ. Амнияти одамон, амалигардонии њуќуќњои инсон – маќсадњои нињоят

муъими сиёсати ғомеаи байналмилалӣ мебошанд, махсусан бо назардошти он, ки охири низоъҳо бисёр бераҳмона буданд ва барои аҳолии оддӣ оқибатҳои манфӣ доштанд. Натиҷаи иловагии иштирок дар миссияҳои сулҳуёна – имконияти машқи қисмҳои ғарбӣ ва ба даст овардани тағриба дар шароитҳои ҳақиқӣ мебошад.

Рафъи фалокатҳо

Ҳар як давлат аз фалокатҳои табиӣ ва техногенӣ зарар дида метавонад: заминлундӣ, обхезӣ, сӯхтор ё садамаи таёраҳо дар минтақаҳои аҳолинишин. Дар натиҷаи ғолатҳои фавқуллода ҷоқимияти шаҳрвандӣ барои қўмак ба низомии барои рафъи фалокат муроҷиат мекунад. Низомии чунин вазифаҳо ба монанди таъмини ғўқў ва тартиб, овардани маъсулоти ҳўроқа, пешниҳоди қўмаки тиббӣ ва дигар намудҳои қўмак, ниғондорӣ ё барқарорсозии хатҳои алоқа ва нақлиёт иғро мекунад. Иштироки низомии дар амалиётҳо оид ба рафъи фалокатҳо ба он мусоидат мекунад, ки онҳо дар назди ғомеа нақши муъим мебозанд ва дастгирии онҳо аз тарафи аҳолии афзоиш меёбад.

Қўмак ба мақомоти ғифзи ғўқўқи шаҳрвандӣ

Вазифаи дигаре, ки баъзе низомии иғро мекунад – ин қўмак расонидан ба мақомоти ғифзи ғўқўқи шаҳрвандӣ мебошад. Ғомеа метавонад аз тағдид зарар бинад, ки барҳамдиҳои оқибатҳои он барои созмонҳои шаҳрвандӣ ва политсия ниҳоят мушқил аст. Намунаи чунин тағдидҳо: ақтҳои террористӣ, ғиноятқории мутташақил, қочоқи маводи нашъадор. Дар чунин ғолатҳо боз ба ғарбии муроҷиат мекунад. Аммо истифодаи қувваҳои мусаллаъ ба даралае баъсноқ аст. Хатари истифодаи ғарбии барои муъофизати тартибу ғўқўқ чунин аст:

- ✓ Он ба назорати шаҳрвандии ғарбии тағдид қарда метавонад;
- ✓ Он бечунучаро ба сиёстқунонии соъаи ғарбӣ оварда мерасонад;
- ✓ Ғарбии қодиранд танҳо муваққатан тартибу ғўқўқро барқарор созанд, аммо онҳо қодир нестанд, ки сабабҳои сиёсӣ, илтимой ё иқтисодии низоъ ё бесарусомониҳоро барҳам диҳанд;
- ✓ Иттиъоди байнипарламентӣ ва назорати демократии қувваҳои мусаллаъ – назорати
- ✓ Хатари рақобат байни политсия ва қувваҳои мусаллаъ вуғуд дорад.

Блоки № 19

Љалби ғарбии ба фаъолияти ғифзи ғўқўқи шаҳрвандӣ дар Африқои Љанубӣ

(...) Қувваҳои Љанубии мудофияи миллии Африқо (SANDF) дар шароитҳои истиқноӣ истифода шуда метавонанд, масалан ғангоми ба вуғуд омадани бесарусомониҳои илтимой, ки аз доираи имкониятҳои политсияи Африқои Љанубӣ ё мақомоти мудофияи милли бароянд. Истифодаи дохилии қўшўнў мавзўи назорати парламентӣ ва шарту шароити конституционӣ дар бораи ғўқўқҳои асосӣ мебошад ва аз тарафи қонунғузорӣ ба танзим дароварда мешавад.

Сарчашма: «Мудофия дар даври демократия»

Қўшўн дар бораи мудофияи миллии Љўмўурии Африқои Љанубӣ, моғни майи соли 1996.

Вазифаҳои илтимои

Чунин эътироф гардидааст, ки Ҳарбиён, махсусан даъватшудагон, ба ташаққули миллат қўмак мерасонад, чунки Ҳавонон (аксаран мардон) аз минтақаҳои гуногун, қабатҳои гуногуни илтимои ва пайдоиши этники яқоя қор мекунад. Ин махсусан дар Ҳомеаҳои сермиллат ва Ҳамбияҳои муҳолирон, ки дар он Ҳо Ҳарбиён вазифаи «деги гудозишро» илро мекунад, тасдиқ мегардад. Вазифаи дигари илтимои соҳаи Ҳарби ин имконият додан ба аҳоли қарои дастраси ба таъсилот аст. Одамоне, ки қор надоранд, метавонанд қарои хизмат ба қувваҳои мусаллаҳ дохил шаванд. Боз як вазифаи илтимои соҳаи Ҳарби (аксаран дар давалатҳои муттараққӣ) – ин қўмак ё дастгирии фаъолияти маъмурияти шаҳрванди дар ноҳияҳои алоҳида оид ба тандурусти ё истифодаи қорабиниҳои пешгирикунанда оид ба муҳити гирду атроф мебошад. Ин вазифаҳои илтимои мисоли он хизмат қарда метавонанд, ки қи тавр низомиён бо Ҳомеа Ҳамқори қарда метавонанд. Аммо дар баъзе давалатҳо мо оқибатҳои манфии даҳолати низомиёно дар қорҳои Ҳомеа, иқтисодиёт ва сиёсат мушоҳида менамоем. Масалан ҳодисаҳои даҳолати Ҳарби ба фаъолияти ҳукумат вуҷуд дорад. Мутаасифона, баъзан Ҳалби низомиён ба додугирифтӣ тилъоратии ғайриқонунӣ ба вуҷуд меояд, ки ба онҳо қоидаи иловагиро таъмин менамояд ва онро бо қорҳои демократии назорат қурдан имконнопазир аст.

Шумо Ҳамқун азҳои парламент қи қор қарда метавонед?

Вазифаи низомиён

- ▷ Бовари ҳосил намоед, ки қори соҳаи Ҳарби:
 - бо доираи қонунгузори ва низономаву қонунҳои Ҳарби муайян гардидаанд;
 - ба қонсепсия ва сиёсати амнати милли Ҳавобу мебошад;
 - ба талаботи Ҳақиқии Ҳомеа мувофиқат мекунад;
 - вазифаҳои ғайриҲарби бо сабаби омодагии Ҳарбиён қарои илро намудани вазифаи асосии ҳуд зарар надиданд, яъне – муҳофизат намудани истиқлолияти милли ва қўмак расонидан ба тартибу ҳукуқи байналмилалӣ.

Ислоҳоти соҳаи муҳофия

- ▷ Бовари ҳосил намоед, ки қумитаҳои салоҳиятдори парламенти маърузаҳои муфассал дар қарои ислоҳоти пешбинишуда ё оғозгардида бо таълили мувофиқи таъсири он ба даст мегиранд ва онҳо вобаста ба ин метавонанд қўшқуниҳои парламенти ташқил қунанд.

Истифодаи низомиён дар фаъолияти Ҳифзи ҳукуқи шаҳрванди

- ▷ Умуман қобили қабул нест, ки низомиён ба фаъолияти шаҳрвандии Ҳифзи ҳукуқи Ҳалб қарда шаванд, лекин агар қорҳои дигаре набошад, парламент бояд қардори азаматтӣ қўқуқ қорғау қисе араласуида төмендеги маселелер:
 - шароите, ки дар мавриди он ба қўмаки Ҳарби муқолият қардан мумкин аст;

- моъият ва маъдудияти ҷунин кӯмак;
 - давомнокии ҷалби низомӣ;
 - намудҳои қисмҳои низомӣ, ки дар намудҳои гуногуни фаъолияти шаъврандӣ иштирок мекунад;
 - институтҳои, ки дар бораи ҷалби ғарбӣ ва дар бораи қатъи фаъолияти онҳо қарор қабул мекунад;
 - амалигардонии адолати ҳуқуқӣ дар мавриди вайрон намудани қонун ва ҳуқуқҳои инсон.
- ▷ Вобастагони қонунгузори иҷозатномаҳо ё ордери, ки аз тарафи институтҳои ваколатдор барои қотуқови бино, зиндон қардан ё барои қушодани оташ дода шудааст.
- ▷ Боварӣ ҳосил намоед, ки дар маълуд будани механизми (парламенти ё дигар), ки иштироки низомӣро дар фаъолияти шаъврандӣ иҷфзи ҳуқуқ қафолат мединад, ба ҳуқуқи байналмилалии башарӣ ва принципҳои ҳуқуқҳои инсон мувофиқат.

Дигар созмонҳои давлатии ҳарбикунонидашуда

«Ибораи «дигар созмонҳои давлатии ҳарбикунонидашуда» (ДСДН) вобаста аз шароити муҳит ва давлате, ки дар он ӯ онҳо амал мекунанд, маънои гуногун дошта метавонанд. Дар ҳама гуна маврид дигар созмонҳои давлатии ҳарбикунонидашударо бояд аз созмонҳои шахсии ҳарбӣ фарқ кард. Мувофиқи тавсифномаи институти байналмилалии тадқиқоти стратегӣ (Лондон) концепсияи ДСДН (ки онҳоро баъзан нимҳарбӣ низ меноманд) «жандармерия», хадамоти гумрук ва гвардияи сарҳадиро дар бар мегирад, агар ин қушунҳо оид ба тактикаи ҳарбӣ тайёри гузаштаанд, таълимоти ҳарбӣ доранд ва зери фармони роҳбарияти ҳарбӣ дар давраи ӯ амал мекунанд. Қариб ҳамаи давлатҳои ӯ дар баробари қувваҳои мусаллаҳ дигар созмонҳои давлатии ҳарбикунонидашуда доранд. Ин созмонҳо бо соҳаи ҳарбӣ алоқаи зич доранд ва дар баъзе мавридҳо низомӣ ба онҳо таълимот, дастрасӣ ба базаи ҳарбӣ пешниҳод мекунанд ва дар гузаронидани машқҳо ба онҳо кумак мерасонанд. Ҳодисаҳои маълум аст, ки созмонҳои давлатии ҳарбикунонидашуда дар фаъолияти шаҳрвандии ӯифзи ҳуқуқ воситаҳои техникии ҳариро аз рӯи таъиноташ истифода набурдаанд ва/ё барои вайрон кардани ҳуқуқи инсон ба ӯавобгарӣ кашида шуданд. Аз сабаб он ки фаъолияти созмонҳои давлатии ҳарбикунонидашуда фарқи байни полтсияи шаҳрвандӣ ва қувваҳои мусаллаҳро аз байн мебарад, зарур аст то ки нақши онҳо ва ӯҳои онҳо аниқ муайян карда шавад. Нағз мебуд агар иштироки онҳо дар амалиётҳои дохилии амният катъ карда мешуд. Бо ин мақсад парламент бояд қонунгузори мувофиқ қабул намояд ва амалиёти ҳукуматро назорат кунад. Президент ё сарвазир бояд назорати парламенти созмонҳои давлатии ҳарбикунонидашударо на танҳо барои он ки мувофиқи қонун ҳама гуна қувваҳои, ки аз тарафи давлат маблағгузори карда мешаванд бояд аз тарафи парламент назорат карда шаванд, тасдиқ кунанд, балки барои он ки бе назорат мондани фаъолияти онҳо хатарнок аст.

Блоки № 20

Мисоли дигар созмонҳои давлатии ҳарбикунонидашуда дар баъзе давлатҳои

Давлат	Шумораи ҳайати шахсии қувваҳои мусаллаҳ	Шумораи ҳайати шахсии дигар созмонҳои давлатии ҳарбикунонидашуда	Намуди дигари дигар созмонҳои давлатии ҳарбикун
Финландия	31.700	3.400	Гвардияи сарҳадӣ
ИМА	1.365.800	53.000	Патрули ҳавоӣ

Сохторҳои политсия

Политсия дар давлатҳои демократ

Дар ҳама давра политсия бояд дар доираи қонун амал кунад. Политсия бо қонун алоқаманд аст, ки илҳоми онро бояд таъмин ва ҷиғзи намоёнд. Ба замири ин, нақшаи политсия аз нақшаи ҷуғнин институтҳои асоӣ дар системаи адолати ҷуқуқӣ ба монанди прокуратура, суд ё муассисаҳои ислоти фарқ мекунад. Аз нуқтаи назари идоракунии дуруст, ҳамаи давлатҳои бояд амнияти ҷамањиятиро бо энтироми ҷуқуқ ва озодиҳои инсон таъмин намоёнд. Шањрвандон дар давлати демократӣ ҷуқуқ доранд, ки муносибати адолатнок ва беғарази политсияро талаб кунанд. Муносибати политсия ба ҷомеаро ҷамҷун яке аз нишонҳои асосии давлати демократӣ баррасӣ намудан мумкин аст.

Блоки № 21

Тавсифи асосии политсия ҷангоми вучуд доштани демократия

- ▷ Хадамоти политсия бояд волияти қонунро мутобиқи кодекси касбии рафтор бояд энтиром намоёнд.
- ▷ Политсия дар давлатҳои демократӣ амнияти ҷамањиятӣ ва энтироми ҷуқуқҳои инсонро таъмин менамоёнд:
- ▷ Тобеияти хадамоти политсия бояд ошкоро бошад; бояд механизмҳои дохилӣ ва берунаи мушоњида ва назорат вуҷуд дошта бошанд.
- ▷ Дастгирии тартибот бо ёрии политсия дар давлатҳои демократӣ раванди дутарафа ба ҷисоб меравад, ки ба талабот ва манфиати шахси алоњида ва ҷомеа ҷавобгӯ аст ва боварӣ, риғзиат ва дастгирии ањолиро талаб мекунад. Ин раванд ба ошкорбаёнӣ ва мусоњиба асос меёбад. Барои ин дар бештари давлатҳои политсия бо мақсади ҷавоби мувофиқ ва тез додан ба талаботи ањолӣ ғайримутамарказонида шудааст.

Зарурати муњофизати махсус

Хадамоти политсия олати ҷокимияти илҳоме ба ҷисоб меравад. Онҳо барои истифодаи қувва дар ҷомеа дорои монополияи истиқноӣ мбеошанд. Аммо аз ҷамин сабаби онҳо ҷамҷун олат барои зўрварӣ, суиистифодаи аз вазифа, паст кардани ҷуқуқҳои инсон, ҷамҷунин ришвахуӯри истифодаи шуда метавонанд. Хадамоти политсия дар давлатҳои демократӣ барои кағолати манфиати ҷомеа ба мақомоти махсуси муњофизат энтиёл доранд ва онҳо бояд манфиати ҷомеаро муњофизат кунанд, на манфиати сиёсатмадорон, бюрократҳои ва ҳуди политсияро. Политсия бояд озодона амал кунад ва мустақил бошад, дар баробари ин вай бояд адолати қонунро энтиром кунад

ва аз рӯи қонун амал кунад. Кормандони политсия бояд кодекси касбии рафторро дуруст дарк кунанд ва онро риоя намоянд.

Кодекси рафтори касбӣ эътироми ҳуқуқҳои инсон ба ҳаётро пешбинӣ менамояд, Ҳамчунӣ ўндадор аст, ки қувваро дар ҳолатҳои зарурӣ барои ба даст овардани мақсад мувофиқи қонун истифода барад. Истифодаи қува аз тарафи политсия бояд ба қоидаи таносуб ғавобгӯ бошад. Илова бар сохторҳои масъули дохилӣ (сиёсӣ ва судӣ) (ниг. Бобби 3) ҳамчунин бояд сохторҳои масъули беруна ё бюрократӣ амал кунанд. Дар низоми касбии политсия бояд назорати дохилии риояи интизом аз тарафи кормандони политсия, ҳамчунин назорат аз болои баррасии шикоятҳои ғомеа амалӣ гардад.

Блоки № 22

Шароит ва ҳолатҳои хатарнок

«Идоракунии ғайридемократии қувваҳои амният бартариятҳои амниятро дигар карда метавонад. Дар бештари кишварҳои муносибати беасос ба амнияти ҳарбӣ ба он оварда расонд, ки ҳукумат политсияро ҳарбӣ қунонид (минбаъд фарқи байни низомии ва политсияро аз байн бурда) ё маблағгузории онро қатъиян кам кард ва бо ҳамин имконияти кафолати амнияти одамонро вайрон кард. Махсусан дар давлатҳои сатҳи зиндагиашон паст политсия ва дигар мақомоти амният чунин тавсиф меёбанд, ки кормандони он моҳонаи паст мегиранд ва он барои зиндагии онҳо қофӣ нест, омодагии маъдуд доранд ё умуман ягон омодагӣ надоранд, дар чунин мақомот идоракунии фасод ва сатҳи баланди бесаводӣ ҳукмрон аст. (...) Дар давлатҳои роҳи демократӣ интиҳобкарда пешвоёни интиҳобгардида баъри дар сари давлат мондан ба қувваҳои амният дидаву доништа тобеъ мешаванд, чунки ин қувваҳо дар ғомеа аз ҳама пуззуранд. Бо ин мақсад чунин пешвоён ба ошқорбаёнӣ ва масъулият дар соҳаи ҳарбӣ муқобилият нишон дода метавонанд, чунки манфиати шахсии онҳо аз қувваҳои ҳарбии вобаста аст».

Сарчашма: Маҷриза дар бораи рушди инсоният, 2002

Ташаббусҳои ғайрирасмӣ

Нazorati демократии политсия ба шарофати таъсиси чунин иттиҳодияҳои ғайридавлатӣ, ба монанди созмон оид ба ғифзи ҳуқуқҳои инсон дар сатҳи ғомеаҳои маҳаллӣ беътар қардан мумкин аст. Дар навбати худ ин ба политсия боварии ғамъиятиро кафолат медиҳад. Мақомоти шаҳрвандии назорат, ба монанди Омбудсмен (Ваколатдор оид ба шикоятҳои шаҳрвандон бар зидди политсия) масъулияти берунаи политсияро дар назди ғомеа таъмин менамояд. Дар баъзе ҳолатҳои таъсиси шӯрои минтақавии амният, ки намояндагони ҷомеаи шаҳрвандӣ ва пешвоёни маҳаллиро дар бар мегирад, ба беътаршавии фаъолияти хадамоти политсияи маҳаллӣ таъсири мусбӣ мерасонад. Масъала оид ба зарурати таъини қонунгузорӣ оид ба муҳофизати гурӯҳи назоратчиёни ғомеаи шахрвандӣ ва маълумотдиҳандагон (информаторҳои) аз амалиёти политсия, хадамоти иқтишофӣ ва низомии, ки тафтишвар аст, ба миён меояд.

Блоки № 23

Политсия дар Эритрея: мисоли давлати тараққӣ ёфтаистода

Муносибати байни политсия ва ҷомеа ҳама вақт серпанҷӯ мебошад. Барои тавсифи он аз ҳама хубтар ду ҷузъи асосӣ фаъолияти политсияро баррасӣ намудан бевтар аст: истифодаи қувва барои таъмини тартибот ва ҳуқуқ ва пешниҳоди ҳадамот ба ҷомеа. Дар давлатҳои тараққиёфтаистода, масалан дар Эритрея ин тақсимот равшан аст. 30 соли муборизаи озидихонона бар зидди Эфиопия паси сар шудааст, ки чунин ба назар мерасад, ки то ҳол ба анҷом нарасидааст (амалиётҳои ҷангӣ солҳои 1998 ва 1999) аз нав сар зада буданд). Дар аввали солҳои 1990 қувваҳои политсия бо 5000 афсарони армияи собиқи озидихон пур карда шуд. Сабаб оддист: ҳукумат бояд нисбати ветеранҳои худ ғамхорӣ зоҳир намояд. Баъзе аз кормандони олимакӯш хидматро дар политсия ба сифати афсар дар собиқ Эритрея-Эфиопия гузаронидаанд.

Талабот ба тағйироти муайяни фарҳангӣ, ҳамчунин дар намудҳои гуногуни кӯмаки техникӣ барои гузаронидани тафтишоти ҷиноӣ, таъсиси академия, политсия, таъбияи барномаҳои таълимӣ (ҳамаи ин аз тарафи ҳукумати Дания дастгирӣ ёфта буд) равшан буд, лоақал барои донорҳо ва баргузидагони мамлакат. Собиқ низомиён ба истифодаи қувва нӯқтаи назари дигар доранд, нисбат ба, масалан, корманди одии политсияи Англия. Лоинҳои тағйироти фарҳангӣ дар сохтори политсияи Эритрея – бо кӯмаки ҳукумати Дания – ба таъсиси политсияи демократӣ, ки бо барқарорсозии тартиботи ҳуқуқ бо истифодаи минималии қувва тавсиф меёбад, равона гардидааст.

Сарчашма: Каспер В.Варум, Доинишгоҳи Маастрих, Нидерландия,
широқии лоинҳои тағйироти фарҳангӣ дар сохтори политсияи Эритрея, 2002

Шумо ҳамчун аъзои парламент чӣ кор карда метавонед?

Доираи демократӣ

- ▷ Боварӣ ҳосил намоед, ки политсия дар доираи қонун амал мекунад.
- ▷ Боварӣ ҳосил намоед, ки политсия мувофиқи кодекси рафтори касбӣ амал мекунад, ҳамин тариқ ҳамаи шаървандон метавонанд ба муносибати адолатона ва бегаразонаи политсия умед банданд. Вобаста ба ин боварӣ ҳосил намоед, ки давлати шумо ба кодекси рафтор дохил гардидааст, ки аз тарафи СММ барои кормандони мақомоти иҷроия ҳуқуқ соли 1979 (ниг. Блоки № 65) таъия гардидааст.

Омодагӣ

- ▷ Боварӣ ҳосил намоед, ки таъсилоти касбӣ ва омодагии политсия мақсади барқарорсозии ҳуқуқ ва нигоҳ доштани тартиботи ҷамъиятӣ бо истифодаи ҷадди камтарини қувваро дорад ва бо ин мақсад арзишҳои демократӣ этникӣ, ҳуқуқҳои инсон ва масъалаи баробарии ҷинсиро меомӯзад (ниг. ҳамчунин боби 7).

Ҳамчунин тавсияҳои дар қисмҳои VI, VII, VIII оид ба захираҳои молиявӣ, инсон ва маводӣ нигаред.

Хадамоти махфӣ ва иктишофӣ

Хадамоти иктишофӣ (онҳоро «хадамоти махфӣ» низ ном мебаранд) иттилооти ба амнияти давлату ғомеа алоқамандро ба таври воқеӣ таълил менамоянд. Ўнҳарчанд ин хадамот тобеи ӯқимияти илҳоя мебошанд, вале парламент дар назорати фаъолияти онҳо нақши муҳиме дорад.

Таъдидҳои нави амнияти дохилии давлатӣ, ки дар натиљаи терроризм, хариду фурӯши моддаҳои нашъаовар, ғиноятқории муташаққилона, мувољирати ғайриқонунӣ ба вуљуд омадаанд, барои пузӯр намудани имқониятҳои иктишофӣ оғонии лйддӣ мебошанд. Хусусан, баъди ӯодисаҳои 11 сентябри соли 2001 чунин меъисобанд, ки доштани хадамоти иктишофии хуб зарурат аст. Дар моъҳои аввали баъди ин ӯодисаи террористӣ ӯқуматҳои як қатор мамлақатҳо ба хадамоти иктишофӣ вақолатҳои бештареро, масалан, иљозати ғӯш қардан ва таъқиб барои муошират дар Интернет, тавассути телефонҳо ва факсро воғузур қарданд (ниғ. ба боби 20 дар бораи терроризм).

Технологияи нав барои васеъ гардидани имқониятҳо бо мақсади таъқиб, ошқорсозӣ (ғӯш қардан) ва дастғир намудани ғумонбаршудагон дар илҳои ғиноят мусоидат мекунад. Миёни хадамоти иктишофии мамлақатҳо ӯамқории боз ӯам зичтар ӯам дар самти дохилӣ ва ӯам дар самти хорилӣ ривољу равнақ меёбад. Таъмини қафолати он ки васеъ гардидани вақолатҳои хадамоти иктишофӣ ба қонунҳои байналмилалии соъаи ӯуқуқи инсон ва принципҳои башарият муқобил набошанд, аз вазифаҳои мустасноии парламент мебошад.

Барлау қызметінің табиғаты

Моъияти хадамоти иктишофӣ аз ӯамъоварӣ ва таълили иттилоот иборат аст. Ин ғуна фаъолият дараљаи баланди махфӣ буданро талаб менамояд. Аз дигар тараф, ҳатари он вуљуд дорад, ки иттилооти мазқурро дар ӯанбаи сиёсати дохилӣ метавонанд суистифода кунанд. Дар ин ғуна маврид хадамоти иктишофӣ барои ӯомеа ва низоми сиёсие, ки аз рӯи таъинот ӯимоятғари онанд, ҳатар эљод менамоянд. Танҳо низоми санљиш ва тавозун метавонад истифодаи парламент ва ӯқимияти илҳояро аз ӯониби хадамоти иктишофӣ бо мақсадҳои сиёсии худ пешғирӣ намояд.

Дар мамлақатҳои демократӣ хадамоти иктишофӣ бояд барои қори самаранок, бетарафии сиёсӣ (беғаразӣ) қӯшиш намуда, одобу ахлоқи қасбиро дастғирӣ менамояд ва мувофиқи вақолатҳои қонунии худ, меъёрҳои ӯуқуқи – қонститусионӣ ва анъанаҳои демократӣ фаъолият менамояд.

Назорати демократии хадамоти иктишофӣ бояд аз таъйияи базаи қонунғузории дақиқ қорқардашуда, ки барои таъсиси ташқилотҳои хадамотӣ дар асоси санадҳои қонунғузории аз тарафи парламент қабулшуда мусоидат менамоянд, оғоз ёбанд. Мутобиқи қонун доираи вақолатҳои хадамоти мазқур, метод ва воситаҳои қори онҳо, ки барои он масъулият доранд, бояд муайян қарданд.

Блоки № 24

**Парламент ва маблағҳои молиявӣ, ки барои ҳадамоти
иктишофӣ таъин мегарданд: мисоли Аргентина**

Қонун «Дар бораи ҳадамоти иктишофӣ» таъти №25, 510 аз 27 ноябри соли 2001.

Моддаи 37: «Кумитаи дупалатагии Конгресси миллӣ оид ба таъкиб ва назорати маблағҳои барои сохторҳои гуногуни ҳадамоти иктишофӣ таъингардида». Бо ин мақсад кумитаи дупалатагии Конгресси миллӣ метавонад ӯнама гуна қонунеро, ки бо салоҳияти он дахл дорад, амалӣ намояд, аз ӯмла:

1. Дар мувоқиқаи Қонун дар бораи буҷети миллӣ, ки ӯқимияти илроия ба Конгресс ирсол менамояд ва дар мувофиқаи нисбати Қонун дар бораи буҷети миллӣ ширкат меварзанд. ӯқимияти илроия тамоми ӯульятҳои заруриро ирсол менамояд, аз ӯмла: а) муқарраротро дар бораи буҷетҳои захиравӣ, қонфиденсиалӣ ва махфӣ ва ё дар бораи буҷетҳои маъдуди дастнорас, ки тибқи қонун харӯ мегарданд; б) муқаррароте, ки мақсад, барнома ва моддаҳои харӯотро дар бар мегиранд.
2. Аз тамоми ниҳодҳои ҳадамоте, ки дар қонун зикр гардидааст, дар бораи пешниҳоди иттилоот ва ӯисобот, ки ба фаъолияти онҳо дахл доранд, қумак талаб намояд. ӯангоми зарурат метавонад иттилоот ва ӯульятҳои, ки дар моддаи 39 қонуни мазкур зикр гардидаанд, талаб намояд.
3. Мавофиқи мақсади, ки қонуни буҷет дарӯ гардидаанд, сарф гардидани маблағҳои месанӯанд.
4. ӯисоботи солоноро барои Конгресси миллӣ ва президент бо назардошти масъалаҳои зайл омода менамояд: а) таълил ва баъодинии тамоми маблағҳои буҷетӣ, ки барои ҳадамоти иктишофӣ ӯудо гардидаанд; б) тавсифи фаъолият оид ба мушӯида ва назорати аӯномдодаи кумитаи дупалатаӣ, инчунин ӯамаи тавсияҳои кумита».

Сарчаиша: Қонуни №25, 520 дар бораи ҳадамоти иктишофии миллии Аргентина; 27 ноябри соли 2001).

Бисёре аз мамлақатҳои маъмулан назоратро дар шакли мушӯидаҳои парламент амалӣ менамоянд. Салоҳиятҳои кумитаҳои дар парламент амалкунанда, масалан; кумита оид ба масъалаҳои мудофия ва қувваҳои мусаллаҳ баъзан нисбати масъалаҳои вобаста ба мудофия ва қувваҳои мусаллаҳ низ паън мегарданд. Дар як қатор кишварҳои парламентҳои кумитаҳои парламентӣ ва зеркумитаҳои, ки барои назорат аз болои ҳадамоти иктишофӣ ва ҳадамоти махфӣ махсус гардониди шудаанд, таъсис додаанд. Ба кумитаҳои мушӯидаи парламентӣ бояд дастрасӣ ба иттилоот, ӯуқуқи иштирок дар таъини роӯбарони ҳадамоти иктишофӣ, инчунин ӯуқуқи амалисозии назорати буҷет қафолат дода шавад. (ниг. ба блоки №24 – дар бораи фонҳои махсус).

ӯангоми мавҷуд набудани кумитаҳои салоҳиятдор баъзе давлатҳои кумитаҳои мушӯида аз болои ҳадамоти иктишофӣ берун аз ӯқимияти илроия ва ё қабинаи вазирон ташкил додаанд. Қабина ва ё мақомоти назоратии ӯқимияти илроия, маъмулан вазифаҳои идорақунӣ ва ё маъмуриро илро менамоянд ва барои ӯудо набудан аз сохторҳои, ки фаъолияти онҳо назорат менамоянд, қӯиш намода, аз кумитаҳои парламентӣ, ки дар қори онҳо намояндагони сатҳои мухталифи сиёсӣ ӯалб мегарданд, фарқ доранд.

Блоки № 25

Кори кумитаҳои парламентӣ бо маводи махфӣ

- ▷ Ҳангоми зарурат аъзои кумита пушти дарҳои баста машварат доир менамоянд.
- ▷ Кумита дар ҷаласаҳои пленарӣ ҳисобот медиҳад, ки баъд аз он муҳокимаҳои оммавӣ сурат мегиранд (аз рӯи масъалаҳои ғайримахфӣ).
- ▷ Кумита барои гирифтани ӯама гуна иттилоот зимни ифшо накардани иттилооти ба амалиёти ӯорӣ ва ё номи кормандони ҳадамоти иктишофӣ дахлдор ваколат дорад.
- ▷ Кумита барои ошкоро будани ӯама гуна иттилоот баъд аз тасдиқи қарор (аз тарафи аксарияти ваколатдор ва ё аксарияти муқаррари овозӯ) дар бораи ба нафъи ӯомеа будани ӯунин ошкорнамоӣ нақ дорад.
- ▷ Кумита бо гирифтани иттилооти дархостшуда маъдуд намегардад. Бо ташаббуси шахсии худ вазири масъули ҳадамоти иктишофӣ бояд ба кумита ӯамеша ӯангоми пайдо шудани зарурат барои дарки ваъзият иттилоот пешниҳод кунад.

Тавсифи ҳадамоти иктишофӣ дар мамлакатҳои демократӣ

Шакли махсуси назорати ҳадамоти иктишофӣ ва ё ҳадамоти махфӣ ба аънаҳои қонунгузори давлатӣ, низомии сиёсӣ ва омилҳои таъриҳӣ дорад. Масалан, баъзе мамлакатҳои, ки аз таъсири ӯуқуқи умумии бритониёвӣ бархурдоранд, ба ӯанбаи судии назорат эътибори махсус медиҳанд. Баръакси онҳо мамлакатҳои Аврупои континенталӣ ва он мамлакатҳои, ки дар тӯли таърихи муосир то қадом андозае режимҳои тоталитарии репрессивиро дидаанд, шакли назорати қонунгузори интиҳоб мекунад. Дар ИМА механизмҳои мушоҳида ӯам дар ӯокимияти илроия, ӯам дар қонунгузорӣ ва ӯам дар шоҳи судии ӯокимияти федералӣ амал менамоянд. Дар баъзе аз мамлакатҳои институти Омбудсмен (мансабдоре, ки арзу шикояти шахсонро аз болои мақомоти муассисаҳои давлатӣ баррасӣ мекунад) таъсис ёфтааст, ки барои анғом додани таъқиқот оид ба вайрон кардани ӯуқуқи инсон аз тарафи ҳадамоти иктишофӣ бо роњи ӯалбосозии одамон ва ӯомеаро аз натиҷаҳои таъқиқот хабардор намудаанд, ваколатдор аст (ба боби 16 дар бораи Омбудсмен нигаред).

Сарнаӯо

Назорати ҳадамоти иктишофӣ бисёр вақт маъдуд аст. Маъдудият метавонад ба нафъи фаъолият (дохилӣ – зиддииктишофӣ ва ё берунӣ – иктишофӣ) ва ё соънаҳои он (усулҳои оперативӣ ва ё амалҳои махфӣ) дахл дошта бошад.

Муҳокимаҳои ошкоро ва пинҳои дар парламент

Назорати ҳадамоти иктишофӣ дар мамлакатҳои демократӣ дар муқоиса бо дигар соънаҳои фаъолияти давлатӣ қамтар ошкоро ва рушдёфта боқӣ мемонад. Масалан, баррасии масъалаҳои дар кумитаҳои оид ба назорати ҳадамоти иктишофӣ, одатан, на ӯамеша бо муҳокимаҳои ошкоро сурат мегиранд ва аъзои парламент, ки ин масъалаҳои бевосита ба ваколати онҳо дахл доранд, бояд барои ифшо накардани иттилооти ба онҳо маълумгашта забонхат нависанд. Қатъи назар аз қабули шаклҳои муайяни назорат мамлакатҳои демократӣ барои нигоҳ доштани мувозинат миёни роияи рафтори қонуни дахлдор ва ҳисоботдиҳанда будани ӯунин ташкилотҳои бо ёрии санљишҳои мунтазам аз

як тараф ва аз тарафи дигар таъмини махфияти онҳо ва самаранокии таъмини ӯифзи амният миллӣ саъю кӯшиш менамоянд.

Тақсими супоришҳо

Роҳҳои таркибии назорати ҳадамоти иктишофӣ иборат аз он аст, ки аз инъисорӣ фаъолияти иктишофӣ аз ӯониби як ташкилот ва ё агентӣ худдорӣ бояд намуд. Зиёд кардани миқдори ҳадамоти иктишофии гуногун, ки ба сохторҳои гуногун тобеъ мебошанд, ба мисли қувваҳои мусаллаъ ва политсия, ҳадамоти иктишофии дохилӣ ва ё берунӣ мумкин аст ӯангоми рақобати бюрократии на он қадар самарабахш бошад, аммо барои назорати демократӣ таъсири мусбӣ дорад. Мутаносибан дар бисёре аз мамлакатҳо ҳадамоти иктишофии дохилӣ ва ҳадамоти иктишофии ӯарбӣ дар алоҳидагӣ фаъолияти худро ба амал мебароранд. Ин гуна маъдудият аз нуқтаи назари демократӣ, ба ғайр аз ӯолатное, ки ба ӯамъоварӣ ва таълили маълумоти иктишофӣ дахл доранд, манфиат дорад, ки махсусан баъди ӯамлаи террористӣ ба ИМА мушкилот ба бор овард.

Тайёр намудани кадрҳои ҳадамоти иктишофӣ

Тайёр намудан ва ташаккули касбии мутахассиси ҳадамоти иктишофӣ ӯузи муъими назорат мебошад. Садоқат ба меъёрҳои демократӣ ва принципҳои ӯуқуқи инсон, ӯисси масъулияти шаървандӣ ӯангоми тайёр намудани кадрҳои ҳадамоти иктишофи ӯузиёти муъим ба шумор меравад. Мамлакатҳои демократӣ барои тайёр ва ӯалб намудани на танҳо ӯарбиён, инчунин шаървандон низ дар ҳадамоти иктишофӣ кӯшиш менамоянд.

Бардоштани муъри махфӣ аз ӯульлатно

Омили дигаре, ки барои беътаршавии назорат ва ӯисобот мусоидат менамояд, ин имконпазирии бо мурури замон барои ӯомеа дастрас гаштани иттилоот ба фаъолияти ҳадамоти иктишофӣ дахлдор мебошад. Ба ин Конун дар бораи озодии иттилоот ва қоидаҳои нашри маводи махфӣ қумак мерасонад. Чунин имконияти ошкоршавии ба таъхир андохташуда ва мушоҳидаи комилан имконпазир метавонад боиси беътар шудани назорати демократӣ гардад (ниг. боби 21).

Шумо ӯамчун аъзои парламент чӣ кор карда метавонед?

Механизмҳои назорати парламенти

- ▷ Муътақид бошед, ки дар парламенти Шумо кумита ва ё зеркумитаи дорои ваколатҳои махсус оид ба назорати тамоми ҳадамоти иктишофӣ фаъолият менамояд (барои муқоиса ба боби 15 – оид ба кумитаҳои парламенти нигаред).
- ▷ Муътақид бошед, ки ваколатҳои чунин мақомот ба таври дақиқ муайян буда, маъдуд нагардидааст ва ба кормандони он ӯама гуна иттилооти зарурӣ ва экспертиза дастрас аст.
- ▷ Муътақид бошед, ки кумитаҳои парламенти оид ба бозёфтҳо, ҳулосаҳо ва тавсияҳои худ давра ба давра чораҳо меандешад ва ӯисобот медиҳад.

Асосҳои демократӣ ва ӯқуқӣ

- ▷ Мӯтақид бошед, ки бо қонун дар бораи ҳадамоти иқтишофӣ масъалаҳои мақом, салоҳият, амалиёт, ҳамкории ҳадамоти иқтишофӣ ба танзим дароварда мешавад; ки масъалагузори мекунад, ӯсибот медиҳад ва назорати ҳадамоти иқтишофиро аниом медиҳад. Инчунин қонун тарзи истифодаи усулиҳои махуси гирифтани иттилоот ва мақоми қормандони ҳадамоти иқтишофиро муайян мекунад.
- ▷ Назорат қунед, то ҳадамоти иқтишофӣ ба сиёсат дода нашуда, мутобики этикаи қасбӣ, ки садоқат ба меъёрҳои демократӣ ва ӯси масъулияти шаървандиро пешбини менамояд, амалӣ намоянд.
- ▷ Мӯтақид бошед, ки қумитаи парламент оид ба назорати ҳадамоти иқтишофӣ тадбирҳои меандешад, ки гирифтани донишҳои дар бораи принциби демократия ва қонунҳои дар бораи ӯқуқи инсонро қафолат медиҳанд.
- ▷ Парламент бояд қонунҳои, ки ба ҳамаи се шоҳи ӯқимияти давлати вази-фаҳои дахлдорро вогузор менамояд, қабул қунад аз қумла:
 - ба ӯқимияти илроия – ӯқуқи ниҳои муқаррар намудани вазифа ва додани афзалият ба ҳадамоти иқтишофӣ;
 - парламент қонунҳои дахлдор қабул мекунад, булётро назорат мекунад, нақши ӯқумат ва фаъолияти ҳадамоти иқтишофиро назорат мекунад;
 - парламент набояд ба амалиёти ҳадамоти иқтишофӣ даҳолат намояд, ҳатто агар барои ин асос мавҷуд бошад;
 - ӯқимияти судӣ, агар ҳадамоти иқтишофӣ даҳолатро ба ҳаёти шахси ва/ва ё сӯбатно зарур шуморад, илзот (ордер) медиҳад ва барои дар доираи қонун амал намудани ҳадамоти иқтишофӣ назорат мебарад.

Ошқоро ва ӯсиботи будан

- ▷ Мӯтақид бошед, ки ба қумитаи парламентӣ назорати ҳадамоти иқтишофӣ машварат ва ё иттилоот оид ба сиёсати умумии ба ҳадамоти иқтишофӣ дахлдор, ки аз қониби ӯқимияти илроия тағия меғардад, дода мешавад.
- ▷ Мӯтақид бошед, ки қумитаи парламентӣ назорати ҳадамоти иқтишофӣ барои ниғон доштани қусусияти қонунӣ, масъулиятшиносии ва ӯсиботии амнияти ҳадамоти иқтишофӣ қўшиш ба харъ дода, ҳамзамон махфият ва самаранокии заруриро тағмин менамояд; ин қарори судиро низ дар бораи қўш қарданро дар бар меғирад.
- ▷ Мӯтақид бошед, ки ба қумита дар бораи амалҳои ҳадамоти иқтишофӣ дар ҳақми қурра иттилоъ дода шудааст ва дар тағини роғбарияти ҳадамоти иқтишофӣ ва махфӣ нақши заруриро дорад.

Масъалаҳои вобаста ба махфият

- ▷ Мӯтақид бошед, ки қонун дар бораи озодии иттилоот барои ӯифзи ошқоро будан ва назорати ҳадамоти иқтишофӣ воситаи муғим аст (ҳам бевоcита ва ҳам бавосита).
- ▷ Бо мақсади ӯифзи тавозун миёни талаботи махфият ва ӯсиботи дар фондҳои махфӣ (агар онҳо мавҷуд бошанд) аудитҳои махсус бояд аниом дод.
- ▷ Мӯтақид бошед, ки омилҳои ба тағхир қузоштани нашри маводи махфӣ дар қузашта ба хотири амният аз қиғати ӯқуқӣ асоснок буд. Номқуи ӯсибот, ки ба он дастраси дар асоси қонун дар бораи озодии иттилоот муяссар меғардад, бояд ба тағри даври нашр ғардад

Нигаред ба боби 20 – дар бораи терроризм ва фасли IV – дар бораи захираҳои молияӣ.

Хадамоти хусусии муҳофизатӣ ва ӯарбӣ

Истифодаи қонунии қувва таъти монополияи давлат қарор дорад ва ӯамчун тарафи ягона барои таъмини амният дар дохили мамлакат ӯимоя аз душмани беруни баромад менамояд. Аммо солҳои охир мавҷи муноқишаҳои дохили феноменеро бо номи хусусигардони вазифаҳои ӯимоя руи қор овард.

Субъектҳои ғайридавлатие пайдо гаштанд, ки аз шаклҳои назорати демократии дар соҳаи амният даъват ба амал оварданд. Аз солҳои 1990-ум сар қарда, миқдори ташкилотҳои хусусии ӯарбӣ ва барои мудофия масъул ру ба афзоиш ниҳод. Қисмати зиёди онҳоро ба се гуруҳи асосӣ лӯдо намудан мумкин аст: зарҳаридон, ташкилотҳои хусусии ӯарбӣ ва ширкатҳои хусусии муҳофизатӣ. Аз лӯниби механизмҳои давлати таъти назорат қарор гирифтани чунин субъектҳо хеле муҳим аст.

Вазифаҳо ва хатари ташкилотҳои хусусии ӯарбӣ ва муҳофизатӣ

Ба ташкилотҳои хусусии ӯарбӣ ва муҳофизатӣ давлатҳои қафомонда ва ё лғанзада майли мурулӣат қарданро доранд. Дар ақсар ӯолатҳои ин аз нара-сидани (ва ё набудани) омодагии дахлдори ӯарбӣ ва қудрати ӯарбӣ; набудани имконияти қаролати амнияти тамоми шаҳрвандон ва (ва ё) гуруҳҳо, набудани майлу хоҳиши таъти монополияи давлат қарор додани истифодаи қувва, мақсади амали нагардонидани назорати демократии соҳаи амният; бархуру бо муноқишаҳои дохили сар мезанад.

Дар ин ӯолат чунин ба назар мерасад, ки истифодаи ташкилотҳои ӯарбию қудрати барои муллати қӯтоҳ натиљаҳои мусбат ба бар меоварад, хусусан дар доираи баланд бардоштани савияи малакаи умумии қасбӣ ва қобилияти машӣ ва дар баъзе ӯолатҳои ӯатто дар доираи баланд бардоштани савияи худмуҳо-физатӣ. Зиёда аз ин, таъсири манфии ташкилотҳои зикргардида дар раванди демократиқунони метавонад хеле ӯам бештар ва гуногунпаълӯ бошад (ниг. ба блоки №26).

Институтҳои бо роҳи демократии интиҳобшудаи лӯмеа механизмҳои таъсирбахшро на танҳо нисбати сохторҳои қудратии худ давлат, балки нисбати сохторҳои ӯарбию қудратии хусусӣ тақозо менамоянд.

Блоки № 26

Сохторҳои хусусии қудратӣ ва ӯарбӣ ва хатари энтимолӣ ба демократия

- ▷ Субъектҳои қудратии хусусӣ метавонанд дар соҳаи ӯарбию қудратӣ оромии муайянеро таъмин намонанд, аммо ӯангоми истифодаи дарозмӯллат баъзе дав-латҳои метавонанд ба қувваҳои мусаллаҳ ӯамчун воситаи ӯалли муноқишаҳои дохили бовар намонанд;

- ▷ Бо ҷалби экспертиҳои хориҷӣ муайян намудани масъалаҳои ҷанбаи буҷет ва бехатарии ҷарбӣ миссияи амниятии онҳо: аз нуқтаи назари демократия ва ӯқимият чунин масъалаҳо ҷамъа бояд мавзӯи мувоқимаҳои парламентӣ ва ҷамъиятӣ бошанд.
- ▷ Дар ақсар маврид субъектҳои ҳусусии мазкур ҷамчун миёнаравҳои ҷарбӣ ба монанди миссияҳои ошқоро (ва то андозае қонунӣ) амал менамоянд.

Зархаридҳо

Муноқишаҳои ба наздики рӯҳдода нишон доданд, ки зархаридонро дар бисёре аз қисматҳои ҷаҳон вохӯрдан мумкин аст. Мафҳуми зархарид дар моддаи 1 Конвенсияи байналмилалӣ оид ба манъи киро, истифода, маблағгузорӣ ва таъмини зархаридҳо, ки бо қарори Ассамблеяи генералӣ аз 4 декабри соли 1989 таъти рақами 44/34 қабул шудааст, оварда мешавад.

Конвенсия мафҳумро, ки дар моддаи 47 Протоколи иловагии 1 ба Конвенсияи ҷеневагии соли 1949 оварда шудааст, ба таври васеъ шарҳ медиҳад (ба одамоне дахл дорад, ки маҳсус барои иштирок дар амалиёти мувофиқашудаи зурварона бо мақсади сарнагун сохтани ӯқуматҳо ва ё бо ӯама гуна роҳ барӯам додани сохти конституцсионӣ ва ё вайрон намудани тамомияти арзи кироя мешаванд).

Мафҳуми зархаридро, ки дар моддаи 1 Конвенсияи мазкур ифода гардидааст, меоварем,

1. Зархарид – одамеро меғӯянд, ки: а) ўро маҳсус дар он ӯо ва ё дар хориҷ барои иштирок дар муноқишаҳои мусаллаъона кироя мекунад; б) иштироки ў дар амалиётҳои ӯарбӣ бо сабаби майлу хоњиши ба даст овардани манфиати шахсӣ сурат мегирад ва аз тарафҳо ё аз номи тарафҳои дарғирӣ муноқиша ӯуброни моддӣ мегирад, ки аз маблағи ӯуброни ӯарбиёни ба рутбаи онҳо баробар ва иӯрои вазифаҳои монанд дар қувваҳои мусаллаъи ӯамин кишвар хеле зиёд аст; в) ба миллати тарафҳои дарғирӣ муноқиша муносибат надорад ва сокини қаламрави таъти назорати тарафҳои дарғирӣ муноқиша нест; г) ўзи қувваҳои мусаллаъи тарафҳои дарғирӣ муноқиша намебошад; д) ўро давлате, ки яке аз тарафҳои дарғирӣ муноқиша нест, ба хизмати расмӣ ба сифати хидматчиӣ ӯарбии қувваҳои мусаллаъи худ равон накардааст.
2. Зархарид инчунин одамеро меғӯянд, ки дар ӯама гуна вазъияти дигар: а) аз ӯисоби аълоии таъльӯи ва ё хориҷӣ барои иштирок дар амалҳои зӯрваронаи таълияшуда бо мақсади: сарнагун сохтани ӯқумат ва ё барӯам додани сохти конституцсионӣ ва ё вайрон қардани тамомияти арзии давлат; кироя мешаванд; б) сабаби иштирок дар амалиёти номбаршуда талаби гирифтани фоидаи шахсӣ, ваъдаҳои сарғармкунанда ва ё пардохти ӯуброни моддӣ мебошад; ба миллат ва сокини давлате, ки амалиёти номбаршуда зидди он нигаронида шудааст муносибат надорад; в) ўро давлат ба хизмати ӯарбӣ равон накардааст; г) ў ба қувваҳои мусаллаъи давлатҳои, ки дар қаламрави онҳо амали террористи рух додаст, муносибат надорад»

Конвенсияи байналмилалӣ амали ӯама гуна шахсонро, ки зархариданро киро мекунад, истифода мебаранд, маблағгузорӣ ва ё омода менамоянд барои содир намудани чунин кирдор қўиш мекунад ва ё шарикӣ ин гуна амалҳо ва ё қасдҳо мебошанд, ҳамчун ғинояти ғиддӣ арзёбӣ мекунад. Зидда аз ин, ӯолатҳо низ вуҷуд доранд, ки ҳукуматҳо экспертҳои ӯарбии хориҷиро барои супоришҳои махсус (пилотҳои тайёраҳои реактивӣ, иштирокчиёни амалиёти зиддитеррористӣ ва ғайра) киро мекунад.

Ҳисоботдиҳандаи махсус оид ба зархаридҳо дар назди Комиссияи СММ оид ба ҳуқуқи инсон дар ҳисоботи худ зикр менамояд, ки «Ассамблеяи генералӣ бояд тамоми ҳукуматҳои дахлдорро дар бораи зарурати риояи Конвенсия ва ё ҳамрошавӣ ба он хабардор кунад». Ҳамзамон вай бояд аз ӯамаи давлатҳои аъзо дар бораи мутобикгардонии қонунгузори миллиашон ба Конвенсияи мазкур даъват ба амал орад (параграфи 70).

Сохторҳои хусусии ҳарбӣ

Сохторҳои хусусии ҳарбӣ ин яке аз шаклҳои кирои корпоративӣ мебошад. Ба монанди зархаридҳо онҳо барои гирифтани фоида қор мекунад, яъне хизматҳои ҳарбӣ мерасонанд ва ё агар аниқтараш ӯём, нақши ҳарбӣ ва (ва ё) ӯайриҳарбиёро ба ӯо меоранд. Аз нуқтаи назари ҳуқуқӣ онҳоро бо маънии маъдуди зархарид фаҳмидан номумкин аст, зеро ки маъмулан аз ҳарбиёни мустаъфи, ки альол дар ҳадамоти амниятӣ қор намекунад, иборат мебошанд. Сохторҳои хусусии ҳарбӣ доираи васеи хизматрасониро, аз иштирок дар ҳар (ба ӯайси мушовир ва ё инструктор) то таъмини силоҳ, ӯамъовариҳои маълумоти махфӣ ва озод намудани гаравгонҳо, пешниҳод менамоянд. Қатъи назар аз шакли хизматрасонӣ, ки онҳо ба анҷом мерасонанд, истифодаи онҳо ӯангоми мурулӯати ҳукуматҳо, махсусан дар вазъияти муноқиша ва ё барқарорсозии баъди муноқиша аз ҳислатҳои умумии онҳо боқӣ мемонад.

Мисоли чунин сохтори хусусии ҳарбӣ MPRI дар ИМА буда метавонад. Ин сохтори касбии ҳарбии дорои қарордодҳо дар соҳаи мудофия мебошад ва дастгирию қўмак дар масъалаҳои мудофия аз ӯзузӣи он ба шумор меравад (салоҳияти мақомоти ӯифзи ҳуқуқ ва рушди идорақунӣ). Ин сохтор аз ӯониби афсарони собиқ соли 1988 таъсис ёфта, онро ҳарбиёни собиқ роҳбарӣ менамоянд.

Сохторҳои хусусии муҳофизатӣ

Сохторҳои хусусии муҳофизатӣ барои ӯимояи соҳибқорӣ ва моликият таъин бо ӯамин роҳ дар пешгирӣ намудани ӯиноятқорӣ саҳми худро мегузоранд. Бо ин мақсад сохторҳои хусусии муҳофизатӣ дар ӯама ӯо вуҷуд доранд, аммо тамоилҳои охир аз он шаҳодат медиҳанд, ки доираи истифодаи онҳо васеъ гаштааст, махсусан дар минтақаҳои даргирӣ муноқиша, ки соҳибқорӣ ба ӯимояи бештар аз оне ки давлат таъмин менамояд, ниёз дорад. ӯумон меравад, ки онҳо аз ӯиҳати ҳарбии муноқиша дида, ба ӯиҳати ӯимояи моликият ва ё ӯайати шахси манфиат доранд. Аммо дар амал ин сохторҳо дар бисёр мавридҳо вазифаҳои ҳарбӣ ва муҳофизатиашонро муттаъид менамоянд, зеро дар минтақаҳои дахлдор зарурати илҳои ин вазифаҳо дар як сатҳ қарор доранд. Ин тамоил фарқияти байни сохторҳои хусусии ҳарбӣ ва муҳофизатиро аз байн мебарад.

Бар асари афзоиши нақшу эътибори субъектҳои хусусии муҳофизати муассисаҳои демократӣ, махсусан парлумонро зарурати бениҳоят муҳим пеш меояд, то ҳадди ақали мушоҳидаи муқаррарӣ ва ё назорати субъектҳои навро дар бахши амният таъмин намоянд. Дар акси ҳол ба принципҳои асосии демократия хатар таъдид мекунад.

Шумо ҳамчун аъзои парламент чӣ кор карда метавонед?

Конунгузорӣ

- Муътақид бошед, ки мамлакати шумо узви Конвенсияи байналмилалӣ соли 1989 оид ба манъи қиро, истифодабарӣ, маблағгузорӣ ва тайёр намудани зархаридҳои мебошад ва қонунҳои дахлдорро дар ин ҷанба қабул намудааст.
- Амали базаи ӯқуқиро барои сохторҳои хусусии ғарбӣ ва муҳофизатӣ санҷида бароед.

Эътироми меъёр ва эмбарго барои силоҳ

- Дар ҳолате, ки сохторҳои хусусии ғарбӣ ва муҳофизатӣ дар маҳалли муноқиша ва ё ҳориља амал мекунанд, барои аз тарафи парлумон санҷидани мутобикати фаъолияти сохторҳои хусусии ғарбӣ ва муҳофизатӣ дар мамлакати шумо ӯйғиршуда ба стратегияи амнияти миллӣ, сиёсати беруни ва қонунӣ, меъёрӣ ва қарорҳои байналмилалӣ қўшиш намоед.
- Барои ба сохторҳои хусусии ғарбӣ ва муҳофизатӣ надодани илззати фаъолият дар минтақа ва ё мамлакатҳои, ки нисбати онҳо эмбарго барои силоҳ амал мекунанд.

Ошқоро будан

- Муътақид бошед, ки ягон сохтори хусусии ғарбӣ ё муҳофизатии ҳориљи дар қаламрави мамлакат бе илззати пешакии парлумон илззати амал қарданро надорад, ҳатто агар онҳо бо талаби ӯқумат ва ё бо розигии он амал намоянд.
- Муътақид бошед, ки бўлети барои сохторҳои хусусии ғарбӣ ва муҳофизатӣ ва фаъолияти онҳо таъингардида аз ӯониби парлумон таъти назорат қарор дорад.

Ҳисоботӣ будан

- Муътақид бошед, ки ӯқумат дар назди парлумон вобаста ба ҳама масъалаҳои сохторҳои хусусии ғарбӣ ва муҳофизатӣ ҳам дар қаламрави мамлакат ва ҳам беруи аз он ҳисоботдеъ мебошад.

Ќисми IV

**Амнияти миллї зери
назорати парламент:
шароит ва механизмъо**

Шартҳои назорати самара- бахши парлумонӣ

Нazorати парлумони бахши амният аз мутаносибии ҳокимияти парлумон, ҳукумат ва ҳадамоти бехатарӣ вобаста аст. Дар айни ҳол, зеро мафҳуми ҳокимият маънорати таъсир расонидан ба афкор ва рафтори ҳукумат дар ҳамбастагӣ бо ақидаи дастлаҳмонаи одамон фаҳмида мешавад. Инчунин, он назорати татбиқ намудани сиёсат, қонунҳо, қарорҳо ва буҷетро, чӣ тавре, ки парлумон тасдиқ намудааст, пешбинӣ менамояд. Чунин ҳокимият натавон бо конституция ва қонунҳо, балки бо қоидаҳои расмӣ парлумонӣ ва тағрибаи умумӣ низ қайду шарт шудааст.

Шартҳои назорати самарабахши парлумони бахши амният иборатанд аз:

- ✓ ҳокимияти конституционӣ ва ҳуқуқи амӣ муайяншуда;
- ✓ тағрибаи умумӣ;
- ✓ захираҳо ва тахассусият (салоҳият);
- ✓ иродаи сиёсӣ.

Салоҳияти конституционӣ ва ҳуқуқи

Конституция (ё ивазкунандаи он) маҳзани қонунии муҳимтаринро барои амалисозии назорати парлумони бахши амният таъмин менамояд. Конституцияҳо дар кишварҳои дигар гуногун буда, аз мероси сиёсӣ, фарҳангӣ, иқтисодӣ ва илҳомӣ вобастагӣ доранд, лекин дар аксар конституцияҳо қайд гардидааст, ки:

- ✓ намояндаи ҳокимияти илҳоя (масалан президент, сарвазир ё вазири мудофия) барои ҳадамоти бехатарӣ масъул мебошанд;
- ✓ намояндаи ҳокимияти илҳоя ба парлумон ҳисоботдеҳ мебошад.

Аз сабаби он ки низомномаҳои конституционӣ мақоми баландтарини ҳуқуқро доро мебошанд, муҳим аст, ки ваколатҳои парлумонӣ оид ба бахши амният ба конституция ворид карда шаванд. Конституцияро ба таври осон дигаргун кардан номумкин аст, зеро ҳар як ислоҳот ақсарияти парлумони касбиро талаб мекунад. Ҳамин тариқ, конституция тасвиргари тарзи самаранокӣ ғифзи ваколатҳои парлумон дар ин соҳа мебошад. Чунин ваколатҳо бо қонунҳои махсус ва қоидаҳои расмӣ парлумонӣ вуҷат меёбанд. Ғайр аз ин, бо гузашти вақт, меёру қоидаҳои, ки бо ҳисоботдиҳӣ ва назорати парлумонӣ вобастаанд, тағйир мебаранд.

Дар қисмати №27 доираи васеи ваколатҳо зикр гардидаанд, ки аз он парлумон ғангоми амалисозии назорати бахши амният метавонад истифода барад. Дар хусуси ақсари ин ваколатҳо дар бобҳои минбаъда сухан хоҳад рафт.

Блоки № 27

**Усулу маблағное, ки метавонанд аз ҷониби парламент
барои амалисозии назорати демократии бахши амният
истифода карда шаванд**

1. Ваколатҳои умумӣ

- а. таъйини қонунҳо
- б. ворид намудани тағйиру иловаҳо ба қонунҳо;
- в. саволгузорӣ ба намоёндагони ҷокимияти илроия;
- г. даъват намудани аъзои ҷокимияти илроия барои иштирок дар маълисҳои парламентӣ;
- д. даъват намудани ҳайати шахсии хизматчиёни ҳарбӣ ва шаҳрвандон барои иштирок дар маълисҳои парламентӣ;
- е. даъват намудани коршиносони ғайринизомӣ барои иштирок дар маълисҳои парламентӣ;
- ж. гирифтани ҳуҷҷатҳо аз намоёндагони ҷокимияти илроия;
- з. амалисозии таъқиқи парламентӣ;
- и. мушоҳидаҳои парламентӣ

2. Назорати буҷет

- а. дастрасӣ ба тамоми ҳуҷҷатҳои буҷетӣ;
- б. нуқуқи санъидан, пурра кардани фондҳои буҷетие, ки барои таъмин намудани мудофия ва амният пешбинӣ шудаанд;
- в. амалисозии назорати буҷет дар сатҳи барнома, лоиҳаҳо ва хароҷоти моддаҳои дигар;
- г. нуқуқи қабул/рад намудани ҳар гуна таклифҳои иловагии вобаста ба моддаҳои буҷет барои мудофия ва амният

3. Вазифаҳои сулҳоварӣ/лойгиркунонии контингент дар хориҷа: нуқуқи парламент ба қабул ё рад намудан

- а. иштирок дар қабул намудани қарорҳои пеш аз фиристодани қўшунҳо ба хориҷа;
- б. ваколати ҳайат; таъмин намудани ваколати СММ;
- в. буҷети ҳайат;
- г. таъдидно ба ҳайти ҳарбӣ, ки ба он вобаста аст;
- д. қондаҳои дохил шудан ба ҳайат (контингент);
- е. рӯйхати масъулият/ назорат;
- ж. муддати супориш;
- з. нуқуқи дидан намудан аз қўшунҳои, ки дар ҳайат лойгиранд

4. Таъминот

- а. ўндадоринҳои ҷокимияти илроия – сари вақт ва ба таври пурра дар хусуси ҳамаи ва қарорҳои вобаста ба таъминот иттилоъ додан;
- б. нуқуқи қабул /рад намудани қарордодҳо;
- в. санъидани зинаҳои зерини таъминот:
 - i. муайян намудани эътиёлот ба техникаи нави ҳарбӣ;
 - ii. муқоиса ва интихоби истеъсолкунанда;
 - iii. баъодинии таклифҳои оид ба луброн.

5. Сиёсати умумӣ дар соҳаи мудофия ва амният: нуқуқи қабул/рад намудани

- а. таҳмини самти вобаста ба мудофия;
- б. таҳмини менельмент дар ҳолатҳои бӯғронӣ;
- в. сохтори қувваҳои мусаллаҳ;
- г. дурнамои ҳарбӣ/ доктрина.

6. Ҳайати идораҳои мудофиявӣ/қудратӣ

- а. нуқуқи қабул/рад намудани ҳайати қарордон;
- б. нуқуқи муқаррар намудани миқдори ниёзии ҳайати шахсӣ;
- в. нуқуқи қабул/рад намудан ё нуқуқи гирифтани маслиҳат оид ба таъин намудан ба вазифаҳои баланди ҳарбӣ (масалан, вазифаи мушавири фармондеҳ).

Талърибаи муқаррарӣ

На ҳамеша рафтор ва ҳамкориҳо дар асоси қонун танзим намудан мумкин аст. Ҳамин тариқ, дар сурате, ки назорати парламонӣ ба чунин меъёриҳои иҷтимоӣ ба монанди ғурмати ҳамдигар ва боварӣ асос ёфтааст, анъана ва талърибаро ба таври баробар раванқ додан лозим аст. Масалан, иттилоотонӣ дар бораи дастовардҳои нав дар соҳаи амният ва пешақӣ ғалб намудани кормандони парламон ба таври пурра ба ин масъалаҳо- натавон нисбат ба масъалаи шаффофият ва ҳисоботдиҳӣ, балки ба сӯйбат низ.

Захираҳои ва салоҳиятҳои

Умуман, ба маънорати назоратии парламон аз болои бахши амният омилҳои муваққатӣ, сатҳи салоҳиятҳои ва иттилооте, ки ба он дастарӣ вулуд дорад, таъсир мерасонанд.

Омили муваққатӣ

Муҳим он аст, ки парламон саривақт оид ба нақшаҳои ва қарорҳои ҳукумат иттилоъ гирад, ки онҳо ба масъалаи амният ва бахши амният вобастаанд. Парламон далелҳои амиқро соҳиб намегардад, агар ҳукумат баъди қабул намудани қарори ниҳоӣ ҳисоботи қўноҳ диҳад. Дар чунин ҳолат, парламон танҳо дар бораи далели амалигашта оғо мегардаду ҳалос ва дар ин сурат, ба ғайр аз қабул ё рад кардани қарори қабулшуда дигар чорае вулуд нахоҳад дошт.

Ҳангоми бӯҳронҳои миллӣ ва ҳолатҳои фавқуллодда, ҳукумат маълум аст, ки фавран амал намуда, парламонро ба таври постфактум оғо намояд. Бо вулуди ин, ҳолати маъмур онро аз амалиёт дар доираи муайяннамудани парламон озод намекунад.

Дар ҳусуси сиёсати дарозмуддат ва муқаррарӣ бошад, парламон бояд барои таълил ва мувоқиқаи чунин масъалаҳои муҳим ба монанди буҷети мудрофиявӣ, қабул намудани қарор дар бораи таъвили яроқ ва санҷиши қўшунҳои вақти лозимӣ дошта бошад.

Роҳи ягонаи баратараф намудани фишори бо вақт қайдшартшуда, таъния намудани дурнамои самарабахш мебошад. Дар қисмати №28 якҷанд унсурҳои чунин дурнамои самарабахш оид ба амалисозии назорати парламонии бахши амният зикр мегарданд.

Блоки № 28

Дурнамои самарабахш барои назорати парламонии бахши амният

Аксар вақт дар фаъолияти парламонҳои ахбори рӯз бартарӣ дорад. Ғайр аз ин, рӯзномаи сиёсии онҳо аксаран аз ғониби ҳукумат муқаррар мегардад. Чораи самараноки баратарафсозии маъбудиятҳои муваққатӣ, ин таънияи дурнамои назорати парламонӣ мебошад. Чунин дурнамо метавонад иборат бошад аз.

Муқаррар намудани рӯзнома: вакилони парламон бояд ҳамеша қўшиш кунанд, ки хоҳиши одамон, эътиҳӣ онҳоро оид ба масъалаҳои, ки ба рӯзнома дохил карда мешаванд, фаҳмида тавонанд.

Таъияҳои охирин: Зарур аст, ки парлумон ҳамеша оид ба навгониҳои охирини миллӣ ва байналхалқӣ оид ба масъалаҳои амният ва мудофия иттилоъ диҳад. Ин ҳолатро натавонанд тавассути ҳукумат, балки тавассути ташкилотҳои ғайридавлатӣ: Донишгоҳҳо, марказҳои таълилӣ ва ғ. низ ба даст овардан мумкин аст.

Таърибаи бадастомада: парлумон бояд таърибаи фаъолиятро, ки намоёндогони қувваҳои амният бо роњи санъишҳои мунтазами сохторӣ амалӣ мегардонданд, истифода барад.

Санъишҳои доимӣ: парлумон бояд талаб кунад, ки ҳукумат тамоми навгониҳо ва таърибаи ғангоми аз нав дид баромадан ва интиҳоб намудани сиёсати навро дар соҳаи амният ба назар гирад.

Ақпарат, кәсиби биликтилик және парламент қызметкерлері

Назорати самарабахши парлумонии бахши амният аз парлумон салоҳиятноки ва захираҳои инсониро талаб мекунад. Лекин салоҳиятнокии парлумон аксар вақт аз салоҳиятнокии ҳукумат ва қувваҳои амният камтар аст. Дар аксари ҳолатҳо парлумон дар ихтиёраш миқдори ками коршиносонро дорад, агар умуман онҳо бошанд, дар сурате, ки ҳукумат метавонад ба кормандони вазорати мудофия ё дигар вазоратҳои, ки ба бахши амният алоқаманд мебошанд, таъя кунад. Баъзе парлумонҳо, масалан конгресси Аргентина идораи алоқаи ба таври доимӣ мустанҷамшудаи Ҷарбӣ дорад, ки он метавонад ба вакилон, аз ҷумла аъзои кумитаи оид ба масъалаҳои беҳатарӣ ва мудофия машварату маслиҳатҳои диҳад. Чӣ тавре, ки маълум аст, вакилонро ба муддати муайян интиҳоб мекунад, дар сурате, ки хизматчиёни ғайринизомӣ ва Ҷайати Ҷарбӣ дар вазорати мудофия ба таври доимӣ фаъолият мекунад. Мушкilotи асосӣ дар он аст: парлумонҳо ба иттилоъи таъя мекунад, ки аз ҷониби ҳукумат ё Ҷарбиён пешниҳод шудааст ва онро бояд назорат кард. Ин кор парлумонро нисбати ҳукумат ва Ҷарбиён дар ҳолати нугувор қарор медиҳад. Хусусияти пӯшидагии бахши амният аз сабаби махсусан Ҷарбӣ будани фаъолият ва махфӣ будани он ҳолатро боз ҳам мураккаб мегардонад.

Дар қисмати № 29 якҷанд маслиҳатҳои оид ба баланд бардоштани салоҳиятнокии вакилон нисбати бахши амният зикр гардианд.

Блоки № 29

Механизми ва таърибаи баланд бардоштани салоҳиятнокии вакилон оид ба масъалаҳои амният: якҷанд маслиҳат

- ▷ Таъсис додани кумитаи парлумонӣ оид ба масъалаҳои амният- дар ҷое, ки он ҳамчун муассисаи алоҳида таъсис дода нашудааст, ки дар он ҳама намудани вакилони аз ҳама салоҳиятнок оид ба масъалаҳои амният зарур аст: парлумон бояд имконияти таъсис намудани ин кумитаро ба зеркумитаи оид ба масъалаҳои таъминот, масъалаи кадрҳо, буҷет ва сулҳоварӣ дида барояд.
- ▷ Иштирок намудан дар семинарҳои миллӣ ва байналхалқӣ, омӯзишҳо, боздид аз ҳадамоти амният (ниг. боби 11- оид ба ҳадамоти махфӣ ва разведка), иштирок дар тренингҳо, инчунин брифингҳо барои вакилони кишварҳои, ки қўшунҳои миллии онҳо дар Ҷайатҳои сулҳовар иштирок мекунад;

Иваз намудани таърибаи амалӣ ва назариявӣ бо вакилони кишварҳои гуногун, масалан Ҳангоми Ҳаласаи ассамблеяҳои парламунии байналхалқӣ.

- ▷ Доштан Ҳайати ба таври хуб омодашуда ва сершумори касбии соҳаи дахлдор.
- ▷ Таъмин намудани дастрасӣ ба китобхонаҳои махсусгардонидашудаи замонавӣ, марказҳои иттилоотӣ тадқиқотӣ, аз Ҳумла махзанҳои электронии маълумот.
- ▷ Маслиҳат намудан бо қоршиносони ташкилотҳои ғайридавлатӣ (дониишгонӣ, марказҳои таълилӣ) ва хизматчиёни Ҳарбии ба истеъфо баромада (нигаред ба боби 6- оид ба Ҳамоатҳои шаҳрвандӣ).
- ▷ Таъмин намудани дастрасии вакилон ба қарордодҳои тасдиқнамудаи байналхалқӣ ва минтақавӣ дар соҳаи амният, ки бо забонҳои миллӣ навишта шудаанд, иҷунин ба нӯзлатҳои дахлдори муассисаҳои, ки чунин қарордодҳои назорат мекунад, агар чунин муассисаҳо вуҷуд дошта бошанд.
- ▷ Ҳамасола интиҳоб намудани ду ё се мавзӯи вобаста ба бахши амният, ки ба таври мушаххас (масалан аз Ҳониби қумитаҳо) омӯхта мешаванд.
- ▷ Таъсис намудани гурӯҳи парламонӣ аз Ҳумлаи намояндагони Ҳама Ҳизбҳо, ки он гурӯҳ масъалаҳои амният ва мудофиаро роғбарӣ мекунад: масалан, ба маркази ғайрирасмии таълилӣ барои дида баромадани чунин масъалаҳои маълуми пӯшидаи аъзои хизби сиёсӣ ё фраксия қўмак расонида метавонад.

Иродаи сиёсӣ

Гарчанде, ки заминаи қонунгузорӣ барои амалисозии назорати парламонӣ бенуқсон аст ва парламон барои Ҳалли масъалаҳои захираҳои қоғӣ ва дароғаи лозимии салоҳиятнокӣ дорад, – ин Ҳоло қифоя нест. Шартҳои аз Ҳама муҳим барои назорати босамари парламунии бахши амният, ин иродаи сиёсии вакилони он мебошад. Набудани иродаи сиёсӣ Ҳангоми назорати қувваҳои бехатарӣ бо омилҳои гуногун вусъат ёфта метавонад, аз Ҳумла бо:

- ✓ Интизоми Ҳизбӣ: чунки дастгирӣ намудани намояндагони Ҳокимияти илҳоя бар манфиати вакилони Ҳизби идоракунанда аст, бинобар ин, онҳо аз танқиди оммавии Ҳокимияти илҳоя худдорӣ мекунад;
- ✓ Манфиат ё мавҷуд набудани манфиати интиҳобкунадагон: дар аксари кишварҳои Ҳамбият умуман бо масъалаҳои амният сару қор надорад. Бинобар он, аксари вакилон дар заминаи аз нав интиҳобшавӣ ба мӯзлати дигар, сарф қардани вақтро ба масъалаҳои амният бе натиға мешуморанд.
- ✓ Мафҳумҳои амният вакилонро (масалан, аъзои қумитаи Ҳадамоти разведка) ба он водор мекунад, ки маълумоти мавҷударо мавридди ошқорқунӣ қарор надиҳанд.

Дар натиғаи чунин вазъият усулҳои парламониро на он қадар фаъолона истифода бурдан мумкин аст, вақте ки қор то амалисозии назорати сиёсат ва амалиёти Ҳокимияти илҳоя, ба ғайр аз Ҳолатҳои сар задани вазъияти ғайриҷашмдошт (масалан муноқиша ё вазъияти фавқуллода) рафта мерасад. Лекин амалисозии назорати амиқи нақшаи амалҳои Ҳокимияти илҳоя – ӯғдадории конституционӣ ва вазифаи муҳими вакилон мебошад.

Татбиќи механизмњои парлумонї дар бахши амният

Тамоми низоми њуќуќї ба вакилон имконияти гирифтани иттилоотро барои амалисозии сиёсати назоратї- амалисозии назорати маъмурият, њифзи њуќуќњои инсон, инъикос ё ошкор намудани суииситифода ва ноадолатї фароњам меорад. Ѓайр аз ин, онњо метавонанд таљрибаи усулњои ғайрирасмиро вусъат дињанд, ки онњо усулу механизмњои конститусионї ва конунгузориро пурра мегардонанд.

Се имконияти конунии гирифтани маълумот аз њуќумат мављуд аст:

- ✓ Муњокимаи парламентї;
- ✓ Талаботи парламентї;
- ✓ Тањќиќи парламентї.

Гуфтушуниди парламентї оид ба масъалањои амният

Гуфтушуниди парламентї оид ба масъалањои амният барои мубодилаи афкор ва ѓамъовари маълумоти муњим оид ба наќшањои њуќумат имконият фароњам меорад. Гуфтушуниди парламентї оид ба масъалањои сиёсат ва амният метавонанд бо сабабњои зерин ба миён оянд:

- ✓ Бо пешнињоди лоињаи буљети њарсолаи мудофия аз ѓониби наояндагони њокимияти иљроия;
- ✓ Бо аризањои расмї ва ғайрирасмї, вазирони дахлдор, масалан вазир мудофия ва вазир корњои хорилї;
- ✓ Бо санљиши мудофияи миллї, пешнињод намудани бюллетени њарбї ё дигар њуљъатњои муњим оид ба мудофияи миллї;
- ✓ Пањ намудани барномањои њуќуматї, ки чун коида баъди интихобот таъсир мерасонанд;
- ✓ Ба миён омадани масъалањое, ки муњокимаи парламентиро талаб мекунанд, масалан муноқиша дар бахши амният ва ғ.

Блоки № 30

Тавсифи умумии усуљњо ва расмиїти амалигардонии назорати њокимияти иљроия

▷ Муњокима

«Дар баъзе кишварњо муќаррароти конституция талаб мекунад, ки њокимияти иљроия ба парлумон мунтазам оид ба назорати худ њисобот пешнињод кунад. (...) Дар аксари кишварњо масъалањои сиёсати умумї барои таќќикоти даврї њатмї нестанд. Чунин масъалањо ба муњокимањо дахл надоранд, агар азњои парлумон он масъаларо махсус набардоранд (...).»

▷ Интерпелляция (дархост)

«(...) Интерпелляция – расмиїти стандартї барои ба даст овардани маълумот ва амалисозии назорат дар системаи классикии парлумонї мебошад. Интерпелляция ба вазир ё роњбари њукумат бо маќсаде равона мегардад, ки муайян намояд, ки сохтори он оид ба масъалањои сиёсати умумї ба таври мушаххас кадом корро иљро намудааст. Интерпелляция ду масъалаи асосиро ба ањлом мерасонад: якун ин ки, он ба гуфтушунидњо водор месозад; дуюм ин ки он амалигардонии санкцияњои сиёсиро муќаррар мекунад, чунки гуфтушунидњо бо овоздињї ва муайян намудани мавќеи парлумон ба тафсире, ки аз љониби њукумат пешнињод шудааст, ањлом меёбад. Интерпелляция – расмиїти нисбатан босамар мебошад, чунки дар натиљаи он вазирон бевосита ба лавобгарї кашда мешаванд. Ин натањњо воситаи ба даст овардани маълумот, балки шакли бевоситаи назорат низ мебошад (...).»

▷ Боздоштани пешнињодњо

«Ба низоми Британияї расмиїти интерпелляция маълум нест, гарчанде, ки он ба расмиїти «боздоштани пешнињодњо» алоќаманд нест. Расмиїти боздоштани пешнињодњо, ки он бевосита пеш аз танаффус оѓоз карда шудааст, имконияти пешнињод намудани саволњоро ба њукумат медињад, инчунин имкони барпо накардани овоздињиро низ (...).»

▷ Дархостњо

«Маќсади расмиїти дархостњо – ба даст овардани маълумоти мушаххас аз маъмурият, таъќќ намудани дањолати он ва дар њолатњои зарурї ошкор намудани суиистифода ва љустани роњњои њалли мушкилот мебошад. Ин расмиётро инчунин барои ба даст овардани далелњои амиќ, ки ба ваќилон дар дарки масъалањои мушкили конунњо ва шаклњои оинномавї, ки барои баррасї ба парламент пешнињод шудааст, кўмак мерасонад (...). Расмиёт шаклњоеро, ки имконияти ошкор намудани тарафњои заифи фаъолияти парлумонро медињанд, пешбини намуда, бо роњи баён намудани онњо ба маъмурият таъсири манфї мерасонад (...) шўњрати ин расмиётро метавон бо он њолат шарњ дод, ки њангоми истифодаи њуќуќи дархост намудан узви парлумон мутлаќо озод аст: ниг. қисмати №32 (...).»

Сарчашма: Мишел Амеле. Парлумонњо, Иттињоди байнипарлумонї, 1966.

Дархостњо дар шакли хаттї ва шифонї яке аз вазифањои парлумон мебошад ва расмиїти аксар ваќт истифодашавандаи парлумониро барои назорати фаъолияти њукумат инъикос менамояд.

Наќши муњимро бозида, дархостњо, метавонанд ба самаранокии назорати бахши амният ба таври мушаххас таъсир расонанд. Дар байни дархостњои парлумонї, ки ба амният алоќаманданд, дархостњои зеринро зикр намудан мумкин аст:

- ✓ Ба аъзои парлумон таъмин намудани имконияти сариваќт гирифтани маълумоти даќиќи ба сиёсати њукумат дар соњаи амният ва мудофия, инчунин масъалањои ба амният алоќаманд;
- ✓ Кўмак ба парлумон дар амалисозии назорати иљрои кунунњои вобаста ба амният;
- ✓ Амалњое, ки барои равона сохтани диќќати њомеа ба масъалањои амният ва мудофия, хусусан, агар дархост шифонї бошад ва љавоби он тавассути радио ё телевизион пахш карда шавад ё ба таври дигар дар гуфтушунидњои парлумонї ва бюллетени расмї инъикос ёбад (маълум аст, ки вазифаи иттилотии дархостњои парлумонї танњо бо парлумон мањдуд намегардад; дархостњо инчунин ба пешнињод намудани иттилооти доираи васеъ равона гардидаст, аз љумла воситањои ахбори омма, иттињодияњои ғайридавлатї ва њомеа);
- ✓ Таѓйир додани рўзномаи њукумат оид ба масъалањои амният;
- ✓ Иљозат додан ба аъзои муњолифин барои баррасии масъалањои вобаста ба амният, ки барои дониستاني он манфиатдоранд ё дар бобати онњо то њол маълумоти каноатбахш нагирифтаанд.

Дархостњои парлумонї оид ба бахши амният ба таври афзалиятнок мураккаб мебошанд. Вазироне, ки барои пешнињод намудани љавобњо масъуланд, аксар ваќт барои ин кор на он қадар кўшиш меkunанд. Барои љавоб гардондан хоњиш надоштани вазирон асосан бо он вобаста аст, ки фаъолият дар бахши амният хусусияти махфї дорад. Љун коида, њуљъатњои вобаста ба амнияти миллї махфї мебошанд, бинобар он, он маълумот на ба вакилон ва на ба њомеа дастрас нестанд.

Блоки № 31

Маслињатњо барои гузаронидани пурсиши босамар

- ▷ **Омодагї:** агар масъалањо ба бахши амният алоќаманд бошанд, сохтакорї кардан хеле душвор аст, хусусан оид ба масъалањои техникаї. Робитањои ғайрирасмї бо хайати њарбї низ имконпазир аст.
- ▷ **Забони буррои амиќ:** надоштани забони амиќ дар шарњи масъалањо метавонад ба яон нофаъмињо, љавоби ғайриканоатбахш ва нокифоя аз љониби вазорат оварда мерасонад.
- ▷ **Интињоби ваќт:** ваќте, ки ягон масъала ба миён меояд, барои ба он пурра љавоб гардондан, самаранокї, таъсир ва ошкор будани он хеле муњим аст.

Лекин, намояндагони њокимияти иљроия бо доираи кунун мањдуд мегарданд. Бар замми ин, раванди махфигардонии њуљъатњо бояд кушод бошад, яъне бояд ошкор бошад, ки барои қабул намудани қарор оид ба он, ки кадом њуљъатњо, барои чї гуна муњлат бояд махфї карда шаванд, шартњои махфикуни ва ошкоркуни чї гунаанд, кадом шахс масъул аст ва ғ.

Дар шарњи институтсиони самараноки дархостњои парлумонї омилњои зерин таъсир мерасонанд:

- ✓ Имконият ба вакилон барои пешнињод намудани дархостњои иловагї њар дафъае, ки љавоби он каноатманд намегардонад ё дар оянда аниќ намудани онро талаб мекунад;
- ✓ Имконият ба вакилон барои оғоз намудани мувоњисањо оид ба масъалањои ќаблан ба миён омада;
- ✓ Хоњиши аъзои парлумон барои истифода намудан аз имконияти расмиётї барои пешнињод намудани дархост;
- ✓ Имконият барои љомеа барои иштирок дар љаласањои парлумон ё мушоњида намудани рафти он ба воситаи радио ва телевизион;
- ✓ Ошкорбаёнї, ки дар якљоягї бо муњокимањо амалї мегардад ва њамеша нашри дархостњоро дар њуљъатњои ба љомеа дастрас тахмин мекунад.

Тањќиќи махсуси парлумонї оид ба масъалањои амният

Кумитањои парлумонї дар љараёни конунгузорї иштирок мекунанд, инчунин назорати пурсамари сиёсати њукуматро амалї месозанд. Назорати фаъолияти њукуматро тавассути таќсимои муваќќати маълумот дар байни якчанд кумита бо нашри минбаъдаи њисоботи иттилоотї амалї сохтан мумкин аст. Комиссияњое, ки тањќиќи махсуси парлумониро мегузаронанд, бояд ваколати ба суд љалб намудан ё амалї гардондани тањќиќи судиро дошта бошанд.

Афзалиятњои асосї ва тавсифи комиссияњои тањќиќотї

Наќши комиссияњои тањќиќии махсусо оид ба масъалањои амният ва мудофияа ќайд намудан лозим аст:

- ✓ Таъсисёбии онњоро љомеа метавонад њамчун нишонаи мусбати сиёсї ќабул кунад;
- ✓ Онњо метавонанд њамчун воситаи дахлдор барои мушоњидаи њўрдагиронаи масъалањои мураккаби сиёсї бошанд, ки ба бахши амният алоќаманданд;
- ✓ Онњо метавонанд ба сиёсати њукумат оид ба масъалањои махсуси амният бањои амиќ дода, дар њолатњои зарурї воситањои аз нав равокуниро, ки мумкин аст њам аз љониби парлумон ва њам њукумат ќабул карда шавад, пешнињод кунанд.

Блоки № 32

Тавсифи асосии кумитаҳои парлумон оид ба таъкиќ

«(...) Кумитаҳои таъкиќӣ барои омӯхтани масъалаҳои махсус ба таври васеъ истифода бурда мешаванд. Бо ин мақсад парлумон ба аъзои онҳо ӯлаъ овардани маълумоти лозимиро супориш медиҳад ва ба онҳо чунин имконият фароҳам меорад, ки назоратро амалӣ намуда, ӯисоботњоро тайёр кунанд, ки дар асоси онҳо дар ӯолатҳои зарурӣ муњокимањо гузаронида шуда, қарорњо қабул мешаванд.

Њуқуќи оғоз намудани таъкиќ мазмунан аз қоидае бармеояд, ки парлумон метавонад оид ба тамоми масъалаҳои фаъолияти њукумат пурра иттилоотонида шавад (...).

Дар баъзе кишварњо ба кумитаҳои тадќикотӣ тадќики пурсамарро гузаронидан хеле мушќил аст. Аксар онҳо њатто ваколати маълум кардани одамонро барои омадан ба ӯаласа, ба истиснои муњокимаи судӣ, надоранд. Ин ӯолат ба дахлати њокимият оварда мерасонад ва қори кумитањоро ба таъхир меандозад. Ѓайр аз ин, роњи беътарини гузаронидани таъкиќи парлумонӣ, ин бетаъхир гузаронидани он мебошад(...)

Баъзан хизматчиёне, ки ба ин ё он вазорат тобеанд, ба кумитаҳои таъкиќӣ маводеро, ки маълумоти қофӣ надорад, пешниҳод мекунанд. Њукумат то қадом андоза ба онҳо манъ кардааст, ки ба саволҳои пешниҳоднамудаи парлумон ӯавоб гӯянд? (...) Дар баъзе кишварњо хамеша розигии департаменти дахлдор барои пешниҳод намудани маълумот лозим аст; Агар чунин маълумот њамчун «барои амнияти ӯомеа хатарнок ё њамчун маълумоти хатарнок ва мураккабсозандаи илҳои фаъолияти ӯамбиятӣ» тасниф шавад.

Қайд қардан лозим аст, ки њангоми илҳои њар гуна низом, кумитаи барои гузаронидани таъкиќ таъсисёфта танҳо мақомест, ки таъкиќ гузаронида, далелњоро муқаррар мекунад ва вазифаи ягонаи он - пешниҳод намудани ӯисобот ба парлумонест, ки ин мақомро таъсис додаст. Ваколати ҳуди парлумон- хамеша тартиб додани ҳулоаи лозимӣ оид ба таъкиќи гузаронидашуда ва иттилоотест, ки дар натиљаи ин қор маълум шудааст (...).

Сарчашма: Мишел Амеле. Парлумонњо, Иттињоди байнипарлумонӣ, 1966

Боз як омили муњими кумитаҳои тадќикотӣ – њайати онњост. Мутаносибии муҳолифини парлумон ва аксарияти парлумонӣ, алабатта барои натиљаи тадќикот хеле муњим аст.

Ваколат оид ба гузаронидани тадќикот дар парлумонњо ва кумитаҳои гуногун ба таври қуллӣ фарқ мекунанд. Ваколат асосӣ аз имкониятҳои зерин иборатанд:

- ✓ Интињоби мавзӯ ва доираи тадќикоти парлумонӣ;
- ✓ Боздид аз базаҳои њарбӣ ва дигар объектҳои қувваҳои амният (ниг. боби 17);
- ✓ ӯлаъ намудани тамоми иттилооти дахлдор аз ӯумла маълумоти махфӣ ва нињоят махфӣ аз маъмурияти президентӣ, њукуматӣ ва аз њайати масъули њамоњангсозӣ;
- ✓ Гирифтани шањодатномњо зимни савгандёдкунӣ аз аъзои маъмурияти президентӣ ва њукуматӣ, инчунин аз њарбиён ва ӯомеа;
- ✓ Ташќил намудани муњокимаҳои қушода ва пӯшида.

Тадќикоти гузаронидаи Канада оид ба вусъат додани њайати њарбии дар Сомалӣ ӯойгирифта (ниг.қисмати №33) инъикоси беътаринест.

Блоки № 33

**Комиссия оид ба тадқиқоти ҷойивазкунии ҳайати
ҳарбии Канада ба Сомалӣ: инъикоси амалиёти давлатии
ҳисоботи парламентӣ ба масъалаҳои амният**

Ҳангоми вузъат додани қўшунҳои Канада дар Сомалӣ соли 1993 ҳолатҳои ба миён омаданд, ки аксари канадагӣноро дар ҳайрат гузошт, - куштори якчанд сомалигӣно дар маҳаллаи Канада барои кормандони корхонаи тилло ва алмоскобӣ дар Белеет Хуан, куштори наврас, ки аскарони полки 2юми десантии Коммандос ба Ҳабс гирифта буданд, сўйиқасди бараъло ба худкушии яке аз аскарони канадагӣ, инчунин ҳолатҳои рӯйпўшкунӣ ё сохтакории маълумот аз ҷумлаи он ҳодисаҳои он. Ба диққати омма навори видеоӣ бо инъикоси рафтори даъшатовари аз ӯи полки десантии Канада пешкаш карда шуд. Ҳукумат амалиёти комиссияи ҳарбии тадқиқотиро, ки вазиятро тадқиқ намуд, нокифоя ва ба стандартҳои ҳисоботдиҳии Канада дар назди ҷомеа номатлуб шуморид ва ҳамин тариқ парламенти Канада мутобиқи қонун дар бораи тадқиқот тадқиқи ҷамъиятиро оғоз намуд.

Доира ва ҳокимият. Қонун дар бораи таъйини ваколати ба суд даъват намудани шонид, ҳангоми шаҳодаткунӣ иштирок намудан, мушовир-коршиносро киро кардан ва ба далели ҷабби гузаштандро меҳнаф. Чунин ваколати, ҳамчун маълум кардан ба шаҳодатнома ягона механизм барои муайян намудани ҳақиқати дар Сомалӣ ва идораи ҳуқуқи миллӣ руҳдод мебошад. Қариб 116 шонид дар маълумоти, ки ба таври мустақим тавассути телевизион дар саросари Канада пахш карда шуд, шониди доданд. Доираи тадқиқот танҳо бо ҳолатҳои дар Сомалӣ руҳдод маъдуд наменавад, инчунин амалиёти афсари фармондеҳӣ, интизом, амалиёти қўшунҳои Канада, амалҳо ва қарорҳои Департаменти ҳуқуқи миллӣ баррасӣ карда шуд. Қисми дуюми пешбурди кор талаб мекард, ки шахсони махсуси ваколатдоршуда ба ҳолатҳои муҳими вобаста ба давраи то вузъати ҳайат дар давраи ҷанг ва баъдиҳафтаи дар Сомалӣ диққат диҳанд.

Ҳақиқат. Таъйини нияти ба суд мубаддал шуданро надиҳ, гарчанде, ки ҳуқуқуқҳои омӯзиши сабабҳои институтсионӣ, ҷабби ва ҳолатҳои, ки бо ба Ҳабс гирифта ва додан ба суд анҷом меёфтанд, дар бар мегирифтанд. Дар таъйини ба масъалаҳои институтсионӣ оид ба таъйини идоракунии қувваҳои мусаллаҳи Канада ва Департаменти ҳуқуқи миллӣ назар ба шахсоне, ки дар ин муассисаҳо кор мекунанд, бештар диққат дода шуд. Лекин тадқиқот ба таври ҳақиқати талаб мекард, ки амали шахсони фармондеҳӣ ҳақиқати ва аз мансаби роҳбарикунандаи он истифода бурдани онҳо омӯхта шавад.

Натиҷа: Натиҷаи кори ҳуқуқҳои ҳисоботи қалоне таъйини дод, ки доираи ҳақиқати масъалаҳои дар бар мегирифт, ба монанди: сохтор ва таъйини қувваҳои мусаллаҳи Канада ва Департаменти ҳуқуқи миллӣ ҳангом супориши Сомалӣ; муҳим будани фармондеҳӣ дар қувваҳои мусаллаҳи Канада; муҳим оид ба маданият ва одоби ҳақиқати; муносибати байни шаҳраванди ва ҳақиқати дар Канада ва ғ. Ҳисобот бо як қатор тавсияҳо ва дастурҳо ба анҷом мерасад, ки онҳо бо ҳақиқати ва сиёсати ҳукумат ва қувваҳои мусаллаҳи Канада алоқаманданд, ки аксари ин тавсияҳо дар ҳақиқати таъйини қарор доранд.

*Сарчашма: профессор, доктор Данная Винслоу,
мушовир техникии қўшунҳои тадқиқоти парламентӣ, 1966*

Кумитањои парлумон оид ба масъалањои мудоџиа ва амният

Сохтори хуб инкишоџфтаи кумита оид ба масъалањои амният ва мудоџиа, ки барои кори лозимии бахши амният таъџис дода шудааст, дар таъмини таъсиррасонї ба џокимияти иљроия дар бахши номбурда наќши муњим дорад. Назорати парлумонии бахши амният на аз џониби як кумита, балки аз џониби якчанд кумита, ки дар парлумонњои гуногун метавонанд бо номњои гуногун џаъолият кунанд (ва баъзан ваколатњои онњо метавонанд муттањид карда шаванд) сурат мегирад.

Асосан ин кумитањои зерин мебошанд, ки метавонанд баъзан барои иштирок ба џаласањои якљоя даъват карда шаванд:

- ✓ **Кумита оид ба мудоџиа** (баъзан кумитаи куввањои мусаллањ ё кумитаи мудоџиаи миллї ва корњои беруна ном бурда мешаванд), ки одатан бо баррасии џамаи масъалањои бо бахши амният алоќаманд машѓул аст: миссияњо, ташкил, џайат, амалиёт, инчунин маблаггузори џарбиён, даъват ба армия, таминот ва ғ.
- ✓ **Кумита оид ба корњои хориљї** ќарорњо ќабул мекунад ба монанди: оё дар амалиёт сулњоњона иштирок намудан зарур аст; оё ба мављуд будани куввањои сулњоњона дар џудуди худ розигї додан лозим аст, инчунин ќарорњо оид ба амнияти байналхалќї, оид ба ташкилотњо, ќарордодњо ва созишномањои байналхалќї/минатќавї;
- ✓ **Кумитаи буљет ё молия**, ки ба таври нињої буљети џамаи ташкилотњои бахши амниятро муайян мекунад; кумитањои буљетии шаървандї низ вуљуд доранд, ки џисоботи аудиторонро оид ба буљети миллї, аз џумла буљети мудоџиавї тафтиш мекунад;
- ✓ **Кумита (ё зеркумита) оид ба хадамоти разведќавї ва корњои разведќавї**, ки аксар дар паси дарњои пўшида сурат мегирад;
- ✓ **Кумита оид ба саноат ва савдо** хусусан муњим мебошад, ваќте, ки сухан дар бораи тањвил ва савдои яроќ меравад (љуброну пардохтњо);
- ✓ **Кумита оид ба илм ва техника** (барои гузаронидани таќќикот дар соњаи џарбї);
- ✓ **Кумитаи корњои дохилї**, ки ба салоњияти он политсия, ќўшунњои сарњадї ва дигар ташкилотњои џарбишуда дохил мешаванд.

Ваколату воситањо

Ваколатњои кумитањои парлумон – џамъ кардан ва гирифтани далелњо аз сарчашмањои беруна- ба таври васеъ таѓйир меёбанд. Баъзе кумитањои парлумон, масалан, кумитањои доимии махсуси палатаи џамоањои Бритонїе барои џамъ кардани далелњо ваколатдор нестанд, дар сурате, ки дигар кумитањо,

масалан кумитањои конгресси ШМА барои гирифтани далелњо аз сарчашмањои беруна ваколатњои номан্দуд дошта бошанд (њангоми савгандёдкуї).

Баъзе кумитањои парлумон ба конунзёодкуњї њуќуќ доранд – ќабул намудан ва њатто тањияи лоињаи конунњои нав ё пешнињод намудани таѓйири иловањо ба конунњои аллаќай вуљуддошта низ ба ваколати онњо дохил шуда метавонад. Дар як ваќт дигар кумитањо танњо барои бодикќат омўхтани амалиёти њокимияти иљроия ва маблаѓгузории буљетї ваколатдоранд, бе имконияти конунзёодкуњї.

Сатњи салоњиятнокии воситањое, ки кумита дар ихтиёр дорад, иљрои самараноки ваколатњои онро муайян мекунад: шумораи њайат, сатњи дониш ва доимияти њайат, ки ба кумита хизмат мерасонад.; иќтидори тадќикоти кумита (мавлудияти тахассусият); дастрасї ба маълумот ва тасдиќи њуљьатноки он (имконияти ба даст овардан ва коркарди он); њуќуќи мурољият намудан ба коршиносон; њуќуќи гузаронидани гуфтушунидњо ва пешбурди тадќикот (муфассалтар ниг ба боби 14- оид ба воситањои парлуонї) ва усуљњо).

Блоки № 34

Вазифањои имконпазири кумитаи парлумон оид ба масъалањои мудофия ва амният

Сиёсати бехатарї

- ▷ Омўхтан ва њисобот додан оид ба њар ташаббуси муњими сиёсї (курс), ки аз љониби вазорати мудофия пешнињод шудааст.
- ▷ Мунтазам тафтиш кардани он, ки вазири мудофия чї тавр вазифањои худро оид ба самти интихобнамуда иљро мекунад.
- ▷ Аз љониби вазири мудофия иљро шудани конун дар бораи озодии маълумот ва маълумот ба парлумон чї тавр пешнињод мешавад, бадиќат мушоњида кардан.
- ▷ Омўхтани ариза ва шикоятњои њайати њарбї ва шањрвандон, ки ба бахши амният алоќаманданд.

Конунгузорї

- ▷ Баррасї ва њисобот додан оид ба хар як лоињаи конуни ба њукумат пешнињодшуда, ки ба он парлумон така мекунад.
- ▷ Баррасии ќарордод ва созишномањои байналхалќї ва минтаќавї, ки ба доираи масъулияти вазорати мудофия дохил мешаванд.
- ▷ Қадри имкон вусъат бахшидани конунњои нав тавассути мурољият намудан ба вазир, то ин ки ў конуни нав пешнињод кунад ё мустаќилона пешнињод намудани лоињаи конунњо.

Харољот

- ▷ Танќиќ ва њисоботдињї оид ба моддањои асосии харољот ва харољоти солонаи вазири мудофия.
- ▷ Баррасї намудани њар як моддаи харољот, ки аз љониби вазорати мудофия пешнињод шудааст ва додани њисобот дар назди парлумон њатто агар ин њолат баррасии минбаъдаро талаб кунад.
- ▷ Дар њолатњои зарурї ба сохторњои босалоњияти њокимият барои гузаронидани аудит супориш додан.

Идора ва маъмурият

- ▷ Баррасӣ намудан ва кадрӣ имкон гирифтани далелҳои оид ба ӯар супориши сохтори дахлдори илҳоя (фармондеҳони пешбари ӯарбӣ ва шахсони баландмартаба);
- ▷ Баррасӣ намудани сохтори дохилии бахши амният тавассути идораҳои берунае, ки ба парлумон тааллуқ доранд (масалан, омбудсмен) ва диққати онро ба номутобиқатиҳои имконпазир ӯалб намудан.

Сарчашма: ба ӯисоботи расмӣ ӯаласаҳои парлумони комиссияи ӯаластиятӣ оид ба назорати парлумони Бритониёи Кабир асос меӯад, 2001

Дар блоки №35 ба сифати намуна усулҳои кори парлумони Норвегия оварда шудаанд.

Блоки № 35

ӯаласаҳои яқлояи кумитаи корҳои хориҷӣ ва кумита оид ба масъалаҳои амнияти стортинг (парлумони Норвегия)

«Вазиғаи кумитаи васеъ оид ба корҳои хориҷӣ иборат аст аз муӯокимаи сиёсати муъими беруна, сиёсати савдо ва сиёсати миллӣ оид ба амният бо ӯукумат мебошад. Ин муӯокимаҳои бӯад пеш аз қабули қарорҳои муъим гузаронида шаванд. Дар ӯолатҳои махсус кумитаи васеъ метавонад ба стортинг (парлумони Норвегия) тавсияҳои пешниҳод кунад.

Кумитаи васеъ иборат аст аз аъзои муқаррарии кумитаи доимӣ оид ба корҳои хориҷӣ, президент ва ноиб-президенти стортинг (агар онҳо ӯоло аъзо набошанд) дар яқлоятӣ бо раиси кумитаи доимӣ оид ба мудӯфия ва то ёздаи аъзо, ки аз ӯониби кумитаи интиҳоботӣ таъин шудаанд. Пас аз аӯлом додани таъинкуни, инунин мутаносибӣ дар намоёндагии гуруӯҳои ӯизбирӣ низ ба назар гирифтаи лозим аст.

Аз рӯи ин коида кумитаи интиҳоботӣ вакилонеро, ки дар ӯар гуна ваъият бӯад даъват қарда шаванд, таъин мекунад. Кумита вақте ӯамъ мешавад, ки Раис онро лозим шуморад ё бо талаби сарвазир, вазири корҳои хориҷӣ ё сеяки аъзои кумита даъват қарда мешавад.

Корҳои кумитаи васеъ бӯад махфӣ бошанд, ӯайр аз ӯолатҳои ба таври амиқ қайду шартшуда. Ин ӯолат ба ӯаласаҳои яқлояи кумитаи мазкур ва дигар кумитаҳои низ дахл дорад. Раиси кумита метавонад қарор диҳад, ки ӯатто худи даъват ба маълиси низ бӯад махфӣ бошад.

Муӯокима дар ӯаласаи кумитаи васеъ оид ба корҳои хориҷӣ бӯад қаби аз маълиси стортинг сурат гирад ва дар он на камтар аз шаш узви кумита бӯад иштирок кунанд, агар масъала ба рӯзнома дохил қарда шуда бошад. Кумита бӯад ба назар гирад, ки оё аз ӯониби стортинг ӯама шартҳои муӯокима риоя шудаанд ва дар ин хусус ба раёсат хабар диҳад. Стортинг бе шахсони бегона ӯал мекунад, ки чунин ӯаласаҳои чӣ тавр бӯад гузаронд – дар шакли қушода ё пӯшида. Ақидани стортинг бӯад дар ӯисоботи расмӣ ба узви дахлдори ӯукумат пешниҳод қардад. Муӯокима бӯад дарӯол пас аз додани ӯисобот ё ӯангоми гузаронидани маълиси оянда тибқи қарори стортинг гузаронида шавад. Таклифи кумитаҳои метавонанд барои баррасӣ дохил қарда нашаванд».

Сарчашма: коидаҳои расмӣти парлумони Норвегия (стортинг).
Параграф 13: <http://www.stortinget.no/g>

Шумо ӯамчун аъзои парламент чӣ кор карда метавонед?

**Соҳањое, ки ба онњо фаъолияти кумита онд ба масъалањои
мудофия дар парлумон ё палатаи Шумо пањн мегарданд**

- ▷ Аз нав дида баромадани ваколатњои кумита ва зеркумитањои имконпазири он барои боварӣ ӯосил кардан ба:
 - амиќ муайян будани онњо;
 - онњо ба кумитањо имкон медињанд, ки ба ӯамаи соҳањо диќќати лозима дињанд;
 - онњо ба сиёсати амният ва бо самти фаъолияти вазорат, ки метавонад ба амният алоќаманд бошад, мувофиќа шудаанд, масалан корњои хориљӣ амнияти бањрӣ ва ӯавої, саноат ва таъмини нерӯ ва ӯ.

Кумитаи босамари парлумонӣ

- ▷ Кафолат додан ба он, ки кумита ё зеркумитаи Шумо ӯам ба таври қонунгузорӣ ӯам дар мисоли таљрибаи механизмњои дар қисмати №34 зикргардида таъмин мебошанд.
- ▷ Дида баромадани таъсиси зеркумитањо барои чунин соҳањои мудофия ба монанди бўлет, таъминот, кадрњо ва супоришњои суљњоњона.
- ▷ Вусъат додани қонунгузорие, ки бо сиёсати иттилоотӣ алоќманд аст ва дида баромадани моддањои харољот барои мудофия.
- ▷ Боварӣ ӯосил кунед, ки кумита дараљаи лозимии захирањоро дорад, аз лӯмла имконияти гирифтани маслињати коршиносонро.
- ▷ Тањќиќ ва аз нав дида баромадани таљрибаи беътарини байналхалқӣ барои амалисозии назорати парлумонии бахши амният.

Омбудсмен

Дар байни субъектҳои институтсионӣ, ки бахши амниятро назорат мекунад, омбудсмен ғойи намяоеъро ишғол менамояд. Дар баъзе кишварҳои омбудсмен таснифоти умумӣ дошта, бо ғалли тамоми мушкилоте, ки дар натиљаи хатои маъмурият ба миён меоянд, машғул мешавад. Баъзе кишварҳои дигар мақомоти ғокимият доранд, ки вазиғаҳои ба ин монандро иљро мекунад, масалан комиссари ваколатдор ё кумита оид ба шикоятҳои шањрвандон (дар Нигерия). Дар аксари кишварҳои мансаби омбудсменҳои соњибтаљриба вуљуд дорад, ки бо ғалли масъалаҳои қувваҳои мусаллаъи машғул мебошанд.

Блоки № 36

Омбудсмен

«(...) Омбудсмен шикоятҳои аз ғониби шањрвандон дохилшударо баррасӣ мекунад, ки онҳо бо қарорҳои, амалҳои ё хатоҳои идоракунии давлатӣ алоқаманданд. Номзадҳои ба ин мансаб парлумон интихоб мекунад, ё аз ғониби сардори давлат ё ғукумат ғангоми ғузaronидани машваратҳои бо парлумон ё баъд аз ағломи он тағин қарда мешавад. Вазиғаи омбудсмен иборат аст аз ғимояи одамон аз поймолшавии ғуқуқњояшон, суиистифода аз мансаб, хатоҳои, ноғамии, қарорҳои ноадолатона, роњбарии нољои, барои инкишоф додани идоракунии давлатӣ, шаффофтар қардани амалҳои ғукумат ва ғукумату ағзои онро дар назди ғомеа ғисоботдењ будан. Мансаби омбудсмен метавонад бо конститустиаи кишвар ва дар сатњи қонунгузорӣ тақвият ёфта, инчунин метавонад дар асоси санади қонунгузорӣ тағсис ёбад.

Барои ғифзи ғуқуқҳои одамон омбудсмен ваколатҳои зеринро дорост:

- 1) омӯзиши он, ки оё ғукумат бар хилофи қонун ё ноадолатона амал мекунад ё не;
- 2) агар дар натиљаи тағќики ҳамаљониба амалҳои нољои ғукумат ошқор гарданд, бо тавсияҳои нисбати ин амалҳои баромад мекунад;
- 3) дар ғолатҳои махсус оид ба фаљолияти худ ба ғукумат ва даъвогар ғисобот медињад, дар ғолатҳои, ки агар тавсияҳои он аз ғониби ғукумат иљро нашуда бошанд, ба моқомоти қонунгузор мурољият мекунад. Аксари омбудсменҳои мамола оид ба фаљолияти худ дар назди мақоми қонунгузор ва љамғият хисобот медињанд.

Чун қоида, омбудсмен ваколати қабул намудани қарорро надорад, чунки ин қор ба ваколати ғукумат дохил мешавад. Зери ғокимияти умумии омбудсмени бахши љамғиятӣ миқдори зиёди ташкилотҳои ғукуматӣ қарор доранд. Дар баъзе ғолатҳои доираи ташкилотҳои метавонад васеъ шуда, мақомоти судӣ, потлитсия ва ғарбири дар бар ғирад, ғамзамон дар баъзе кишварҳои яқбора як ё яқчанд самтҳои имконнопазир аст».

Сарчаиша: буклети иттилоотии Доншиқадаи байнаҳалқии омбудсмен:
<http://www.law.ualberta.ca/centres/oi/>

Ҳиг. Инчунин: мансаби комиссари ваколатдори
Миљали муқтаиғид оид ба ғуқуқи инсон. С.19.
Муассисаҳои миљли оид ба мусоидат ва ғифзи ғуқуқи инсон

Омбудсмен дар соҳаи мудофия

Омбудсмен дар соҳаи мудофия ҳамчун идораи алоҳида дар қонунгузорию яқҷанд давлат зери номҳои гуногун пайдо мешавад: омбудсмен дар соҳаи мудофия дар Финляндия, Норвегия, Португалия ва Олмон; комиссари Ҳарбӣ оид ба шикоятҳои хизматчиёни Ҳарбӣ дар Исроил; омбудсмени Департаменти мудофияи миллӣ ва қувваҳои мусаллаҳи Канада – дар Канада, омбудсмени қувваҳои мусаллаҳ дар Австралия ва ғ.

Блоки № 37

Шарҳи фаъолияти омбудсменҳо дар баъзе ишварҳо

Кишвар	Саломият	Вазифа	Ҳисоботдиҳӣ ва мақом нисбат ба ҷомеаи кишвар
Австралия	Омбудсмени қувваҳои мусаллаҳ бо қарори Ҳукумат таъин мегардад	Ошкор намудани ҳамаи идораҳои дар қувваҳои мусаллаҳи Австралия	Ҳамасола ба вазир ҳисоботро барои пешкаш намудан ба парламент пешниҳод мекунад
Канада	Омбудсмен дар соҳаи мудофия бо қарори Ҳукумат таъин мегардад	Барқарор намудани ҳуқуқҳои хизматчиёни Департаменти мудофияи миллӣ ва қувваҳои мусаллаҳи Канада	Додани ҳисобот дар назди Департаменти мудофияи миллӣ ва қувваҳои мусаллаҳи Канада. Ҳамасола ба вазир ҳисобот пешниҳод мекунад
Норвегия	Омбудсмен дар соҳаи мудофия дар доираи парламент Норвегия	Ҳифзи неқувволиҳо ҳамаи солдат; дар ҳалли низомию ва низоми доштани фазои боварӣ ва шаффофият дар таҳқиқоти мудофияи соҳаҳои гуногун	Тавсияҳо, дастурҳо ва танқиди муассисаҳои дахлдори шафравандиро, ки ба таври ихтиёрӣ аз онҳо истифода мекунад, баён мекунад

Омбудсмен инчунин механизмҳои иловагӣ барои амалисозии назорати Ҳарбӣ аз номи шафравандон ва /ё парламент мебошад. Вазифаи асосии омбудсмени Ҳарбӣ – омӯзиши қарорҳои шубҳаноки арбитражӣ ё ғайриқонунии аз ғайриқонунии шахсонӣ масъули ҳадамоти бехатарӣ, хусусан Ҳарбӣ содируда мебошад.

Ҳуқуқҳои институтсионии омбудсмени Ҳарбӣ ба низомии кишвар ба таври гуногун сурат мегирад. Омбудсмен метавонад аз ғайриқонунии парламент таъин гашта, ба парламент ҳисоботдиҳӣ бошад (Олмон, Шветсия) ё метавонад аз ғайриқонунии вазир мудофия таъин шавад (Исроил, Канада). Идораҳои баъзе омбудсменҳо дар ҳудуди парламент ғайриқонуни шудаанд (ба монанди комиссари олмонӣ парламент қувваҳои мусаллаҳ ниг. Қисмати №38) ё идораи он метавонад берун аз ҳудуди парламент ғайриқонуни шавад (Шветсия).

Шафравандон ё хизматчиёни, ки нисбат ба онҳо аз ғайриқонунии Ҳарбӣ муносибати бад раво дида шудааст, метавонанд барои оғоз намудани таҳқиқот ба омбудс-

мен муроҷиат кунанд. Ғайр аз ин, вакилон метавонанд ба омбудсмен бо хоёниши гузаронидани тадқиқоти ӯлатҳои беадолатӣ муроҷиат кунанд. Аксар, парвандаҳои, ки омбудсмен баррасӣ мекунад, бо ҳолӣ намудан аз вазифа, муваққатан дур кардан аз хизмати ӯлатии ӯларбӣ, гузаронидан (аз рӯи хизмат) ва азнавтаъинкуни ӯангоми хизмати ӯларбӣ, ӯлавоб додан ба сафи захирано, рухсатӣ ва ӯиноятҳои интизомӣ вобаста аст. Агар омбудсмен қарор қабул кунанд, ки шикоят сафед карда шудааст, ӯ метавонад бо тавсияҳои баромад кунанд, аз ӯумла бо ӯуқуқи талаб намудани таъйир додан ё аз нав дида баромадани қарор оид ба парвандаи мазкур.

Омбудсмен ва махфият

Бо назардошти хусусияти баҳши амният, ба манфиати беҳатарии миллӣ баъзе маълумотро ифшо намеkunанд. Аксар кишварҳои оид ба он ки омбудсмен нисбати парвандаҳои оид ба махфияти миллӣ чӣ гуна рафтор кунанд, илова ба қонун қарорҳои махсус қабул намуданд. ӯатто ӯангоми истифодаи қоидаҳои махфияти баланд низ, ба омбудсмен илғозат дода мешавад, ки ӯар гуна таъқиқи лозимиру гузаронад ва ба базаҳои ӯларбӣ, ӯама ӯульғатҳои дахлдор оид ба ӯар масъалаи махсус дастрасӣ дошта бошад. Лекин омбудсмен наметавонад, ки далелҳои дар натиљаи гузаронидани таъқиқ ба даст омадаро мавриди ошкорбаёнӣ қарор диҳад.

Блоки № 38

Ваколатдор оид ба масъалаҳои қувваҳои мусаллаъи (парлумони Олмон)

Солҳои 1950-ум қувваҳои мусаллаъро аз сари нав таъсис дода, Олмон ба назорати парламентӣ диққати махсус меод. Барои қафолат додан дар бораи он ки арзишҳои бо конституция, ки инсонро ӯамчун маркази сайёра муайян мекунад, тақвият дода шудаанд, ба сарқонун Олмон ба таври илова моддаи 45 дохил карда шуд. Мутобиқи он: «... Комиссари парламентиро барои он таъин меkunанд, ки ба аъзои қувваҳои мусаллаъ риоя шудани ӯуқуқҳои асосӣ қафолат дода шавад ва барои қӯмак расонидан ба бундестаг дар амалисозии назорат». ӯама тафсилот оид ба истифода шудани ин модда бо Қонун «Дар бораи комиссари парламентии қувваҳои мусаллаъ» муқаррар карда шудаанд.

Комиссари парламентӣ шаҳси бовариноки парламент (бундестаг) буда, ӯамчун узви ӯокимияти қонунгузор метавонад бо супориши бундестаг ё қумита оид ба мудофия ва ё мувофиқи вазъият парвандаҳои махсусро омӯхта, аз рӯи салоҳиди худ қарорҳои қабул кунанд.

Мутобиқан бо қоидаҳои тақсироти ӯокимият, комиссар вазири мудофия назорат мекунад. ӯ метавонад маълумот ва дастрасиро ба маълумот ва дастрасии тамоми агентии ва ӯайатҳои тобеъ ба вазорат талаб кунанд. ӯ метавонад ӯар вақт, ӯар ӯузӯ том, идораи асосӣ (штаб-квартира), агентӣ ё роғбарияти қувваҳои мусаллаъ ва муассисаҳои онҳо ро огоғ боздид ба амал орад. ӯ метавонад бо ташаббуси худ таъқиқҳои гузаронад, хусусан вақте, шикояти аъзои ҳадамот, новобаста аз мансаб ва рутбаи онҳо. ӯар шахс дар қувваҳои мусаллаъ ӯуқуқ дорад парвандаи худро бевосята ба баррасии комиссар биёрад, на тавассути муассисаҳои расмӣ, ки дар ин ӯолат ба ӯ хатари ӯазо гирифтаан ё таъқиб аз сабаби шикояти пешниҳоднамудааш тағдид мекунад.

Қапулама: <http://www.bundestag.de/>

Омбудсмен: сарчашмаи боварии баланд дар армия

Ҳисоботи расмии омбудсменҳои Ҷарбӣ, масалан омбудсмени Ҷарбии Шветсия (ин мансаб соли 1915 таъсис гардид) аз он шаъодат медиҳад, ки ин мансаб ба воситаи пурқуввате табдил ёфт барои зиёд кардани боварии мардум ба бахши мудоғиба.

Ҷайр аз ин, омбудсмен хизматчиёни алоҳида ва занонро аз муносибати таъкиромез нисбати онҳо дар армия ҷимоя мекунад. Қайд кардан мумкин аст, ки дастоварди асосии омбудсмен дар бахши амният ин баланд бардоштани боварӣ ба бахши Ҷарбӣ тавассути таъсис додани шаффофияти бисёр дар ҷараёни маъмурӣ, бе гунаҳкоркунии табақаи (иерархияи) Ҷарбӣ ва кам кардани қобилияти Ҷарбӣ мебошад.

Шумо ҷамҷун аъзои парламент ҷӣ кор карда метавонед?

Мансаби омбудсмен

- ▷ Агар дар кишвари Шумо ин мансаб ҳоло таъсис наёфта бошад, ҷорабиниёро фикр карда бароед, ки таъсис додани онро тезонанд.
- ▷ Бо ин сабаб тавсияҳои идоракунии (меъёрно), маълумот ва таърибаи ба даст омадаро, ки ба сайти: <http://www.ombudsmaninternational.com> муроҷиат намуда, ба даст оварда метавонед, дар хотир доред

Омбудсмен дар бахши мудоғиба ва амният

- ▷ Агар дар кишвари Шумо ин мансаб ҳоло таъсис наёфта бошад, ҷорабиниёро фикр карда бароед, ки таъсис додани онро тезонанд.
- ▷ Аз таърибаи бадастовардаи аксари кишварно, ки дар онҳо омбудсмен оид ба масъалаҳои мудоғиба вуҷуд дорад, маълумот гиред.
- ▷ Агар дар кишвари Шумо мансаби омбудсмен оид ба масъалаҳои мудоғиба яқчанд мудард бошад, баррасии салоҳият, вазиған, расмиёти умумӣ, аз ҷумла ҳисобот ба парламент, таъсир, захиған ва буҷетро дар муқоиса бо мансабҳои дахлдор дар кишварҳои дигар бо вазиғати маъмур дар бахши амният талаб кунед.

Ташриф овардан ба СОЗМОНҶО ВА ИНШООТНОИ бахши амният

Моҳият

Барои вакилони парламент пурра шинос шудан бо Бахши амният ниҳоят муҳим аст. Бо мақсади беътару хубтар дарк кардани бахши амният донишноӣ назариявӣ бояд бо таърибаи амалиявӣ мустаҳкам гарданд. Дар ин ҷанба ташрифи парламенти иншоотҳои бахши амниятро метавон ҳамчун роҳ ба муколама, боварӣ ва ҳусни тафҳум қабул кард. Чунин ташрифҳои вакилони парламент дар фаҳмидани Мушкилоти ҳамарӯзаӣ аскарон қўмак мерасонад ва ба ҳарбиён нишон медиҳад, ки роҳбарони сиёсӣ дар ҳалли чунин мушкилот манфиатдор мебошанд ва фаъолона иштирок мекунад.

Блоки № 39

Таърибаи Аргентина

Сиёсатмадорон бо мақсади мубодилаи афкор бо ҳайати шахсии ҳарбиён базаи ҳарбӣ ва қисмҳои ҳарбию ташриф меоваранд. Ин ташрифот бо илзоти фармондеҳони қувваҳои мусаллаъ амалӣ мегардад ва ин дар навбати худ нобоварӣ ва муносибати бегаразро паст мекунад. Дарки беътари мушкилоти ҳарбӣ дар натиҷаи муносибати байни вакилони парламент ва хидматчиёни ҳарбӣ ба миён меояд.

Сарчашма: Пабло Карлос Мартинес.
Реструктуризатсияи қувваҳои мусаллаъ ва нақши парламент.
Таърибаи Аргентини, <http://www.pdgs.org>

Дар марказҳои боздошт ва ҳабсхонаҳо дастгиршудагон пурра зери назорат ҳастанд. Дар чунин ҳолат махсусан, ҳуқуқҳои онҳо мумкин аст поймол карда шаванд. Бадбахтна, ҳодисаҳои азобу шиканҷа додан ва муносибати бад дар ҳабсхонаҳои марказҳои боздошт ниҳоят паён гардидааст. Мутаносибан чунин муассисаҳо бояд зери назорати махсус қарор гиранд. Усули муфид дар ин масъала ташрифи вакилони парламент ва қоршиносон бо мақсади ошкор намудани ҳодисаҳои муносибати бад ва пешгирӣ намудани вайронкорӣҳои минбаъда ба ҳисоб меравад.

Дар блоки № 40 механизмҳои оварда шудаанд, ки ҳангоми ташриф ба марказҳои боздошт истифода мешаванд ва дар Протоколи иловагӣ ба Конвенсияи СММ дар бораи манъи азоб навишта шудаанд.

Блоки № 40

Протоколи иловагӣ ба Конвенсияи СММ дар бораи манъи азоб имкониятҳои барои ташриф ба иншоотҳои хадамоти амният васеъ мекунад

Моҳи декабри соли 2002 Ассамблеяи генералии СММ Протоколи иловагӣ ба Конвенсияи СММ дар бораи манъи азоб ва дигар муносибат ё ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ва таъкиромезро тасдиқ намуд. Протоколи мазкур давлатҳои ӯҳдадор месозад, ки дар кишварҳои худ марказҳои боздошт бо мақсади ташрифи мумайзони мустақили ватанию хориҷӣ таъсис диҳанд. Ба мумайзони мустақили ватанию хориҷӣ илҳозат дода мешавад, ки баъри кам қардани хатари муносибати бад тавсияҳои пешниҳод кунанд.

Барои гирифтани маълумоти муфассал ба сайти зерин ташриф оваред: unhcr.ch.

Шароитҳои барои ташрифи бомуваффақият

Ҳолат ба гуфтан нест, ки ташрифи парламентӣ ба муассисаҳои хдамоти амният, аз қабил базаи ғарбӣ, бояд аз тарафи вазорати дахлдор мутобиқ қарда шавад. Ташрифоти ғайриҷашмдошт ва ба мувофиқа оварда нашуда оқибатҳои манфӣ дошта метавонад, чунки чунин ташрифот мумкин аст ғамчун мавҷуд набудани боварӣ ба ғарбиён тафсир қарда шавад. Чунин ташрифот ба дуруст амал намудани иншоотҳои ғарбӣ ҳалал мерасонанд. Намояндагони ғизбҳои гуногуни сиёсӣ ба чунин ташрифот бояд ғалб қарда шаванд ва ба чунин ташрифот бояд ҳуб ва ғаматарафа омода бинанд.

Мағдудияти чунин ташрифот чунин мағнидод қарда мешавад, ки комитетҳои парламентҳои он иншоотҳои, ки фармондеҳони хдамоти амният нишон медиҳанд, дида метавонанд.

Чунин ташрифот моғияти мушкилотро ошқор намесозад, лекин ба ғарбиён имкон медиҳад, ки чунин вазғиятро, махсусан дар мавриди талаботи булғетӣ, ба манфиати худ истифода барад. Чунин ҳолатро бо роғи истифодаи се намуди ташрифот дуруст қардан мумкин аст: ташрифоти аз тарафи ғарбиён тавсияшаванда; ташрифоти аз тарафи парламент тавсияшаванда, ки дар бораи он пешақӣ мағлумот доранд; ташрифоти аз тарафи парламент тавсияшуда ва дар муддати қўноғ амалиғашта.

Шумо ғамчун ағзои парламент қӣ қор қарда метавонед?

Қонунғзорӣ дар бораи ташриф овардан ба иншоотҳои хдамоти амният

- Ба он муваффақ қардед, ки ташрифи парламентӣ ба иншоотҳои хдамоти амният (аз он лумла қонунҳои, ки берун аз кишвар қарор доранд) бо қонун пешбинӣ шуда бошанд.

- ▷ Ҳангоми маълум набудани қонун, ки ба вакилони парламент нуқуқи ташриф оварданро таъмин мекарда бошад, аниқ намоед: оё ташрифи иншоотҳои ҳадамоти ӯҳрӣ аз тарафи вакилони парламент пешниҳод шудааст ё не; маълум намоед, ки дар қадом асос, чӣ тавр, аз рӯи қадом меъёр ва бо қўмаки кӣ вакилони парламент интиҳоб гардида буданд;
- ▷ Эътимод дошта бошед, ки парламент дар ӯояш масоили зеринро муайян мекунад:
 - ба қадом иншооти ҳадамоти амният ташриф овардан мумкин аст;
 - чунин ташрифот дар қадом шароит ва бо аҳом шарт ба амал омада метавонад; оё чунин ташрифот дар лаъзаҳои гуногун амалӣ мегардад ё не.
 - таъриба ва мунтазамии ташрифоти парламентӣ қисмҳои ӯҳрии миллӣ ва базаҳо;
- ▷ Боварӣ пайдо кунед, ки ба парламент ва қомитетҳои дахлдор ҳисоботи муфассал дар бораи ин ташрифот пешниҳод ва ба мувоқима гузошта шудааст.
- ▷ Таъсири ташрифоти амалишударо арзёбӣ намоед;
- ▷ Аниқ намоед, ки давлати Шумо Конвенсияи СММ дар бораи манъи азоб ва Протоколи иловагиро ба он тасдиқ кардааст ё не.

Узвӣ дар ӯҳати парламентӣ, ки ташрифотро амалӣ мегардонанд

- ▷ Боварӣ дошта бошед, ки ӯҳати парламентӣ мақсадҳои ғаразнок надоранд ва аз намоёндагоне, ки дар парламент ақсариятро ташкил медиҳанд ва аз намоёндагони оппозиция баробар иборат мебошанд.
- ▷ Қўшиш намоед, ки ҳангоми интиҳоби ӯҳати вақилон (ба қадри имкон) баробарии марду зан риоя карда шавад.

Омодагӣ ба ташрифот

- ▷ Баъри пешгирии таъсири манфӣ эътимод дошта бошед, ки ташрифи парламентӣ бо вазорати мудофия ба мувофиқа оварда шудааст.

Ҳисобот дар назди парламент

- ▷ Боварӣ дошта бошед, ки ба парламент ҳисоботи муфассал барои мувоқима ба парламент ё қумитаи дахлдор пешниҳод карда шудааст.
- ▷ Боварӣ пайдо намоед, ки ҳокимияти салониятдори ҳадамоти амният пешакӣ ба ҳисобот бо мақсади баён намудани эродҳои худ дастарсӣ дорад.

Таъсирот ва умумият

- ▷ Боварӣ пайдо намоед, ки ҳулосаву тақлифҳои ӯҳати вақилон ва қарорҳои дахлдори парламент амалӣ мегарданд ва қарорҳои баррасишуда ва қабулгардида қонунӣ эълон карда мешаванд.

Қисми V

**Назорати бахши
амният дар амал:
шароитҳои фавқуллода ва амалиёт**

Вазъияти фавқулодда

Ҳолатҳои истисноие ба монанди ҷанг, муноқишаи дохилӣ ва ё дигар навъҳои вазъияти фавқулодда ба вуҷуд меоянд, ки ҷангоми онҳо давлат маълум аст ваколатҳо ва механизмҳои махсусро барои ғалли муноқиша истифода барад. Механизмҳои зикргардида набояд ба низоми демократии идоракунӣ таъсири манфӣ расонанд.

Ҷанг ва баъзе шаклҳои вазъияти фавқулодда дахлати ғарбӣ ва дар баъзе ҳолатҳо ғатто эълони вазъияти ҷангро талаб менамояд. Дар ҷунин ҳолатҳо қувваҳои мусаллаъ ва соҳаи амният бояд дар доираи як қатор принципҳо ва қаролатҳо, ба монанди ғуқуқи байналмилалӣи гуманитарӣ амал намуда, инҷунин таъти назорати демократӣ қарор гиранд.

Ғуқуқи инсонро то даралаи имқонпазир риоа намудан зарур аст. Ғуқуқҳои асосии инсон бояд поймол нагарданд, ҷунонки дар тафсири умумии № 29 Қумитаи СММ оид ба ғуқуқи инсон аз августи соли 2001 вобаста ба моддаи 4 Конвенсияи байналмилалӣ оид ба ғуқуқҳои шағрвандӣ ва сиёси омадааст.

Вазъияти ҷанг

Дар моддаи 2.4 Оинномаи СММ омадааст:

«Аъзои Созмон дар муносибатҳои байналмилалӣи худ аз тағдид бо зӯрӣ ва истифодаи он худдорӣ менамоянд (...).»

Ҷамин тағр, истифодаи қувва бар зидди давлати дигар қатбиян манъ аст. Назорати риоа гардидани мағдудияҳои муқаррараштаи байналмилалӣ аз ғониби мақмоти ҳокимияти илғроия, яке аз вазиғаҳои парламент мебошад, то ин ки ғуқуматҳо барои тағдиди истифодаи қувва ва бо роғи ҷанг ғал намудани муноқиша шитоб нақунанд, инҷунин дар вақти муноқиша аз доираи вақолатҳои худ берун наоянд. Мамақатҳои бетараф (масалан, Швейцария) умуман аз ҷанг ғамҷун воситаи ғалли бағсҳо дар доираи муносибатҳои берунӣ даст қашидаанд. Ҷопон дар конститутсияш (аз соли 1946) доштани қувваҳои мусаллаъро ба тағри возеъ манъ меқунад. Мамақатҳои дигар, ба монанди Мағористон дар бораи худдорӣ аз ҷанг ғамҷун воситаи ғалли муноқишаҳои миёни мамлақатҳои эълон намуданд.

Ҷангоми ҷанг парламентҳои метавонанд ба ғарағи қабули қарорҳо, ақалан бо се роғ, (бо тартиби қамшавии ағамият) ғалб гарданд:

(1) Конститутсияи ғуқуқи мустақилона эълон қардани ҷанг ва сулғро аз ғониби парламент метавонад муқаррар қунад. Ҷарчанд дар замони ҳозира амалан ин шарт ғамҷун фарзия боқӣ мемонад, зеро ҷанг бе оғонӣ оғоз меёбад ва ғодисаҳо дар ғақикат мумкин аст ба парламент имқонияти қабули қарори мувоғифқро надиғанд.

(2) Конститутсияи метавонад аз ҳокимияти илғроия гирифтани розигии парламентаро то ағлом додани яғон намуд амалиёти ғарбӣ ва ё бағтани сулғ талаб намояд. Ин муқаррарот ба парламент барои муғоқимаи масъалаҳои оид ба

анҷом додани ӯама гуна амалиёти мушаххаси ӯарбӣ ва зиёда аз он – ӯангоми таъовузи беруни иљозат медиһад.

(3) Конститутсия метавонад ба парламент ӯуқӯе диһад, ки мувофиқи он ӯоки-
мияти иљроия ӯӯдадор аст дар бораи қабули қарор оид ба анҷом додани амалиё-
ти ӯарбӣ бе розигии пешакии парламент онро хабардор намояд. Амалан, аксария-
ти конститутсияҳо ба парламент дар ин бора иттилоъ пешбини менамоянд.

Вазъияти фавқулодда

Вазъияти фавқулодда ва ё бӯҳрони миллӣ доираи васеи шароитро дар бар ме-
гирад. Конститутсия ва базаи қонунгузорӣ доираи муайяни шароитро, ки ӯангоми
он эълони вазъияти фавқулодда мумкин аст, аз ӯуљуми мусаллаҳона, ки ба сохти
конститутсионӣ ва ӯамъиятӣ таъдид мекунад, сар қарда, то офатҳои табиӣ, хуру-
љи эпидемия, бӯҳрони миллии иқтисодӣ ва ё бӯҳрони молиявӣ муайян намояд.

Вазъияти фавқулодда танҳо дар ҳолатҳои истисноӣ ва мутобиқи принципҳои
дақиқи муайян эълон мешавад, то ин ки принципҳои демократияро (ниг. ба
блоки №41) зери хатар нагузорад. Муайян намудани чунин ҳолатҳои истисноӣ
аз сохти конститутсионӣ ва базаи қонунгузории ӯар мамлакат вобаста аст.
Конститутсия ва базаи қонунгузорӣ набояд ба ӯокимияти иљроия барои эълон
намудани вазъияти фавқулодда бо сабабҳои сиёсӣ иљозат диһад. Илова бар
ин, конститутсия ва қонунҳои дахлдор бояд табодулотӣ ӯарбири ӯамҷун
амали бидуни қувваи қонунии конститутсионӣ арзёбӣ намоянд.

Блоки № 41

Вазъияти фавқулодда: мақсад ва принцип

«Ҳамаи низомҳои қонунгузорӣ барои аз байн бурдани вазъияти фавқулодда
воситаҳои махсусро таъмин менамоянд. Аммо ӯамагуна беъътини нисбати ӯуқӯ,
ки барои рафти бӯҳрон лозим меояд, мумкин аст танҳо муваққатӣ бошанд ва
мақсади барқарорсозии вазъияти мӯътадил, инчунин ӯимояи ӯуқӯҳои бештар
фундаменталиро доранд (...)».

Принципи байналмилалӣ

«Принципи байналмилалӣ, ки ба вазъияти фавқулодда дахл доранд, ба таври зайл
тавсия мешаванд:

Принципи қонуният мувофиқатро миёни эълони вазъияти фавқулодда ва
тадбирҳои тасдиқгардида оид ба рафти он – аз як тараф ва эълони вазъияти
фавқулодда ва қонунгузории миллиро аз дигар тараф талаб мекунад.

Принципи эълон қардан ба зарурати эълони ошқорои вазъияти фавқулодда дахл
дорад.

Принципи робита ӯӯдадор менамояд, ки ба дигар мамлакатҳо – аъзои иттиҳои
умумӣ ба воситаи намояндаи махсус дар Созмони Миллалӣ Муттаҳид дар бораи
риояи ӯуқӯи инсон ӯангоми вазъияти фавқулодда иттилоъ дода шавад.

Принципи муваққатӣ ба хусусияти истисноии вазъияти фавқулодда дахлдошта
маҳдудияти ӯатмии онро дар вақт муайян мекунад.

Принципи таъдиди махсус пешбини менамояд, ки хатари бӯҳрон барои ӯомеа,
имрӯз ва фардо воқеӣ ва ногузир аст.

Принципи таносуб мутаносиби сатҳи хатари мавҷуда ва тадбирҳои барои рафъи он андешидашударо тақозо менамояд.

Принципи устуворӣ пешбини менамояд, ки ҳуқуқҳои асосӣ ба ҳеҷ ваҷҳ набояд поймол гарданд.

Парламент, ки аз ҳуқуқи инсон дифоъ мекунад, бениҳоят муҳим аст, ки худ қурбонии аввалини вазъияти ғавқулдда нагардад (суҳан дар бораи имконияти бевосита пароканда намудан ва ё манъи муваққатии ваколатҳои он, маъдудияти қатъии ваколатҳои қонунгузорӣ ва ё ваколатҳои оид ба назорати ҳокимияти илҳоя меравад). Парламент бояд вазиғаҳои ҳудро қӣ дар давраи эълон ва қӣ дар давраи беқор қардани вазъияти ғавқулдда илҳро намоад (...).

Ба расмият даровардани вазъияти ғавқулдда

«(...)Ба расмият даровардани вазъияти ғавқулдда бояд тарзе сурат гирад, ки тадбирҳои онро тасдиққунанда (эълон, тасвиб ва м. и.), инчунин тадбирҳои, ки баъд аз он анҳом дода мешаванд, (манъи муваққатӣ ва ё маъдуднамоии ҳуқуқҳои муайян ва м. и.) бояд лавобҳои меъҳҳои ҳуқуқӣ бошанд ва ҳамин гуна мавриди назорат қарор бигиранд (...).

Ҷаъолияти парламент

«Ҳамагон эътироф менамоянд, ки принципи мустақилият ва баробарии шохҳои гуногуни ҳокимияти давлатӣ қисми таркибии меъҳҳои ҳуқуқӣ мебошанд. Аз ин рӯ, қонунгузори аксарияти кишварҳои дуне иштироки ҷаъоли парламентаро дар раванди эълон ва ё тасвиби вазъияти ғавқулдда аз лониби ҳокимияти илҳоя таъмин менамояд. Мақсади принципи мазкур пешгирӣ намудани пайдоиши шароите мебошад, ки зимни он танҳо ҳокимияти қонунгузор барои қабули қунин қарори муҳим масъулият дорад (...).

Муқаррароти қонунгузорӣ оид ба вазъияти ғавқулдда

«Таъриба афзалияти эътибори конститусионӣ доштани муқаррароти муайянқунандаи вазъияти ғавқулддаро нишон медиҳад. Қонунгузори аксарияти кишварҳои қомилан ба ин мутобиқ мебошанд, қарчанде баъзан ва ғайримустақим қунин ҳолатҳои дида мешаванд; «...ҳангоми ба вуҷуд омадани вазъияти ғавқулдда ягон сохтори ҳуқуматӣ ҳуқуқи ба худ гирифтани вазиғаҳои ҳокимияти қонунгузорро надорад». (...)

Сарчашма: иқтибос аз маърузаи лавоби Л. Дестуи, намоиандаи махсуси СММ оид ба ҳуқуқи инсон ва вазъиятҳои ғавқулдда дар симпозиум МС дар Будапешт, соли 1993 дар мавзӯи «Парламент ва таъмини ҳуқуқи инсон»

Вазъияти ғавқулддаи тўлонӣ

Вазъияти ғавқулддаи тўлкашида, ки муддати якҷанд сол ва ё ҳатто даҳсолаҳо аз лониби парламент тақроран таъдид мегаддад, метавонад боиси вайроншавии меъҳҳои ҳаётии ломеаи шаҳрвандӣ, инчунин ба вуҷӯ пайвастании қунин ҳолате гардад, ки ташкилоти барои таъмини амният масъул метавонад бе лъазо монданро эҳсос намуда, демократияро таъти хатар гузоранд. Ин ба парламент таъсири манфӣ расонида онро заиф менамояд. Вазъиятҳои ғавқулдда бемаврид дар он шакле, ки айни ҳол дар баъзе кишварҳои вуҷуд дорад, ба назорати парламентӣ дар бахши амният, ки дорои ваколатҳои васеъ дар ҷаъолияти худ мебошад, бевосита таъдид мекунад.

Шумо ҳамчун аъзои парламент чӣ кор карда метавонед?

Конунгузорӣ оид ба вазъияти фавқулодда

- ▷ Мӯътақид бояд буд, ки дар конститутсия ва конунгузорӣ шаклҳои гуногуни вазъияти фавқулодда муайян гардидааст.
- ▷ Амали вазъияти фавқулодда бояд худ аз худ баъди се ва ё шаш моҳ қатъ гардад, агар мӯълати мазкур аз ҷониби парламент тибқӣ қарор бо овоздиҳӣ қабулгашта тамдид наёбад.
- ▷ Барои дар конунгузории миллӣ доир ба вазъияти фавқулодда талуссум ёфта-ни принципҳои байналмилалии қонуният, эълон намуда, робита, муваққатӣ, таъдиди махсус ва ғайраҳо мусоидат намудан лозим аст.
- ▷ Мӯътақид бояд буд, ки нуқуқи гуманитарӣ, кафолатҳои конститусионӣ ва конунгузорӣ дар соҳаи нуқуқи инсон ҳангоми вазъияти фавқулодда эътиром карда мешаванд.
- ▷ Мӯътақид бояд буд, ки ваколатҳои дахлдори ӯқимияти илроия ва парла-мент оид ба эълон ва бекор кардани вазъияти фавқулодда дар конститутсия ва конунгузорӣ дақиқ ва мукамал муайян гардидаанд.

Парламент ҳангоми вазъияти фавқулодда

- ▷ Мӯътақид бошад, ки ҷорӣ намудани вазъияти фавқулодда ваколатҳои парла-ментро оид ба назорат аз болои амалҳои ӯқимияти илроия дар соҳаи амният ба таври пурра маъдуд накарда, эътиром нисбати нуқуқи дахлно-пазири инсонро ҳалалдор намесозад.

Таъмини амнияти дохилӣ

Амнияти дохилӣ (ва ё ғамъиятӣ) ва тартиботи ғамъиятӣ аз ғузыи муъим-тарини ғайи муқаррари одамон ба ғисоб меравад. Он ба тамоми кишрои ғомеа тааллуқ дошта, бидуни ғель ғуна шаклои поймолсоӣ (дискриминатсия) муволирон ва хориғиноро, ки дар қаламрави мамлакат қарор доранд, дар бар мегирад. Ин принципӣ набояд аз ғониби пешвои сиёсӣ ва сохторҳои қудартӣ бо мақсадои шахсӣ ва ё ба манфиати бахши амният ғамчун ташкилоти ғимоятғари ғомеа истифода шаванд.

Омилҳои асосии умумӣ ва хусусиятҳои қонунгузорӣ дар соҳаи мазкур

Ҳамаи низомҳои ғуқуқӣ дар қонунгузори худ муқарраротеро пешбинӣ менамоянд, ки зимни вазъияти дахлдор ба эълон намудани вазъияти фавқуллода эътиёл нест, аммо дар амал метавонад барои амнияти миллӣ ва тартиботи ғамъиятӣ хатар эълуд наояд.

Қонунгузорӣ дар соҳаи мазкур ба ғокимияти илроия ваколатҳои махсусро вогузор менамояд ва ба андозаи муайян метавонад баъзе ғуқуқноро маъдуд наояд ва баъзан бо мақсади ғимояи дигар ғуқуқҳои бунёдӣ, ки ба онҳо зимни ғолатҳои муайян хатар таъдид мекунад, вайрон наояд ва ин ғам шарӯу тавзеи дақиқро талаб мекунад.

Ба ғуқуқное, ки бештар маъдуд ва поймол қарда мешаванд, ғуқуқ ба озоди иттилоот, ғуқуқи баргузори намоиш, ғуқуқ ба озодӣ ва панонҳои сиёсӣ дохил мешаванд. Қонунгузори байналмилалӣ поймол намудани ғуқуқҳои дахлнопазиро ба монанди ғуқуқ ба ғайи ва ғуқуқ мавриди азобу шиканға ва ё дигар шаклои ғазои ғисмонӣ қарор нағрифтан, таъқир ва ё муносибати ғайриинсониро манъ намудааст. Аз ғама бештар ғуқуқи муволирон, журналистӣ, фаълони сиёсӣ, ғимоятғари ғуқуқ, шахси ба панонҳои сиёсӣ мӯтоль, инчунин намояндағони ақаллиятҳои динӣ ва миллӣ поймол мегардад.

Хатарҳо

Хатарҳои ба қонунгузори соҳаи таъмини амнияти дохилӣ ва тартиботи ғамъиятӣ алоқаманд инҳо дар бар мегиранд:

- ✓ Тавсифи хеле васеи моъияти хатар, ки барои ба манфиатҳои худ шарӯу тафсир намудани онҳо ба ғокимияти илроия имконият медиҳад;
- ✓ ба ғокимияти илроия (тавассути он ба баъзе ташкилотҳои соҳаи амният) додани ваколатҳои фавқуллода ва доимӣ бидуни назорат ва тавозуни дахлдор, инчунин бидуни мувозоти зарурии маъмурӣ ва ғуқуқӣ;

баъзан бо баъонаи нигоҳдории амнияти дохилӣ ва тартиботи ғамъиятӣ суистифода бо мақсади ғифзи манфиатҳои танҳо як ё якчанд кишри ғомеа, роғбарияти сиёсӣ ва ё ҳуди соғаи амният ба амал меояд, ки барои он тамоми мағъмӯи воситаҳои мағдудсозии ғуқуқ ва анғомдинии назорат аз болои амалҳои ғомеа мавриди татбиқ қарор мегиранд.

- ✓ мусаллаҳсозии политсия – муғоғифзи тартиботи дохилӣ ва қонунғузори миллӣ – фарқи байни онғоро ба ғарбиён – муғоғифзони амнияти беруниро аз байн мебарад. Ин раванд фавқулудда хатарнок мегардад, вақте, ки чунин қувваҳо ба таври коғӣ маблагғузори намешаванд ва ғамин тариқ гириғтори васвасаи суистифода аз ғолатҳои амният мегардад, ки метавонад ба коррупсия оварда расонад.
- ✓ Хавфи дигари мусаллаҳшавии қувваҳои полистия дар он аст, ки баъзе шахсони вақлатдор метавонанд политсияро (ва баъзан ҳадамоти иқтишоғӣ ва ташқилотҳои ғарбиро) ба ғайси восита на барои ғифзи амнияти дохилӣ ва тартиботи ғамъиятӣ, балки барои назорат ва пахши муқолиғин истиғода баранд. Ба ғайр аз ин, истиғодаи зиёди қушунҳо метавонад ба сиёсӣ шудани соғаи ғарбӣ оварда расонад.
- ✓ Боздоштани фағолияти парламент ва ғоқимияти судӣ махсусан дар соғаҳои, ки онҳо вақлатҳои иғроия надоранд.

Ғамин тариқ, қораҳои мағбурии барои тағмини амнияти дохилӣ ва тартиботи ғамъиятӣ татбиқшуда боиси поймол намудани ғуқуқ инсон аз ғониби намоғдағони ҳадамоти амниятӣ мегардад ва дар баъзе ғолатҳо аз ин амал, амалҳои белғазо манфиат мебардоранд. Дар аксар мавридҳо бинобар сабабҳои зикрғардида ғуқуқҳои зайл поймол мегарданд: ғуқуқ ба ғаёт; ғуқуқ мавриди азобу шиканға; муносибати ғайриинсонӣ ва тағқир қарор нағриғтан; ғуқуқ ба озодӣ аз ғабси беасос; ғуқуқ ба тағтишоти боадолатона ва суди мустақил, ки мутобиқи қонунғузории амалқунанда тағсис ёфтааст; ғуқуқ ба озодии андеша, изғори ирода ва мутағидшавии ғамъиятӣ.

Блоки № 42

Пуштибонии амният ва демократия

Тули тағрихи ғузашта ва имрӯз дар бисёр мамлақатҳои муғараккӣ ғуқуматҳои авторитарӣ дар роғ ба сӯи демократия монеа ғузошта, демократияро аз тартиботи ғамъиятӣ ва амнияти шахсӣ бегона меғисобанд. Аммо омор акси ин ғолатро ба мо нишон медиғад: идорақунии демократии шағрвандӣ аз ғониби сохторҳои миллӣ, ки бояд вазиғаҳои пуштибонӣ аз амнияти шахсии шағрвандонро анғом диғанд, яке аз манфиатҳои миллии давлат ғисобида мешавад. Бидуни ин назорат фағолияти қағилҳои амнияти шахсӣ метавонад ба хатари бузурғи миллӣ тағдил ёбад. (...)

Сарчашма: Иқтибос аз ғисоботи СММ оид ба руғиди ғуманитарӣ, 2002, с. 87

Дар қисмате аз мамлақатҳои қонунғузории махсус оид ба ғимояи принципҳои демократӣ муқаррар гардидааст. Масалан, дар Аргентина мутобиқи Қонун «Оид ба ғимояи принципҳои демократия» тағти рақами 23.077, ки аз соли 1984 инғониб амал менамояд, ба Кодекси ғиноӣ тағйирот ворид гардид ва барои амалҳои зидди низоми демократӣ равонагардида ғазои махсуси ғиноӣ муқаррар гардид, ба монанди ғазо барои тағсиси ассосиатсияҳои ғайриқонунӣ бо мақсади тағдид ба демократия ва ё конституция.

Дастгир кардани шахсони барои амнияти дохилӣ ва тартиботи ҷамъияти хавфнок

Тамоми қонунгузорӣ оид ба таъмини амнияти дохилӣ ва тартиботи ҷамъияти дастгир намудани шахсонро, ки барои хатар эълод намудан дар ин соҳа гумонбар мешаванд, пешбинӣ менамояд. Вобаста ба ин ду шакли қонунгузорӣ амал мекунад:

- ✓ Қонунгузорӣ, ки дастгир намудани ӯама гуна шахсонро, ки воқеан барои амнияти миллӣ хатарноканд, пешбинӣ мекунад: ин гуна дастгир кардани одатан аз ӯониби ӯокимияти судӣ танзим гашта, дар ӯолат-ӯои махсус метавонад танӯ аз ӯониби ӯокимияти илӯроия ба амал бароварда шавад.
- ✓ Қонунгузорӣ, ки дастгир намудани ӯама гуна шахсонро, ки тибкӣ хулосаи ӯокимияти ироия метавонист барои амнияти миллӣ хатар эълод намояд, яъне қонунгузорие, ки ба ӯокимияти илӯроия оид ба назорат ва ё пешгирии ӯолатӯои тибкӣ хулосаи он барои амнияти миллӣ хатарнок ваколатӯои махсусро вогузор менамояд.

Дар бештари мамлакатҳои собиқ иттиҳоди бритониёвӣ шаклҳои гуногуни қонунгузорие амал мекунанд, ки ба гурӯҳи дуюм тааллуқ доранд. Мутобиқи қонунгузори мазкур одатан ба ӯокимияти ироия истифодаи ваколатӯои фавқулодда оид ба манӯи амали як қатор қафолатӯои конститусионӣ бе розигии пешакии ӯокимияти қонунгузор ва судӣ дода шудааст. Яке аз масъалаҳои муҳим мавриди баъс оид ба ваколатӯои ӯокимияти илӯроия ӯиғати додани ордер (дар сатҳи маъиурӣ ва ё вазорат) барои дастгир намудани шахсони барои амнияти миллӣ хатарнок мебошад. Мӯғлати боздошт аз ӯониби мақомоти ӯокимияти илӯроия муайян карда мешавад. Қонунгузори баъзе кишварҳои мавлӯд будани сохторҳои пешбинӣ мекунад, ки ваколатӯои машваратӣ ва ё барои аз боздошт озод намудани ваколоти ба ӯокимияти илӯроия амр намуданро доранд. Ин сохтор метавонад бо ӯокимияти илӯроия дар муносибатҳои гумон қарор дошта бошад.

Чунин шакли қонунгузорӣ дар аксари кишварҳои аз замони мустамликадорӣ боқӣ мондаанд ва амрӯз мувофиқи мақсад будани он таълили васеъро металабад, зеро ваколатӯои фавқулоддае, ки қонунгузорӣ ба ӯокимияти илӯроия ва сохторҳои қудратӣ махсусан ба полицияи вогузор мекунад, ба роияи ӯуқуқҳои шаъравандӣ ва сиёсӣ таъсири манфӣ мерасонанд.

Блоки № 43

Таъриф ӯангоми тафсири қонунгузорӣ, ки оқибатҳои вазнин дорад

Агар ӯукумат дар соҳаи амният ба фишангҳои сиёсии худ така намояд, неруҳои амниятӣ аксаран ба омили асосии хатар барои шаъравандони худ ва кишварҳои ӯамсоя табдил меёбанд. (....) Вақте ки қӯшунҳои дохилии ВҚД, политсияи ӯарбӣ ва хадамоти иктишофӣ ба бозиҳои сиёсии дохилӣ лалб мегарданд, талаш барои бёнбуди назорати хатар қарор мегирад.

Сарчашма: Иқтибос аз ӯисоботи СММ оид ба руиди лӯмеа, 2002, с. 87, 92

Шумо ҳамчун аъзои парламент чӣ кор карда метавонед?

Конунгузорӣ оид ба таъмини амнияти дохилӣ ва тартиботи ҷамъиятӣ

- ▷ Мӯътакид бояд буд, ки амнияти дохилӣ ва тартиботи ҷамъиятӣ ба манфиати мардум таъмин мегардад ва он ба сифати асос ва воситаи зулму ситами мардум ва ё таъқибиҳои сиёсӣ истифода нагардад.
- ▷ Мӯътакид бояд буд, ки ҷодисаҳои мулозотӣ истифода бурдан ва мусаллаҳшавии аз ҷад зиёди мақомоти ҷиғзи ҷуқуқ ӯй надорад.
- ▷ Њисоботдиҳанда будани мақомотро дар назди парламент таъмин намудан ва дақиқ муайян кардани маъдудсозии ваколатҳои онҳо тибқи конунгузорӣ.
- ▷ Њисбати сохторҳои қудратӣ истифода бурдани мулозоти маъмурӣ ва ҷуқуқиро дар ҳама ғуна ҷолатҳои суистиғода аз ваколатҳо ва ё қувва таъмин намудан.
- ▷ Қобили қабул будани конунро дар бораи ҷиғзи принсиҷҳои демократия таълил намудан.

Назорати парламентӣ

- ▷ Мӯътакид бояд буд, ки парламент ҳамаҷа масъаларо оид ба амнияти дохилӣ ва тартиботи ҷамъиятӣ баррасӣ менамояд ва мутобиқати принсиҷҳои асосии конунгузории амалқунандаро оид ба масъалаҳои мазкур месанҷад.
- ▷ Ётимод бояд дошт, ки қумитаи салоҷиятдори парламент тамоми чораҷоро ва воситаҷоро барои дарёғти иттилооти дағдор қабул менамояд ва назорати самарабахшро бо назардошти ҷанбаҳои амнияти дохилӣ ва тартиботи ҷамъиятӣ анҷом медиҳад. Њанҷоми зарурат андешидани тадбирҳо ҷиғати тақвияти қувваҳо ва воситаҳои (бо назардошти экспертиза) барои қумитаҳои мазкур имқонпазир.
- ▷ Аз рӯи имқоният ва ҳанҷоми зарурат барғузор намудани муҷоқимаҳои оммавӣ оид ба масъалаҳои мазкур.
- ▷ Барқарор кардани муқоламаҳои институтӣ ва мустақил бо ташқилотҳои ғайридавлатии бо амнияти дохилӣ ва тартиботи ҷамъиятӣ алоқаманд ва муайян намудани таъсири тадбирҳои қабулшуда барои риояи ҷуқуқҳои конституционӣ ва озодии инсон.

Терроризм

«Терроризм яке аз хатарноест, ки давлат бояд шаървандони худро аз он ғимоя намояд. Дар баробари ин давлат бояд тадбирҳои андешад, то ки чорабиниҳои ба муқобили терроризм равонагардида ба воситаи пинҳон доштан ва сафедкунии ӯодисаҳои поймолкунии ӯуқуқи инсон таъдил наёбанд».

«Дар муносибатҳои дохилӣ ҳавф аз он иборат аст, ки мо барои таъкими амният саъю қӯшиш намуда, дар ниҳоят озодиҳои асосиро аз даст медиҳем ва ӯамин тариқ амнияти умумиамонро на ин ки мустаъкам, балки заиф менамоем, ки ин боиси пӯсиши киштии демократияи давлат аз дохил мегардад».

Кофи Аннан, Муншии умумии СММ 21 ноябри соли 2001

Терроризм яке аз хатарҳои дохилӣ, минтақавӣ ва байналмилалӣ ба шумор меравад. Ақсуламал ба терроризм ҳусусияти ӯуногӯнӯабӯна дорад (маҳсусан, бо назардошти он ки терроризм дар бисёр ӯолатҳо бо ӯиноятқории мута-шаққилона алоқаманд аст): аз қоранҳои қабулнамудаи политсия то фаъолияти ҳадамоти иқтишофӣ, аз қорабиниҳои дар соӯаи молия ва технологияи иттилоотӣ.

Баъди ӯодисаҳои 11 сентябри соли 2001 бисёр давлатҳо ба таъкими қонун-гузории худ дар ин соӯаҳо тавалӯӯӯи бештар зоӯир менамоянд. Ба ӯайр аз ин, ӯамқории байниидорӣ дар сатҳи давлатӣ, ҳусусан вобаста ба табодули маълумоти иқтишофӣ ва технологияи иттилоотӣ мустаъкам гардад. Албатта, ин бояд бидуни эӯоди ҳавфу ҳатари поймолсозии ӯуқуқи инсон ва озодиҳои шаървандон сурат гирад.

Дар қарори Шӯрои амнияти СММ, ки аз 28 сентябри соли 2001 тасдиқ гардидааст, ба назорати равандҳои молиявӣ диққати маҳсус дода шудааст. Дар қарори мазкур аӯамияти назорати ноӯияҳои наздисарӯадӣ ва санӯиши ӯульӯатҳои тасдиқкунандаи шахсият, инчунин ӯульӯатҳои сайёӯӣ бо мақсади пешгирии ӯӯйивазқунӣ ва убури сарӯад аз ӯӯониби террористҳо ва ӯуруӯҳои террористӣ зикр гардидааст.

Қарор як идда тавсияҳои қор бораи манӯи ӯалби одамон ба ӯуруӯҳои террористӣ, бо силои ва воситаҳои моддӣ таъмин намудани террористҳо дар бар гирифта, роӯҳои таъкими қоранҳои энтиётиро бо назардошти ӯамқориҳои байниидорӣ дар сатҳи давлатӣ нишон медиҳад. Қарор огои менамояд, ки шахсони дар маблағгузори, нақшақашӣ, тайёри ва ё содир намудани амали террористӣ ва ё дастгирии он иштирокнамуда ба ӯабогарӣ қашида мешаванд ва зиёда аз ин ӯуна амалҳои террористӣ мутобиқи қонунгузории миллӣ ӯамчун ӯуқуқвайронқунии ӯӯиноии ӯӯиддӣ арзёби гардида, ба таври даҳлдор мавриди мульозот қарор меёбанд. Қарор инчунин ба табодули иттилоот мутобиқи қонунгузории миллӣ ва қонунгузории байналмилалӣ, ба ӯамқорӣ дар соӯаҳои маълуми ва судӣ бо мақсади пешгирии содиршавии амали террористӣ даъват менамояд. Мутобиқи қарори мазкур Қумитаи Шӯрои амният таъсис ёфт, ки ба ӯайати он ӯамаи аӯои Шӯро шомил буда, вазифаи он аз назорати иӯрои муқаррароти қарор иборат аст.

Блоки № 44

**Аксуламали Шӯрои амнӣ СММ ба ӯҳдиси
11 сентябри соли 2001**

Шӯрои амният (...)

3. Барои илҳом амалҳои заил даъват менамояд:

- а) лустулуи роҳҳои тезонидан ва самарабахши табодули маълумоти фаврӣ, хусусан вобаста ба амалҳо ва ҷойивазкунии террористҳои ӯҳдоғона ва гурӯҳҳои террористӣ; нуҳлатҳои сохта ва қалбақӣ; фиристодани силоҳ, моддаҳои тарканда; истифодаи технологияи коммуникатсионӣ аз ҷониби террористҳо; инчунин хавфи соҳиб шудани гурӯҳҳои террористӣ ба силоҳи қатли он;
- б) табодули иттилоот мутобиқи қонунгузори байналмилалӣ ва миллӣ, инчунин ҳамкориҳои маъмурию нуқуқӣ бо мақсади пешгирии содиршавии амалҳои террористӣ;
- в) ҳамкорӣ махсусан тавассути механизмҳои дуҷониба ва бисёрҷониба бо мақсади пешгирӣ ва паҳши ҳамлаҳои террористӣ, қабули қарорҳои ӯҳдӣ содиршавии чунин амалҳо;
- г) аз рӯи имконият ҳамроҳшавии ҳарчӣ зудтар ба қонвенсияҳои байналмилалӣ дахлдор ва протоколҳои оид ба мубориза бар зидди терроризм бо назардошти Қонвенсия оид ба мубориза бар зидди маблағгузори терроризм аз 9 декабри соли 1999.
- ғ) таъкиди ҳамкории дар ин соҳа ва таъкиди қурраи қонвенсия ва санаҳои байналмилалӣ дахлдор, ки ба терроризм дахл доранд, инчунин қарорҳои рақами 1269 (1999) ва 1368 (2001) Шӯрои амнӣ СММ;
- д) истифода аз вазъи гуреза, пешниҳод намудани ин мақом мутобиқи муқаррароти қонунгузори дохилӣ ва нуқуқи байналмилалӣ андешидани тадбирҳои бо назардошти стандартҳои байналмилалӣ дар соҳаи нуқуқи инсон бо мақсади муайян намудани он ки оё шахсони ба қарорҳои мӯҳтоҳи нақшаи амали террористӣ доштанд ва ё не, бо онҳо ҳамкорӣ доштанд ё не ва дар содир намудани онҳо иштирок доштан ё не;
- е) мутобиқи нуқуқи байналмилалӣ ба илҳомнамудагон ва ташкилкунамдагонҳои амалҳои террористӣ ва ё мақрақсонҳои онҳо наодани имконият барои сустиқода аз мақомҳои гуреза ва бо баъонаҳои сиёсӣ аз сугурдани шахсони қумонбаршуда барои иштирок дар амалҳои террористӣ сарқашӣ қардан; (...)

Сарқашма: Қарори Шӯрои амнӣ СММ 1373, аз 28 сентябри соли 2001

Қонвенсияи байналмилалӣ оид ба манъи маблағгузори қарорҳои террористӣ, ки 9 декабри соли 1999 аз ҷониби Ассамблеяи генералии СММ ба тасвиб расидааст, аз тамоми кишварҳои аъзои онро имзонамуда сугуридани шахсони ба маблағгузори терроризм алоқаманд ва қабули тадбирҳои оид ба сангиши қарордоҳҳои молиявии шубҳанок тақозо менамояд. То 2 апрели соли 2002 Қонвенсияи мазкурро 132 мамлақати қарор имзо намуда, дар 26 мамлақат раванди тасвиби он ба ақлом расидааст, ки онҳо иштироки он қарор. Қонвенсия аз соли 2002 қувваи қонунӣ пайдо қард.

Таъсири ӯҳдиси 11 сентябри соли 2001

Барои намоёндағони парламент амалӣ намудани назорат аз болои қарорҳои ҳаллу фасли мувозии аз ҷониби нуқумат оид ба мубориза муқобили ҳамлаҳои террористӣ қабулқардида, тарзи муносибате, ки ҳам амният ва ҳам нуқуқи инсонро қимоя менамояд, ҳеле муқим мебошад. Ба ақиди намоёндағони

парламент бояд масъалаҳои зайл дар соҳаи мубориза бо терроризм ҳаллу фасл гарданд: ташаққули базаи қонунгузорӣ, ғустуғуи роҳҳои нави чорабиниҳои оид ба таъмини амният ва мубориза бар зидди терроризм, инчунин ғустуғуи мувозинат байни амният ва озодиҳо, ки энtimerоми ҳаматарафаи ҷуқуқи байналмилалӣи гуманитарӣ ва риояи ҷуқуқҳои инсонро таъмин менамояд.

Мафъуми терроризм аз нигоҳи ҷуқуқӣ

То ба имрӯз мафъуми аз ғониби ғомеаи байналмилалӣ қабулгардидаи терроризм вуғуд надорад. Ва то замоне, ки ғомеаи башарӣ вобаста ба мафъуми умумӣ ба як ҳулосаи муайян намеянд, терроризмро ҳамон ғунае, ки зуғур намеамояд, ном мебаранд. Мутобикӣи ҷуқуқи байналмилалӣ мубориза барои озодии миллӣ ва мустақилият аз таъовузи хорилӣ ин ҷаққӣ қонунии ӯар ҳалқ аст ва қунин фаъолият ба амали террористӣ муносибат надорад. Зиёда аз ин, ғомеаи байналмилалӣ бо Иттиъоди байнипарламентӣ доимо таъкид менамоянд, ки терроризм наметавонад бо ӯеъ ғуна дине, миллате, шакли сохти давлатӣ ва ё робита, мадад ва ё бо ин далелҳо ҳудро ӯақ шуморад. Усули дигари муайянсозии мафъуми терроризм ин тавсифи шаклҳои ба ҳуд хоси ҳамлаи террористӣ, ки ҳамеша аз ғониби ғомеаи байналмилалӣ маъқум мегарданд: ҳамлаи бераҳмона дар ҳама ғуна шакл, ҳусусан вақте ки одамони бегуноҳ зарар мебинанд ва ё дигар шаклҳои зӯрварӣ бо иштироки ғуғуҳои миллӣ ва ё агентҳои махфӣ.

Ҳамлаҳои террористӣ ҳамқун зӯрвари беғоида бар зидди мардумони осоишта, беэнtimerоӣ нисбати арзишҳои башарӣ ва қушиши «шӯғратпарастӣ» маънидод мешавад. Маъмулан услҳои зайл истифода мегардад: рабудани тайёраҳои шағрвандӣ, тарқонидани мошинаҳо, ҳудқушӣ бо роҳи тарқонидан, қуштори сиёсӣ ва оммавӣ. Фаъолияти дуру дарози террористӣ ба дастгирии молиявӣ, таъминоти доимӣ бо аслиҳа ва лавозимоти ӯангӣ ниёз дорад ва аксаран аз ғониби шабақаи муташаққили байналмилалӣ дастгирӣ меёбад. Бисёр вақт террористҳо мавриди мададу пуштибонии давлатҳои сеюм қарор мегиранд. Дар блоки №45 омилҳои асосии роҳҳои муносиби мубориза бо терроризм оварда шудааст. Дар банди 37 суҳан дар бораи зарурати андешидани чорабиниҳои на таҳо ба муқобили терроризм, балки нисбати рушди илғимоӣ, сиёсӣ ва иқтисодии мамлакатҳои маравад, ки наслҳои нави террористҳоро тайёр меқунанд.

Блоки № 45

Мубориза ба муқобили терроризм

34. (...) иштирокдорони қонфронс изғор намуданд, ки мубориза барои озодии миллӣ ва мустақилият аз ишғолгарони хорилӣ ҷаққӣ қонунии тибқи санадҳои байналмилалӣи муқарраргардида мебошад ва фаъолияти мақур амали террористӣ ба ӯисоб намеравад. Иштирокчиёни қонфронс таъкид менамоянд, ки бо вуғуди ин ӯеъ ғуна мубориза наметавонад дурустии ҳамлаҳои нафратоварро, махсусан, ағар онҳо боиси марғи одамони осоишта гардида бошанд ва ё ҳама ғуна шаклҳои дигари терроризми муташаққили давлатиро собит намоад.

37. Иштирокчиёни қонфронс зарурати ӯатмии тақвияти чорабиниҳои зиддитеррористиро тавасути андешидани тадбирҳои барои рушди минбаъдаи иқтисодӣ ва илғимоӣ, инқунин таъқими демократия таъкид намуданд.

Сарчашма: Ҳуғулати лағбастии қонфронси сеюми Иттиъоди байнипарламентӣ оид ба масъалаҳои амниятӣи ӯамкорӣ дар минтақаи Бағри Миёназамин, Валлетта, Малта, ноябр с. 1995

Ќонунњои мухтасари зидди террористї, масалан, дар Австрия (лоинњи банди 2786 Кодекси Ғиної), дар Олмон (банди 129 а Кодекси Ғиної) ва дар Канада (моддаи С-36) Ғанбањои зеринро дар бар мегиранд:

- номгї мухтасари Ҳуқуқвайронкунињое, ки Ҳамчун амали террористї тасниф мешаванд, яњне бефаъолиятї ва ё тањдид, ки ба куштор оварда расонд, гаравгон гирифтанд, Ғайриқонунї даромадан ба тайёра бо мақсади Ғасби он, ташкил намудани тарқишњои террористї ва ё маблағгузориї фаъолияти террористї, номгї Ҳуқуқвайронкунињо ба фаъолиятњое истинод меоварад, ки аллакай мутобиќи қонунњои амалкунанда (қонунњои зиддитеррористиїи олмон, Австрия ва канада) Ғайриқонунї Ҳисобида мешаванд;
- роњбарї ва дастгирии (молиявї ва ё дигар) гурўњои террористї низ аз шаклњои фаъолияти Ғайриқонунї ба шумор меравад (Олмон, Канада ва Австрия);
- муқаррар намудани сабабњои фаъолияти терористї-сиёсї, идеологї ва ё динї (Канада);
- ошкор намудани ниятњои фаъолияти террористї, масалан, тарсу вањм ва тањдид ба Ғомеа, инчунин, қўшиши маљбуркунии Ғомеа ва ё Ҳукумат барои иљрои фаъолияти муайян ва ё даст кашидан аз иљрои ўњдадорињои муайян (Канада);
- муайян намудани мақсади бевоситаи фаъолияти террористї: боиси марг ва ё расонидани зарари Ғисмонї ба одамон шудан дар натиљаи зуроварї, Ҳаёти касеро зери хатар гузоштан, боиси вайроншавї ва ё халалдор кардани фаъолияти хадамот ва ё системањои муњими хусусї ва ё Ғамбиятї (Канада);
- пешбурди фаъолият, ки барои муқаррар ва ё барқарор намудани демократия ва Ҳуқуќи инсон, инчунин Ҳифзи қонунњои гуманитарї равона гардидааст (Австрия).

Бо назардошти тамоми Ғанбањои фаъолияти зиддитеррористї метавон хулоса баровард, ки терроризм бо зуроварї, инчунин расонидани зарар ба шахсони алоњида ва муассисањо алоќаманд мебошад. Ба Ғайр аз ин, дар қонунњо номгї мухтасари амалњои ба фаъолияти террористї алоќаманд оварда шудааст. На фақат содир намудани амали террористї, балки шомил будан ба гурўњи террористї (Ҳамчун узв ва ё пешво) низ амали Ғайриқонунї Ҳисобида мешавад. Вазифањои назорати парламенти ро ба назар гирифта, истифодаи даќиќи мафњуми терроризм дар қонунгузориї зиддитеррористї таъмин намудан муњим аст. Аз як тараф, роњњои наздикшавї ба масъала набояд аз Ҳад зиёд мањдуд бошанд, зеро ин метавонад аз номгўї эътимоли амалњои гурўњои зиддитеррористиїи сарфи назар намояд, Ҳарчанд, аз тарафи дигар, вай набояд аз Ҳад зиёд васеъ бошад, зеро ин хатари ворид намудани эътирозњои террористї эљод мекунад.

Ва ин Ғо саволи аввал пайдо мешавад: то кадом андоза зўроварї дар Ғомеаи демократї дуруст аст? Қонунгузориї кишварњои гуногун ба ин савол посухњои гуногун медињанд, зеро Ҳар Ғомеа дар тўли таърихи дароз мафњуми хоси қонунияти зўровари ро ташаккул додааст. Ин савол ро андеша намуда, Ҳар кас метавонад қонунї будани зўровари ро мадди назар орад. Дар сурати Ғоиз будани зўроварї вай бояд ба зиддияти хатар, ки ба муқобили он нигаронида шудааст, Ғавобгў бошад.

Саволи дуюм ин аст, чорабинињои зиддитеррористї чї гуна бояд мутаносиб карда шаванд. Зикр бояд намуд, ки маќсади ќонунњои зиддитеррористї ин ќўмак расонидан ба политсия ва сохторњои ќудратї барои муборизаи самаранок ба муќобили фўолияти террористї мебошад. Ин ќонунњо набояд барои мањдуд сохтани озодии сухан ва муттањид шудан дар ассосиатсияњои гуногун татбиќ гарданд, инчунин онњо набояд барои пахш ва ё айбдоркунии муҳолифини ќонунии сиёсї истифода бурда шаванд.

Се роњи мубориза ба муќобили терроризм

Сохторњои ќудратї мубориза се навъи амал барои њифзи љомеа ба муќобили терроризм аќсуламал нишон дињанд:

- ✓ **чорабинињои зиддитеррористї:** амалї намудани чорабинињое, ки ба одамон, њаёти љамъиятї, биноњо ва инфраструктура зарари камтар мерасонад;
- ✓ **андозањои мубориза бо террор:** пешгирї намудани њамлаи террористњо бо роњи ошкорсозии онњо ва роњ надодан ба амалиёти онњо;
- ✓ **андозањо оид ба идораи бўњрон:** танзим ва тасбити вазъият (фалокат, њолатњои фавќуллодда) баъд аз амали террористї.

Тањлил нишон медињад, ки ќисми зиёди фаўолияти террористї бо инњо алоќаманд аст: (1) бо ќонунгузории миллї, њамоњангсозї, маблаѓгузорї, (2) амнияти дохилї, (3) хориљинњо, (4) назорати љойивазкунї ва назорати сарњадї, (5) маблаѓгузорї, (6) њамкории байналмилалї ва (7) хатарњои атомї, биологї ва кимиёї. Ин номгўи нопурраи эътимолии чорабинињои зиддитеррористї буда метавонад.

Ќонунгузории миллї, њамоњангсозї ва буљет

- тасдиќи ќонунњои нави зиддитеррористї ва ё мубориксозии ќонунгузории амалкунанда;
- људо кардани воситањои иловагї барои баргузории чорабинињои гуногун ва барои сохторњои муайян (барои политсия, марзбонон, хатњои њавоии миллї, сохторњои масъули тандурустї, њарбиён);
- бењтар намудани табодули иттилоот миёни хадамоти дохилии амният;
- таъсис додани марказњои масъул барои мураттабсозї ва њамоњангсозии самтњои гуногуни хадамоти амниятї (политсия, њарбиён, хадамоти иктишофї, марзбонон) дар сатњои мањаллї ва федералї/миллї;
- фароњам овардани имконият ба шахсони мансабдори хадамоти иктишофї ва маќомоти њифзи њуќуќ барои дастёбї ба иттилоот оид ба шахсони муайян дар гумрук ва сохторњои андоз.

Амнияти дохилї

- назорати Интернет, гўш кардани телефонњо ва назорати алоќаи факсимиллї (бе огоњсозии муассисањои назораткунондаи дахлдор, масалан суд дар ин бора);
- аз ширкатњои телекоммуникатсионї талаб кардани њифзи маълумот дар бораи гуфтугўњои муштариён (масалан то як сол) ва фароњам овардани имконият ба маќомоти њифзи њуќуќ барои дастрасї ба маълумоти коммуникатсионї;
- бе иттилоъ додан ба гумонбаршудагон дар бораи онњо гирифтани маълумот аз банкњо, провайдерњои Интернет ва барои маъхази электронии маълумот;
- татбиќи ситемањои љустуљўї компютерикунонидашуда боз њам самарабахш тавассути муттањидсозии якчанд маъхази маълумот ва иттилооти љамъиятї;

- додани илҳозати истифодаи маъхази маълумоти политсия ба шахсони мансабдоре, ки ба ин сохтор мутааллиқ нестанд;
- боздошти шахсон ба мӯълати тӯлонӣ бо мақсади гирифтани иттилооти бештар;
- созмон додани системаи миллии назорат, масалан, лӯроӣ намудани варақаҳои мушаххас.

Хориљиё (муъољирон, гурезаъо ва шаървандони хориљи)

- фароҳам овардани имконияти дастрасии ҳадамоти амниятӣ ба маъхазҳои маълумоти хориљиён;
- назорати шахсони ба гурӯҳҳои муайяни қавмӣ мутааллиқ (мансубияти наҷодӣ);
- қатъи аз нав дида баромадани парвандаи судӣ, агар гуреза барои иштирок дар фаъолияти террористӣ гумонбар шуда бошад;
- надодани паноҳгоҳи сиёсӣ, агар идораҳои дахлдор (вазир) гувоҳӣ диҳанд, ки шахси мазкур барои амнияти миллӣ хатар эълон менамояд;
- ҷиғзи нақши ангуштони муъољирон ва гурезаъо (ба мӯълати 10 сол);
- боздошти шахсоне, ки хатарноканд, вале берун кардани онҳо аз мамлакат имконпазир аст;
- беътар намудани тартиби тафтишот ӯангоми додани раводид: тақвият додани тафтишоти дӯстону атрофиёни шахсоне, ки нияти гирифтани раводид ва паногоҳи сиёсӣ доранд.

Назорати аз як чой ба ӯойи дигар гузаштани қўшун ва назорати сарӯадӣ

- пурзўр анмудани назорати сарӯадӣ;
- мусаллаъгардонии ӯайати идоракунандаи тайёраҳои ғайринизомӣ;
- шинондани дари тирногузар дар ӯўлраи алоҳидаи ӯайати идоракунанда (экипаж);
- лӯроӣ намудани тафтишоти садфоизаи бағол дар ӯамаи фурудгоҳҳо;
- пурра намудани шаӯодатномаҳои шахсӣ/шиносномаҳо бо тавсифномаи биометриқӣ;
- таъмини назорати боз ӯам пурра дар қитъаҳои сусти мудофия (ағбаҳо ва фуругоҳҳо);
- расмгирӣ дар бунгоҳҳо гузариш.

Молия

- тафтиши созишномаҳои молиявӣ;
- пурзўр намудани назорати бонқҳо ва муассисаҳои қарздиҳӣ бо мақсади пешгирӣ намудани роҳи рабудани пул ва қаллобӣ; бетағйир монондани ӯисобҳои бонқӣ, ки энтимол бо фаъолияти террористӣ алоқа дошта бошанд;
- талаб намудан аз ӯамаи бонқҳо пешниҳод намудани маълумот дар бораи ӯамаи ӯисобҳо ва дастрасӣ ба маълумоти бонқии марказӣ (мубодилаи маълумот дар бораи ӯисобҳои бонқӣ), аз он лўмла, сабаби рад кардани бонқ дар масоили надодани маълумот дар бораи амалиётҳои бонқӣ, агар бонқ донд ё гумонбар бошад, ки чунин амалиёт бо фаъолияти террористӣ алоқаманд аст;
- таъсис додани қисмҳо ё сохтори ҳадамоти молиявӣ (дар вазорати молия) ё ба он қўмак расонидан.

Њамкории байналмилалӣ

- пурзўр намиудани ӯамкории байналмилалӣ дар доираи амали Оўонсии аврупоӣ оид ба додани ордери ӯабс ё зуд экстрадиқсия кардани шахс;
- лӯроӣ намудани муқаррароти созишномаҳои байналмилалӣ дар соҳаи мубориза бо терроризм дар қонунгузории миллӣ;
- густурдани қўшунҳои ӯарбӣ дар доираи иттиъоди байналмилалӣ дар Афғонистон;

- ба имзо расонидан ва тасдиқ намудани конвенсияҳои СММ дар соҳаи мубориза бар зидди терроризм;
- мубодилаи иттилооти байни хадамоти амният дар сатҳи байналмилалӣ;
- решакан кардани сабабҳои асосии терроризм, яъне мусоидат намудан ба инкишофи кишварҳои, ки террористонро «тайёр» мекунад.

Таъдиди истифодаи яроқҳои ядроӣ, биологӣ ва кимиёвӣ

- мусоидат намудан ё баланд бардоштани самаранокии марказҳои мубориза бар зидди яроқҳои катли ом; ӯамонангсозии саъю қушиш дар ин соҳа, тайёр намудан ва ӯамъ намудани вакцинаҳои зарурӣ (масалан: вакцинаи зиди бемории нафзак);
- баланд бардоштани омодагии муассисаҳои тандурустӣ; таъмини таъвили дорувориҳои зарурӣ;
- беътар намудани иншотҳои ядроӣ (масалан: шинондани радарҳои барои муаяйн кардани тайёраҳои хурд, ки дар баландиии паст парвоз мекунад).

Тавозуни мувофиқи байни ӯуқуқҳои инсон ва амният

Якум, чораҳои , ки аз тарафи кишварҳои истифода мешаванд, ба истифодаи на муваққатӣ, балки дарозмуддат равона гардидаанд. Аз ин рӯ, чораҳои зиддтеррористӣ ягон чизи истисноӣ набуда, як ӯузи маъмулии ӯаёти инсон ба ӯисоб меравад. Ин дар ӯолатҳои махсусан зарур аст, ки чунин чораҳои ба ӯуқуқҳои инсон, ба монанди озодии сухан, узви иттиҳодно шудан, ӯуқуқи шахсони алоҳида дахл дошта бошанд. Чорабиниҳои, ки дар вақти вазъияти фавқуллода ё вазъиятҳои махсус истифода мешаванд, набояд дар ӯаёти маъмулӣ истифода шаванд.

Дуюм, чорабиниҳои зиддтеррористӣ тақсимои аъъанавии ваколатҳои мақомоти ӯифзи ӯуқуқ ва хадамоти иктишофиро аз байн мебарад. Мақомоти ӯифзи ӯуқуқ , ба монанди политсия ва хадамоти иктишофӣ мақсадҳои гуногун доранд. Хадамоти иктишофӣ маълумоти дахлдорро дар бораи таъдидҳои имконпазир ӯамъ меоранд, политсия бошад, нигоҳ доштани қонуният ва тартиботро амалӣ мегардонад. Одатан, хадамоти иктишофӣ гумонбаршудагонро дастгир ё зиндон намекунад, политсия бошад, агар исботи бозътимоди содишавии ӯиноятро надошта бошад, ба фаъолияти иктишофии пешгирикунанда машғул намешавад. Бо назардошти идоракунии демократӣ, хадамоти иктишофӣ набояд ба «ӯосусӣ» нисбати шаървандони худ ӯалб карда шаванд. Тақсимои ваколатҳои торафт мушкилтар мегардад, чунки зарурати мубориза бо терроризм дар кишварҳои гуногун бо маъдудияти истифодаи усулҳои иктишоф барои нигоҳ доштани тафтишоти дохилии ӯиноӣ алоқаманд аст.

Сеюм, мушкilot аз ни борат аст, ки хадамоти иктишофӣ бе маълумоти пешакӣ ба мақомти назораткунанда , ба монанди суд, аксар вақт ильозати назорат бурдан аз болои шаървандони кишвари худ мегиранд. Ин ба вайронкунии ӯиддии ӯуқуқҳои инсон оварда мерасонад. Ба омбудсмен ва созмонҳои ӯайридавлатӣ назорат кардани ӯукумат ва сохторҳои он мушкилтар мегардад, чунки ӯукумат ва сохторҳои он дар бораи фаъолияти назоратӣ ӯабардор кардани омбудсмен ва созмонҳои ӯайридавлатиро зарур намешуморанд.

Чорум, муьольирон, гурезагон, хориљийен метавонанд объекти чорабиниҳои оид ба мубориза бар зидди терроризм гарданд. Бар замми ин, хатаре вуљуд дорад, ки чунин чорабиниҳои ба кашмакашиҳои гурӯҳҳои гуногуни этники ва

қабилано оварда мерасонад, ҳамчунин онҳо меёранои ҷуқукиро, ки баробари ҳамаро дар назди қонун пешбинӣ менамоянд, вайрон мекунад.

Гарчанде ҳамаи ин чорабиниҳо барои таъмини пурсамари мубориза бар зидди терроризм муфид бошанд ҳам, парламент бояд мувофиқати онҳоро ба принципҳои меёранои ҷуқуқҳои байналмилалӣ башарӣ ва ҷуқуқҳои инсон мауяъ намояд. Ба ибораи дигар, амният комил на танҳо татбиқнашаванда, балки номатлуб аст. Ин фақат ба ҳокимияти мутлақ оварда мерасонад, ки ба концепсияи демократия мухолиф аст. Аз ин рӯ, ҳамаи низомӣ қонунгузорӣ вақлатҳои махсуси ҳокимияти илҳояро маъдуд месозанд. Бо назардошти муборизаи муосир бо терроризм дар назди парламентҳои интиҳоби ғиддӣ байни озодӣ ва амният меистад. Ҳамин тариқ, равшан аст, ки муайян намудани тавозуни байни озодӣ ва амният набояд имтиёзи истисноии ҳокимияти илҳояро бошад ва парламент ҳамчун қафили таъмини ҷуқуқҳои инсон дар назорати ин бахш бояд иштироки бевосита дошта бошад.

Шумо ҳамчун аъзои парламент чӣ кор карда метавонед?

- Дар мубориза бар зидди терроризм на танҳо истифодаи муносибате, ки ба таъмини мувофиқат ва амният равона гардидааст, балки баррасии терроризм, сабабҳои асосии он, ба монанди низомҳои дохилӣ ва ғайра зарур аст. Дар назар дошта бошед, ки ҳалли сулҳҷӯнаи низомҳои минтақавӣ ва мусоидат ба муқолаи байни фарҳангҳои ва ҳамдигарфаҳмӣ омили асосии пешгирии терроризм ба ҳисоб меравад.
- Сабабҳои асосии низомҳои минтақавӣ баъсу мунозираҳои байни гурӯҳҳои хурди этникӣ ва динӣ ба ҳисоб мераванд. Дар чунин баъсу мунозираҳои мумкин аст қўшунҳои мусаллаҳ истифода шаванд. Аъзои парламентҳои аз ҳисоби гурӯҳҳои хурди этникӣ ё динӣ бояд ба ҳайати комитет оид ба масъалаҳои мудофия, иқтишоф ва қорҳои судӣ шомил бошанд. Барои мувофиқати чунин гурӯҳҳои парламентҳои бояд комиссияҳои ва судҳои (трибуналҳои) махсус таъсис диҳанд.
- Боварӣ дошта бошед, ки давлати шумо узви қонвенсияҳои дахлдор ва протоколҳои дар соҳаи мубориза бар зидди терроризм, аз он думла, Қонвенсияи байналмилалӣ мубориза бар зидди маблағгузори террористӣ аз 9 декабри соли 1999 мебошад. Дар мавридҳои зарурӣ барои таъмини тасдиқ ё узви чунин механизмҳои шудан, ҳамчунин қабули қонунгузори мувофиқ қорано андешидан зарур аст.
- Аз болои фаъолият, ки ба қабули Қонвенсия оид ба мубориза бар зидди терроризм бо истифодаи яроқи ядроӣ, ҳамчунин Қонвенсия дар бораи барҳам додани терроризм равона гардидаанд, назорат баред.
- Баъри қабули қонунгузори, ки подошро ба қурбонҳои ҳамлаҳои террористӣ ҳамчун изғори яғонагии миллӣ пешбинӣ менамояд, саъю қўшиш намоед.
- Боварӣ дошта бошед, ки қонунгузори зиддигеррористӣ тавозуни заруриро байни талаботи амният ва қорҳои ҷуқуқҳои шафрвандон ва ҷуқуқҳои сиёсӣ нигоҳ медорад; таъсири чунин қонунгузори ба соҳаҳои дахлдор ошқор намоед; барои амалигардонии он нархи тақрибири муайян намоед.

Ниг. Тавсияҳои дар блокҳои дахлдори бобби 19 – дар бораи таъмини амнати дохилӣ ва тартиботи ғамғиятӣ.

Амният ва технологияи иттилоотї: мушкилоти нав ва воситањои њалли он

Ворид намудани технологияи нави иттилоотї барои таъмини амният кўмак мерасонад, лекин дар баробари ин тањдидњои нави љиддї ба миён меорад. Қарори 1373 Шўрои амнияти СММ (2001) (ниг. блоки №44), ки ба он дар боби гузашта истинод карда шуда буд, аниқ исбот менамояд, ки љомеаи байналмилалї имконияти истифодаи духелаи технологияи иттилоотиро аз сабаби терроризми байналмилалї ва хатар ба тамоми љањонро дарк менамояд.

Дар давоми ду дањсолаи охир созмонњои байналмилалии гуногун ба тањияи усуљњое, ки истифодаи технологияи иттилоотиро бо мақсади љиної ё амалеро, ки бо амнияти байналмилалї, озодї ва њуќуќњои инсон тањдидкунандаро дастгирї мекунанд, огоњ мекарда бошад, машѓул буданд.

Барои тањияи қонунгузорї дар соњаи зикргардида ба аъзои парламентњо маълумоти зерин муфид аст.

Йиноятњои кибернетики

Таърифи мафъуми љиноят бо истифода аз Интернет то њол вуљуд надорад, бо вуљуди ин, ин мафъум одатан нисбат ба љиноятњо ва суистифодањо дар соњаи технологияи иттилоотї, ки намудњои маъмули он шикастани шабакањои компютерї ва тањияи барномањои вирусї мебошад, истифода мешавад. Ба он нигоњ накарда, ки танњо дар солњои охир нисбати ин соња шавќу њавас зиёд гардидааст, мушкилоти љиноятњои вобаста ба компютер нав нест. ИН мушкилот бо пайдоиши компютер ба миён омад. Бартарияњои зиёде, ки аз тарафи Интернет пешнињод мегарданд, аз тарафи љомеа њарчї бештар истифода мешаванд. Навигарї танњо дар микёси ин мушкилот аст, чунки Интернет торафт машњуру маъмул мегардад. Дар баробари ин истифодаи васеи Интернет барои љамъшавии мушкилот таконе гардид ва чунин ба назар мерасад, ки рўзе нест, ки мо дар бораи содиршавии љиноятњои киберї маълумот нагирем.

23 ноябри соли 2001 Шўрои Аврупо Конвенсия дар бораи мубориза зидди љиноятњои кибернетикиро тасдиќ намуд, ки айни замон дар љараёни тасдиқшавист ва баъди ба имзо расидан аз тарафи 5 давлат маврид амал қарор мегирад. Аз 5 давлат 3 давлат аъзои Шўрои Аврупо мебошанд (моњи майи соли 2002 конвенсияи мазкурро 29 давлат – аъзои Шўрои Аврупо ва 4 давлате, ки аъзои созмони зикргардида нестанд, имзо карданд). Конвенсия ба эътироф намудани зарурати тањияи сиёсати умумї оид ба мубориза зидди љиноятњое, ки ба муњофизат намудани љомеа равона гардидааст, асос меёбад, аз он љумла қабули қонунгузориї мувофиќ ва амалї гардонидани њамкориї байналмилалї.

Амниятӣ системаҳои иттилоотӣ

Суръати тези истифодаи системаҳои иттилоотӣ дар соҳаҳои гуногун барои ба даст даровардани мақсадҳои созмонҳои давлатиро бо таъҳидҳои имконпазир ба таъҳид овардааст. Ин, дар навбати худ, ба он оварда расонд, ки Созмони оид ба масъалаҳои ҳамкории иқтисодӣ ва инкишоф моҳи ноябри соли 1992 дастурамалҳои муфассалро оид ба масъалаҳои амниятӣ системаҳои иттилоотӣ таъин намуд. Ин дастурамал пешбинӣ менамояд:

- ✓ ба мафҳуми таъҳид ба системаҳои иттилоотӣ чуқур сарфаҳм рафтан ва таъҳид намудани воситаҳои муҳофиза бар зидди ҷунин таъҳидҳо;
- ✓ таъсис додани системаи умумӣ бо мақсади расонидани кӯмак ба масъулин дар бахшҳои ғамбарӣ ва ҳусусӣ дар таъин ва амалигардидаи ҷораҳои мувофиқ, тағриба ва механизмҳои амниятӣ системаҳои иттилоотӣ;
- ✓ кӯмак расонидан дар ҳамкории байни бахшҳои ғамбарӣ ва ҳусусӣ баъри инкишоф ва ғорӣ намудани ҷунин ҷорабиниҳо ва механизмҳо;
- ✓ пурзӯр намудани боварӣ ба системаҳои иттилоотӣ ва усулҳои таъмин ва истифодаи он;
- ✓ кӯмак расонидан дар масъалаҳои ҳамкории байналмилалӣ баъри ба даст овардани амниятӣ системаҳои иттилоотӣ.

Ҳангоми тасдиқи ин дастурамалҳои Шӯрои Созмони оид ба масъалаҳои ҳамкории иқтисодӣ ва рушд нишон дод, ки дастурамалҳои ба ҷуқуқҳои соҳибхотӣҳои ҷуқумат соҳаи амниятӣ миллӣ ва тартиботи ғамбарӣ, ки ҳама вақт бо қонунгузории миллӣ муайян мегарданд, таъсир намерасонад.

Маълумотҳои шахсии компютеркунонидашуда

Моҳи декабри соли 1990 Ассамблеяи генералии СММ Дастурамалҳоро оид ба истифодаи маълумотҳои шахсии компютеркунонидашударо тасдиқ намуд. Пеш аз ин, соли 1990 Созмон оид ба масъалаҳои ҳамкории иқтисодӣ ва рушд дастурамалҳоро дар соҳаи ғифзи маълумотҳои шахсии характери ҳусусидошта ва муносибатҳои байналмилалӣ дар ҳамин соҳаи тадиқ намуд. Соли 1981 Шӯрои Аврупо Конвенсияро оид ба масъалаҳои ғифзи шаҳрвандон дар соҳаи системаҳои ҳудуди қорқарди маълумотҳои шахсӣ (ғиф. қлоқи №46) тадиқ қард.

Қлоқи № 46

Конвенсия оид ба масъалаҳои ғифзи шаҳрвандон вобаста ба истифодаи «Системаи ҳудуди қорқарди маълумотҳои шахсӣ»

«Конвенсияи мазкур аввалин ғульати байналмилалиест, ки шаҳрвандонро аз суистиқдони, ки метавонанд ғамъ ва қорқарди маълумотҳои шахсиро намояндагӣ қунанд, муҳоғизат менамояд ва ба ба танзим даровардани муносибатҳои байналмилалӣ равона гардидаанд. Ба замми додани қағолат дар масъалаи ғамъ ва қорқарди маълумотҳои шахсӣ, он ба қорқарди маълумотҳои «ғозуқ» оид ба нақод,

этикоди сиёсӣ, ҷаъти шаъвонӣ, корҳои ҷиноӣ, дар ҳолати вуҷуд надоштани кафолатҳои қонунӣ мувофиқ, илҳозат наменида. Конвенсия ҷамҷунин ҳуқуқи инсонро ба донишони он, ки оё нисбати ӯ базаи маълумотҳои қушода шудааст, пешбинӣ менамояд. Дар ҳолати зарурӣ шахс метавонад ин маълумотҳои дуруст созад. Маҷдудияти ҳуқуқӣ, ки бо конвенсия пешбинӣ шудааст, ҷангоми ба миён омадани манфиатҳои афзалиятнок (масалан, давлат, амният, муҳофиза ва ғ.) имконпазир аст. Конвенсия ҷамҷунин ба фирисодани маълумоти шахсӣ ба он давлатҳои, ки қонунгузориҳои ҷунин давлатҳои муҳофизати мувофиқро пешбинӣ намекунад, баъзе маҷдудиятҳои мегузорад».

Сарҷаишма: сайти Шӯрои Аспино, <http://conventions.coe.int>

Шумо ҷамҷун аз ҳоли парламент ҷӣ кор карда метавонед?

Қонунгузориҳо ва технологияи иттилоотӣ

- ▷ Боварӣ ҳосил намоед, ки дар соҳаи технологияи иттилоотӣ, киберҷиноятҳои – қонунгузориҳои мувофиқ вуҷуд дорад, ва аз сабаби он ки ин технологияҳои босуръат меафзоида, ҷунин қонунгузориҳои мунтазам дида мешаванд ва нав карда мешаванд.
- ▷ Боварӣ ҳосил намоед, ки давлати шумо ба ҷайати конвенсияҳои мувофиқи байналмилалӣ ва минтақавӣ шомил аст ва қонунгузориҳои миллӣ ва самти сиёсат ба ҳуҷлатҳои байналмилалӣ мутобиқ қунонида шудаанд.
- ▷ Боварӣ пайдо намоед, ки қонунгузориҳои дохилӣ ва сиёсат дар соҳаи истифодаи технологияи иттилоотӣ бо назардошти моҳияти нигоҳ доштани ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои асосӣ таҳия гардида буданд ва истифода шуданд.
- ▷ Дар мариди зарурӣ ба ҳуқумат бо дархости парламентӣ бо мақсади муҳофизаи намудани масъалаҳои ҷалталаб ва андешидани ҷоранҳо барои муътадил гардонии вазъият муҳолият намоед.

Восита ба захиранои парламентӣ

- ▷ Боварӣ ҳосил намоед, ки дар назди қумитаи парламентӣ ё зерқумитаи он вазифа гузошта шудааст, ки доимо ба масъалаи технологияи иттилоотӣ ва истифодаи он машғул шаванд.
- ▷ Дар ҳолатҳои зарурӣ ҷоранҳо андешед, то ки ҷунин қумитаҳои зерқумитаҳои таъсис дода шаванд ё ҷамин масъаларо бар души яке аз қумитаҳои мавҷуда вогузор намоед.
- ▷ Боварӣ ҳосил намоед, ки сохтори парламенти манфиатдор ба қадри кофӣ ба захирано таъмин аст ва бораи илҳои вазифаҳои гузошташуда муҳассис доранд.
- ▷ Агар қобили қабул бошад, пешбинӣ намоед, то ки барои гузаронидани ҳушқуниҳои расмӣ дар ин соҳа фраксияҳои ғайрирасмӣ парламентӣ таъсис дода шаванд. Ғушқуниҳои ғайрирасмӣ, аз рӯи имкон, бояд бо иштироки намояндагони ӯар ду парламент гузаронида шаванд.

Миссияҳои байналмилалӣ сулҳҷӯёна

Дар шароити байналмилалӣ мавҷуда саъю қўшишҳои ӯларҷӣ бештар ба ӯалли низоҳӣ бо қўмаки воситаҳои, ки дар ӯалли Низомномаи СММ қисми VI (ӯалли дўстонаи баҳсӣ) ё қисми VII (ӯавоб додан ба таҳдиди сулҳ ва амалҳои таъовуз) муайян гардидаанд, равона мегарданд. Ба ин шартҳои таъа намуда, СММ якҷанд консепсия ва муқаррарот (барои муайян намудан ниг. блоки №43), ӯамчунин тартиби таъкил ва гузаронидани чунин миссияҳои (ниг. блоки № 48 – дар бораи амалиётҳои сулҳҷӯёнаи СММ ва блоки №50 дар бораи таъёр намудани афсарони сулҳҳои СММ) таъния намуд. Вобаста ба инкишофи ваъзият дар соҳаи амнӣтаи байналмилалӣ давлатҳои барои иштирок дар чунин миссияҳои ӯаллб карда мешаванд.

Иштирок дар амалиётҳои байналмилалӣ сулҳҷӯёна

БАмалиётҳои сулҳҷӯёна, амалиётҳои оид ба нигоҳ доштан ва барқарорсозии сулҳ аз иштироки давлатҳои – аъзои СММ ва мандати Шӯрои Аврупо вобаста мебошанд. Давлатҳои тез – тез қўшунҳои ӯарбии худро барои илҳои ваъифаҳои ба хориға бо мақсади барқарорсозии сулҳу оромӣ дар минтақаҳои ноором мефиристанд. Қайд кардан зарур аст, ки густурдани қўшунҳои бояд мувофиқи қоида ва муқарраротҳои байналмилалӣ гузаронида шаванд. Принсипҳои муъими ин муқаррарот дар боби 5 муайян гардидаанд, ки ба масъалаи амнӣтаи миллӣ ва созишномаҳои байналмилалӣ бахшида шудаанд.

Барои баробар намудани муносибати байни парламент ва ӯукумат, хуб мебуд, агар парламент барои иштирок дар раванди қабули қарор дар бораи фиристондани қисмҳои ӯарбии қувваҳои мусаллаҳ ба хориға ӯаллб карда шавад.

Блоки № 47

Амалиётҳои сулҳҷӯёна, амалиётҳои доир ба нигоҳ доштан ва барқарорсозии сулҳ: баъзе мафҳумҳои муфиди СММ

Амалиёти сулҳҷӯёна

Амалиётҳои сулҳҷӯёна маънои истифодаи воситаҳои дипломатии бовар қунондани тарафҳои низоҳ дар масъалаи қатъи амалиётҳои ӯангӣ ва оғоз намудани ӯалли сулҳҷӯёнаи низоҳӣ мебошад. СММ чунин амалиётҳои танҳо бо розигии тарафҳои низоҳ истифода бурда метавонанд. Амамалиётҳои сулҳҷӯёна, ӯамин тариқ, имконияти истифодаи қувва ба муқобили душманро бо мақсади қатъи амалиётҳои ӯангӣ хориҳ мекунад.

Нигоҳ доштани сулҳ

Аз соли 1948 СММ барои нигоҳ доштани сулҳу оромӣ 54 амалиёт гузаронидааст, ки 41 тои онро Шӯрои амнӣта дар 12 соли охир таъкил кард. Айни замон дар тамоми ӯанон

15 амалиётҳои оид ба нигоҳ доштани сулҳ гузаронида шуда истодааст. Аввалан, амалиётҳои барои нигоҳ доштани сулҳ ҷамъун воситаҳои барои ба танзим овардани низомҳои байни давлатҳои таъини мегардиданд ва густурдани қисмҳои ҷарбиро аз як қатор давлатҳои зерин фаромӯшдани СММ пешбинӣ менамуданд. Айни замон амалиётҳои барои нигоҳ доштани сулҳ баъри ҷалли низомҳои байнидавлатӣ ва ҷаллиҳои шаърианди истифода мешаванд. Вазифаи аскарони сулҳҳои СММ (ҷаллиҳои шаъри, политсия ва як қатор шахсонӣ ҷаллиринизомӣ) – нигоҳ доштани тарафҳои душман аз ҷангу низомӣ минбаъда ва расонидани қўмак дар гузаронидани гуфтушуниҳои сулҳҳои мебошад.

Ин маъноӣ ҷорӣ намудани созишномаҳои ошӣ, назорати риояи шартномаҳои оид ба қатъ намудани оташ, таъсиси минтақаҳои буферӣ ва ҷарбӣ тезтар таъсиси муассисаҳои сиёсӣ мебошад, ки ба ҷукумат, созмонҳои ҷаллиридавлатӣ ва ҷуруҳои аҳолии маҷалли бо мақсад расонидани қўмак дар рафъ намудани ҷолатҳои фавқулодаи демобилизатсияи собиқ низомӣ ва муттаҳидгардонии онҳо ба ҷомеаи шаърианди, гузаронидани амалиётҳои барои тоза қардани заминҳои аз минаҳо, ташкил ва гузаронидани интиҳобот, ҷамҷунин таъмини мустақилона инкишоф ёфтаи, қор мекунанд. Давлатҳои СММ қўшун ва техникаи ҷарбиро ихтиёри пешниҳод мекунанд (СММ қувваҳои мусаллаҳ ва политсияи шаърианди надорад). Назоратчиҳои гузаронидани интиҳобот ва риояи ҷуқуқҳои инсон ҷамҷунин дигар шахсонӣ ҷаллиринизомӣ ақсар вақт бо либоси ҷарбӣ қор мекунанд. «Ҷроқи» зўртарини ақсарони сулҳҳои ин беғаразона иҷро намудани қарзи ҳуд мебошад, лекин сулҳоварӣ қори ниёзот хатарнок аст: аз соли 1948 беш аз 1650 шахсонӣ низомӣ ва ҷаллиринизомӣ, ки зерини ронбарии СММ қор мекарданд, фавтидаанд.

Барқарорсозии сулҳ

Ҷангоми гузаронидани амалиёт оид ба барқарорсозии сулҳ Шўрои амният ба давлатҳои СММ вақолат медиҳад, ки барои ба даст овардани мақсад аз ҷамаи воситаҳои истифода барад. Дар ин ҷолат розигии тарафҳои дарқор нест. Ҷунин амалиётҳои якҷанд маротибаи истифода қардидаанд. Мисоли равшан ҷанг дар ҳалии Форс, Самали, Руанда, Гаити, Босния ва Герсеговина, Албания ва Тимори Шарқӣ мебошанд. Ҷунин амалиётҳои аз тарафи СММ назорат бурда намешаванд. Баръақс, онҳо аз тарафи як давлат ё ҷуруҳои давлатҳои ба монанди Австралия дар Тимори Шарқӣ (1992) ТШАШ дар Босния ва Герсеговина (1995) ва Косово (1999) ки ТШАШ миссияро ронбарӣ мекард, СММ бошад, барои таъсиси маъмурияти муваққатӣ масъул аст, идора қарда мешаванд.

Муқаррароти Низомномаи СММ оид ба масъалаҳои нигоҳдорӣ сулҳ ва амният дар тамоми ҷанон ба сифати асос барои амалиётҳои оид ба нигоҳ доштани сулҳ ва барқарорсозии сулҳ истифода мешаванд.

Бунёди сулҳ

Бунёди сулҳ фаъолиятҳои пешбинӣ менамояд, ки ба пешниҳоди қўмак дар сохтмони сулҳ баъди низом равона қардидааст. Ҷунин амалиётҳои вақолатҳои ниёзот васеъ доранд, ки аз вазифаҳои оид ба барқарорсозии инфраструктура ва азнавсозии мамлакат бармеояд.

Миссияҳои гуманитарӣ

Ҷунин миссияҳои пешниҳоди қўмаки гуманитарӣ дар мавриди ҷанг, ҷуруснаи ва офатҳои табиӣ – обхезӣ, қирдбод, заминҷунбӣ пешбинӣ менамояд. Сохторҳои зиёд – ҷукуматҳои созмонҳои ҷаллиридавлатӣ, олонсиҳои СММ қўшиш мекунанд ба ҷолатҳои фавқулода, ки дар натиҷаи он баъзан қўмаки маводӣ – техникаи қувваҳои мусаллаҳ ҷамҷун рони ҷғонаи иҷро барномаҳои оид ба пешниҳоди қўмак талаб қарда мешавад, тез ҷавоб ҷўянд.

Қарқашма : *caimn* СММ: <http://www.un.org>

Ҳаминро қайд кардан мумкин аст, ки ғалб намудани парламент ба раванди фиристодани қисмҳои Ҳарбӣ ба манфиати Ҳукумат ва шаҳрвандон аст, чунки муҳокимарониҳо ва овоздиҳии парламентӣ қонунӣ будани миссияро таъмин менамояд ва дастгирии ғамъиятиро баланд мебардорад.

Иштироки парламент дар равандаи қабули қарор дар бораи фиристодани қисмҳои Ҳарбӣ ба хориҷа

Гарчанде фиристодани қисмҳои Ҳарбӣ ба хориҷа шароити таъдидҳои нав ва вазъияти бӯҳрони байналмилалӣ масъалаи муҳим мегардад, дар баъзе давлатҳо нақши парламент маъдуд аст, дар дигар давлатҳо умуман вуҷуд надорад, вақте гап сари иштирок дар миссияҳои сулҳҷӯёна раванд. Ин ҳолатро мумкин аст ва бояд тағйир дод бо мақсади таъмини назорати демократии соҳаи амният. Вобаста ба ин се вазъиятро метавон қайд кард ва дар ҳар кадоме аз он нақши парламент ва иштироки бевоситаи он бо назардошти зарурати роҳбарияти мувофиқ беътар шуда метавонанд.

Тасдиқи пешакии парламентӣ ё постфактум (баъд аз вуқӯи воқеа)

Агар розигии пешакӣ зарур бошад, қувваҳои мусаллаҳ бе тасдиқи қарор аз тарафи парламент ба хориҷа фиристода шуда наметавонанд байни ҳолате, ки парламент вақолат дорад ин масъаларо муҳокима намуда, онро ба овоздиҳӣ монад (ИМЖ ва ҳолате, ки қабули қонун, ки сабаб ва вақолати чунин миссияро муайян мекунад, (Швейтсария) зарур аст, фарқиятҳо вуҷуд доранд. Ҳарду ҳолат қонунӣ будани даҳлати гуманитарӣ ва гузаронидани миссияҳои сулҳҷӯёнаро талаб мекунад.

Дар қорҳои мудофия вақт омили муайянкунанда ба ҳисоб меравад, тартиби парламентӣ бошад, баъзан тӯл мекашад. Аз ин рӯ, на ҳама вақт меъёриҳои тасдиқи пешакиро бо осонӣ риоя кардан мумкин аст. Маъз барои ҳамин дар аксар вақт парламент ба ҳалли масъалаҳои фиристодани қисмҳои Ҳарбӣ ба хориҷа пастфактум, баъди қабули қарор ғалб карда мешавад. Масалан, мувофиқи қарор «дар бораи қувваи Ҳарбӣ» – и ИМА, конгресс бояд бо пастфактум дар давоми 92 рӯз бо ҳамаи мавридҳои истифодаи қонунҳо дар хориҷа розӣ шавад. Ин ба ҳодисаҳои дахл дорад, ки қушунҳо аллакай то тасдиқи қарор аз тарафи парламент ба хориҷа фиристода шудаанд. Дар Нидерландия моддаи 100 Конституция ба ҳамакори пешакии байни парламент ва Ҳукумат ҳангоми зарурати фиристодани қушунҳо ба хориҷа даъват мекунад. Дар баробари ин пешбинӣ карда мешавад, ки ба парламент пешакӣ маълумоти зарурӣ дар бораи фиристодан ва ғобалоқунии қисмҳои Ҳарбии қувваҳои мусаллаҳ барои барқарорсозии сулҳ ё қўмак ба Ҳуқуқҳои байналмиллаӣ ва тартибот пешниҳод карда мешавад: ин ҳамачунин ба амалиётҳои оид ба пешниҳоди қўмаки гуманитарӣ ҳангоми ба вуҷуд омадани низоми мусаллаҳ дахл дорад.

Нақши маъдуди парламент дар муҳокимаронии масъалаи фиристодани қувваҳои Ҳарбӣ ба хориҷа (нақши маъдуд)

Конституция ё қонунгузорӣ нақши парламенти маъдуд мекунад. Ба парламент иғозат дода мешавад, ки масъалаи фиристодани қисмҳои Ҳарбиро дар ҳар ҳолатҳои алоҳида муҳокима кунад, аммо иғозат дода намешавад, ки

ба ќарорњои аз тарафи њокимияти иљроия ќабулгардида таѓйирот ворид созад. Ба ғайр аз ин њуќуќ надорад, ки оид ба масъалаи зикргардида овоз дињад. Дар ин њолат њуќумат танњо парламентро оиди ќабули ќарор хабардор мекунад. Гарчанде парламент оиди ин масъала њуќуќи овоздињї надоста бошад њам, гузаронидани муњокимаронињо ќонунї будани раванди фиристондани ќушунњоро ба хориља баланд мебардорад.

Дар њолатњое, ки ваколати парламент мањдуд аст, охирињ метавонад расман ба тартиби фиристондани ќушунњо ба хориља њамроњ нашавад. Аммо таљрибаи маъмулї ба парламент ва њуќумат зарурати муќоламањои парламентї ва њатто овоздињиро оид ба ин масъала талаб мекунад.

Парламентњое, ки аз раванди ќабули ќарор мањрум мебошанд (вуљуд надостани наќш)

Парламент њуќуќ надорад, ки масъалаи фиристондани ќушунњоро ба хориља муњокима намояд ва розигии парламент умуман даркор нест. Фиристондани ќушунњо ба хориља дар чунин њолат масъалаи сиёсати хориљї ба шумор меравад, аз ин рў њуќуќи ќабули ќарор пурра ба маќомоти њокимияти иљроия мансуб аст. Далели он ки парламент дар раванди ќабули ќарор иштирок намекунад, ќобилияти ўро дар амаликардани назорати гузаронидани амалиёти сулњљўїна хеле мањдуд мекунад.

Воситањои дигаре, ки ба парламент дастрас аст

Њатто агар парламент аз рафанди ќабули ќарор хориљ гардида бошад ё наќши на онќадар муњимро бозад, он метавонад бо 4 усул фишор оварад:

- ✓ Парламент метавонад маљбур созад, ки њокимияти иљроия ба ў оид ба ќарори ба фиристондани ќушунњои њарбї дахлдор фањмонад. Агар парламент дар бораи созишномањои байналмилалии аз тарафи њуќумат ба имзо расида пурра хабардор нашуда бошад, он ќарори њуќуматро зери шубња гузошта наметавонад.
- ✓ Парламент, ваќте ки ба ў барои баррасї таѓйирот ба буљет пешнињод мешавад, аз њокимияти иљроия оиди ин масъала ахборот гирад. Њангоми миссияњои сулњљўїнаи ба наќша нагирифташуда ё ногањонї парламент метавонад лўдо намудани маблаѓњои иловагиро, ки ба буљети мављуда дахл нагардида буданд, тасдиќ намояд. Њамин тариќ парламент имкон дорад, ки фикри худро тавассути њокимияти пул иљро намояд (масалан, дар Фаронса).
- ✓ Дахлати парламент на танњо дар кори муњокимаронї ва овоздињї оид ба фиристондани ќушунњо ба хориља зарур аст. Дар давраи гузаронидани миссияњои сулњљўїна аъзои парламент метавонанд масъалаи гузоранд ё дигар воситањоро истифода бурда аз њуќумат дар бораи миссия маълумот гиранд. Дар баробари ин аъзои парламентњо имкон доранд, ки ќисмњои њарбиро дар хориља ташриф оваранд. (ниг. бобби 17).
- ✓ Тобеиятро ба назар гирифта парламент метавонад баъди гузаронидани миссия тафтишоти парламентї гузаронад ва аз њуќумат талаб намояд, ки ба миссияи сулњ бањо дода, онро ба парламент пешнињод намояд.

Блоки № 48

**Раванди пай дар пайи амалигардонии амалиётҳои
сулҳҷӯёна таъти роғбарии СММ**

СММ қувваҳои мусаллаҳи шахси надорад. Ўар як амалиёт бо назардошти талаботи ҳодисаҳои алоҳида бояд ба нақша гирифта шавад, ва ӯама вақте ки Шӯрои амният амният даъват мекунад, ки амалиёти нав гузаронида шавад, он бояд бея гон хатоғи кор карда шавад.

Шӯрои амният, ки аз намояндагони 15 давлат иборат аст, бо амалигардонии амалиёти сулҳҷӯёна илзот медиҳад ва ваколатҳои онро муайян мекунад. Чунки қарорно 9 овози «тарафдор» ва имконияти гузаштани вето аз тарафи яке аз аъзои доимии Шӯрои амнияти СММ-ро пешбини менамояд (Чин, Фаронса, Россия, Британияи Кабир ва ИМА). Муниши кулл оид ба оғоз ва ва гузаронидани амалиётно тафсияно пешниҳод мекунад, ӯамчунин дар бораи нолатҳои кор нисобот медиҳад. Департаменти амалиётҳои сулҳҷӯёна барои роғбарии ӯамарӯза, пешниҳоди дастурно ва таъмини ақибгоњи амалиётҳои сулҳҷӯёна зери роғбари СММ дар тамоми ӯаъно маълум аст.

Муниши кулл фармондењи қушунҳои ӯарбино интиҳоб мекунад ва ба давлатҳои – аъзои СММ муроилиат намуа, аз онно хоњиш менамояд, ки қушунҳои ӯарбӯи, политсияи шаърванди ва дигар ӯайати шахси пешниҳод намоад. Таъвил, техника, нақлиёт ва таъмини маводи техники ба зиммаи давлат но – аъзои СММ ё ширкатҳои хусуси аз рӯи шартнома гузошта мешавад. Ёайати техники ғайринизоми аз шахсоне иборат аст, ки ки дар системаи СММ кор мекунад, ки аз тарафи давлатно – аъзои СММ фиристода мешаванд, ё намчунин аз шахсони алоҳидае, ки аз ӯар давлат ё аз нисоби аълои маъалли барои илрои корҳои махсус интиҳоб карда шудаанд.

Вақти даркори барои фиристодани қонунно барои ӯар як амалиёт гуногун аст ва аз ироджаи давлатҳои иштирокчи барои лудо кардани қонунҳои ӯарби барои амалиёти алоҳида вобаста аст. Сари вақт гирифтани захираҳои молияви ва воситаҳои нақлиёти ӯаъои Ёамчунин ба суръати амалигардонии миссия таъсир мерасонад. Масалан, соли 1973 ӯайати қувваҳои фаврии СММ эшелони дуом (UNF-II) дар муддати 24 соат ба Шарки Наздик пардохта шуд. Бо вулуди ин, барои баъзе миссияно, ки мандати ниноат душвор доранд, ё дар таъмини маводи техники танки-си мекашанд, ӯамчунин ӯангоми хатари махсус барои ӯамъ ва партофтани ӯамаи ӯузиёти зарури монно лозим мешаванд.

Сарчашма : саими СММ: <http://www.un.org>

Блоки № 49

**Қоидаҳои истифодаи қувва/яроқ дар раванди кори
миссияҳои сулҳҷӯёна**

Вақте ки парламент барои фиристодани қисмҳои низоми ба хориља илзот медиҳад, он метавонад намчунин сатни истифода қувва ва шароити истифодаи қувваро муайян кунад. Ба иборати дигар ў метавонад қоидаи гузаронидани амалиёти ӯангиро муайян созад. Зери мафҳуми гузаронидани амалиёти ӯанги мо маъдудияти истифодаи қувваро дар доираи амалиёти муайян мефаълем он бояд барои ӯар як нодиса алоҳида муайян гарда два аз рӯимконият дараљаи максималии истифодаи қувваро маъдуд созад ва ӯамзамон ба аксари барои худмунофизатқуни озодии зарури амал карданро илзот диҳад. Қоидаи истифодаи худмунофизатқуни омили дастгирии солдат ба нисоб меравад, дар баробари бузургии амалиёти тактики. Онно бояд талаботҳои фаври ва сиёси, намчунин қоидаҳои байналмилали аз он лумла қарори Шӯрои амнияти СММ-ро ба назар гирад.

Блоки № 50

Омодагии афсарони сулњљўи СММ

Идоракунии омодагии афсарони сулњљўї, ки дар Департаменти амалиётњои сулњљўїнаи Котиботи СММ таъсис дода шудааст, роњбариятро амалї мегардонад, кўмак ва маълумот ба давлатњои СММ оид ба омодагии њайати кормандони сулњљўїна пешнињод мекунад. Ин қисми њарбї модулнои машкї ва дигар маводњое, ки барои пањн намудани ба муддати чандин солњои љамънамудаи таљрибаи сулњљўїна, дониш ва стандартњои тартиботи фаврї пешнињод гардидааст, кор карда мебарояд. Қисми њарбї бо коллељњои њарбї, донишқадањои миллї ва минтаќавии бисёр давлатњо ва миссияњои сулњљўїна њамкорї мекунад. Гурўњи СММ оид ба расонидани кўмак дар давраи машкњо ва курсњои махсус бо мақсади расонидани кўмак ба давлатњои аъзои СММ дар тањия ва иљрои барномањои сулњљўїна оид ба гузаронидани машкњо таъсис дода шудааст. Кодекс ва низомномањои ғуноғун бо мақсади расонидани кўмак барои ба даст овардани якрангї дар стандартњои асосї тањия гардидаан.

Сарчашма : сайти СММ: <http://www.un.org>

Меърњо барои фиристодани кўшунњо бо миссияњои байналмилалии гуманитарї

Парламент ва њукумат барои фиристодани қонунњо ба хориља меърњо тањия менамоянд. Истифодаи меърњои аниқ муайянгардида ошқорбаени раванди қабули қарорњоро баланд мебардорад ва бо њамин дастгрии љамъиятии амалиётњои сулњљўїнаро пузўр мегардонад. Ду намуди критерияњо вуљуд дорад. Намуди якум бо асосноккунии асосї ва намудњои амалиётњо алоқаманд аст. Категорияи дуюм ба худи миссия, мандати он, сохтори фармондадинї-штабї, давомнокї, намуд ва шаклнои қисмњои њарбии љалбшаванда равона гардидааст.

Шумо њамчун аъзои парламент чї кор карда метавонед?

Меърњои умумие, ки ба таркиб ва намудњои миссияњои сулњљўїна дахл доранд

- ▷ Боварї њосил намоед, ки парламент ё кумитаи салоњиятдор љанбањои зайдро назорат мекунад:
 - ўњдадорињои байналмилалии давлат;
 - қобили қабул будани роњхат/ қабули қўшунњо њамчун қисми миссияи сулњљўїна;
 - асосноккунии мантикї ё сабабњо барои њама гунна намуди интервенсия (масалан вайрон намудани њуқуқњои инсон дар давлати мувофиқ);
 - майл намудани вазифањои асосї барои миссияњои сулњљўїнаи минтаќавї ва љањонї;
 - қоидањои асосии истифодаи қувва/яроқ барои хизматчиїни њарбї дар њайати миссияњои сулњљўїнаи минтаќавї ва љањонї;

- истифодаи пропорсионалии қувваҳои ғарбӣ;
- самаранокии раванди қабули қарорҳои сиёсӣ;
- дастгирии ғамғиятӣ ё танкиди ҳудди Принсипи ғалб намудани давлатҳо ба миссияҳои сулҳгӯна;
- тартиби арзёбӣ ва ғамағунаи принсипҳо бо назардошти мағсалаҳои имконпазири ғарбӣ;
- зарурати аз тарафи парламент гирифтани мағдумот баъди ағломи миссия бо мағсади тағлили пурраи натиғаҳои он.

Меғёрҳои мағсус баҳои миссияи муайяни сулҳгӯна

- ▷ Боварӣ пайдо намоед, ки парламент ё комитети салоғиятдор лағзаҳои зеринро назорат мекунад:
 - муайян намудани миғёс ва ваколатҳои миссияи сулҳгӯна;
 - намудҳои қисмҳои ғарбии ғалбшуда;
 - оқибатҳои ғарбии миссия;
 - зарурат ва дастрасии қисмҳои ғарбӣ ва техника;
 - тағдидҳои имконпазирии амалиётҳо ва меғёрҳои баҳои боздоштани онҳо ғангоми зарурат;
 - мағсалаҳои бўлет;
 - лағоби ғомеа.

Истифодаи тартиботи парламентӣ нисбати миссияҳои сулҳгӯна

- ▷ Боварӣ пайдо намоед, ки ғангоми зарурат парламент имкон дорад:
 - оид ба мағсалаҳои миссияи сулҳгӯнаи гушқуниҳои ғамғиятӣ гузаронад;
 - бо мағсади давом додани миссияи сулҳгӯнаи пурсишнома гузаронад;
 - аз болои он назорат барад, ки ғар як қорманди миссия, ки дар вайрон намудани нуқуқҳои инсон қумонбар аст, ба лағобгарӣ қашида шавад.
- ▷ Қайд қардан зарур аст, ки оид ба амалигардонии тартиботи ба гушқуниҳои парламентӣ оид ба миссияҳои сулҳгӯнаи ғарбӣ дахлдор ба ягон шўба роғ додан дарқор нест.

Ќисми VI

Захирањои молиявї:

муќаррар намудани назорати
самараноки буљетии соњаи амният

Амният ва њокимияти пул

Парламент ва раванди ташаккулёбии буљет дар соњаи амният

Дар тамоми ғањон мувофики конунгузори ба парламентњо дар тасдиќ ва назорати буљети муайянкардашудаи соњаи амният наќши асосї вогузор карда мешавад, гарчанде дараљаи њавасмандкунии сиёсї ва имконияти ин наќшро бозидан вобаста аз давлат фарќ мекунад. Аммо дар амал аксар ваќт парламентњо барои амалигардонии таъсири худ имкониятњои кам доранд, амалиётњои онњо бошад, минбаъд ба сабаби махфият ва дастнорасии маблаѓљудокунии муайян дар соњаи амният душвор мегарданд. Анњанаи чандин солњо барќароршудаи бартарият доштани њокимияти иљроия дар соњаи амният аксар ваќт парламентаро нигоњ медорад. Парламент ќариб њамаи ташаббусњои ба ташаккулёбии буљети соњаи амният дахлдорро ба ихтиёри намояндагони њокимияти иљроия ва куввањои мусаллањ медињад.

Њамин тариќ, аъзои парламентњо набояд кувва ва наќши буљети миллиро њамчун воситаи назорат ва ислоњоти соњаи амният мувофиќи талаботи ѓомеа ќадрдонї кунанд. «Кокимияти пул» метавонад ва бояд барои таъмини истифодаи беътари маблаѓњо бо тариќе, ки њисобот дар назари ѓомеа пешбинї мекунад, истифода шавад.

Блоки № 51

Буљет: љузїи асосии амалигардонии роњбарии демократї

«Буљети миллї ин на танњо њуљлати техникист, ки таносуби фоида ва харољотњои пешбинишударо инњикос менамояд. Ин изњороти муњимтарини сиёсие мебошад, ки аз тарафи њокимияти иљроия барои соли оянда гузашта тартиб дода шудааст. Он арзишњои асосиро инњикос намуда, самти сиёсати миллиро муайян месозад ва нуктаи назари њукуматро оид ба вазїяти иљтимої – иќтисодии мамлакат нишон медињад. Он изњороти маќсади њукумат дар соњаи иќтисодиёт ва молия ба њисоб меравад, њамчунин бартариятњои иќтисодї ва иљтимоиро инњикос мекунад (...). Минбаъд буљет имкон медињад, ки ниятњои ояндаи њукумат ва комёбињои гузаштаи он, њамчунин самаранокї фаъолияти њукумат арзёби гардад».

«Буљет муњимтарин њуљлатест, ки ошкорбаёнї, њисобот додан, пуррагї ва самаранокїи идоракуниро таъмин менамояд. Пешнињоди муфассали харољоти оянда ба парламент ва ѓомеа барои муайян кардани он, ки «пулњо куљо мераванд» имкон медињад, ки ин билохира ошкорбаёниро афзун мегардонад. Ба замми ин, буљет бояд пеш аз он ки њукумат пулро сарф мекунад ё фоида ба даст меорад, ки ин дар навбати худ вазиронро тобеи парламент ва комитетони он мекунад, аз тарафи парламент тасдиќ карда шавад». «Ошкорбаёнї ва њисоботдинї бояд талаботњои конститусионї бошанд, махсусан агар ин ба раванди ташаккулёбии буљети миллї дахл дошта бошад. Яќљоя бо ошкорбаёнїи тамоми ташаккулёбии буљет тобеият мањаки, дили демократия ба њисоб меравад.

Сарчашма: Кисоботи умумї оид ба натиљањои семинари
Иттињоди байнипарламентї оид ба наќши парламент дар раванди ташаккулёбии буљет, Найробї, май, 2000с

Воќеан парламент ба масъалаи амният ва бахши амният хангоми 4 марњилаи асосии ташаққулёбии буљет диќќат дода метавонад:

Давраи омодагї: дар ин раванд њокимияти иљроия њаљми маблаѓњоро барои энтиёљоти гуногун муайян мекунад. Дар баробари ин парламент ва аъзои он имкон доранд тавассути механизмњои гуногуни расмї ва ғайирасмї ба ин раванд дахлат кунанд.

Тасдиќи буљет: дар ин давра парламент бояд имконият дошта бошад, ки манфиатњои љамъиятиро, мувофиќати маблаѓњои дархостшавандаро омўзад ва муайян намояд ва дар шароитњои муайян метавонад маблаѓљудокунїњоро, ки барои бахши амният људо карда шудаанд, зиёд кунад.

Иљрои буљет ё истифодаи маблаѓњои људошуда: дар ин давра парламент харољоти њукуматро назорат мекунад ва кўшиш мекунад, ки ошкорбаёнї ва тобеият таъмин бошад (ниг.ба кисми ба ин мушѓилот алоќаманд). Дар мавриди ба амал омадани талаботи иловагї ба буљет, парламент назорат ва тањлили пурраи онро бо маќсади роњ надодан ба харољоти зиёдатї амалї мегардонад.

Аудит ё тафтишот: дар ин давра парламент истифодаи маблаѓњои буљетро аз тарафи њукумат пурра назорат мекунад ва чи тавре ки аз бобњои минбаъда маълум мегардад, ба нишондодњои миќдорї ва маълумотњо оид ба вазъияти иљрои буљет таъя мекунад ва барои оянда хулоса мебарорад. Ба замми ин парламент тамоми буљетро давра ба давра ва раванди аудитро бо маќсади таъмини ошкорбаёнї, самаранокї ва дуруст истифодабарии маблаѓњо тањлил менамояд.

Блоки № 52

Барои чї парламент дар тањияи буљет бояд иштироки фаъол дошта бошад?

Барои пешнињоди таклифњои алтернативї намояндагони оппозицис аз тартиби муњокимаронњо дар ваќти ташаққулёбии буљет истифода бурда метавонанд.

Аќќалият, ки барои қабули буљет овоз медињанд, яъне ба буљет додани маќоми конунї, бо ин боварии худро ба њокимияти иљроия изњор мекунанд ва таъкид мекунанд, ки мањз боварї ва робитаи байни изњорот ва амалигардонии сиёсат омили њалкунандаи интихоби аќќалият ба њисоб меравад.

Назорати иљрои буљет яке аз роњњои муњимтарини таъсир расонидан ба сиёсати њукумат мебошад.

Баъд аз ба имзо расидани санади тафтиши буљет парламент масъулиятро аз њокимияти иљро мегирад ва бо ин роњ ба давраи буљет хотима мебахшад.

*Сарчашма: Иќтибос аз њисоботи умумии семинарии
ИП дар мавзї: «Парламент дар раванди тањлили буљет», Бамако, Мали, ноябр, 2001*

Харољот барои мудофия

Дар блоки навбатї маблаѓњое инъикос гардидаанд, ки дар минтаќа ва давлатњои гуногун љањон бо маќсади мудофия харољот мегарданд. Дар натиљаи анљом ёфтани љанги сард харољот ба мудофия камтар шуд, ки ин шањодати он аст, ки бештари давлатњо аз дивидендњои супњ фоида ба даст меоранд. Аммо баъзе давлатњои Осиё ва Африко дар давоми њамин солњо сатњи харољотро ба мудофия зиёд карданд.

Блоки № 53

Таносубияти фоизнокии хароҷот ба мудофия ва ММД дар минтақаҳои гуногуни ҷаҳон ва баъзе мамлакатҳо

	1985	2000	2001
ТШАШ	4.0	2.2	2.2
ИМА	6.5	3.0	3.2
Британияи Кабир	5.2	2.4	2.5
Фаронса	4.0	2.6	2.6
Олмон	3.2	1.6	1.5
Давлатҳои Аврупо, ки Аъзои ТШАШ нестанд	4.3	2.8	2.3
ИЛСС/Россия	16.1	5.0	4.3
Шарқи Наздик ва Африқои Шимолӣ	11.9	6.7	7.2
Осиёи Миёна ва Марказӣ	4.3	5.2	3.8
Осиёи Шарқӣ ва Австралия	6.4	3.5	3.3
Ўлопон	1.0	1.0	1.0
Ҳавзаи Кариб ва Америкаи Лотинӣ	3.2	1.7	1.7
Африқои ҷанубӣ аз Сахара	3.1	3.8	3.4
Эритрея	n.a.	30.0	20.9
Нишондоди миёна	6.7	3.6	3.5

Сарчашма: Тавазунӣ ғарбӣ 2002-2003, Лондон

Самаранокии ташаккули буҷет дар бахши амният

Ҳисобу китоб ва ошкорої шартҳои ҷудонашавандаи ташаккули буҷети самаранок ба ҳисоб меравад. Беътарин усули амалӣ қардани ҳисобу китоб ин таъмини ошкорои ташаккули буҷет ба ҳисоб меравад. Ҳисобот ва ошкорбафӣ кофӣ бо принципҳои ташаккули самараноки буҷет алоқаманд аст:

Ягонагӣ – ҳамаи хароҷоту даромадҳо бояд ба парламент дар шакли нӯлғзати ягонаи буҷетӣ пешниҳод гарданд.

Даврият – намояндагони ҳокимияти илҳоя бояд ҷадвали пешниҳоди солонаи буҷетро барои баррасӣ ба парламент риоя кунанд. Даврият ҳамаҷунин ба зарурати нишон додани вақте, ки дар давоми он маблағҳои пулӣ хароҷот қарда мешаванд, дахл дорад.

Муайянӣ – индекс ва тавсифи ҳар як моддаи хароҷот бояд тасавуроти аниқро дар бораи он ки ҳукумат чӣ тавр маблағро сарф қарданист, диҳад. Ҳаёе тавсифи моддаҳои буҷет бояд муайян, ҳазинаҳои, ки бо моддаҳои буҷет алоқаманд, на он қадар қалон бошанд.

Қонуният – ҳамаи хароҷот ва фаъолият бояд дар доираи қонун амалӣ гардад.

Дастрасии сохтор – намояндагони ҳокимияти илҳоя парламентаро бояд ба нақшаи хароҷотҳои таҳминӣ дар шакли қабули қарор ва барои аъзо фаъмо шинос намоянд.

Фарогирї – буљети давлатї бояд ба тамоми љанбањои гуногуни соњаи амният дахл дошта бошанд ва анљом дода шаванд. Њамаи харољотњо бояд ба њисоб гирифта шаванд, аз он љумла буљети њамаи хадамоти амният, яъне буљети куввањои мусаллањ, дигар кисмњои њарбї, политсия, иктишоот, њамчунин созмонњои хусусии њарбї, ки аз тарафи намояндагони њокимияти иљроия киро гирифта мешаванд.

Ошкорбаёнї – њар як шањрванд (шахсан ё дар њайати созмон) бояд имкон дошта бошад, ки дар бораи буљет фикру аќидаи худро дошта бошад ё онро тартиб дињад. Ин талаб мекунад, ки њамаи њуљњатњои ба буљет дахлдор барои шањрвандони оддї дастрас бошад ва њамчунин барои шинос шудан ба он дар кисматњои гуногуни кишвар дастрас бошад (масалан тавассути пешнињоди нусхаи он ба китобхонањои мањаллї).

Мутобиќат – байни сиёсати буљет, банаќшагирї, пурра намудани буљет ва харољоти маблаѓњо бояд алоќаи муайян барќарор карда шавад.

Маблаѓњо ва натиљањо – тавзењот ба буљет бояд фањмиши онро бо назардошти бузургињои зайл таъмин намояд: а) сарчашмаи људо намудани маблаѓ; б) маќсадњое, ки ба он ноил шудан лозим аст; в) натиљањои назарраси наќшањо. Буљет фасењ бояд имкон дињад, ки ба бузургињои (мафњумњои) нишондодашуда таѓйирот ворид карда шавад.

Принсипњои зикргардидаро метавонад њамчун меъёри сифатї барои тањияи муосири буљети мувофиќ њисобид. Дар он давлатњое, ки аъзои парламент дар бораи бахши амният маълумоти нокифоя доранд, онњо наметавонанд дар ваќташ масъалањои иљтимої-иќтисодї ва инкишофро дар давраи тамоми силсилаи буљетї бардоранд.

Шароити тањияи буљети зарурї дар бахши амният

Љузњњои гуногуни тањияи буљети зарурї вуљуд доранд, ки назорати парламенти бахши амниятро таъмин менамоянд. Дар байни онњо муњимтаринашон инњоянд: асоси сарењи конституцсионї – ќонунгузорї, арзиши пулњо, интизоми буљетї, бамавќеъ будан ва њамкорї бо намояндагони љомеаи шањрвандї.

Базаи сарењи конституцсионї – ќонунгузорї

Њуќуки аъзои парламент ба назорати соњаи амният бояд дар конституцсия ва дигар ќонунњои иловаѓї равшан муайян гарданд. Ба замини ин, парламент метавонад ќонунњоеро мавриди амал ќарор дињад, ки ваколатњоро барои гирифтани маълумот аз њуќумат муайян мекунад ва чунин ваколатњо мувофиќи ќоидањои зикргардида иљро карда шаванд. Назорати парламенти бахши амният тавассути буљет минбаъд бояд ба ањњани сиёсии парламент ворид гардад, ки зањмати зиёдеро талаб мекунад.

Дар раванди буљет бояд 2 ќоидаи асосии ба арзиши пулњо дахлдор истифода шаванд:

- ✓ Таъсирбахшї: ба даст овардани маќсадњои сиёсї («њамаи корро дуруст анљом додан»);
- ✓ Самаранокї: ба даст овардани маќсади сиёсї бо харољоти камтарин (њама чизро бо назардошти харољот иљро кардан, яъне сарфакорона).

Блоки № 54

Низоми банаќшагирї, барномасозї ва ташаккули буљет (НББТ)

«(...) Низоми банаќшагирї, барномасозї, ташаккули буљет аввалин маротиба аз тарафи ИМА (авали солњои 1960) барои тањияи буљети мудофиа истифода шуд (имрўз бештари давлатњо ин низомиро истифода мебаранд). (...) Силсилаи маъмули НББТ аз зинаи ибтидоии банаќшагирї, ки дар давраи он чї шароити амният ва чї манфиатњои мулкї бо маќсади муайян намудани вазифа, њайат ва сохтори куввањои мусаллањ, тањлили мегарданд, иборат аст. Бо назардошти ин талабот барнома тањия мегардад. Барнома, ки шакли наќшаи кориро дорад, маќсадњои аниќро муайян мекунад, ки ба он ноил шудан даркор аст ва њузи њалкунандаи пайвасткунанда дар давраи тамоми силсила ба њисоб меравад, чунки он ба тавозуни маќсадњои муайян ва имкониятњои молиявї равона гардидааст. Ба ин маъно НББТ аз таљрибаи њудо намудани буљет ба талабњои дархостшуда фарќ мекунад ва ба тањияи наќшаву барномањо мувофиќи мањдудиятњои молиявии вуљуддошта ва тахминї равона гардидааст. Инак, зарур аст то ки тањияи барномањо ба бартариятњо асос ёбанд, яъне бо назардошти он соњањое, ки дар онњо зарурат ба миён меояд. Барои муайян намудани афзалиятнокї низоми арзёбии хатарро истифода бурдан мумкин аст, ки бо ёрии он окибатњои имконпазир њангоми ба маќсад нарасидан пешгўї карда мешавад. Силсила бо тањлили њолати иљро ба анљом мерасад, ки ба вазорат, аз њумла, ва ба њома, умуман, имкони муайян намудани дараљаи ба даст овардани маќсад дар охири сол медињад. Њамин тарз ба даст овардани таќсими самараноки захирањо имконпазир аст».

Сарчашма: Кейт Старки ва Эндрї Ван Менн, Ошкорбаїни буљети
њарбї дар Интернет // Маълумот ва амният, 2000, њ. 5. – с.4.

Мувофиќи назарияи муосири буљет барои арзёбї намудани самаранокии истифодаи маблаѓњои буљети мудофиа, харољот бояд бо барнома ва маќсадњо (ниг.блоки 54) муайян гарданд, яъне харољот бояд ба самти сиёсат ва маќсади он мувофиќат кунад (масалан, ба вазифањо дар давраи озоишта, ба монанди тањсилот ва ғ.). њамчунин муттањид кардани њамаи харољотњо ба гурўњои функционалї зарур аст (ниг.боби навбатї). Ин пешбинї менамояд, ки њукумат ба парламент буљети нињоиро не, балки пешакиро пешнињод мекунад. Истифодаи барномањои мураттаб барои тањияи буљет, ба монанди НББТ танњо ба шарте имконпазир аст, ки агар сохторњои кудратї оиди наќшањои худ то он дараљае, ки ба талаботи махфият њавобгў аст, ошкор сухан мекунанд.

Интизоми буљетї

Интизоми буљетї барои њис намудани боварї ба он лозим аст, ки њукумат, ки буљетро барои тасдиќ ба парламент пешнињод кардааст, њангоми тањияи он талаботи конунгузорию риоя намудааст. Парламентњо њузињои зерини интизоми буљетиро бояд ба назар гиранд:

- ✓ Таносуби байни буљети њарбї (харољотро ба назар гирифта) ва афзоиши суръати нарх;
- ✓ истифодаи меъёр барои назорат ва муайян намудани мањдудиятњо оид ба харољоти зиёдатї ва кам;
- ✓ дар њараёни иљрои буљет андешидани чорањо бо маќсади пешгирии харољоти кам ва зиёдатї;
- ✓ њангоми харољоти кам ва зиёдати буљети њарбї маълумот додан ба вазорати молия ва њукумат;

- ✓ кӯидањои ғуброни харољотњои зиёдатиї буљети мудофия: ғуброни харољоти зиёдати ба талаботи мудофия аз њисоби худи буљети мудофия ё аз њисоби моддањои дигари буљети давлатї.

Рояи мўњлат ва даврият

Ба даст овардани самараноки бештари тањия ва истифодаи буљети бахши амният барои тафтишот ва арзёбии пешнињодњо пеш аз пешнињод намудан ба овоздињї ваќти ваќти зиёдери талаб мекунад. Барои гузаронидани тањлили пурраи тамоми буљети мудофия ба аъзои парламент аз 45 рӯз то 3 моњ лозим аст.

Пешнињоди маълумоти пурра, даќиќ ва сариваќтї дар бораи сиёсати буљетиї соњаи амният бо сабабњои зерин зарур аст:

- ✓ Ин маълумот барои маълумотдињии минбаъдаи ғомеа ва муњокимаронї лозим аст;
- ✓ Он имконият медињад, ки тарафњои сушт, талабот ба гузаронидани ислоњот ва дигар харољоти њукумат муайян карда шавад;
- ✓ Идоракунии ошкорои буљети соњаи амният тобеияти онро дар назди парламент ва ғомеа бењтар мекунад, њамчунин боварии ғомеаро ба њукумат пурзўр мегардонад.

Муносибатњои мутаќобила бо намояндагони ғомеаи шањрвандї

Парламент барои банаќшагирии буљет ва арзёбии молиявї ва назорати ин раванд мутахассисонро ғалб карда метавонад: ин махсусан дар давраи муфид аст, ки ваќте тањияи буљет дар соњаи амният шурўњ мешавад, ки на њама ваќт кори оддїю осон аст. Ошкорбаёнии раванди тањияи буљет бояд ба озодиї маълумоти конунгузори асос ёбад.

Омодагї ва соњибхитїерї

Хайрият, ки бештари парламентњо соњибхитїерии боз њам васеї чї худи аъзои парламентњо ва чї ёрдамчиёнашонро талаб мекунад ва омодагии мувофиќи шахсон ба масъалаи буљет машѓулро пешбинї менамояд. Бо ин маќсад барои кўмак расонидан ба идораи демократї ва кори самараноки парламентњо Иттињоди байнипарламентї семинарњои минтаќавї ва мањаллї мегузаронад, ки барои аъзои парламентњо ва ёрдамчиёни онњо (ниг. www.ipu.org) равона гардидаанд ва ба наќша гирифтааст, ки дастурњо омода намояд.

Блоки № 55

Љузъи асосии буљети мудофия: буљети мудофияи Испания барои соли 2002

Мањсулот ва хидматрасонї

Мањсулоти хўроќа;

Таъмини инфраструктура;

Сўзишворї;

Хидмати коммуналї; кувваи барќ, об, телефон ва ғайра;

Пўшоки расмї;

Пул
Нақлиёт
Омодаї
Хидматрасонии тиббӣ
Дигар харољотњое, ки бо фаъолияти соњаи амният алоќаманд аст
Дигар харољоти молияї
Њисобу китоби маблаѓњои љорї
Созмонњои байналмилалї
Сохторњои худмухтор
Дигар њисобу китоб
Сармоягузорињои асосї
Азнавкунии қуввањои мусаллањ
Хидматрасонии тальњизоти њарбї ва техника
Тањќикот ва коркард
Дигар сармоягузорињои асосї
Молия

Сарчашма: Буљети мудофиаи Испания барои соли 2002, Вазорати мудофиаи Испанияї.

Ошкорбаёнї ва њисоботдињии буљет дар бахши амният

Ошкорбаёнї ва махфият

Ошкорбаёнї њангоми қабули қарор шартї људонашавандаи он њисоб меравад, ки натиљањои ин қарор ба манфиати љомеа ва маќсади сиёсї љавобгў мебошанд. Ошкорбаёнии раванди тањия ва истифодаи буљети њарбї ба аъзои парламентњо имкон медињад назоратро самаранок амалї кунанд ва ин дар навбати худ ба пурзўр намудани боварии љомеа ба њукумат қўмак мерасонад. Вуљуд надоштани ошкорбаёнї дар соњаи буљети мудофиа аксаран бо воситањои кўњнаи тањияи он ва муайяни нокифояи маќсади амният алоќаманд аст. Ин њамчунин бо соњибхитїрии мањдуди мутахассисњои созмонњои миллии аудиторї, суст будани шарту шароитњои конститусионї оид ба пешнињод намудани маълумот барои тафтишоти љамъиятии дурусти қарорњо, њамчунин бо афзалият додан ба махфияти њисоботњо алоќаманд аст. Созмонњои аудиторї ва намояндагони њокимияти иљроия бояд тарафњои сустро муайян созанд ва ба он диќќати бештар дињанд (ниг.боби навбатї).

Блоки № 56

Мамониатњои асосї барои шаффофияти буљети соњаи амният

«Мављуд набудани шаффофият ва масъулиятнокї мушкилоти махсусро дар он љойњое, ки шахсони масъули интихобии њокимияти иљроия оид ба сиёсат ва захирано дар соњаи амният қабул мекунанд, ба миён меорад. Шахсони масъули асосї аз вазорати молия, њамчунин аз дигар сохторњои давлатии њокимияти иљроия аксар ваќт аз раванди қабули қарор хориљ карда мешаванд ё қарорњои онњо ба инобат гирифта намешаванд. Сохторњои парламентї, њатто онњое, ки мувофики Сарқонун ваколат доранд, ки назорат баранд, њамчунин ВАУ ва љомеаи шањрвандї дар амал одатан беҳабар мемонанд»...

«Ҳамаи харољот барои ҳадамоти ғуноғунии амният – барои ғайати шахсӣ фаъолияти фаврӣ, тағйизот – бояд ба буљети онњо дохил карда шаванд. Дар ҷунин буљетњо ғамҷунин бояд муайян карда шавад, ки моддаи муайян аз ғисоби ҷӣ маблағгузорӣ карда мешавад. Аммо буљети ғарбии бештари давлатњо ба ягон аз ин талаботњо лавобғӯ нест, сохтори дохилии буљет норавшан мемонад, маблағи умумии харољот бошад, ки маблағњои дигар вазоратњоро дар бар дошта метавонад, - номуайян мемонад. Дар давлатњое, ки фаъолияти ғайрибуљетӣ инкишоф ёфтааст, ҳуди ғукуматњо аксар вақт маълумоти нодуруст доранд. Аз ин рӯ механизми асосии масъулиятнокӣ ва ғисоботдињӣ – муқоисаи нақшањо ва иљрои ғаќиќии буљет – истифода шуда наметавонад. Ба шахсони масъули вазорати мудоғиа ва дигар муассисањои ғоќимияти иљроия зарур аст, ки дар соњаи сиёсати мудоғиа, буљет ва фармоишњои мудоғиа донишњои махсусњои техникӣ дошта бошанд. Ђалли мушќилоти соњаи буљет ин ғама вақт вазифаи сиёсист, ки тағйиротро дар муносибатњои шағрвандӣ – ғарбӣ дар доираи нақшањои дарозмудат талаб мекунад»

Сарчашма: Матерӯза оид ба инкишофи башарӣ, 2000, с.89-91

Харољоти назоратшаванда ва назоратнашаванда, ки бо амният ва мудоғиа алоќаманданд

Барои назорати бахши амният ва донишгари роњхат ба харољоти ќулпи ҳадамоти амният ва дигар соњањои ғукуматӣ, ба парламент зарур аст, ки ба ғуљғатњои мувоғиќи буљетӣ, бо маќсади тағмини беғаразонаи харољот дастрасӣ дошта бошанд. Ба парламент пешниҳод намудани танњо маблағњои умумӣ принципи муайяниро вайрон мекунад, ки яке аз принципњои дурусти раванди буљет ба ғисоб меравад (ниғ.бобњои пешин). Дар ғолати ноќифоя будани маълумот парламент имќоният надорад, ки ќарзи конститутсионии худро адо намояд – амалӣ гардонидани назорат аз болои тағния ва истифодаи буљети мудоғиа.

Парламент бояд ба ғаии ғуљғатњои бо буљети ғарбӣ алоќаманд дастрасӣ дошта бошад. Дар баъзе давлатњо (масалан, Дания ва Люксембург) ба парламент маълумот оид ба ғар як моддаи харољоти буљет пешниҳод карда мешавад. Дар дигар давлатњо (ба монанди Фаронса, Гретсия в Полша) ќумита оид ба масъалаи мудоғиа – ягона сохтори парламент аст, ки ба он оид ба харољоти мудоғиа маълумот дода мешавад. Барои идораи дуруст ќафолат зарур аст, ки оё ќомитет (дар мавридњои зарурӣ бо дарњо пўшида) ё парламент ба ғуљғатњои буљети дастрасӣ доранд ё не. Ҷунин тартибот нисбати сохторњои дигар, ки барои амнияти давлат масъуланд, махсусан ба ҳадамоти иќтишофӣ истифода бояд гардад.

Тавсифи буљети ҳадамоти махфӣ бояд ба ќонунгузорӣ мувоғиќат кунад, махсусан ба ќонун дар бораи озодии иттилоот (ниғ. блоки №57.).

Дар рафти мувоќимаронињо ва овоздињӣ бо маќсади тасдиќи буљети соњаи амният озодии парламент бо харољоти зарурӣ (масалан, шартномањо оид ба хариди тағйизоти ғарбӣ, ки солњои пеш басташудаанд) ва барномањо иљтимоӣ (масалан, нафаќа ва табобати низомии) мањдуд аст. Ин маблағњо танњо дар доираи нақшањои дарозмуддат тағйир дода мешаванд.

Блоки № 57

Се дараљаи махфиятнокии маълумот њангоми тавсифи буљети мудофиа

Аззои парламентњо бояд дар мављуд будани тавозун байни зарурати махфияти маълумот (њангоми шароитњои махсус) дар бораи људо намудани маблаѓ ба буљети мудофиа ва њисоботдињї (масъулиятноќї) боварї пайдо намоянд. Яке аз роњњои ба даст овардан ин таќсимоти буљетї мувофиќи дараљањои зерини махфиятноќї буда метавонад:

- ▷ буљети умумии њарбї, ки барои баррасї ба парламент пешнињод мешавад;
- ▷ маълумоти барои истифодаи мањуд дар бораи харољоти асосї ва фаврї, ки аз тарафи зеркумита оид ба масъалаи буљети мудофиа ва харољоти њарбї мумкин аст тафтиш карда шаванд;
- ▷ харољоте, ки нишонаи олии «махфї» доранд ва мумкин аст аз тарафи гурўњи намољандагии аззои кумитаи аудиторњо тафтиш карда шавад. Ин гурўњ бояд ба маълумоти махфї мувофиќи механизми муќарраргардида, ќонунӣ тасдиќ-гардида дар бораи сирри давлатї иљозат дошта бошад.

Сарчашма: Равиндер Парл Сингх. Раванди ќабули ќарор оид ба хариди тальїзоти њарбї. Оксфорд.

Ошкорбаёни зидди истифодаи ғайримаќсадноки маблаѓњои љамъиятї ва коррупсия

Парламентњо дар таъмини истифодаи маќсадноки хазинањои љамъиятї аз тарафи њукумат наќши њалқунанда мебозанд. Таљриба нишон медињад, ки чунин ќонунвайронкунињо аксар ваќт нисбати воситањои буљетї, ки барои эњтиёљоти соњаи амният бо назардошти талаботи махсуси он – масъалањои душвори техникї ва талаботи амният дар сатњи стратегї – људо карда мешаванд, љой доранд.

Ошкорбаёни ва тобеияти соњаи буљети амният sine qua non- назорати самараноки бахши амният мебошад. Ошкорбаёни замина барои њисоботдињї аст, ки дар навбати худ асоси идоракунии дуруст ба њисоб меравад. Њамин тариќ, ду консепсия дар тамоми силсилаи буљет љои асосиро ишѓол мекунад.

«Агар ноќифоягии умумии тобеият ва ошкорбаёни буљети мудофиа метавонад (...) нисбати њаљм, кувва ва маблаѓњо, њаљми њамчунин ниятноњ куввањои мусаллањ ташвишор бошад, ошкорбаёни калон диќќатро ба харољоти њарбї љалб мекунад ва имконияти ба миён омадани нобоварї ва нофањ-моињоро, ки метавонистанд ба низољ оваранд, кам мекунад».

Сарчашма: Пол Љорљ. Харољоти њарбї дар солњои 1990:
буљет ва мушкилоти сиёсати молияї дар мамлакатњои тараќќиёфта, 2002.

Ба њама маълум аст, ки харољоти нињоят зиёд ба эњтиёљоти њарбї ба азнав-таќсимкунии воситањо, ки онњоро мумкин аст барои рафњи камбизоатї ва инкишофи иљтимої истифода шаванд, оварда мерасонад. Интихобшудагонӣ мардумї оиди наќшаи таъмини амнияти љомеа аз тарафи њокимияти иљроия бояд маълумот дошта бошад, чунки он аз њисоби андозсупорандагон маблаѓ-гузорї мешавад. Истифодаи ғайримаќсадноки маблаѓњо дар давлатњои тараќќиёфтаистода махсусан хатарнок аст. Кукумат низ њангоми тањияи бахши амният фикру аќидаи љамъиятиро ба назар бояд гирад. Парламент бояд боварї пайдо намояд, ки дар буљети мудофиа рушди иќтисодї ва талаботи амният мувофиќ карда шудааст. Як ќатор омилњое вуљуд дорад, ки ба назорати самараноки парламентиї соњаи амният халал расонида метавонад. Ин омилњо дар блоки навбатї пешнињод гардидаанд.

Блоки № 58

**Мушкilotи асосие, ки ба назорати самаранокӣ
истифодаи буџети соҳаи амният ҳалал мерасонад**

- ▷ **Набудани базаи конститусионӣ.** Мушкilotе вуљуд доранд, ки аз сабаби мављуд набудани базаи муайяни конститусионӣ, ки ба аъзои парламент ваколати амалӣ гардонидани назорати фаъолияти бахши амниятро пешниҳод мекунад, ба вуљуд меоянд.
- ▷ **Набудани маълумот.** Набудани баъзаи қонунгузории озодии маълумот, ки бо номуқаммалии базаи конститусионӣ алоқаманд аст, ба ошкор намудани маълумоти махфӣ мусоидат мекунад. Ҳамин тариқ, номуқаммалӣ ва номуайянии базаи қонунгузорӣ ба қўшишҳои парламент дар масъалаи амалитардонии назорат таъсири манфӣ расонида метавонад.
- ▷ **Фаъолияти ғайрибуџетӣ** ва сарчашмаи ғоидаи бахши амният барои гузаронидани фаъолияти махсус (махсусан фаъолияти тилъоратии ширкатҳои ғарбӣ ё ҳадамоти таъминотӣ) на ҳама вақт ба парламент маълум аст ё ҳатто бо шахси расмӣ вазорати мудофия. Фаъолияти мазкур бояд ба парламент, ҳамчунин дигар роҳҳои маблағгузории бахши амният ҳисобот диҳад.
- ▷ **Пинҳон намудани ҳарољоти ғарбӣ.** Ҳарољоти бахши амният барои нафақа, инфраструктура, нақлиёт ва ғайра аксар вақт дар буџети дигар вазоратҳо/бахшҳо, ба монанди вазорати таъминоти илтимой, роҳи онан ва ғайра мављуданд. Чунин таљриба буџети мудофияро тањриф мекунад ва ба парламент ва љомеа имкон намедиҳад, ки ҳарољоти ҳақиқии мудофияро арзёбӣ наоянд.
- ▷ **Суст будани ВАУ.** Бештари кишварҳои воситаҳои ахбори умумии суст доранд (дар назар дошта мешавад норасоии салоњият ва захирањо), ки пурра ва дуруст њодисаҳои бахши амниятро назорат бурда наметавонад, дар натиља, љомеа аз гирифтани маълумот оид ба фаъолияти интиҳобқунандагон ва бахши амният мањрум аст.
- ▷ **Норасоии вақт барои тафтиши љиддӣ.** Чӣ тавре, ки дар боло қайд гардида буд, норасоии вақт барои тафтиши буџети мудофия ба самаранокии назорати парламентӣ таъсири манфӣ расонида метавонад.
- ▷ **Норасоии инфраструктура, салоњият ва њайати қормандон.** Бештари парламентҳои норасоии омилњоеро ҳис мекунад, то ки ба ҳамаи талаботҳои барои таъмини масъулияти њокимияти иљроия дар назди одамон, ки ба онњо он хидмат кунад, љавобгў бошад.

**Назорати буџет дар давлатњое, ки раванди
демократизатсияро меѓузaronанд**

Мављии демократӣ, ки солҳои 1990 асри гузашта тамоми Аврупо ро гирифта буд, нишон дод, ки инкишофи назариявӣ ва амалии фикри назорати парламентӣ барои давлатњое, ки роњи демократизатсияро интиҳоб кардаанд, ањамияти калон дорад. Блоки № 59. имкон медиҳад, ки ба љанбаҳои амалии соҳаи буџети мудофия дар давлатҳои Аврупои Љануби Шарқӣ аз наздик шинос шавем. Ин давлатњо барои ба даст даровардани ошкорбаёнӣ ва ҳисоботдиҳӣ дар доираи муттањидии системаҳои сиёсии худ сањо қўшиши зиёде ба харџ медиҳанд.

Блоки № 59

Намунаи буъети мудофия дар баъзе кишварҳои Аврупои Ҷануби Шарқӣ (то соли 2001)

Албания. Дафтарӣ оид ба идоракунии буъет моҳи октябри соли 2000 таъсис дода шуд. Нӯзлашти буъет соҳаи сиёсати мудофия, ки дар он талаботи бахши мудофия то соли 2008 муайян гардидаанд, ба таъби расиданд. Вазорати мудофия барои раванди буъет масъул аст.

Болгария. Дар давоми 10 соли охир буъети мудофия дар Ассамблеяи миллӣ мувоқиқа мегардад (парламенти Болгария). Дар натиҷа Ассамблея оғишта-оғишта имкониятҳои худро дар масъалаи назорати бахши амният беътар мекунад.

Хорватия. Буъет аз тарафи ӯкумат таъния мегардад ва барои тасдиқ ба парламент пешниҳод карда мешавад, баъд дар «Китобчаи расмӣ» ҷой карда мешавад. Раванди таънияи буъет аз моҳи июл то ноябр тӯл мекашад ва он аз тарафи вазорати молия ва амният низ баррасӣ мегардад. Парламент танҳо доир ба маблағи умумии хароҷот барои мудофия қарор қабул мекунад, аммо ваколатдор нест, ки ба сохтори буъет дахлат кунад.

Љумњурии Македония. Вазорати мудофия таклифҳои омода мекунад, ки ба вазорати молия пешниҳод мегардад. Дар ин марҳила муколама бо дигар вазоратҳои барқарор мегардад, ки мақсади он баробар намудани буъет бо имкониятҳои давлат мебошад. Баъди ин буъет ба ӯкумат пешниҳод карда мешавад. ӯкумат баъди ворид намудани эзоҳот ва иловаҳои онро ба парламент пешниҳод мекунад. Вазирӣ мудофия буъетро ба Кумита оид ба масъалаҳои сиёсати дохилӣ ва мудофия пешниҳод мекунад. Баъди овоздиҳии лоиҳаи Фармони президент омода мегардад. Буъет 2,12% аз ММД ташкил медиҳад.

Руминия. Аз соли 2000 инҷониб вазорати мудофия аз системаи банақшагирӣ, барномасозӣ ва ташаққули буъет ва арзёбии истифода мебарад. Яке аз мақсадиҳои ин барнома таъмини ошкорбаёнӣ ва намои намудани фаъолияти бахши амният мебошад. Ба ҷаъати парламент якҷанд комитетҳои шомиланд, ки ба раванди ташаққули буъет ҷалб мегардад: мудофия, тартиботи ҷамъиятӣ, буъет, молия ва фаъолияти бонкӣ. Дар вазорати мудофия намунаи департаменти мувофиқ мавҷуд аст, ки Департаменти оид ба алоқа бо парламент ва масъалаҳои ҷонгузори, намонангӣ ва муносибатҳои ҷамъиятӣ ном дорад. Нӯзлашти асоси дар соҳаи банақшагирии мудофия дар Интернет ҷой дода шудааст.

Шумо намунаи аъзои парламент чӣ қарор карда метавонед?

Бахши амният дар доираи силсилаи буъетӣ

- ▷ Боварӣ пайдо намоед, ки парламент ба бахши амният дар қарор марҳилаи асосии силсилаи маъмулии буъетӣ диққат медиҳад: таънияи буъет, тасдиқи буъет, илро ва тафтиши хароҷот (аудит).

- ▷ Назорат аз тарафи муассисаҳои мувофиқи аудиторӣ таъмин карда шавад.
- ▷ Тафтишоти парламент ва дигар муассисаҳои назоратӣ бояд мақсадҳои сиёсиро бо талаботи буҷет ва натиҷаи ниятӣ (тафтиши илҳомӣ буҷет) бояд пайваст намоянд.

Самаранокии фаъолияти парламент дар таъмини ошкорбаёнӣ дар соҳаи буҷети мудофия

- ▷ Талаб намоед, ки буҷет мувофиқи принсипҳои ташаккули буҷет, ки дар ин қисм тавсиф дода шудааст, таъин гардад.
- ▷ Қўшиш намоед, ки аз қоршиносони мустақил, ки ба парламент ва шумо қўмак расонида метавонанд, мадад гиред. Онҳо метавонанд мансубият ва мувофиқати хароҷотро дар соҳаи амният арзёбӣ намоянд ва аниқ қунанд, ки пешниҳодҳои дар шакли қўшода пешниҳод гардидаанд ё не.
- ▷ Боварӣ ӯсол намоед, ки ҳадамоти амният методҳои ӯзиразамони банақшагирии молиявӣ ва таъини буҷетро истифода мебаранд, ки ба парламент илҳозат мединда арзёбии ҳақиқии хароҷоти мудофияро амалӣ гардонанд ва алоқаи байни мақсад, маблағҳои ӯдокарда ва истифодаи онҳоро фаҳманд.
- ▷ ӯлоати парламенти худро дар асоси принсипҳои, ки дар блоки №58 оварда шудаанд, тафтиш намоед ва бо ташаббусҳои барои шароити сиёсии шумо мувофиқ бо мақсади беғтар намудани вазъият баромад намоед.

Назорати харољоти милии буљетӣ барои амният

Парламент ва нозироти миллӣ

Масъулияти парламент барои буљет дар соњаи амният дар маръилаи тасдиқшавӣ ба анѓом намерасад. Парламент бояд оид ба назорат ва тафтишот ваколатҳои шахсии худро муаян намояд бо назардошти он, ки пешниҳоди Ҳисоботҳои пурра тафтишшуда ғузъи таркибии раванди демократӣ ба Ҳисоб меравад ва раванди аудит бояд Ҳам тафтишоти нишондодҳои миқдорӣ ва Ҳам тафтишоти Ҳолати иљрои онро дар бар гирад. Ҳисобҳо ва Ҳисоботҳои солонаи ҳадамоти амният сарчашмаи муҳим барои аъзои парламентҳо барои арзёбии харољот дар соли молиявии Ҳорӣ ба Ҳисоб мераванд.

Вазифаи худро оид ба назорат иљро карда истода, парламент бояд қўмаки институтҳои мустақил, муассисаҳои миллии аудиторӣ (баъзан ин аудитори генералӣ, муассисаи миллии тафтишотӣ, идора оид ба масъалаҳои буљет ё палатаи Ҳисоботӣ буда метавонанд) истифода барад, ки бояд мувофиқи қонуни конститусионӣ Ҳамчун институти мустақили тобеи Ҳокимияти иљроия, қонунгузор ё судӣ набуда, таъсис дода шавад.

Парламент бояд эътимод дошта бошад, ки аудитори генералӣ:

- ✓ Аз тарафи парламент таъин карда мешавад ва мўњлати муаяни адои хизмат дар ин вазифаро дорад;
- ✓ восита ва захираҳои қонунгузор ва амалӣ барои иљрои мустақили вазифаҳои худ дорад;
- ✓ ваколат дорад, ки ба парламент ва комитети буљет дар бораи мушкилоти харољот Ҳама вақт Ҳисобот дода мешавад.

Парламент бояд боварӣ Ҳосил намояд, ки иљозатномаҳои қонунӣ мављуданд ва онҳо дар Ҳолатҳои ришвахўрӣ ва истифодаи ғайримаксадноки захираҳо аз тарафи шахсони масъул ва сохторҳои сиёсӣ истифода мешаванд. Парламент бояд бинад, ки дар мавриди содир намудани хато қадом чораҳои андешида мешаванд.

Блоки № 60

Аудитори генералӣ

«Дар мавриди хато, ки аз тарафи Ҳокимияти иљроия, қонунгузор ё судӣ содир карда мешаванд, аниқ маълум аст, ки аудитор бояд қомилан мустақил бошад. Вай барои иљрои вазифаҳои худ, ки аз се маръила иборат аст, захираҳои зарурӣ дошта бошад:

Назорати молиявӣ

Аудитор бояд дурустӣ, рост будан ва пурра илро намудани корҳои молиявиро аз тарафи мақомоти ӯқимияти илроия ва муассисаҳои ӯамъиятӣ тафтиш намояд. Вай бояд боварӣ ӯносил намояд ки ӯнамаи амалиётҳои молиявӣ мувофиқи ӯнульятҳои роӯбарикунанда дар бораи истифодаи ҳазинаҳои ӯамъиятӣ амалӣ гардидаанд. Аудитор ӯнамчунин бояд вазиғаи назорати тақсимкунандагони ҳазинаҳои ӯамъиятиро амалӣ гардонад, ки онҳо бояд барои воситаҳои пулие, ки дар ихтиёри онҳо ӯнастанд дар мавриди аз вазиға рафтаи ӯ озод шудан аз илрои ӯӯдадоринҳои худ, ӯавобӯи бошанд. Дар мавриди тасарруфи ӯайриконунӣ ӯ коррупсия аудитор бояд дар бораи ин ба ӯқимияти судӣ маълумот диҳад.

Назорати мувофиқатӣ ба қонун

Аудитор бояд мувофиқатии ӯнамаи ӯарӯлот ва ӯидаи ӯамъиятиро ба мақомоте, ки соҳаи ӯаӯолияти буъети ро ба танзим мебарорад, тафтиш намояд.

Таъмини истифодаи дурусти ӯнамаи ҳазинаҳои ӯамъиятӣ

Дар замони мо вазиғаи аудитор аз таъмини истифодаи дурусти ҳазинаҳои ӯамъиятӣ дар асоси меъёрҳои зерин иборат аст:

- i) **Арзиши пул:** таъмини истифодаи маблағҳои ӯудошуда мувофиқи нишондодҳои ӯӣ миқдорӣ ва ӯӣ сифатӣ;
- ii) **Таъсирбахшӣ:** мувофиқатии мақсадҳои ӯузошташуда ба вазиғаҳои илрошуда;
- iii) **Самаранокӣ:** муайн намудани иситфодаи дурусти захираҳои барои ро даст овардани натиљаи.

Чунин тафтишот ро ташаббуси аудитор ӯ ро дарҳости парламент ӯузаронида мешавад».

Сарчашма: Иқтибос аз матруаи семинари Иттиҳоди байнипарламентӣ оид ба маъсалаҳои парламент ва нақши он дар раванди таъйини буъет, Бамако, Мали, ноябр, 2001

Назорати аудитори буъети соҳаи амният дар амал

Дар амал барои парламент назорати буъети соҳаи амният раванди мушкил аст. Вай таълили натиљаҳои тафтиши соҳаҳои, ки бевосита ӯ бавосита ба амният даҳл доранд, дар бар мегирад: савдо, саноат, алоқа, созишномаҳои молиявӣ. Мушкилоти асосӣ барқарорсозии алоқаи байни соҳаҳои ӯаӯолияте мебошанд, ки ро ӯам даҳл надоранд.

Вазоратҳои, ки чун анъана нисбати баҳши амният асосӣ ро ӯисоб мераванд – мудоғия, корҳои дохилӣ, сиёсати саноат, алоқа, молия – бояд мунтазам ро парламент маъруаи муфасссал дар бораи харӯоти маблағҳои ӯудошуда пешниҳод намоянд. Тартиби аз тарафи парламент истифодашуда дар бар мегирад: ӯисоботҳои солони департаментҳои, аз тарафи кумитаҳои парламентӣ таълил намудани ӯар як созишномаи молиявӣ, тафтишоти солони ӯисоботҳои ӯар як вазорат, муӯқимараниҳои парламентӣ оид ро ӯар як вазорат ва муассисаҳои.

Раванди аудитори бояд ро парламент имконияти арзӯи намудани силсилаи буъети ро аз рӯи меъёрҳои зерин таъмин намояд: қонуният, муносибати дуруст дар истифодаи маблағҳои ӯудошуда ро самаранокии ро даст овардани мақсадҳои муайн.

Блоки № 61

Нақши Идораи аудитории миллии Британияи Кабир дар назорати парламенти бахши амният

Идораи аудитории миллии Британияи Кабир ҳамчун сохтори мустақил соли 1983 таъсис дода шудааст ва аз тарафи аудитории генералӣ идора карда мешавад ва ба парламент дар бораи ҳароҷоти ҳукумати ҳисобот медиҳад. Идораи мазкур назорати молиявиро назорат мекунад ва дар бораи мувофиқати истифодаи маблағҳои пулӣ ҳисобот медиҳад.

▷ Аудити молиявӣ

Мувофиқи қонун нозир ва аудитории генералӣ яқоя бо Идораи аудитории миллии барои тафтишоти ҳисобҳои ҳамаи сохторҳои ҳукумати ва муассисаҳои ғайриҳукуматӣ ба парламент ҳисобот медиҳанд. Ба мисли дигар аудиториҳои Идораи аудитории миллии (ИАМ) барои арзёбии дурусти натиҷаҳои тафтишоти гузаронидашуда ғайриҳукуматӣ. ИАМ ҳамчун тасдиқ мекунад, ки ҳамаи додугирӣ, ки дар ҳисоботи нишон дода шудаанд ба маблағҳои тасдиқнамудаи парламент мувофиқат мекунад. Агар ИАМ ҳодисаҳои номувофиқати ғайриҳукуматӣ намоёнд, нозир ва аудитории генералӣ бояд фикри ҳадашро иҷро намоёнд. Дар он ҳолат, ки далели истифодаи маблағҳои аз рӯи таъиноташон вуҷуд надошта бошад, нозир ё аудитории генералӣ бояд маълумоти барои парламент оид ба дигар мушкилоти мундир омода намоёнд. Чунин маълумоти аз тарафи қумитаи оид ба ҳисобҳои умумии палатаи обшари баррасӣ шуда метавонад.

▷ Аудити истифодаи мувофиқи маблағҳои пулӣ

Ҳар сол ба парламент қариб 50 маълумоти нозирон ва аудиториҳои генералӣ оид ба масъалаи истифодаи маблағҳои пулӣ пешниҳод мегарданд, ки бо ёрии онҳо ҳукумат ва дигар сохторҳои ғайриҳукуматӣ натиҷаҳои муайянеро ба даст овардаанд. ИАМ тафтишоти гузаронида, оид ба сарфакорӣ, самаранокӣ ва мақсаднокӣ ҳароҷоти ғайриҳукуматӣ ҳисобот медиҳад. Дар маълумоти мисолҳои ҷи истифодаи нодурусти пулӣ ва ҷи муваффақияти қайд шуда метавонанд: ҳамзамон ба пешниҳоди тавсияҳои, ки ба даст овардани натиҷаҳои беҳтарин равона гардидаанд, диққати асосӣ дода мешавад. ИАМ чунин ҳисоб мекунад, ки агар ҳукумат ҳамаи тавсияҳои онро, маълумоти се соли охириро иҷро намоёнд, пас 1,4 миллиард фунт стерлинг сарфа карда мешавад. арзёбии маблағҳои пулӣ, ки соҳиби охир ба мувофиқаи ҳар гардидаанд, чунин лоиҳаҳо ба монанди, таъмин бо ҷарҳолӣ, барқарорсозӣ ва таъмири таъхироти болоизаминӣ, ихтисори захира ва таъмири бинои асосии вазорати муҳофизоти дар бар мегирад. ИАМ ҳамчунин оид ба рафти 30 лоиҳаҳои нави қалонтарин оид ба харид ҳисобот медиҳад.

▷ Муносибатҳои мутақобила бо парламент дар доираи силсилаи ҳисоботдиҳӣ

Муносибатҳои мутақобила бо парламент, махсусан бо Комитети оид ба ҳисобҳои ғайриҳукуматӣ палатаи обшари асосӣ мебошад. Аз рӯи мақом, нозир ва аудиториҳои генералӣ намоёндагонии расмии палатаи обшари ба ҳисоб мераванд ва ҳамаи қарорҳои муҳими онҳо ба парламент пешниҳод карда мешаванд. Силсилаи ҳисоботдиҳӣ низ ҳамин тарз амал мекунад. Баъди он, ки сохтори муайяни ғайриҳукуматӣ маблағҳои пулӣ сарф кард, аудиториҳои генералӣ ё нозир ба парламент дар бораи қонунӣ будани он, дурусти ва баъд будани ин ҳароҷоти ҳисобот дода метавонад. Комитет оид ба масъалаи ҳисобҳои ғайриҳукуматӣ ба маълумоти шахсии расмии асосӣ ҳудуд ва тавсияҳои ҳудуд мерасонад, ки ба онҳо ҳукумат бояд ғайриҳукуматӣ диҳад. Ба замири ин, ИАМ ба беш аз 400 дархости шахс аз номи аъзои парламент оид ба мушкилоти ҳароҷоти ғайриҳукуматӣ ғайриҳукуматӣ медиҳад.

*Сарчашма: Том МакДоналд,
аудитори қалонтарин оид ба масъалаҳои мувофиқа, ИАМ, Британияи Кабир, 2002*

Љузьҳои асосии идораҳои аудиторӣ

Идораи аудиторӣ яке аз мақомҳои асосии назорати парламентӣ ба ҳисоб меравад. Бо мақсади самаранок будан он бояд фаъолияти зеринро амалӣ гардонад:

- ✓ Ба комитети парламентӣ оид ба масъалаҳои ҳисобҳои ҷамъиятӣ, ки аз комитети буҷет бояд ҷудо бошад, ҳисобот диҳад;
- ✓ Бояд ба нӯлҷаҳои махфӣ дастрасӣ дошта бошад, то ки дар бораи қарорҳои дар ин соҳа қабулгардида маълумот дошта бошад, лекин ин маълумотро на бояд фош кунад;
- ✓ Дар ихтиёри худ барои гузаронидани экспертиза дар соҳаҳои гуногун мутахассис дошта бошад, аз он ҷумла дар соҳаи амният, идораи захираҳои мудофия, ҷанбаҳои техники, молиявӣ ва ӯқуқӣ.

Блоки № 62

Парламенти Ҷуръистон ва назорати буҷет

Дар охири соли 2001 аъзои парламенти Ҷуръистон қарор қабул намуданд, ки мувоқимаронии лоиҳаи буҷети соли 2002-ро аз сабаби розӣ набудан бо рақамҳои асосӣ, ҷамъунин аз сабаби норасоии вақт барои мувоқимаронии то як моҳ дароз карданд, чунки нуқумат ба парламент лоиҳаи буҷетро дер пешниҳод намуд. Дар баробари ин, Вазорати мудофияи Ҷуръистон бо кӯмаки экспертони ИМА барномаи аввалини буҷети мудофияро таъия намуданд. Аъзои парламент имкон доштанд, ки ҷузьҳои сохтори асосиро арзёбӣ намоянд ва фикру ақидаи худро оид ба хароҷоти ӯрбӣ баён намоянд. Ба замми ин, лоиҳаи буҷет ба стандартҳои ТШАШ мувофиқат мекард – вай ба се қисми асосӣ тақсим карда шуда буд: таъмини ҳайати шахсӣ, нигоҳ доштани омодагии ӯанӣ, сармоягузори.

Аз нуқтаи назари назорати парламентӣ, мушкилоти асосӣ дар он буд, ки парламент буҷетро дар охири моҳи январӣ соли 2002 тасдиқ намуд, ва: А) президент, вазирӣ молия ва вазирӣ мудофия оид ба масъалаи ӯроҷоти мудофия нуқтаи назари гуногун доштанд; б) дар лаъзаи охир ба ҳаъми хароҷоти буҷетӣ тағйирот ворид гардид, ки ба қонунгузoron фаъмонида нашуда буд; в) аъзои парламент дар бораи ихтисори ҳайати шахсии Вазорати мудофия ва таъсири молиявии он маълумот надоштанд. Дар баробари ин пешниҳодҳои буҷетии он вазорату қорхонаҳои, ки ба лоиҳаи қонун дохил карда нашуда буданд, аз назорати парламентӣ дар қанор монданд.

Дар натижа барномаи буҷети мудофия қатъӣ вайрон гардид, чунки парламент ба хароҷоти ӯрбӣ танҳо 38 миллион лари гурӯ тасдиқ кард, ҳол он ки аз рӯи барнома 71 миллион пешбинӣ шуда буд. Вобаста ба ин президент ва Шӯрои амнати миллии Ҷуръистон қарор қабул мекунад, ки ҳазинаҳои буҷетиро дар байни сохторҳои гуногун нуқуматӣ қӣ тавр тақсим намоянд. Парламент аз ин имконияти ҳуб барои амалигардонии назорати демократӣ тавассути механизми парламенти мувоқима ва тасдиқи буҷет истифода бурда метавонист.

Сарҷаима: Давид Дарҷаишвили,
роӯбари шӯбаи тадқиқотҳои парламенти Ҷуръистон, 2002

Шумо ӯнамчун аъзои парламент чӣ кор карда метавонед?

Аудити самараноки мустақил ва назорат

- ▷ Этимод дошта бошед, ки таъсиси муассисаи олии нозиротӣ бо конституция ё қонунгзорӣ пешбинӣ шудааст, ки дар он бояд пешбинӣ гарданд:
 - хусусият ва мақсади муносибатҳои мутақобилаи муассисаи миллии нозиротӣ ва парламент;
 - дараҷаи зарурии мустақилияти муассисаи миллии нозиротӣ, аз он ҷумла мустақилияти молиявии кормандони он ва роғбарият;
 - парламент бояд ҷавобҳои ӯқумат ва ӯраҳои андешидари, баъди он ки аз тарафи муассисаи нозиротӣ ва комитети парламентӣ оид ба масъалаи ӯсиботҳои ӯамъиятӣ ӯсиботҳои мувофиқ омода гардиданд, аз нав дида барояд ва назорат кунад.
- ▷ Тафтиш намоед, ки дар қонунгузории Миллии шумо ва фаъолияти амалӣ принципҳои Изъороти Лима оид ба таъсиси фаъолияти аудиторӣ инъикос ёфтаанд ё не. Ин изъорот дар аракаи электронии Созмони байналмилалӣ муассисаҳои олии аудиторӣ дастрас аст: www.intosai.org.

Тафтишоти дурустӣ, мувофиқатии қонун ва иълро

- ▷ Боварӣ дошта бошед, ки муассисаи миллии назоратӣ ӯамаи се ӯанбаро дар бар мегирад, вақте ки сухан дар бораи масъалаи амният меравад.
- ▷ Боварӣ дошта бошед, ки ӯнатто агар раванди тафтиши хароҷот дар соъаи амният баъди вуқӯи ӯодиса ба амал ояд ӯам, парламент ҳулосаҳои даркорӣ мебарорад ва онъоро дар муъокимаронии нави хароҷоти соъаи амният ба инобат мегирад.
- ▷ Бештари ӯсиботҳои аудитӣ танҳо бо масъалаҳои молиявӣ маъдуд мебошанд. Шахони масъули аудит бояд, агар сохтор дар масъалаи мутахассисон танкисӣ кашад, ӯндадоринҳои худро аз рӯи лоиъаҳои махсус иълро кунанд ё барои арзёбии мустақил азхидмати мушовирон истифода намоянд.
- ▷ Шахони масъули аудит бояд муассисаҳои молиявии ҳадамоти махфиро тафтиш намоянд.

Қисми VII

Захираҳои инсонӣ дар соњаи амният:

таъмини қордонӣ ва
назорати демократӣ

Мусоидат намудан ба тасдиќи арзишњои демократї дар сохтори амният

Ба таълимоти демократї њамалњониба мусоидат намуда, бо ин роњ ба ташаккулёбии мафкураи њарбиён таъсир расондан лозим аст, то ин ки њарбиён бо љомеа ба таври мукаррарї муттањид гардида тавонанд ва њолате ба миён наояд, ки њарбиён ба демократия бо хавфе тањдид оранд. Дар њаќикат, таљрибаи мамлакатњои љањон аз он шањодат медињад, ки њангоми идоракунии ноќифоя ва мављуд набудани назорати демократї, яъне дар мавриди муттањидии нопурраи љомеа, њарбиён бо роњњои зайл ба демократия тањдид карда метавонанд:

- ✓ бо роњи амалиёти ғайриконститусионї, њатто ташкили табаддулотї њарбї;
- ✓ љорї намудани фаъолияти ғайриқонунии тилъоратї;
- ✓ истеъмоли миќдори зиёди беасоси захирањо, ки барои соњањои дигари љомеа заруранд;
- ✓ суиистифода аз хазинањои љамъиятї;
- ✓ вайрон намудани њуќуќњои инсон (аз он љумла, ғоратгарї, дуздї, бе-рањмии аз њад зиёд ва зўроварї).

Механизмњои тасдиќи арзишњои демократї дар байни намояндањони бахши амният

Ташакулёбии тамољии демократии намояндањони куввањои мусаллањ таъсиси механизмњоро дар доираи ташкилотњои њарбї пешбинї менамояд, ки ба зиёд шудани њурмату эътиром нисбати арзишњои демократї ва институтњо, њамчунин принципњои бо њуќуќњои инсон алоќаманд мусоидат менамояд. Чунин механизмњои дохилї барои пурагардонии назорати парламентї, њукуматї ва шањрвандии куввањои мусаллањ заруранд. Љузъњои зайл барои тасдиќи муносибатњои демократї нисбат ба љомеа дар байни њарбиён кўмак расонидан метавонанд.

Содиќ будан ба конститутсия ва муассисањои давлатї

Роњбарии дуруст дар бахши амният – љорї намудани арзишњои њидмат расонидан ба љомеа ва этикаро дар бар мегирад, ки ба волоияти қонун, њурмати конститутсия ва муассисањои давлатї асос меёбад. Карбиён ва дигар муњофизони асосњои демократии љомеа бояд қасам ёд кунанд, ки на ба ин ё он пешвои сиёсї, балки ба конститутсия ва муассисањои давлатї, содиќ мемонад. Чунин қасамњои «бешахси» садоќат аз он шањодат медињанд, ки сохторњои барои амнияти давлат масъул на ба ягон њукумати муайян, балки ба конститутсия ва қонунњое, ки аз тарафи намояндањони ваколатдори халқ қабул шудаанд, содиќанд. Назорати шањрвандии бахши амният њамчунин дарки табиати махсус доштани қасами њарбиёро ва барои таъмини илғрои он чї кор анљом дода шудааст, пешбинї мекунад.

Таркиби дурусти дохилии баҳши амният

Аз нуқтаи назари назорати демократӣ тақмили базаи қонунгузорӣ аҳамияти ғалқунанда дорад, ки он таркиби дохилии баҳши амниятро ба танзим меадрорад. Он чораҳои зайлро дар бар мегирад:

- ✓ маъдудияти ҷуқуқҳои конститусионии афсарон;
- ✓ қабул кардан ё аз нав баррасӣ намудани қонун дар бораи хизмати ғарбӣ, қонун дар бораи адои хизмат, кодекси ғарбии ғинойатӣ бо назардошти доираи қонунии созишномаҳои Женева;
- ✓ вазифадор будани ғайати шахсӣ барои иғро накардани фармонҳои, ки бар ҳилофи қонунанд.

Дар вақте ки конститусияҳои аксари мамлакатҳои ҷуқуқ ва озодиҳои асосии ғамаи шағрвандонро қафолат медиғанд, қонунҳои дағлдор метавонанд чунин ҷуқуқҳои барои хизматчиҳои ғарбӣ мағдуд гардонанд, агар инро иғрои вазифаҳои муайяни ғарбӣ талаб намоад. Ғамин тариқ, умуман, хизматчиҳои ғарбӣ дорои ҷуқуқҳои мебошанд, ки шағрвандон чунин ҷуқуқҳои доранд, чунки онҳо низ шағрванд мебошанд, аммо дар либоси ғарбӣ. Аммо, мағдудияти ҷуқуқҳои онҳо метавонад ба озодии суған дағл дошта бошад, чунки хизматчиҳои ғарбӣ ба мағлумотӣ мағфӣ; озодии тағйири мақон дастрасӣ доранд, зеро дар ин ғолат суған дар бораи дастгирии амният ва омодагии ғарбӣ меравад; ва ғамчунин ҷуқуқҳои ба вазифаи сиёсӣ интиҳоб шудан низ ба ин дағл доранд. На ғамаи давлатҳои демократӣ яқзайл ҷуқуқҳои шағрвандии хизматчиҳои ғарбиро мағдуд меқунанд. Масалан, дар давлатҳои Скандинавия, Олмон ва Нидерландия хизматчиҳои ғарбӣ ҷуқуқ доранд, ки иттиғуқҳои қасаба тағсис диғанд ва ба он шомил гарданд. Дар диғар кишварҳои ба хизматчиҳои ғарбӣ танҳо ҷуқуқӣ тағсис додани иттиғуқияҳои намоандагӣ ва ба онҳо шомил шудан дода мешавад. Дар ғама ғуна ғолат мағдудиятҳои дар қонунҳои мувоғиқ ва диғар ғульғатҳои меғёрӣ, ки бевоқита ба мақоми мағсузи хизматчиҳои ғарбӣ ва системаи амнияти миллӣ дағл доранд, аниқ муайян гардидаанд.

Иттиғуқия ва иттиғуқҳои ғарбии намоандагӣ

Дар аксари мамлакатҳои ғарбиён (ки ба хизат дағват шудаанд ё ба тағри ихтиёрӣ ба он шомил гардидаанд) ҷуқуқ надоранд, ки иттиғуқҳои қасаба тағсис диғанд ва ё барои ғифз намудани манғиятҳои худ ба онҳо доғил шаванд. Далели оддии зидди иттиғуқҳои барои ғарбиён ғамин қиз ба ғисоб меравад, ки онҳо метавонанд интизом ва тартибро дар қувваҳои мусаллаҳ вайрон қунанд. Бағзе давлатҳои шарту шароити моддаи 11 созишномаи Аврупо оид ба масғалаи ҷуқуқҳои инсон ва озодиҳои фундаменталиро риоя намуда, ба ғарбиҳои худ ильозат медиғанд, ки иттиғуқияҳои намоандагӣ ё ғатто иттиғуқҳои барои ғарбиён тағсис диғанд ва ба онҳо доғил шаванд (Австрия, Белғия, Дания, Ирландия, Люксембург, Олмон, Нидерландия, Љумғурии Чехия, Финляндия, Венғрия, Норвеғия, Портуғалия, Федератсияи Россия, Словения, Словакия, Швеқсия ва Шветсария). Иттиғуқияҳои намоандагӣ ё иттиғуқҳои барои ғарбиён дар ин мамлакатҳои ҷуқуқ доранд, ки бо вазири мудоғия маслиғат қунанд, бағзеи онҳо бошанд ғатто ҷуқуқ доранд, ки шарту шароити адои хизматро муғоқима намоанд. Дар ғама ғуна ғолат ин созмонҳои ва иттиғуқҳои дар зоғир намуғдани ғамхорӣ нисбати саломатӣ ва амнияти ғарбиён ва ғар як хизматчиҳои ғарбӣ

қўмак мерасонанд, масалан, дар ваќти ба миён омадани бањсњои њуќуќї байни хизматчиїни њарбї ва роњбарияти онњо. Дар Аврупо ду созмоне, ки ба масъалаи њифзи њуќуќњои хизматчиїни њарбї машѓуланд, фаъолият мекунанд. Дар Брюссел созмоне зери унвони «Euromil» вуљуд дорад. Ин ягона созмони аврупоие мебошад, ки ба масъалаи њифзи њуќуќњои хизматчиїни њарбї, новобаста аз маќоми онњо машѓул аст. Созмони дуќоми аврупої ки дар Стокгоlm љойгир аст, «Шўрои Аврупої оид ба масъалаи ташкили даъватшудагон» ном дорад.

Блоки № 63

Тавсияњои Шўрои Аврупо оид ба њуќуќњои иттињодияњо барои њарбиїни кадрї

1. Ассамблеяи парламентї даъват ба амал меорад (...), ки дар шароити мўтаѓадил њуќуќи њарбиїни кадрї ба иттињодияњо, бо манъ намудани њуќуќ ба корпартої (...) эътироф карда шаванд...

4. Дар сољњои охир баъзе давлатњо-аъзои иттињод ба системаи пуррагардонии қуввањои мусаллањи худ аз рўи шартнома гузаштаанд. Дар натиљаи чунин гузариш хизматчиїни њарбї њарчї бештар хизматчиїни «касбї» ва вазорати мудофия – корфармои онњо гардидаанд. Њамин тариќ, хизматчиїни њарбї њуќуќ доранд, ки аз њамаи њуќуќњои хизматчиїни њарбии аз тарафи созишномањои Аврупо оид ба масъалаи њуќуќњои инсон ва ҳартияи иљтимоии Аврупо муќарраргардида истифода баранд.

5. Дар њолате, ки қуввањои мусаллањ дар амалиїти љангї иштирок намекунад, намоњндагони қуввањои мусаллањ њамчун «шањрвандон дар либоси њарбї» дар давраи адои ўњдадоринњои њарбии худ бояд аз њуќуќњо барои таъсис додан, дохил шудан ва фаълоне иштирок намудан дар иттињодияњои махсус, ки барои њифзи манфиатњои касбии онњо дар доираи муассисањои демократї таъсис дода шудаанд, истифода баранд.

6. Хизматчиїни њарбї бояд ба монанди дигарон аз њамаи њуќуќњои истифода баранд, аз он љумла њуќуќи дохил шудан ба њизбњои қонунии сиёсї.

7. Ассамблея ба кумитаи вазирони Шўрои Аврупо тавсия медињад, ки бо намоњндагони давлатњо-аъзо вохўрињо гузаронанд:

- i. дар бораи ба намоњндагони қуввањои мусаллањ ва хизматчиїни њарбї иљозат додан барои таъсис додани созмонњои намоњндагї бо њуќуќи гузаронидани гуфтушунидњо оид ба масъалаи пардохтани музди мењнат ва шароити кор;
 - ii. барои бекор кардани мањдудиятњои зиёдагї дар бораи њуќуќњои таъсиси иттињодияњо барои намоњндагони қуввањои мусаллањ;
 - iii. барои ба намоњндагони қуввањои мусаллањ ва хизматчиїни њарбї иљозат додан барои ворид шудан ба њизбњои қонунии сиёсї;
 - iv. барои ворид намудани њуќуќњои мазкур ба њуљьятњои роњбарикунандаи њабї ва кодексњои давлатњо-аъзо;
 - v. барои аниќ кардани имконияти таъсис додани идораи Омбудсмен, ки ба он љо хизматчиїни њарбї дар њолати ба миён омадани нофањминњои бо шароити кор ва дигар масъалањои хизматї алоќаманд мувољият карда метавонанд.
8. Ассамблея њамчунин бо кумитаи вазоратњо бо маќсади ворид намудани таѓйирот ба матни аз сари нав баррасишудаи ҳартияи иљтимоии Аврупо вохўрињо мегузаронад, аз он љумла моддаи 5 дар таърири зайл ифода ёбад : « бо маќсади таъмин ва мусоидат намудан ба кормандон ва хизматчиїен барои озодона таъсис додани созмонњои мањаллї, миллї ё байналмилалї барои њифзи манфиатњои иќтисодї ва иљтимої, њамчунин дохил шудан ба чунин созмонњо, тарафњо кафолат медињанд, ки қонунгузории миллї онњоро аз чунин озодї мањдуд намекунад. Кафолате, ки аз рўи моддаи мазкур нисбати намоњндагони политсия ва қуввањои мусаллањ дода мешавад, бо қонунгузории миллї ва њуљьятњои роњбарикунанда муайян мегарданд».

Сарчашма: Тавсия 1572 (2002) Ассамблеяи парламенти Шўрои Аврупо, 3 сентябри соли 2002

Тањсилот њамчун раванди ташаккулёбии мутахассисон (коршиносон)

Тањсилот ва омодагии хидматчиёни њарбї ба ташаккули мутахассисони содиќ ва омодаи иљрои вазифањои худ бояд равона гардад. Тањсилот бояд аз лїњњати сиёсї беғараз бошад ва набояд ба њелъ ваљњ идеологияи сиёсї ва лўзўњои ташвиќотро дар бар гирад. Он бояд курсњои демократия, њуќуќњои конституцсионї, байналмилалї ва умумибашарї, њамчунин њуќуќњои инсонро дар бар гирад. Ворид намудани масъалањои њуќуќњои байналмилалии умумибашарї ва њуќуќњои байналмилалии инсон ба барномањои таълим ва омодагии мутахассисон дар соњаи амният барои кўмак расонидан ба пањн намудани арзишњои демократї дар ин бахш нињоят муњим ба њисоб меравад. Барои ошно шудан бо њуќуќи байналмилалии умумибашарї ба аъзои парламент дастур барои аъзои парламентњо «Эњтиром нисбати њуќуќи байналмилалии умумибашарї», ки аз тарафи Иттињоди байнипарламентї ва Кумитаи байналмилалии Салиби сурх (Дастур №1) ба таъъ расидааст, кўмак расонида метавонад. Чї кумитаи байналмилалии Салиби сурх ва чї намоёндагии ваколатдори СММ оид ба њуќуќњои инсон ба мамлакатњое, ки хоњиши тањкими имкониятњои худро дар таъмини њурмату эњтиром нисбат ба њуќуќњои байналмилалї ва њуќуќњои инсон доранд, кўмаки техникї мерасонад.

Бетарафии сиёсї ва дањолати суи

Сохторњое, ки барои амнияти давлат лавобогў мебошанд, бояд аз лїњњати сиёсї бетарафиро ишѓол намојанд, яъне ба њизбњои сиёсї иљозат дода наметавонанд, ки ба таблиѓот дар ќаламрави кушунњои њарбї машѓул шаванд. Агар дар баъзе давлатњо ба њарбиёни кадрї дохил шудан ба њизбњои сиёсї иљозат дода шавад, пас дар дигар давлатњо, махсусан дар давлатњои собиќ коммунистї, ин кор барои хидматчиёни њарбї манъ аст. Масалан, дар Полша ба хидматчиёни вазорати корњои дохилї, хадамоти иктишофї ё политсия ба њизбњои сиёсї дохил шудан манъ аст. Дар бештари давлатњо њарбиён ба њайати парламенти миллї дохил шуда наметавонанд. Аммо дар баъзе давлатњо, масалан Олмон ва Нидерландия, хидматчиёни њарбие, ки дар хидмати њаќиќии њарбї њастанд, метавонанд аъзои ассамблеяњои мањаллї ё минтаќавї бошанд.

Хадамоти амният њамчун оинаи лўмеа

Умуман, њамаи вазифањо дар сохтори хидматие, ки барои амният лавобогў мебошанд, барои њамаи шаървандон бояд кушода бошад, новобаста аз лїнс, эътиќоди сиёсї, мансубияти синфї, навод ё дин. Меъёри лўдо намудани хидматчиёни њарбї принципи зерин буда метавонад: беътарин мард ё зан дар беътарин лўй. Дар бештари давлатњо њаминро дарк мекунанд, ки њайати шахсии хадамоти амният, махсусан политсия ва куввањои мусаллањ бояд сохтори лўмеаро инъикос намојад. Чунин давлатњо сиёсати махсусро бояд бо маќсади њавасмандгардонии он қисми ањолие, ки дар хадамоти зикргардида ба таври нокифоя нишон дода шудаанд, пеш баранд. Давлатњо ба онњо дар бо кор таъмин шудан кўмак мерасонанд.

Қонунигардони итоат накардан ба амрӣ, ки қонунгузори вайрон мекунад

Мақом, микёс, фаъолият, ҷамғорӣ, вазифа, ӯҳдадорӣ ва назорати ҷамаи ҳадамоти амният аз рӯи қонун ба танзим дароварда мешавад. Агар ҳап сари хидматчиёни ҷарбӣ равад, ҷулғалатҳои мувофиқи қонунгузор, ба монанди қарор дар бораи ҷайати қормандони ҷарбӣ ё кодекси ҷиноии ҷарбӣ сарҷади фармонҳои муайян мекунад, ки онҳо бояд аскарон (хидматчиёни ҷарбӣ) иҷро наоянд. Дар бештари давлатҳои қонунӣ ҷар як қомандирро ӯҳдадор менамояд, ки ҷуқуқи қонунро бо додани фармон риоя наоянд ва бо ҷамин роҳ вақолати қомандирро маъдуд мекунад. Аз ин бармеояд, ки хидматчи ҷарбӣ ҷуқуқ дорад фармони ғайриқонуниро (ҷиноиро) иҷро накунад; ягон хидматчи ҷарбӣ амалиёти худро бо истинод ба фармоне, ки ба ӯ қомандир додааст, таъа намуа, амалиёти худро сафед қарда наметавонад; хидматчи ҷарбӣ ӯҳдадор нест фармонҳои иҷро қунад, ки ба хидмат алоқаманд нест ё шаъну шарофи инсонро паст мезанад. Ин маънои онро дорад, ки хидматчи ҷарбӣ ҷама вақт барои амалиёти худ масъул аст, ҷатто агар ӯ аз қомандир фаромн гирифта бошад.

Ниятҳои роҳбарияти оли ҷарбиرو оид ба паън намудани маълумот дар бораи он, ки ба фармонҳои амалиётҳои ғайридемократӣ, ғайриқонститусионӣ, бадахлоқона хидматчиёни ҷарбӣ иҷозат дода нашавад, дастгирӣ қардан зарур аст. Ин барои қувваҳои мусаллаҳи собиқ давлатҳои диктаторӣ аҳамияти махсус дорад. Масалан, баъди он, ки Аргентина ба принципҳои демократӣ баргашт, генералҳои олимақоми Аргентина эълон намуданд, ки «натилға ба сарфи маблағ дуруст намеояд», «ҷамаи он қасоне, ки амрҳои бадахлоқона медиҳанд ё ба қунин фармонҳои тобеъ мешаванд – қонунро вайрон мекунад».

Бо қунин изҳорот роҳбарияти олимақом фаъмонд, ки ҷар як хидматчи ҷарбӣ барои ҷиноят ва ҷуқуқвайронқуниҳои шахсан масъул аст ва ба он таъа намуа, ки вай фармони (ғайриқонунии) роҳбарияти худро иҷро қардааст имконияти худро сафед қардан надорад.

Ба қамми ин, барои пешгирӣ намудан ва мубориза бурдан бар қидди бе ҷазо қондан, ба он боварӣ пайдо намудан зарур аст, ки ҷар як вайронқунии фаъолияти қасбӣ ва қигар вайронқуниҳои ҷуқуқи байналмилали башарӣ ва ҷуқуқҳои инсон аз тарафи мақомоти салоҳиятдори маъмурӣ ё судӣ ҷазо дода мешавад.

Муайян намудани меъёр барои таъин намудани роҳбарияти олимақом дар соҳаи амният давлатӣ

Вазифаҳои оли дар ҳадамоти амният, аз қабил ҷарфармондеҳи қувваҳои мусаллаҳ ё директори ҳадамоти иқтишофӣ аз тарафи қабинети вазирон ё Вазир ҷудофия таъин меқардад. Дар баъзе давлатҳои қунин вазифаҳои баланд маъзуи мувоқимарониҳо ва ё тақдиқи парламент мебошанд. Қарчанде ки роҳбарияти оли аз тарафи наояндагони ғайринизомии ҷоқимияти сиёсӣ таъин қардад ҷам, меъёри аз ҷама муҷим дар давраи таъин бояд сифатҳои қасбӣ бошад.

Хидматчиёни давлатӣ дар вазифаҳои баланди соҳаи амният

Дар қори амалигардони идорақунии мувофиқ яке аз омилҳои асосӣ бояд он бошад, ки сохторӣ, ки барои амнияти давлат ҷавобгӯ ҷастанд, аз қабил қувваҳои мусаллаҳ, бояд дар байни роҳбари оли худ хидматчиёни давлатиро низ дошта бошанд. Сабаби асосии қунин талабот он аст, ки вазир ҷаҳлдор бо-

яд аз маслиҳатҳои на фақат генерал, балки шахсони ғайринизомӣ низ истифода барад, ки ин раванди боз ӯам мувофиқи қабули қарорро таъмин менамояд.

Ахлоқи касбӣ

Ахлоқи касбӣ ба фаъолияти касбӣ ва сиёсати мувофиқ асос меёбад. Ҳарбиён бояд бо мароки томо бо муассисаҳои давлатӣ ҳамкорӣ намоянд ва мувофиқи конституция фаъолияти худро амалӣ гардонанд: онҳо ҳамчунин бояд ба хидмат содиқ бошанд, ўъдадориҳои худро самаранок иљро намоянд, аз ваколатҳои худ суиистифода накунанд ва воситаҳои давлатиро аз рӯи таъиноташон истифода баранд. Зарур аст, ки ахлоқи касбӣ на маљбурӣ, балки бо розигии ихтиёри муайян гардад. Розигии ихтиёри маънои онро дорад, ки ҳарбиён нисбати конституция ва муассисаҳои миллӣ муносибати мусбӣдоранд, чунки онҳо арзишҳои демократии ҷомеаро қабул карданд.

Бештари давлатҳои Кодекси рафторро тасдиқ карданд, ки рафтори ҳарбиёро муайян менамояд. Таљрибаи олмонӣ дар блоки № 64 оварда шудааст.

Блоки № 64

Роњбарият ва таъсилоти шањрвандӣ дар қувваҳои мусаллаъи Олмон: принсипҳои «роњбарикунии дохилӣ»

«(...) Мақсади «роњбарияти дохилӣ» ба қадри имкон паст намудани дараљаи шиддатнокӣ ё низоъно, ки байни нуқуқи озодиҳои шахсии хидматчиёни ҳарбӣ ҳамчун шаҳрвандон аз як тараф, ва талаботи аз тарафи онҳо иљрои ўъдадориҳои хидматӣ аз тарафи дигар, ба миён меоянд, мебошад. Рафтори афсарони олимпиада бояд пур аз ҳурмату эътироми инсон бошад, ки принсипи асосии тартиботи конституционии мо мебошад (...).

Моњияти дохилии ин муқаррарот – мусоидат ба муттаъидии бундесвер бо давлат ва ҷомеа ҳамчун муассиса умуман, ва ҳамчун ҳар як хидматчиӣ ҳарбӣ ҳамчун шаҳрванди алоҳида мебошад. (...) Мақсади ин раванд ба бундесвер имкони «давлат дар дохили давлат» шуданро надодан аст, ки ин хатарест, ки ба қувваҳои мусаллаъи ҳар як давлат хос аст (...).

«Роњбарияти дохилӣ» мақсадҳои зерин дорад:

- ▷ Аз тарафи ҳайати қормандони шахсӣ пурра дарк намудани базаи сиёсӣ ва қонунгузории бундесвер, ҳамчунин мақсад ва моњияти миссияҳои ҳарбии он;
- ▷ Мусоидат намудан ба ҳамгироии бундесвер ҳамчун муассиса ва ҳайати қормандони шахсии он бо давлат ва ҷомеа, ҳамчунин қўмак расонидан ба бохабарӣ ва маълумотнокии шаҳрвандон дар бораи вазифаҳои бундесвер;
- ▷ Ҳавасмандгардонии хоњиши ҳарбиёне, ки нисбати ўъдадориҳои худ боадолатона муносибат мекунанд, ҳамчунин дастгирии интизом ва муттаъидӣ дар қувваҳои мусаллаъ;
- ▷ Боварии қомил доштан, ки сохтори дохилии қувваҳои мусаллаъ дар асоси ҳурмату эътироми инсон, соҳти қонунӣ ва конституционӣ таъсис дода шудааст, бо ҳамин тарз ба иљрои самаранокии вазифаҳои он аз тарафи қувваҳои мусаллаъ мусоидат мекунад (...)

Сарчашма: www.bundestag.de

Дар сатҳи байналмилалӣ ду Кодекси рафтор тањия гардидаанд, ки дар онҳо низомнома дар бораи ахлоқи касбии хидматчиёни ҳарбии давлатҳои демократӣ муайян гардидаанд. Якум, дар соли 1996 Ассамблеяи генералӣ Кодекси байналмилалиро барои шахсони масъули мақомоти ғайри нуқуқ (ниг. Блоки

№ 65) тасдиқ намуд. Кодекс характери умумӣ дошта, онро на танҳо нисбати шахсони низомӣ, балки нисбати тамоми хидматчиёни Ҳарбӣ, ки дар мақомоти Ҳифзи Ҳуқуқ кор мекунанд, истифода бурдан мумкин аст.

Блоки № 65

Кодекси рафтори кормандони мақомоти Ҳифзи Ҳуқуқ бо қарори

Ассамблеяи генералии СММ 34/169 аз 17 декабри соли 1979 қабул гардидааст

Моддаи 1 – хидматчиёни мақомоти Ҳифзи Ҳуқуқ бояд ҳама вақт ўндадориҳои худро илро намоянд, ки барои онҳо бо қонунгузори амалкунанда муайян гардидаанд ва хидмат ба ҷомеа ва Ҳифзи шаҳрвандон аз амалиётҳои ғайриқонунии, бо назардошти дараҷаи баланди масъулиятнокӣ барои амалиётҳои худ, пешбинӣ мекунад.

Моддаи 2 – Ҳангоми илрои ўндадориҳои хидмати хидматчиёни мақомоти Ҳифзи Ҳуқуқ бояд қадру қимти инсонро Ҳурмат ва муҳофизат намоянд ва Ҳуқуқҳои инсонро таъмин ва дастгирӣ намоянд.

Моддаи 3 – хидматчиёни мақомоти Ҳифзи Ҳуқуқ Ҳуқуқ доранд, ки дар ҳолатҳои зарурӣ ё дар доираи илрои ўндадориҳои хидмати худ аз қувва истифода баранд.

Моддаи 4 – ҳушёронаи характери маҳфилошта, ки дар ихтиёри хидматчиёни мақомоти Ҳифзи Ҳуқуқ Ҳастанд, бояд маҳфили нигоҳ дошта шаванд то он даме, ки зарурати хидмати ба миён наояд ё барои амалигардонии адолат чунин ҳушёрона барои мақомоти судӣ зарур бошанд.

Моддаи 5 – ягон хидматчиёни мақомоти Ҳифзи Ҳуқуқ Ҳуқуқ надорад, ки ягон намуди зӯрварӣ ё таъкиро истифода барад, ғайри ин аҳвад, ба зӯрварии таъкиро роҳ диҳад ё муносибати таъкиромез кунанд ё ғайри истифода барад. Хидматчиёни мақомоти Ҳифзи Ҳуқуқ Ҳамчунин Ҳуқуқ надорад барои сафедкунии зӯрварӣ ё таъкир, муносибати дағал ё таъкиромезона ё ғайри ба фармон аз боло ё чунин шароитҳои истисноӣ, ба монанди вазъияти Ҳарбӣ ё таъдиди Ҳарбӣ, таъдиди амнияти миллӣ, мутташаннии сиёсии дохилӣ ё ҳолатҳои ғайриқонуни истинод намоянд.

Моддаи 6 – хидматчиёни мақомоти Ҳифзи Ҳуқуқ бояд муҳофизати пурраи шахсони дар зиндон бударо таъмин намоянд ва дар ҳолатҳои зарурӣ барои расонидаи қўмаки тиббӣ қўраи андешанд.

Моддаи 7 – хидматчиёни мақомоти Ҳифзи Ҳуқуқ наояд амалиётҳои бо коррупсия алоқаманд содир намоянд. Онҳо бояд бо чунин амалиётҳои муборизаи қатъӣ баранд.

Моддаи 8 – хидматчиёни мақомоти Ҳифзи Ҳуқуқ бояд қонун ва кодекси мазкурро Ҳурмат намоянд. Онҳо бояд тамоми саъю қўшиши худро баъри бартараф намудани қонунвайронкунии равона кунанд. Хидматчиёни мақомоти Ҳифзи Ҳуқуқ, агар асос дошта бошанд, ки қонунгузори амалкунанда вайрон карда шудааст, бояд қўраи ба роҳбарияти олимақом ва аз рӯи зарурат ба ҳадамот ва мақомоти дахлдоре, ки ваколатҳои мувофиқ доранд, маълумот диҳанд.

Эзоҳот: Ҳар як моддаи Кодекси рафтор эзоҳотро дар бар мегирад, ки дар қисми мазкур ғайри дода нашудаанд. Барои маълумоти иловагӣ шумо ба сайти зерин муроҷиат карда метавонед: www.UN.org

Кодекси дуум ин Кодекси рафтори САҲА оид ба ғайриқонунии Ҳарбӣ-сиёсии амният мебошад (ниг. Блоки № 66). Он ба хидматчиёни ҳамаи созмонҳо ва муассисаҳои бахши амният равона гардидааст ва шарту шароити роҳбарикунандаи ҳаёти шахсии қувваҳои мусаллаҳро ифода мекунад. Мувофиқи Кодекси мазкур хидматчиёни Ҳарбӣ бояд принсипҳои қонуният, демократия, бетарафӣ, эътиромҳои Ҳуқуқҳои инсон ва Ҳуқуқи байналмилалӣ баъри риоя кунанд. Дар Кодекси мазкур таъкид карда мешавад, ки хидматчиёни Ҳарбӣ барои вайрон намудани Ҳуқуқи баъри шахсан ғайриқонуни мебошад. Ҳамин тариқ, ин ҳушёрона ба он масъалаҳои дахл дорад, ки одатан ба Ҳуқуқшиносии дохилии давлат

дахл доштанд. Аз ин рӯ, Кодекси мазкур қадаме ба пеш дар он соҳаи ҳокимияти давлатӣ аст, ки то айни замон аз даҳолат муҳофизат карда мешавад. Аз ҷанҷаб ба имзо расидани Кодекси мазкур аз тарафи давлатҳои аъзои САҲА соли 1994 таъия ва муқаррарот оид ба интиҳоби ҳайати шахсии қувваҳои мусаллаҳ, таъсиси он ва омодагӣ, ҷамъунавин идораи қушунӣ давом меёбад. Ёзузи аз ҷама муҳим дар доираи Кодекси мазкур изҳорот дар бораи он, ки профессионализатсияи минбаъдаи қувваҳои мусаллаҳ бояд бо назорати демократии мувофиқ ба мувофиқа оварда шавад, ба шумор меравад.

Блоки № 66

Кодекси рафтори САҲА оид ба ҷанҷабҳои ҷарбӣ-сиёсии амният (1994): муқаррароти асосӣ

- ▷ Консепсияи қушунӣ дохилӣ ҳадамоти иқтишофиро, ташаккули ҷарбиқу-нонидашуда ва политсияро дар бар мегирад. Ин муқаррарот ундадорини давлатро оид ба амалигардонии назорати демократии ин қувваҳо тавассути мақомоте, ки ваколатҳои мувофиқ доранд ва ин ваколатҳо бо қонунгузори амалқунандаи мувофиқ (банди 20-21) пешбини шудааст, эълон меқунанд.
- ▷ Қабули буҷети ҷарбӣ ва муайян намудани маҳдудиятҳо ба ҳароҳоти мудо-фия. Ошқорбаёнӣ, равшанӣ ва дастрасии умумии маълумот оид ба қувваҳои мусаллаҳ (банди 22).
- ▷ Бетарафии сиёсии қувваҳои мусаллаҳ.
- ▷ Ҷар як хидматчиёни ҷарбӣ барои вайрон намудани ҳуқуқҳои байналмила-лии башарӣ (банди 31) ҷавобгӯ мебошанд.
- ▷ Қувваҳои мусаллаҳ дар давраи ошешта ва ҷанҷ мувофиқи муқаррароти ҳуқуқи байналмилалӣ (банди 34) идора карда мешаванд, пурра карда мешаванд ва муҷаъзонида мешаванд.
- ▷ Қувва ва воситанои қувваҳои мусаллаҳ барои илҳои вазифаҳо оид ба амни-яти дохилӣ бояд ба меёрҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ҷавобгӯ бошад. Қувваҳои мусаллаҳ бояд баъри зарар наовардан ба аҳоли ё молиқияти шахсии он (банди 36) чоранои мувофиқ андешад.
- ▷ Истифодаи қувваҳои мусаллаҳ наметавонад илҳои ошешта ва ҳуқуқии ҳу-қуқҳои конституционии инсонро маҳдуд созад ё қомилии миллӣ, динӣ, фар-ҳангӣ, забонӣ ё этникии онҳо (банди 37) тааруз қунанд.

*Сарҷама: иқтибос аз Кодекси рафтори САҲА. Қисми VII, VIII.
Маълумоти иловагӣ дар сайти САҲА: www.osce.org ва сайти Кодекси рафтори САҲА:
http://www.osce.org/docs/english/1990-1999/summits/buda94e.htm#Anchor_COD_65130*

Доираи ҳуқуқии ҷарбӣ

Талаботи интизоми ҷарбӣ бо муҳити махсус асос ёфтааст, ки дар он хидмати ҷарбӣ амалӣ мегардад. Нуктаи назари шахсони низомӣ ва ғайринизомӣ оид ба далелҳои рафтори ғайримеёрӣ (ғиноии) мувофиқат намеқунанд. Қорманди ғайринизомӣ барои ҳолӣ монондани ғои қории худ ё илҳои бесифати қории худ ба ҷавобгарӣ қашада намешавад. Соҳибқор қоргарро барои илҳои нақардани ундадориниояш аз қор пеш карда метавонад ва барои минбаъд ба қор таъмин шудан метавонад тавсия надиҳад, лекин дар қунин ҳолат ба суд муҳофият намеқунанд. Дар навбати худ, хидматчиёни ҷарбӣ мумкин аст барои ҳолӣ монондани ғои қории худ ё илҳои нақардани вазифаи худ мувофиқи талабот ва стандартҳои мавҷуда ба ҷавобгари ғиноӣ қашада шавад. Қунин рафтор на

танҳо вайронкунии ӯндадориҳо ба ҳисоб меравад, балки ба амният ва неқўанволии дигар хидматчиёни ӯрбӣ таъдид мекунад. Ба дигар вайронкунии ӯрбӣ, ки дар ӯмеаи шаҳрвандӣ эътироф намегарданд, дурӯғ гуфтан ӯангоми ба қор қабул шудан, гурехтан аз хидмати ӯрбӣ, худсарона қисмиҳои ӯрбиро тарқ намудан, дур шудан аз роҳи пешақ муайяншуда, беӯурмати нисбати афсарони қалон, қорпартоӣ, қўмақ ба душман ва хоб қардан дар ӯои навбатдорӣ ба ҳисоб меравад.

Масъалаи асосӣ дар ин соҳа муайян намудан, ки қадом ӯиноятҳо ба доираи ӯуқуқи ӯрбӣ ва қадом ӯиноятҳо ба доираи ӯуқуқи шаҳрвандӣ дахл доранд. Умуман, судҳои ӯрбӣ бояд ба таври маъдуд истифода шаванд, судҳои шаҳрвандӣ бошанд, дар он ӯое ки имқон аст, бояд нақши пеешбаранда дошта бошанд. Соҳаи масъулиятноқи ӯуқуқи ӯрбӣ бояд бо он ӯиноятҳои маъдуд бошад, ки ӯангоми иӯрои ӯндадориҳо содир қарда шуда буданд.

Қайд қардан зарур аст, ки дар бештари давлатҳои судҳои ӯрбӣ қисми на мақомоти судӣ, балки маъмурии қувваҳои мусаллаҳ ба ҳисоб мераванд ва ба ӯоқимияти иӯрои таалуқ доранд. Ин он маъноро дорад, ки судҳои ӯрбӣ мувофиқи муқаррарот ва талаботи конституционӣ дар бораи таъини судҳои таъин қарда намешаванд. Аммо дар ёд доштан зарур аст, ки дар ӯама мавридиҳои судҳои ӯрбӣ бояд аз тарафи ӯоқимияти судӣ назорат қарда шаванд. Дар бештари давлатҳои чунин натиља бо қўмақи таъсис додани судҳои шаҳрвандии шикоятӣ ӯамчун мақоми шикоятӣ барои доираи ӯуқуқи ӯрбӣ ба даст оварда мешавад.

Шумо ӯамчун аъзои парламент қӣ қор қарда метавонед?

Эътимод дошта бошед, ки:

1. Хидматчиёни ӯрбӣ қасам ёд мекунанд, ки на ба шаҳсони алоҳида, балки ба конститутсия, қонун ва муассисаҳои давлатӣ содиқ ҳоҳанд буд.
2. Ба таъсилот ӯамчун метёр ва арзиши муъими демократия, ӯуқуқҳои шаҳрвандон ва башарӣ ӯамчун қисми зарурии омодагии ӯрбӣ қўмақ расонида мешавад.
3. Ба афсарон иљозат дода намешавад, ки узви парламент бошанд.
4. Қабули асарон ва афсарони нав мувофиқи метёрҳои қордонӣ амалӣ мегардад.
5. ӯндадориҳои хидматчиёни ӯрбӣ амр нақардан ба фаромниҳои ӯайриқонунӣ (ӯиноӣ) ба расмият дароварда мешавад.
6. Ахлоқи ӯрбӣ бо иӯрои ихтиёрии метёрҳои ӯуқуқӣ тавсиф меёбанд ва бо кодексҳои мувофиқи рафтор таъмин мебошанд.
7. Соҳаи масъулияти судҳои ӯрбӣ аз рӯи имқон маъдуд аст, қарорҳои онҳо ӯама вақт аз нав дар суди ӯиноии шаҳрвандӣ баррасӣ шуда метавонад.
8. Хадамоти ӯрбӣ ӯам аз рӯи қонун ва умуман, ба ӯар яке ӯузи тарқиби давлат (ниг. боби дар бораи тобиести хидматчиёни ӯрбӣ) ҳисобот медиҳад: механизмҳои дохилии ҳисоботдиҳӣ барои хадамоти амният аз рӯи қонун амалӣ мегардад, ки имқон медиҳад тафтишоти дохилии вайронқориҳои гузаронида шавад ва шикоятҳои ӯамбиятӣ баррасӣ гарданд, ӯамчунин гунаҳқорон ӯазо гиранд: назорати самараноқи истифодаи ин механизмҳои амалӣ мегардад. Ба назар гирифтани зарур аст, ки парламент тафтишоти мустақилро талаб мекунад ва эътимод дошта бошед, ки гумонбаршудагон ба ӯавобгарӣ қашида мешаванд.

Ҳуқуқҳои шаҳрвандии хидматчиёни Ҳарбӣ

- ▷ Аз тарафи қонун маъдуд карда шудани ҳуқуқҳои шаҳрвандии хидматчиёни Ҳарбӣ мақсади таъмини омодагии Ҳарбӣ ва бетарафӣи сиёсии ҳадамоти амниятро дорад.
- ▷ Ба назар гирифтани зарур аст, ки ҳама гуна маъдудияти ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ бояд бевосита бо характер ва вазифаҳои ҳадамоти амният алоқаманд бошанд, яъне бо монополияи қувва дар ҳомае.
- ▷ Маъдудияти ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ бояд бо мавҷуд будани воситаҳои самаранокӣ баррасии шикоятҳо пурра карда шаванд.

Ба фармон итоат кардан

- ▷ Таъмини қонунгузории ҳуқуқҳои хидматчиёни Ҳарбӣ, аз он ҳумла даъватшудагон ба хидмати Ҳарбӣ, оид ба итоат накардан ба фармонҳои ғайриқонунӣ ва бемаънӣ, ғамчунин ба фаромнӣ, ки ҳилофи ҳуқуқҳои инсон ва башарӣ ҳастанд зарур аст.
- ▷ Боварӣ пайдо намоед, ки ин ӯндадорӣ мувофиқи низомии интизомӣ дар доираи ҳадамоти амният муқарра мегардад.

Суиистифода аз ваколатҳо ва коррупсия

- ▷ Дар мавриди ба миён омадани низомҳои дар ҳадамоти амният ё агар дар ҳадамоти амният ҳодисаҳои суиистифода аз ваколатҳо, коррупсия ва дигар вайронкуниҳои Ҳарбӣ дошта бошанд, Ҳарбӣ Ҳарбӣ таълиқ андешед.
- ▷ Боварӣ пайдо намоед, ки тафтишоти пурра ва мувофиқ гузаронида шудааст ва дар ҳолатҳои зарурӣ мувофиқ (ҳазо), ки аз тарафи сохтори салоҳиятдор муайян гардидаанд, дода шудааст.
- ▷ Қонунгузорие қабул намоед, ки ба хидматчиёни Ҳарбӣ ва намоёндогони дигар ҳадамоти амният дар дигар Ҳарбӣ қор қардан ё ба ғайриқонунӣ таълиқ шаҳсан ё дар Ҳарбӣ гурӯҳ/созмон машғул шуданро илҳозат намениҳад.

Сиёсати кадрӣ дар соҳаи амният

Хизмати ӯарбӣ шакли фаъолиятест, ки дорои аломатҳои махсуси корӣ, ба мисли хатари ӯонӣ, ӯойивазкунии доимӣ, бештари вақт дур будан аз оила ва монанди инҳо мебошад. Намояндагони парламент бояд эътироф намоянд, ки хизмати ӯарбӣ ин факат «як шакли дигари фаъолият» нест. Идораи дурусти ӯайати шахсӣ бо назардошти даъват ба хизмат, интиҳоб, пуррасозӣ, пардохти музди меънат, таъсилот ва низоми ӯавасмандгардонӣ барои инкишофи касбият дар соҳаи амният нақши ӯалқунанда дошта, ба принсипҳои демократия ва эътироми волюияти қонун мувофиқ мебошад.

Намояндагони парламент бояд ташкил ва нигоҳдории хадамоти амнияти касбино назорат намоянд. Онҳо бояд барои таъмини таъния ва нақшаи тарбияи ӯайати шахсӣ дар рӯйияи демократӣ ва хизматчиёни касбӣ мусоидат кунанд. Онҳо бояд минбаъд назорат намоянд, ки давлат нисбати хизматчиёни ӯарбӣ дар масъалаи музди меънат, шароити кор, пардохтои пули дахлдор, нафақа ва монанди инҳо ӯамчун корфармои бовильдон рафтор менамояд ё не.

Блоки № 67

Идоракунии ӯайати шахсӣ : масъалаҳои асосӣ барои намояндагони парламент

Намояндагони парламент оид ба пешниҳодоти зайли ӯукумат дар самти сиёсати кадрии хадамоти амният бояд иттилоъ дошта бошанд.

Масъалаҳои сиёсати умумӣ

- ▷ Оё ба парламент дархост оид ба тасдики низоми сиёсати кадрии хадамоти амният ӯамчун қисми таркибии низоми ӯарсолаи буъетӣ ва ё ӯульяти ӯуљудогона ирсол мегардад?
- ▷ Оё сиёсати кадрӣ ва сохтори қувваҳои мусаллаъ ба нишондиҳандаҳои воқеии буъет ва иқтидори иқтисоди миллӣ мутобиқат мекунад?

Шумора ва шароити умумӣ

- ▷ Оё парламент барои сохторноме чун қувваҳои мусаллаъ, политсия ва ё хадамоти иқтишофӣ шумораи ӯадди ниҳоиро муайян мекунад?
- ▷ Оё парламент муънлати ниҳоии дар рутбаи муайян буданро муқаррар менамояд?
- ▷ Оё оммаи васеъ барои шиносӣ пайдо намудан бо тамоми роњиҳои ӯалли масъалаҳои сиёсати кадрӣ имконият дорад?
- ▷ Оё парламент тамоми доир ба шумораи умумии хизматчиёни ӯарбии рутбаҳои гуногун, музди меънат, ӯӯдадорино, ӯойҳои холи ва монанди инҳо иттилооти заруриро мегарад?
- ▷ Оё омилҳои илтимое ба монанди тақдири минбаъдаи хизматчиёни ӯарбӣ пас аз ба ӯайати эътиётӣ рафтан ӯангоми ислоҳоти сиёсии соҳаи амният ба назар гирифта мешаванд?

Даъват ва интиҳоб

- ▷ Барои ишғоли ӯнама гуна мансаб тамоми шаҳрвандон, аз ӯумла занон, имконияти баробар доранд ё не. Агар ӯа, пас дар қонунгузорӣ муқаррар гаштааст ё не?
- ▷ Оё низоми интиҳоби ӯайати қасбӣ барои ҳадамоти амният бар ҳилофи низоми пӯшида, ки дар доираи он танҳо кишри муайяни аҳоли метавонанд ба сафҳои сохторҳои қудратӣ дохил шаванд, вуҷуд дорад?
- ▷ Оё ӯангоми интиҳоби номзадҳо меъёри қасбӣ ба назар гирифта мешавад?
- ▷ Оё дар ҳадамоти амният мансабҳои ҳолӣ бисёранд?
- ▷ Оё фоизи онҳо, ки аз давои аввали интиҳоб намегузаранд, зиёд аст?

Пурра қардан

- ▷ Оё принсипи асосӣ, ки мутобиқи он хидматчиёни ӯарбии ба хидмат даъватшуда ӯангоми хидмат барои хидматҳо ва сифатҳои шахсӣ ба вазиқатҳои баландтар гузаронида мешаванд, воқеан амал мекунад?
- ▷ Оё низоми баъодинии даврии хидматчиёни ӯарбӣ амал мекунад?
- ▷ Оё низоми маққур озод, воқеӣ ва одилона аст?
- ▷ Оё ҳадамоти амният барои болоравии мансабӣ имкониятҳои диққатљалбақунанада ва раѓбатовақ фароҳам меоварад?
- ▷ Оё барои хидматчиёни ӯарбӣ машѓул шудан ба қори дигари музднок манъ аст?
- ▷ Оё фармондешии оли дорои таљрибаи амалии хизмат дар вохидҳои ӯарбӣ ва таљрибаи иштирок дар миссияҳои суљновар берун аз кишвар мебошад?
- ▷ Оё вазири мудофия (ва ё дигар вазири дахлдор) бо парламент ва ё қумитаи дахлдори парламент оид ба масъалаи таъини мансабдорони олии фармондеи машварат меороянд?

Пардохти музди меънат

- ▷ Оё маоши хидматчиёни ӯарбӣ дар муқоиса бо дигар қасбҳои барои мусоидат бо рақобат бо ширкатҳои ҳусусӣ дар бозори меънат басанда мебошад?
- ▷ Оё маош сари вақт пардохт мешавад?
- ▷ Оё хизматчиёни ӯарбӣ барои хизматҳо ва сифатҳои шахсӣ подош мегиранд?
- ▷ Оё сифати иљрои ӯъдадорини аз љониби хидматчиёни ӯарбӣ ба андозаи музди меънати онҳо таъсир мерасонад?
- ▷ Оё низоми ӯавасмандгардонӣ барои иштирокчиёни он ва љомеа ошқорост?
- ▷ Қӣ дар низоми нафақа ва механизми ба ӯайати энтиётӣ баромадан боиси ташвиш аст?
- ▷ Оё низоми маош ва имтиёзно дар ӯайати энтиётӣ барои онҳо, ки дар хидмат қарор доранд, қаноатбахш ӯаст?

Шумо ӯнамчун аъзои парламент чӣ кор карда метавонед?

Вазифаҳои шумораи ӯайати шахсии ҳадамоти амният

- ▷ Этимод дошта бошед, ки вазифаҳои қувваҳои мусаллаҳ ва ӯам шумораи онҳо ӯавобгӯи захираҳои иқтисоди миллӣ мебошанд.

Музди меънати ӯайати шахсии ҳадамоти амният

- ▷ Этимод дошта бошед, ки маоши хидматчиёни ӯарбӣ ӯавобгӯи имкониятҳои иқтисодии мамлакат мебошанд (вале дар айни замон вай бояд дар бозори меънат ӯар чӣ бештар ба рақобат тобовар ва барои таъмини шароити арзандаи ӯаёт басанда бошад)
- ▷ Этимод дошта бошед, ки музди меънат мунтазам пардохта мешавад.
- ▷ Дар ёд дошта бошед, ки музди меънати нокифоя метавонад хизматро дар сохторҳои қудратӣ ӯайри ӯолиби тавалӯӯ намояд ва барои аз хидмат даст кашидани ӯавонони ихтисосманд мусоидат кунад.
- ▷ Дар ёд дошта бошед, ки дар чунин муҳит музди меънати номувофиқ ва/ё пардохти номунтазам метавонад боиси коррупсия ва ё ӯатто ришвахӯрӣ ва зӯрварӣ гардад.
- ▷ Афзалияти молияӣ ва имтиёзҳои хидматчиёни ӯарбӣ ва роӯбарони онҳо набояд ончунон бошад, ки боиси тавалӯӯ пайдо намудани онҳо барои барқарор ва нигоҳдории нуфузи сиёсӣ гардад. Иттилоот дар бораи ин имтиёзҳо бояд дастраси ӯамагон бошад ва ҳуди онҳо бояд бо афзалиятҳои ва имтиёзҳои дигар хидматчиёни давлатӣ баробар карда шаванд.
- ▷ Имтиёзҳо бояд ба шароити махсус ва ҳатари хидмат, ки ӯангоми анӯм додани амалиёт ба вуӯуд меоянд, ӯавобгӯ бошанд.
- ▷ Барои мавӯудияти механизми қаноатбахши гузаронидан ба ӯайати энтиётӣ этимод бояд пайдо намуд.

Ўндадории ӯарбӣ ва бинобар этикод саркашӣ кардан аз адои хизмат

Тақрибан конститутсияҳои ӯамаи кишварҳои дорои дастуроте мебошанд, ки дар онҳо дар бораи ӯимояи давлат қарзи ӯар як шааърванд аст, сухан меравад. Дар баъзе мамлакатҳои ин вазифа бо қонуни лозима оид ба ўндадории ӯарбӣ тасдиқ шудааст. Агар ӯукумати он кишвар зарур ӯисобад, ӯар як шааърванд барои хизмат дар қувваҳои мусаллаҳ дар ӯар лаъза бояд омода бошад. Даъват ба хизмати ӯарбӣ ва иљрои ўндадории ӯарбӣ (асосан барои мардон) одатан мутобиқи конситутутсия муаяйн карда шуда, ӯамеша бо қонуни лозимае, ки қоидаҳои зеринро муқаррар менамояд, тасдиқ карда мешавад:

- ✓ Қӣ бояд хизмати ӯарбии ӯатмиро иљро кунад;
- ✓ Давомнокии хизмат;
- ✓ Шароит барои тамдиди мўъллати даъват/аз хизмат озодқунӣ;
- ✓ Тартиботи давъат;
- ✓ Муљозот барои саркашӣ аз хизмат;
- ✓ ӯадди поёни ва нињои синнусоли даъватшаванда.

Ба ғайр аз ин, дар қонунҳои лозимаи бисёре аз мамлакатҳои ӯуқуқи бинобар этикод саркашӣ кардан аз адои хизмати ӯарбӣ, инчунин имконияти адои хизмати ӯарбии алтернативӣ эътироф карда шудааст.

Манфиат ва матлубияти даъват

Зиёда кишварҳои сиёсати доштани артиши иборат аз аскарони даъватшавандаро давом дода истодаанд. Яке аз сабабҳои асосии ин падида аз он иборат аст, ки онҳо даъватро ӯамчун лўзъи боарзиши демократӣ ва маданияти миллӣ меӯисобанд, ӯарчанд имрўз дар бисёри аз кишварҳои дуне мақсаднокии даъват дар зери шубҳа қарор дорад. Масоиле, ки дар баррасии манфиат ва матлубияти даъват пешниҳод мегарданд, бо махсусиятҳои нави низоъҳои ӯарбӣ сабаб шудаанд. Баъзе кишварҳои аллақай ин тарзи даъватро барӯам додаанд ва ё дар давраи дар ояндаи наздик барӯамдинӣ қарордоранд. ӯатто Фаронса, ки дар таърихи муосир оид ба даъват ба артиш нахустин аст, онро дар соли 2001 бекор кард. Баъзеҳои фарорасии қувваҳои мусаллаҳи аз лїињати андоза бузургро, ки лӯи онҳоро қўшунҳои мобилии наҷандон қалони бо дастовардҳои илму техникаи муосир муљањњаз ва ба таври ихтиёри мураттабшударо ишғол менамоянд, пешбинӣ кардаанд.

Боби № 68

Шароити хизмати Ҳарбӣ дар мамолики гуногун

Синнусоли даъватӣ: дар аксар кишварҳои синнусоли даъватӣ аз 18-солагӣ, лекин дар баъзе аз кишварҳои аз синни 16, 17, 18, 19 ва 20 оғоз меёбад. Алон дар баъзе мамалик занҳои низ ба хизмати Ҳарбӣ даъват мекунад.

Мӯҳлати хизмат: одатан он аз шаш моҳ то се сол давом меёбад.

Саркашӣ аз хизмат ва хизмати алтернативӣ: қариб нисфи давлатҳои дуне мақоми чунин шахсонро эътироф намуда, дорои низоми хизмати алтернативӣ мебошанд.

Дар бисёр маврид муълотот барои саркашӣ аз хизмати Ҳарбӣ маъқумият аз озодӣ (Ҳафс) ба ҳисоб меравад.

Сарчашма: Мағрузаҳои котиби генералӣ, ки мутобиқ бо қарори Комиссияи 1995/83, UNHCR, 1997. E/CN. 4\1997 омода карда шудааст

Љанбаҳои мусбат ва манфии даъват

Ҳангоми таълили Ҳанбаҳои мусбат ва манфии ӯндадории Ҳарбӣ вакилони парламон бояд ба масоили зерин диққати ӯйддӣ диҳанд:

Барои чӣ ӯндадории Ҳарбӣ ӯифз нигоҳ дошта мешавад?

Ин асосҳои ба нафъи ӯндадории Ҳарбӣ мебошанд:

- ✓ Одатан даъват бо ӯояҳои демократӣ тарғиб карда мешавад, зеро ин вазифаи қонунӣ ва ӯавобгарии маънавии Ҳар як шаҳрванд (асосан ӯинси мард) ба ҳисоб меравад ва инчунин аз он сабаб, ки даъват баробарии ӯамаи он қасонери, ки ба онҳо таалуқ дорад, таъмин менамояд: ӯама ӯндадоранд хизмат кунанд, новобаста аз табақа, эътиқод ва ё наҷод (дар баъзе мамалик ин ӯндадорӣ ӯам ба занҳои ва ӯам ба мардҳои таалуқ дорад).
- ✓ Даъватшудагон чунин шаҳрвандон дар либоси Ҳарбӣ мебошанд, ки будани онҳо барои «давлат дар дохили давлат» нашудани онҳо ёрӣ мерасонад. ӯндадории Ҳарбӣ метавонад ӯамин тариқ ӯалқа дар байни ӯамъият ва қувваҳои мусаллаҳ бошад.
- ✓ Дар мағмуъ артиш, ки дар он даъватшудагон адои хизмат мекунад, аз аскарони шартномавӣ арзонтар аст, чуноне ки маоши аскарони даъватшуда аз маоши аскарони қирои паст аст.
- ✓ Даъват одамонро аз ӯамаи қишрҳои аҳоли ӯамъ мекунад. ӯамин таъдир, даъватшудагон бо худ ба қувваҳои мусаллаҳ гуногунии асосҳои таълими ва таърибаи қорӣ, аз муносиб ё муъандис то қелонгар ё фермерро меоранд. Қувваҳои мусаллаҳ метавонанд муҳаққисҳои таълимдида ва қувваи қориро ӯам ӯангоми илҳои взифаҳои даврони осуда ва ӯам дар он ӯое, ки онҳо барои барқароркунии инфра-структура ва ободонии кишварҳои аз таъсири низоъ зарардида ӯалб мешаванд, ҳеле худ истифода баранд.

Барои чӣ аз ӯндадории ӯрбӣ саркашӣ мекунад?

Тадқиқоти мо вобаста ба масоили даъват дар тамоми ғайрон аз сабабҳои асосии зайли баохиррасии давраи артишҳои бузург, мутобиқан низоми ӯндадории низоми ӯрбӣ, башорат мефаҳад:

- ✓ Дар давоми 25 соли охир, махсусан пас аз итмоми «ғайги сард» қувваҳои мусаллаҳи бисёр кишварҳои ихтисор шуданд, ки ба камшавии шумораи даъватшудагон барои адои хизмат дар артиш зарар расонд. Кишварҳои минтақаи Аврупо ва Атлантика ӯрчанд қувваҳои мусаллаҳи худро ихтисор карда бошанд ҳам, кишварҳои Осиёи Африқо шароитҳои замонавиро бобати кам кардани шумораи артишҳои ашон пас аз «ғайги сард» нокифоя истифода мебаранд.
- ✓ Қувваҳои мусаллаҳ рӯз то рӯз касбӣ ва бо технологияи муосир муғайназ мебаранд. Бо мақсади он, ки аскарон низоми мураккаби муосири аслиҳаро аз худ кунанд, омӯзиши бардавом талаб карда мешавад. Азбаски аскарӣ наваъватшуда маъмулан он қадар дер хизмат намекунад, ки ин низомӣро аз худ кунад, артиш ҳамарӯза ба аскарони касбии кироя талабот пайдо мекунад.
- ✓ Вазифаҳои сулғӯёна на танҳо маъорати касбӣ, балки малакаи махсусро дар ғуфтушунидно ва ғайра тақозо менамояд. Бисёре аз даъватшудагон барои аз худ кардани малакаи маъорати зарурӣ бобати илҳои вазифаҳои ғимояи сулғ дар мамолики низоъ вуғуддошта, хизматро дар муддати хеле қуноъ адо мекунад.
- ✓ Дар баъзе кишварҳои конституция барои ғифзи ғудуди миллӣ истифодаи даъватшудагонро комилан бо манғи ғустурдани ғузғҳои онҳо дар хорилғи кишвар мағдуд мекунад.

Блоки № 69

Тағкиби даъватшудагон

Одатан дар байни даъватшудагони хурду калонсол дараҳаи мартабаи ғайрирасмӣ (иерархия) вуғуд дорад. Ана ҳамин дараҳаи ғайрирасмӣ ағамияти калон дорад, зеро даъватшудагони калонсол ба даъватшудагони хурдсол қоида ва ағнаҳои ғайбиро меомӯзанд. Ин ҳамчунин ба сохтори илғимоии ғайбиён тағсир мерасонад. Лекин дар ғолатҳои зиёд даъватшудагони калонсол дараҳаи мартабавии ғайрирасмиро ба манғияти шахсии худ истифода намуда, даъватшудагони хурдсолро барои илҳои қорҳои шахсӣ ва ӯндадориниашон мағбур карда, онҳо тағкиб мекунад.

Агар афсарон ба тағри лозима ғолати зикршударо назорат накунад, минбағд ин ғолат аз назорат дур шуда, ғолате ба вуғуд меояд, ки даъватшудагони хурдсол мағриди тағкиботи, фишори лисмонӣ ва тарсондан қарор мегиранд. Мувофиқи мағлумоти Шӯрои аврупоии ташкилоти даъватшудагон, тағкиботи даъватшудагон аз масоили умда барои онҳо ба ғисоб меравад. Чунин тағкибот баъзан ба зарари вазини лисмонӣ оварда мерасонад, ки дар навабати худ мумкин аст ба мағбӣ, марғ ва ё ғатто ба худқушӣ оварда расонад. Бо мақсади ғимояи даъватшудагон ва баландбардории шағни хизмати ӯрбӣ тағкибот бояд бо ёрии назорати қатғӣ аз лғониби афсарон тағдиқ карда шавад. Ба ғайр аз ин, ташкилоти назоратгари дохила ва беруна бояд бо тарғиби судӣ ғолатҳои фавақуллодаро тағкиб намуда, ғукми қонунро дар доираи хизмати ӯрбӣ барқарор кунанд.

Сарчашма: Илона Кисс.

Ғуқуғҳои даъватшудагон дар ғолатҳои осуда, 2001, дар сайти www.dcaf.ch, www.xs4all.net/ecco/

Саркашӣ кардан аз хидмати ӯарбӣ бинобар эътиқод ва хидмати алтернативӣ

Ба дигар талаботҳои ахлоқӣ, ба монанди дин (накуш) ё эътиқоди шахсӣ (қабул накардани зӯроварӣ) така намуда, баъзе одамон муқобили ӯндадориҳои худ дар масъалаи ӯифзи ватан баромад мекунад. Дар натиҷа, чунин одамон барои илро накардани фармонҳои давлат ба ӯавобгарӣ кашида намешаванд, аз ӯумла ӯукми қатл.

Дар нимаи дуоми асри гузашта фикр дар бораи ӯуқуқ ба саркашӣ кардан аз хидмати дар қувваҳои мусаллаҳ ва аз бо худ нигоҳ доштани яроқ ба миён омад ва васеъ истифода мешуд; дар баъзе давлатҳои чунин ӯуқуқ бо санадҳои қонунгузори мувофиқ мустаҳкам гардид. Тамоили ӯарбии ӯатмӣ бо хатми хидмати ӯарбии ӯатмӣ дар баъзе давлатҳои аз рӯи вақт рост омад (Британияи Кабир, Олмон, Ирландия, Нидерландия, Белгия, Люксембург, Фаронса, Италия ва Португалия).

Шахсонро, ки аз хидмати ӯарбӣ саркашӣ мекунад, ӯамчун шахсоне, ки зидди бо худ гардонидани яроқ, омодагии ӯарбӣ ва хидмат ӯастанд, муайян кардан мумкин аст. Гарчанде бештари онҳо шуурона амал кунанд ӯам, онҳо сабабҳои гуногуни динӣ, фалсафӣ ё сиёсӣ барои чунин эътиқод дошта метавонанд.

Қарори парламент

Аз сабаби он ки саркашӣ кардан аз хизмати ӯарбӣ васеъ паён гардида истодааст, парламентҳои баъзе давлатҳои қарор доданд, ки шартное, ки мувофиқи он шаҳрвандон аз хидмати ӯарбӣ озод шуда метавонанд, дар асоси қонун пешбинӣ намоянд. Чунин қонунҳои дар ИМА ва ӯамаи давлатҳои Аврупои ӯарбӣ, аз он ӯумла дар Юнон қабул гардиданд. Юнон соли 1997 мақоми чунин шахсонро эътироф намуд.

Дар давлатное, кки мақоми шахсони аз хидмати ӯарбӣ даст кашидаанд, эътироф нагардидааст, онҳо бо тартиби судӣ барои фирор ё хиёнат ба ӯавобгарӣ кашида мешаванд.

Барои ин ду ӯиноят ӯазоиҳои сахт пешбинӣ шудаанд. Дигар давлатҳои барои чунин шахсон категорияи махсуси ӯиноӣ (саркашӣ) ворид кардаанд, ки одатан дар кодексҳои ӯарбӣ муайян шудаанд.

Эътирофи мақоми шахсоне, ки аз хидмати ӯарбӣ даст кашидананд: кӣ ва дар кадом асос ӯал менамояд?

Тартибот барои таснифи саркашӣ аз хидмати ӯарбӣ бинобар эътиқод одатан чунин далелҳои дар бар мегирад: қӣ тарз шахс ба чунин фикр омад, қӣ тарз чунин эътиқод ба ӯаёти ӯ таъсир мерасонад, қӣ тарз чунин эътиқод бо хидмати ӯарбӣ мувофиқат намекунад. Одатан, қарор дар бораи ба шахси даъватшуда додани чунин мақом аз тарафи Комиссияе, ки ба вазорати меънат (Швейцария, Болгария), вазорати қорҳои дохилӣ (Словения) ё вазорати адлия (Хорватия) тобеъ аст, қабул мешавад.

Саркашӣ кардан аз хидмати Ҳарбӣ бинобар этиқод Ҳамчунӣ ҳуқуқи инсон

Моҳи апрели соли 2000 мутобиқи принципҳои дар қарори 1998/77 муайянгардида, Комиссияи СММ оид ба ҳуқуқҳои инсон бе овоздиҳӣ қарори 2000/34 қабул намуд, ки ҳуқуқи ҳар як шахсро ба саркашӣ кардан аз аз хидмати Ҳарбӣ бинобар этиқод ҳамчун амалигардонии қонунии ҳуқуқ ба озодии сухан, номус ва дин мутобиқи Изҳороти умумии ҳуқуқҳои инсон ва Конвенсияи байналдмилалии ҳуқуқҳои сиёсӣ ва шаҳрвандон эътироф менамояд. Соли 1993 Комитети СММ оид ба ҳуқуқҳои инсон эътироф намуд, ки саркашӣ кардан аз хидмати Ҳарбӣ бинобар этиқод аз моддаи 118 конвенсия бармеояд, чунки «Ҷаҳдадорӣ истифодаи қувваи марговар ба озодии сухан, номус, этиқоди динӣ ва маънавият муҳлиф аст». Қумитаи маъмур изҳор намуд: «Вақте ки ҳуқуқ бо қонун ё дар амал эътироф гардидааст, таъқири онҳо, ки аз хидмати Ҳарбӣ бинобар этиқод даст кашаанд, маънавият аст».

Блоки № 70

Қарори Комиссияи СММ оид ба ҳуқуқҳои инсон 1998 /77: саркашӣ кардан аз хидмати Ҳарбӣ бинобар этиқод

Комиссия (...),

бо назардошти он, ки дар Изҳороти умумии ҳуқуқҳои инсон ва конвенсияи байналмилалии ҳуқуқҳои сиёсӣ ва шаҳрвандӣ эътироф гардидааст, ҳар шахс ба Ҳаёт, озодӣ, ҳуқуқ ба озодии сухан, номус ва дин ҳамчунин ҳуқуқ ба поймол накардани ҳуқуқ дорад (...).

бо эътирофи он, ки саркашӣ кардан аз хидмати Ҳарбӣ бинобар этиқод бо принцип ва сабабҳои номус асос ёфтааст, аз он ҷумла этиқоди қонин, ки аз мақсадҳои динӣ, этиқадӣ, башарӣ ё ба ин монанд бармеоянд, (...)

1. диққатро ба он ҷалб менамояд, ки ҳар шахс сабабҳои бошарофа ба қонин саркашӣ кардан аз хидмати Ҳарбӣ ҳамчун истифодаи қонунии озодии сухан, номус ва динро дорад ва он дар моддаи 18 Изҳороти умумии ҳуқуқҳои инсон ва моддаи 18 изҳороти умумии ҳуқуқҳои инсон ва 18 Конвенсияи байналмилалии ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ муайян гардидааст;
2. он далелро дастгирӣ мекунад, ки баъзе давлатҳои қонунӣ будани рад кардан аз адои хидматро қабул кардаанд ва ҳуқуқҳои қонин шаҳрвандонро маъмур намекунанд;
3. ба давлатҳои, ки қонин низом надоранд, тавсия медиҳад, ки сохторҳои мушаккил ва бонифуз, ки қонин бошанд қарор қабул кунанд ва дар маърифи алоҳида маъмур намоёнд, ки дасткашӣ аз хидмати Ҳарбӣ ба этиқоди ахлоқӣ мувофиқат мекунад ё не (дар баробари ин талаботро оид ба роҳ надодан ба таъқири аз рӯи этиқод ба инобат гирифтаи зарур аст) таъсис диҳанд;
4. ба давлатҳои, ки дар он низоми Ҳарбӣ хидмати Ҳарбӣ вуҷуд дорад ва дар онҳо муқаррароти зикргардида тасдиқ нагардидаанд, тавсияҳои худро дар бораи ба қонин шахсон пешниҳод намудани шаклҳои гуногуни имконпазири хидмати характери шаҳрвандӣ доштаро, ки ба сабабҳои саркашӣ аз хидмат ҷавобгӯ мебошанд, ёдрас менамояд.

5. таъкид менамояд, ки давлатҳо бояд аз зиндонӣ намудани шахсоне, ки бинобар эътиқод аз хидмати ӯҳарбӣ даст кашаанд, худдорӣ намоянд ва ёдрас менамояд, ки ягон касро дубора барои вайронкорӣ ӯзо додан мумкин нест, агар чунин шахс алақай ӯзо гирифт ё мувофиқи қонун ва тартиби ӯионии ӯар як давлат бегуноҳ ӯисобида шуд (...)

Сарчашма: Қарори 1998/77, Комиссия СММ оид ба ӯуқуқҳои инсон

Хидмати алтернативӣ

Бештари давлатҳои, ки мақоми шахсони аз хидмати ӯҳарбӣ абинобар эътиқод саркашӣ қарадро эътироф қардаанд, аз рӯи қонун ба ӯои хидмати ӯҳарбӣ хидмати алтернативиро пешниҳод мекунад. Хидмати алтернативӣ ду модели асосӣ дорад:

- ✓ Хидмат дар қувваҳои мусаллаҳ бо маъни бо худ нигоҳ доштани яроқ;
- ✓ Қор дар муассисаҳои таъминоти илтимой, ба монанди беморхонаҳо, қӯдакистонҳо, муассисаҳо барои маъюбон ва ӯайра, ӯамчунин баъзан дар созмони ӯайридавлатӣ ё байниӯуқуматӣ.

Одатан, хидмати алтернативӣ нисбат ба ӯҳарбӣ дарозтар аст. Масалан, дар Фаронса он то 20 тӯл мекашад, ӯҳарбӣ бошад – танҳо 10 моҳ; дар Австрия 12 ва 7 мутаносибан; Дар Болгария хидмати алтернативӣ 24 ва ӯҳарбӣ аз 6 то 9 моҳ давом мекунад.

Блоки № 71

Хидмати алтернативӣ: таърибаи Швейтсария

Швейтсария яке аз он давлатҳои қами Аврупои ӯарбист, ки то ӯозир дар он даъват ба хидмати ӯҳарбӣ амал мекунад. Он аз рӯи конституция (моддаи 59.1.), Қонун «Дар бораи созмони ӯҳарбии давлат» (1995) ва Қонун «Дар бораи хидмати ӯҳарбӣ» (1995) муаян мегардад. Ин ӯҳдадорӣ ба ӯамаи мардони синнашон аз 20 то 42 ва онҳои, ки унвони ӯҳарбӣ доранд то 55 сола дахл дорад. Хидмати ибтидоии ӯҳарбӣ қор моҳ давом мекунад, ӯамъ се ӯафта ӯар ду сол, ӯамъ тирпарониҳои ӯамасола.

Мувофиқи Қонун «Дар бораи хидмати алтернативӣ» 1996 ӯуқуқ барои даст кашидан аз хидмати ӯҳарбӣ бинобар эътиқод, сабабҳои этиқӣ, ахлоқӣ-фалсафӣ ва динӣ муайян гардид. Вазорати саноат ва меънат аризаҳои қабул мекунад, ки онҳо аз тарафи комиссия иборат аз 3 нафар баррасӣ мегардад. Ин се нафар тавассути эълон дар газетаҳо аз байни 120 нафар интиҳоб қарда мешаванд. Мақоми дасткашида аз хидмати ӯҳарбиро тақрибан 5 фоизи мардони синнашон ба хидмати ӯҳарбӣ расида мегардад. Он шахсоне, ки ба онҳо чунин мақом дода намешавад, лекин зидди хидмати ӯҳарбӣ баромад қардан мегирад, мумкин аст ба муддати 4 ё 5 моҳ зиндонӣ қарда шавад.

Онҳои, ки чунин мақомро соғиб гаштаанд, бояд ба ӯои хидмати ӯҳарбӣ хидмати шаъравандӣ гузаранд. Чунин хидмат дар ӯама гуна муассисаи ӯамиятӣ ё хусусӣ, ки ба манфиати ӯамият хидмат мекунад, масалан, дар беморхонаҳо, марказҳои ӯавонон, муассисаҳои илмӣ-тадкиқӣ, сохторҳои иқтисодӣ ва ӯайра 450 рӯз давом мекунад.

Сарчашма: Бюрои Авруто оид ба даст кашидан аз хидмати

Шумо ҳамчун аъзои парламент чӣ кор карда метавонед?

Даъват: «тарафдор» ё «зид»?

- ▷ Шароити давлатро ба назар гирифта, ҳамаи пешниҳодро хуб дида бароед: «тарафдор» ё «зид».
- ▷ Вобаста ба ин ҳамаи навиштаҳои ин бобро дар ёд гирифта ва роҷаҳои истифода бурданиро онро дар давлати шумо ҷустуҷӯ зарур аст.
- ▷ Масъалаи пешниҳоди тавсияҳои оид ба таъсиси ҷунин сохтор ва ба он додани ваколат, масъалаи зӯрварӣ ё муносибати паст бо даъватшудагон баррасӣ карда шавад.

Мақоми дасткашидагон аз хидмати ҳарбӣ бинобар эътиқод

- ▷ Мақоми ҳуқуқии шахсонро, ки аз хидмати ҳарбӣ бинобар эътиқод дасткашидаанд, тафтиш кунед ва дар ҳолатҳои зарурӣ имконияти таъия ва қабули қонунгузорӣ ё таъкиқи қонунгузори мавҷударо баррасӣ намоед.
- ▷ Вобаста ба ин таъмин намудани маълумот дар бораи муносибатҳо, базаи қонунгузорӣ ва шароити кор дар дигар давлатҳо.

Хидмати алтернативӣ

- ▷ Маълум намоед, ки қонунгузори давлати шумо хидмати алтернативиро пешбинӣ мекунад ё не ва дар ҳолатҳои зарурӣ имконияти таъия ва қабули ҷунин қонун ё таъкиқи қонунгузори мавҷударо баррасӣ намоед.
- ▷ Вобаста ба ин таъмин намудани маълумот дар бораи муносибатҳо, базаи қонунгузорӣ ва шароити кор дар дигар давлатҳо.

Муносибати паст ва таъкиқиромез бо наваъватшудагон

- ▷ Агар даъватшудагон ба муносибати дағалона, таъкиқ ё зӯрварӣ дучор гардида бошанд, ҷавран чораҳои амалӣ андешидан зарур аст.
- ▷ Эътиқод дошта бошед, ки тафтишоти ҷури гузаронида мешавад ва ҳангоми зарурат, аз тарафи мақомоти салоҳиятдор ҷази мувофиқ муайян карда мешавад ва он зуд амалӣ мегардад.

Қисми VIII

Захираҳои маводӣ:

амалигардони назорати самараноки
интиқол ва хариди яроқ

Хариди яроќ ва техникаи њарбї

Сиёсат дар соњаи хариди яроќ бояд аз рӯи манфиатњои болої ва самтњои асосии сиёсат, ба монанди концепсияи амнияти миллї ё доктринаи њарбї амал кунад. Њамаи масъалањои оид ба яроќњои нав ва техникаи њарбї бояд бо назардошти таъсири онњо ва маќсаднокии он дар соњаи сиёсати амнияти миллї тањлили карда шаванд.

Концепсияи амнияти миллї дар ба даст овардани устувори раванди идоракунии мудофия кўмак мерасонад ва пешгўїњоро дар қабули қарорњои дарозмуддат оид ба мушкилоти мудофия баланд мебардорад. Зарур аст, то ки маќсадњои сиёсати миллии соњаи мудофия ба захирањое, ки барои соњаи амният гўдо карда шудаанд, мувофиќ кунанд ва њамчунин зарур аст тавозуни байни бахши мудофия ва гўамњиятї риоя гардад.

Ошкорбаёнї њангоми хариди яроќ

Дар њар як давлати тараќќиёфта раванди коркарди булът умуман, ва хариди яроќ аз он гўмла бояд кушода бошад ва ба гўмеа њисобот дода шавад. Аз нуқтаи назари њисоботдињї ба гўмеа бояд алоќаи оқилонаи байни сиёсат, банаќшагирї, булът ва хариди яроќ вулуд дошта бошад. Мутаасифона, дар бештари давлатњо парламент гўкуки мањдуди овоз дар масъалаи хариди яроќ дорад, агар умуман дошта бошад.

Њангоми гўдо намудани маблағ ё додани илњозат барои хариди яроќ зарур аст, ки парламент қонунияти амалиётро тафтиш кунад, махсусан қонунњои байнал-милалї ва шартномањо, ки истењсол, харидуфурӯш ё истифодаи намудњои алоњидаи яроќњоро мањдуд мекунад, ба монанди шартнома дар бораи пањн накарди яроќ (1968), Конвенсияи Оттава дар бораи манњи истифода, гўамњ намудан, истењсол ва интїколи минањои зидди аскарї пиёда ва барбоддињии онњо (1997, қарори Шўрои Амният СММ ва ғайра, ба назар гирад.

Парламентњо њамчунин њангоми зарурати гузаронидани банаќшагирии ањ-анавии харолът барои ба даст овардани тагњизоти зарурии њарбї барои дав-раи дарозмуддат ба мушкилињо дучор шуда метавонанд. Ин мамлакатњои тараќќї ёфта истода ва кишварњоеро, ки низоњњоро аз сар гузаронидаанд, ба имконнопазирии мўқобилият нишон додан ба интїқолчиёни дохила ва берунии яроќњо, ки ба фурӯши мањсулоти худ ба нархи нињоят баланд манфиатдоранд ва онњоро талаботњои назорати демократї ба ташвиш намеорад, меорад.

Вобаста ба ин парламентњо дар таъсиси кумита ва зеркумитањо оид ба масъ-алањои хариди яроќ манфиатдор мебошанд. Њамин тариќ, онњо метавонанд ошкорбаёниро дар соњаи хариди яроќ беътар гардонанд ва гўкимияти илгўрияро маљбур созанд, ки дар назди гўмеа масъул бошанд.

Мушкилоти дар назди парламентҳо истода он аст, ки ӯкуматҳо он маълумотное, ки ба зарурати харида намудҳои асосии яроқҳои оддӣ (авиатсия, техникаи ғудо кардашуда, артиллерия, системаҳои идорашаванда ва радарӣ, ракетано ва киштиҳои ғангӣ) дахл доранд, овоза намекунанд. Илова бар ин, онҳо ғатто др бораи захираи яроқи калибри хурд (аз 100 мм камтарро), ки ғамчун яроқи тирандоз ва сабук маълуманд, намехоғанд маълумот диғанд.

Чунин вазғият хеле қулай аст: дар аввали раванди харида яроқҳо ӯкумат бо парламент бо мақсади тағмини он, ки нақшҳои сертакаббур оид ба харида яроқ дар оянда барои давлат аз ғиғати молиявӣ мушкилӣ наорад, ғамкорӣ мекунад. Барномаҳо оид ба харида яроқҳо бо назардошти дигар арзишҳои ғамғиятӣ бояд қабул карда шаванд. Ғамин тариқ, дар раванди қабули қарорҳо бояд на танҳо афзалиятҳои ғарбӣ, балки дигар афзалиятҳои низ ба инобат гирифта шаванд. Парламент бояд тағсир ва сарбории молиявиرو ба ғомеа ғангоми харида яроқ арзёбӣ кунад.

Блоки № 72

Барои чи ағзои парламентҳо бояд аз болои харида яроқ назорат баранд

- ▷ Сухан дар бораи ғалби маблағҳои ғамғиятӣ (давлатӣ) меравад.
- ▷ Қарор дар бораи низоми аслиға – на танҳо масъалаи экспертизаи техникӣ ва амният, балки ғамчунин интиҳоб мебошад: пулро ба чи сарф кунем – ба «тўп» ё ба «равған», - ва агар барои тўп, пас ба кадом миқдор ва барои чи.
- ▷ Харида яроқ барои давлат набояд захмати молиявӣ дар доираи перспективанои қўтоғмуддат ва дарозмуддат (аз он ғумла дар давоми ғаммаи мўғлати истифода гардад) бошад.
- ▷ Назорати парламентӣ бояд тавозуни байни харољот ба яроқ ва харољот ба энтиёљоти иљтимоиро тағмин намоад.
- ▷ Ошкорбағнии раванди харида яроқҳо, ғисоботдиғии он ба парламент коррупсия, масрафқорӣ ва аз рӯи тағин истифода нагардидани маблағҳои ғамғиятиро, пешгирӣ мекунад.
- ▷ Назорати парламентӣ ва ғамғиятӣ ба паст рафтани хатари босурғати ағзоиши ғалми харида яроқҳо дар минтақа оварда расонида метавонад.

Шароитҳои махсус асоси махғият мегарданд ё не?

Тиимд басқарудың қағидаттары, әсіресе жариялылық қағидасы қару сату немесе сатып алуды қосқанда қоғамдық шешім қабылдаудың әрбір тұс-тұсына бағыт-бағдар беруі тиіс. Сондықтан, қандай жағдайлар қорғаныс жөніндегі шешімдерді ерекше және құпия болуын керек ететінін тексеру қажет.

Қару-жарақ сату және сатып алу нұсқаулары жариялылық пен қоғам алдында жауаптылық қағидаттарына негізделуі керек. Шешім қабылдау үдерісінде қару сатып алушы немесе қару сататын елдердің талабы бойынша істің құпия болу себептері айқын көрсетілуі тиіс. Егер сондай себептер істе сыбайлас жемқорлыққа жол беру мүмкіндігін тудырса, онда ондай қатер екі тарап арқылы анықталып, оның алдын алу шаралары белгіленуі қажет.

Блоки № 73

Сиёсати беасос ё духӯра дар соҳаи хариди яроқ, ӯнамчунин хариди махфии яроқ метавонанд ба оқибатҳои зайл расонанд ...:

- ▷ Тафтиши нокифояи сабабҳои асосии низоми аслия;
- ▷ носамаранокии қарорҳои ӯкуматӣ бо оқибатҳои ноҳаф барои амнияти миллӣ ва минтақаӣ;
- ▷ ҳафари барои давлатҳои ӯамсоҷа;
- ▷ коррупсия вобаста ба хариди яроқ ё дигар қарорҳои соҳаи ӯарбӣ, ки ба ӯарид алокаманданд;
- ▷ зарари ӯиддии боҷарии ӯомеа ба қувваҳои мусаллаҳ, ки натиљаи бадномкунии онҳо ва мавзӯи баҳсҳои ноҳаф мебошанд.

Раванди ӯаматарафаи қабули қарор дар бораи харид

Ҳангоми қабули қарор дар бораи ба даст овардани низоми асосии аслия методҳои, ки дар ӯунин ӯанбаҳо истифода мешаванд, муайян намудан ва муттаҳид қардан зарур аст:

- ✓ Раванди баҳои ҳафари:
- ✓ Концепсияи дарозмуддати сохтмони қувва ва восятаҳои мудофия (қобилияти мудофияӣ);
- ✓ муайян намудани маводҳои барои таљғизонидан зарур;
- ✓ ӯудо намудани маблағ барои хариди яроқҳои;
- ✓ ҳарољот дар муддати тамоми давраи истифодабарӣ, аз он ӯумла ҳарољот барои хидмати техникаӣ, модернизатсия ва ғайра;
- ✓ арзёбии пешниҳоди дар бораи ӯубронпулӣ ва подошдиғӣ.

Барқарорсози раванди назорати парламентӣ ва арзёбӣ дар ӯамаи даврано имконияти ҳарољот, қаллобӣ ва суиистифода ӯангоми қабули қарорро аз та-рафи мақомоти ӯоқимияти иљроия қам мекунад. Бо мақсади амалигардонии самаранокии назорат парламентҳои бояд талаб намоянд, ки ӯукуматҳои онҳо-ро дар бораи ӯамаи зинаҳои раванди хариди яроқҳои ҳафардор қунанд. Ба замми ин парламентҳои бояд ӯуқуқ дошта бошанд, ки оид ба ӯамаи шартно-маҳои дар бораи харид қарор қабул намоянд. Парламенти Нидерландия мисоли он шуда метавонад, ки ӯи тағр ӯукумати қонунгузор ӯамаи зинаҳои раванди қабули қарор дар бораи хариди яроқҳои назорат мекунад (ниғ. Блоки № 74).

Блоки № 74

Сиёсати Нидерландия дар соҳаи дарҳости ӯарбӣ: нуқтаи назари назорати парламентӣ

Нидерландия ағнаи пойдор ва таљрибаи бойи назорати парламентӣ аз болои хариди таљғизоти ӯарбиро дорад. Умуман, ӯамаи қарорҳои дар бораи харид, ки аз 25 миллион еуро (тақрибан 25 миллион доллар) зиёд аст, бояд бо иштироки пар-ламент қабул қарда шавад. Барои ин ба ном механизми бадасторӣ тағия гардид.

Њукумат (дар амал муншии давлатӣ оид ба масъалаи мудофия) мактуб мефиристад, аз 4 намунаи он якеро вобаста аз харид интихоб мекунад (А,Б,В,Г). Назорат дар ҳамаи давра амалӣ мегардад, аз муайян намудани талабот дар системаи нави мусаллаҳгардонӣ (ё ивази аллакай мављуда) сар карда то пешниҳоди аниқ дар бораи ба даст овардани системаи Х аз истеҳсолкунанда У.

Парламент имконият дорад, ки дар доираи ҳамаи марњилаҳои харид ба қарор таъсир расонад. Ҳамин тариқ, вақте ки ҳукумат дар бораи зарурат ё ба даст овардани системаи яроқ маълумот медиҳад, парламент метавонад зид барояд ё тағйирот ва пешниҳоди ворид намояд, гарчанде ки дар амал чунин ҳодиса на он қадар зиёд рӯй медиҳад. Аксаран нияти ҳукумат дар давраи ҳамаи раванд бо қарор давра (А,Б,В,Г), ки дар парламент мувоқима мегардад, муайян мегардад.

Барои лоиҳае, ки арзишашон аз 100 миллион евро зиёданд, тартиботи махсус (лоиҳаҳои калон) таъин карда шуда буд, ки маърӯзаҳои муфассал ва мунтазамро ба парламент пешбини менамояд. Намунаи одии чунин лоиҳа нияти ҳукумати Нидерландия барои иштирок қардан дар марњилаи таъини лоиҳаи қирқундаи ҳамлаварии умумӣ, вориси самолети Ф-16 африқоӣ мебошад. Дигар лоиҳаҳо низ мављуданд, ба монанди лоиҳаҳои «бригадаи аэромобили».

Умуман, фикр мекунем, чунин вазиятро дар Нидерландияи қаноатбахш ғисбидан мумкин аст. Мувоқимарониҳо оид ба масъалаҳои молиявӣ ва мақсаднок будани тафтиши пурраи парламентӣ, баъзан оид ба раванди соф техникаи гузаронида мешавад. Вобаста ба ин масъала дар бораи сифат ва эътимоднокии маълумоти ҳукумат ва ҳолиши «исботи мутақобила» аз тарафи институти мустақил оид ба проблемаҳои амният ва мудофия ба миён меояд. Билохира, нақши истеҳсолкунандагон ва лоббистон, ҳамчунин дастрасии онҳо ба узвияти кумита оид ба масъалаи мудофия, одатан мавзӯи мувоқима мебошад. Аммо, агар воқеаҳои на он қадар калонро ба назар нагирем, хархашаҳои калон оиди ин масъала ба амал наомадааст.

Әдебиет: Иан Хоекема, Парламенттің бурғынғы мүшесі, Нидерланды, 2002

Шумо ҳамчун аъзои парламент чӣ қар карда метавонед?

Назорати хариди яроқ

- Назорати парламенти хариди яроқ бояд қонунан ба танзим дароварда шавад;
- Назорати ҳаматарафаи парламенти бахши амният ва фароғии ҳамаи ҷанбаҳои харидро таъмин намоед, ба масъалаҳои зил қикқати махсус диҳед:
 - зарурати амният;
 - оқибатҳои минтақавии сиёсӣ, махсусан дар масъалаи ҷавоби манфӣ, ки ба мусаллаҳшавии бошитоб дар минтақа оварда мерасонад;
 - қарбӯр ба бўлет (дар перспективаи қўтоњмуддат ва дарозмуддат);
 - таъсир ба саноати миллии бахши хусусӣ ва ҷамъиятӣ.

Ошқорбаёнӣ ва ғисботдинӣ ғангоми хариди яроқ

- Ба парламент дар доштани ҳуқуқ ба раванди хариди яроқ ва техникаи ғарбӣ мусоидат намоед.

Талаб намоед, ки ба парламент ва ё кумитаи салоҳиятдори (манфиатдори) он ӯисоботи муфассал ва ғаврӣ дар бораи мавзӯд будан ва тавсиғи техникаи намуноӣ асоси яроқ (самолет, техникаи зиреңпӯш, системаи артиллерӣ, РЛС, системаи ракета ва киштиҳои ӯарбӣ, яроқгарони сабук (калибри аз 100 мм камтар), ӯамчун асос барои зарурати хариди намунаҳои нав, пешниҳод карда шавад.

- ▷ Таъмин намоед, то ки парламент консепсияи дарозмуддати таъсиси низоми мудоғиаро ба даст орад.
- ▷ Таъмин намоед, то ки он масъалаҳои, ки ба махфият дар соҳаи харид дахл доранд, ба парламент ва ё кумитаи манфиатдори он дар доираи раванди қонунгузорӣ маълумот дода шавад, ки ӯисоботдиғиро ӯамзамон бо ниғон доштани сирри ӯарбӣ таъмин менамояд.

Тағлили таъсири харид

- ▷ Мувоғикатии нақшаи харидро бо сиёсати соҳаи амният тағлил намоед.
- ▷ Таъмин намоед, то ки парламент сарбории молиявии хариди яроқро дар муқоиса бо дигар талаботи ӯамғиятӣ ва ағзалиятҳои илғимоӣ тағлил ва арзӯи намояд бо мақсади пешгирии нобаробарӣ, ки ба инкишоф, ӯамчунин устувори иқтисодӣ ва илғимоии давлат таъсир расонида метавонад.
- ▷ Тартиботи истиғода баред, то ки ба қарорҳои беғад сертақабур дар бораи хариди яроқ муқовимат нишон дода тавонед. Парламентҳои бояд оқилнокии нақшаро таъмин намояд, то ки барои мамлакат дар перспективаи дарозмуддат ба мушкилоти ӯарбӣ табдил наёбанд.

Аудит дар соҳаи хариди яроқ

- ▷ Мувоғикатии байни сиёсати соҳаи амният ва нақшаҳои, бўлети мудоғиавӣ ва хароғоти ӯақиқиро барои яроқ ва техникаи ӯарбӣ тағтиш намоед.
- ▷ Тағтиши тавсифномаи эксплуататсионии системаи яроқро баъд аз ба даст овардани он ва баъди бастании шартнома (дар муддати мӯғлати хидмати яроқ камтар аз се тағтиш) гузаронед.

Кумитаи парламентӣ оид ба масъалаи хариди яроқ

- ▷ Дар ӯолати набудан, кумита ва ё зеркумита оид ба масъалаи хариди яроқ таъсис диғед ва бо ӯамин тарз алоқаи байни ташкили сиёсат, банақшагирии молиявӣ ва аудит (тағтиш), комплекси мудоғавӣ-саноатӣ, ва ӯамчунин тағқиқот ва инкишофро барқарор созед.
- ▷ Вобаста ба ин, зарур аст маълумот дар бораи ӯғдадориҳои , процедура ва ғаволияти сохторҳои ба ин монанд дар парламентҳои дигар давлатҳои ба даст овардан ва омӯхтан.
- ▷ Боварӣ ӯосил намоед, ки сохтори парламенти шумо қодир аст маслиҳатҳои мутахассисонро арзӯи намоянд ва истиғода баранд.

Харидуфурӯш ва интиқоли яроқ

Дар назорати харидуфурӯш ва интиқоли яроқ парламентҳо бояд нақши муҳим бозанд. Қоида ва тартиботи идоракунии хариди яроқ бо назардошти қонуни миллӣ дар бораи хариди яроқ, буҷети миллӣ ва қонунҳои молиявӣ ё шартномаҳо, Ҳамчунин қонунҳои, ки баъди муҳокимарониҳо қабул гардидаанд, бояд муттасил бошанд. Принсипҳои идоракунанда дар соҳаи сиёсати харидуфурӯш ва интиқоли яроқ ва базаи қонунгузорӣ ба принципи ошкорбаёнӣ ва ӯисоботдиҳӣ бояд асос ёбанд.

Блоки № 75

Интиқоли яроқ: равшанӣ андохтан

Зери мафҳуми интиқоли яроқ ҳамаи намууди фаъолият, ки бо он сохторҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ бо мақсади ба даст овардан ё фурӯши яроқ машғуланд, фаъмида мешавад. Интиқоли яроқ фурӯш, савдо, ба даст овардан, харид, ҳамчунин намоиши яроқро дар бар мегирад.

Сиёсати миллӣ дар соҳаи харидуфурӯш ва интиқоли яроқ

Ҳукумат бояд сиёсат ва қонунгузориро дар соҳаи харидуфурӯши яроқ ва интиқоли он таъия намояд, ки онро баъд барои тасдиқ ба парламент пешниҳод менамояд. Сиёсати зикргардида бояд принсипҳои роҳбарикунандаи фурӯши яроқи оддиро муайян намояд ва бо назардошти омилҳои зайл таъия гардад:

- ✓ Вориодт ва содироти яроқҳои оддӣ бояд мавзӯи назорати мувофиқи кумитаи парламентӣ бошад;
- ✓ дастурҳои дар соҳаи харидуфурӯши яроқ бояд ба принсипҳои Низомномаи СММ, қонунгузории байналмилалӣ ӯавобӯ бошанд, риояи эмбарҳои СММ ба Ҳамлу нақли яроқ таъмин намояд. Дар баробари ин хусусиятҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, этники ва омилҳои амнияти он давлатҳои, ки яроқ меҳаранд бояд ба инобат гирифта шаванд;
- ✓ принципи ошкорбаёнии раванди қабули қарор бо мақсади таъмини устуворӣ ва ӯисоботдиҳии касбӣ;
- ✓ механизмҳои барои пешгирии ӯодисаҳои ғайриэтикии фурӯши яроқ бояд ба расмият дароварда шаванд, ба тавсияҳои СММ ва дигар сохторҳои манфиатдор, ҳамчунин ба намунаҳои беътарини дигар давлатҳои асос ёбанд;

интиќолдинњандагон ва харидорон бояд «Кодекси дурусткориро» омода намоянд;

- ✓ парламент бояд имкони боварї дошта бошад, ки намуди яроќи фурўхташуда ба энтиёлоти мудофиаи давлатњо-харидорон мувофиќат мекунад, чї тавре ки аз тарафи парламентњои онњо тасдиќ гардидаанд;
- ✓ парламенти давлатњое, ки яроќ њамлу наќл мекунад, бояд имкони боварї хосил намудан дошта бошанд, ки давлатњо-харидорон њуќуќњои инсон ва озодињои асосиро њурмат мекунад ва њамчун назорати самараноки ќарорњоро оид ба хариди яроќи назорат мебаранд;
- ✓ парламент бояд имкони боварї дошта бошад, ки фурўши яроќ ба њањон тањдид намекунад, шидданокии минтаќавиро зиёд намекунад, ба ба амал омадани низоњњо намеорад, ба афзоиши фурўши яроќ дар минтаќа, ба миён омадани ноустуворї аз сабаби ба вуљуд омадани системањои таљњизоти њарбї, ки вазъиятро ноором месозад ё шумораи муайяни яроќи оташфишон ва сабук, оварда намерасонад. Агар кумитаи парламенти оид ба мудофиа муколамаи минтаќавиро дар бораи тањдиди устувори минтаќавї, хариди бешумори яроќ ва махфият, ки ба коррупсия оварда мерасонад, сар кунад, пас чунин мусоњибаро барои муњокимаронї дар минтаќа ошкоро кардан даркор аст.

Механизмњоеро тањия намудан зарур аст, ки имкон медињанд фурўши яроќро ба давлати муайян бо маќсади реэкспорти ё ба дигар касс фиристодан ба маќсадњое, ки муҳолифи шароити дар шањодатнома оид ба воридот изњор гардидааст, пешгирї намояд.

Блоки № 76

Шартномањои минтаќавї дар соњаи харидуфурўши яроќ

▷ Кодекси аврупони рафтор

8 июни соли 1998 Шўрои Аврупо ќароре ќабул намуд, ки мувофиќи он Кодекси рафтор ба њукми ќонун даромад. Қарор ба манњи ихрољи яроќ аз мамлакатњои Шўрои Аврупо ба минтаќањои нооромии њањон, ки дар он њаљфњо хатари ќонунвайронкунињои даѓали њуќуќњои инсон вуљуд доранд, равона гардидааст. Давлатњо-аъзои ША, баъд аз фишор аз тарафи созмонњои ғайридавлатї дар давоми ќариб њашт сол ба ќарор дар бораи ќабули сиёсати масъул дар соњаи фурўши яроќ омаданд. Кодекс номгўи самтњои нохонї интиќоли яроќро ва системаи тафтиш ва тањлили таъини охирин, њамчунин системаи мубодилаи маълумот ва механизми машварат дар бораи пешнињод намудан ва ё рад кардан барои додани иљозатнома ба содиротро дар бар мегирад.

Кодекси Аврупо механизмњоеро надорад, ки ќодир бошанд давлатњоро маљбур созад, ки онро њамчун механизми таъмини маъсулият барои риоя нанамудани ин кодекс, истифода барад. Њамин тариќ, мањдуд намудани содирот ба давлатњое, ки њуќуќњои инсонро вайрон мекунад, аз давлатњои бо ќонунгузории нисбатан сахт, вобаста мебошад, ки ба чунин ќонунвайронкунандагон дар доираи механизми маслињатњои дутарафа таъсир расонида метавонанд.

Кодекс аз 8 меъёр иборат аст, ки ба онњо давлатњои ША дар њолати содироти яроќ бояд мурољият намоянд:

1. «Њурмати ўндадоринњои байналмилалии давлатњо-аъзои ША, махсусан муљозоти аз тарафи Шўрои амњияти СММ ворид намуда (...).

2. Эътиром нисбати нуқуқҳои инсон дар давлати таъини охиринаи яроқ (...).
3. Вазъияти дохилии дар мамлакати таъини охиринаи ҳамчун нишондиҳандаи вуҷуд доштани шидданокии ғизои мусаллаҳ (...).
4. Давлатҳои ША дар мавриди барғало будани хатарҳои зерин илҳозатнома ба содироти яроқ наменданд: давлати воридкунанда ният дорад, ки содироти имконишро муқобили дигар давлат истифода барад ё бо мақсади бо қувва пурзӯр намудани шикоятҳои шахсии марзӣ (...).
5. Амнияти миллии давлатҳои ША, ҳамчунин амнияти он заминҳои, ки муносибатҳои дохилии онҳо ба соҳаи масъулияти ӯар як давлати ША дохил мешавад, ҳамчунин амнияти давлатҳои дӯст ё иттифокчиён (...).
6. Рафтори давлати харидор нисбат ба ҷомеаи башарӣ, муносибати ҳоси ӯ ба терроризм ва ҳурмати нуқуқҳои башарӣ (...).
7. Хатарҳои он, ки яроқ ба истифодабарандаи дигар дар сарғади мамлакат мегузарад ё аз сари нав дар шароити ноҳон содир карда мешавад (...).
8. Мувофиқати содироти яроқ ба имкониятҳои техникӣ ва иқтисодии давлат-воридотчи (...).

Сарчашма: <http://europa.eu.int>

▷ Созмони давлатҳои Амрико ва интиқоли яроқ

Харидуфурӯши озоди яроқ (дар минтақаи Амрико) дар сатҳи минтақавӣ баъд аз он ки 19 аъзои Созмони давлатҳои Амрико (СДА) шартнома дар бораи интиқоли намудҳои оддии яроқ бастанд, беътар шуд. Созишномаи байниамрикоии дар бораи ошкоро ба даст овардани намудҳои оддии яроқ, ки дар илҳосияи Ассамблеяи генералӣ дар Гватемала тасдиқ гардида буд, аз давлатҳои аъзо талаб мекунад, ки онҳо ӯар сол дар бораи воридот ва содироти намудҳои асосии яроқ маълумот нашр намоянд. Мувофиқи моддаи 3, «давлатҳои аъзо ӯар сол ба созмони масъул дар бораи воридот ва содироти яроқҳои оддӣ дар соли гузашта нисбат ба медиҳанд ва дар он дар бораи давлати содиротчи, намуд ва шумораи намуди оддии яроқи фурӯхташуда маълумот дода мешавад. ӯар як давлати-аъзои созишнома нисбати худро бо маълумоти иловагӣ, ба монанди таъинот ва модели яроқ, агар зарур нисобад, пурра мегардонад. (...). Ба зами ин, давлатҳои яқдигарро дар бораи ба даст овардани яроқҳои оддии воридшуда, дар қорхонаҳои миллии истеҳсолшуда хабардор мекунад ва агар ягон чиз ба даст наоварда бошанд ӯам, дар бораи он хабар медиҳанд. (моддаи 4).

Сарчашма: <http://www.oas.org>, 2002

Риояи эмбаргои байналмилалӣ барои ӯамлу нақли яроқ

Муъозот нуълъати ҷомеаи байналмилалӣ барои изғор намудани ғайриқаноатмандӣ оиди рафтори ягон давлат мебошад, агар ин давлат ба нуқуқи башарӣ ё сулҳ ва амният таъдид кунад. Базаи қонунгузорӣ, ки бо моддаи 41 Низомномаи СММ тасдиқ гардидааст, ба Шӯрои амнияти СММ имкон медиҳад, ки давлатҳои аъзоро ба иқдоми беяроқ бо мақсади барқарорсозии сулҳи башарӣ ва амният даъват месозад. Аз соли 1945 то 1990 Шӯрои Амнияти СММ танҳо ба ду давлат муъозот додааст. Дар соли 1990 бошад ин мақомот маълум шуд, ки 12 маротиба муъозотро истифода барад.

Дар чунин ҳолат талабот дар бораи шаҳодатномаи «истифодаи охиринаи» бо фаъмонидани дар охири яроқ ба қуло мевад, нуълъати муфид барои парламент ба шумор мевад. Аммо ҳодисаҳои зиёди истифодаи шаҳодатномаҳои қалбакии «истифодаи ниҳоӣ» ба қайд гирифта шудааст.

Феъристи намудҳои оддии яроқи СММ

Шашуми декабри соли 1991 Ассамблеяи генералии СММ қарори 46+/36 L –ро бо номи «Ошкорбаёнӣ дар соҳаи яроқ» қабул намуд, ки онро муншии кулл бо мақсади ташкил додани феъристи умумӣ ва ғайритаъкиркунанда оид ба яроқҳои оддӣ ва хидматрасонӣ дар штаб-квартираи СММ дар Нью-Йорк талаб намуд. Дар феърист маълумот дар бораи ҷамлу нақли байналмилалӣ яроқ, ҷамчунин маълумот дар бораи захираҳои ҷарбӣ, харидаи яроқҳои истеҳсоли миллӣ ва дигар омилҳои, ки ба сиёсат дахл доранд, аз тарафи давлатҳои СММ пешниҳод шудаанд, ҷамъ оварда мешавад.

Феърист аз 7 меъёри мувофиқ оид ба яроқҳои асосии оддӣ иборат аст, аз он ҷумла танкаҳо, мошинҳои зиреҳпӯш, системаҳои артиллерии калибрҳои калон, самолётҳои ғангӣ, ҷарҳборҳои зарбазан, киштиҳои ғангӣ ва ракетаҳо/дастгоҳҳои ба қор андохташаванда. Феърист аз соли 1992 амал мекунад. Муншии кулли СММ ҷамъ вақт ба Ассамблеяи генералии СММ ҳисобот пешниҳод мекунад, ки он маълумоти аз тарафи 110 ҳукумати давлат-аъзои СММ пешниҳодшударо дар бораи воридот ва содироти яроқҳои оддӣ дар бар мегирад. Маъруза ҷамчунин маълумотро дар бар мегирад, ки аз тарафи ҳукумати давлат бораи харидаи яроқи истеҳсоли миллӣ, ҷамчунин шумораи яроқи мавҷудбударо дар бар мегирад (ниг.: <http://disarmament.un.org/cab/register.html>).

Зарурати муълзоти оқилона

Муншии умумии СММ муълзоти ҷамъонибаи иқтисодиро «воситаи муомилаи дағалона» номид. Онҳо на ҷамъ вақт самарабахшанд ва дар аксар маврид ба мамлакатҳои ҷамъ, инчунин ба мардумони оддии мамлакатҳои, ки мавриди он қарор мегиранд, таъсири манфӣ мерасонанд. Ҷамин тавр, бисёриҳо бар ин ақидаанд, ки муълзоти дақиқтаре лозим аст, то ба ҷанбаҳои маъдудтаре таъсир расонанд. Эмбарго барои фуруши силоҳ ба ҷамин намуди муълзот дар баробари эмбаргои молиявӣ ва эмбаргои маъи дохил шудан ба қаламрави мамлакат мансуб аст. «Муълзоти оқилона» муқобили режим ва элитаи ҳокими мамлакат равона гардида, бо шаъравандони қаторӣ ва ё аъзои муҳолифин таъсири манфӣ надорад. Бо вуҷуди ин, натиҷаҳо аз он шаъодат медиҳанд, ки онҳоро истифода бурдан ҳеле душвор аст ва қомилан таъсирбахш нестанд. Дубора мавриди таъқиқ ва тақмил қарор додани онҳо низ зарур аст (ниг. ба блоки №77).

Блоки № 77

Тақмили муълзот барои таъмини сулҳ: намоёндагони парламент чӣ тадбирҳои метавонанд амалӣ намоёнд

Экспортқа қару-жарақ шығаратын елдердің парламенттері төмендегілерге кепілдік берүлері керек:

- ▷ қонутузорие, ки (хусусан усулно ва нуълъатҳои зарурии тавсиядинандаи маъмурӣ) вайрон намудани эмбаргои СММ-ро барои таъмини силоҳ линоят мењисобад;
- ▷ ҷамонангсозӣ дар дохили ҳукумат, ки вазорати роњбарикунандаро, ки барои илрои эмбарго масъул аст, муайян мекунад;
- ▷ муқобилаи иттилоот ва маълумоти иқтишофӣ дар дохили департаментҳои ҳукуматӣ ва миёни ҳукумати барои муайян намудани ҷаллу нақши шубҳанок, нуктаи таъинот, роњҳои транзитӣ ва миёнаравно;

- ▷ рўйхати назорати молњое, ки эмбарго ба онњо дахл дорад;
- ▷ ваколати боздошти борњо, ки бе шакку шубњо мавриди эмбарго қарор гирифтаанд ва ба нуктаи аввала барнагардонидани онњо;
- ▷ муқаррароти қонунгузорї, ки барои боздоштан ва ё мусодираи молу мулк ва ё таъминоти пинњони силов иљозат медињанд;
- ▷ таъќиб ва санљиши тањвили силов, ки метавонад ба љои дигар равона гарданд.

Сарчашма: сайти www.bic.de, 2002

Мероси «љанги сард»: муњимоти љангии зиёдати ва интиқоли он

Хотимаи «љанги сард» ба камшавии куввањои мусаллањ дар тамоми дунё оварда расонд. Дар натиља миллионњо адад силов нолозим шуданд ва зиёдати ба њисоб мераванд. Нарасидани таљрибаи зарурї љињати истифодаи силовии зиёдати дар тамоми дунё боиси он гардид, ки миллионњо адад силов аз як давлат ба давлати дигар, инчунин аз љониби давлатњо ба гуруњњои зиддињукумати интиқол ёфта, бар замми ин силовњои мазкур аз њама гуна назорати љомеа дур мондаанд. Равшан аст, ки миқдори бештари ин силовњо бо роњњои пинњонї интиқол меёфтанд ва ё ба таври ошкоро аз анборњои силов, ки ба таври дахлдор муњофизат намегаштанд, рабуда шудаанд.

Аз панљ ду њиссаи тамоми намуди силовии муқаррариеро, ки солњои 1990-ум фурухтаанд, аз анборњои силовњои зиёдати гирифта шудаанд. Сабаби асосии мављудияти силовњои зиёдати њамчун намунаи беназири фуруши силов дар солњои 1990-ум ин буд, ки анборњои (захирањои) калони силов, ки ба блоки шўраї собиќ тааллуќ доштанд, яку яқбора аз тањти идоракунии маркази баромаданд. Бо назардошти шароити мураккаби иќтисодї ва мављудияти миқдори бузурги силовии зиёдати захирањое, ки дар он љо ин гуна силов нигоњ дошта мешуд, ба сарчашмаи асњори устувор барои қонењ гардонидани талаботи Ғауқуллодаи иќтисодї мубадала гаштанд. Аз дигар тараф мусаллам аст, ки фуруши бештар тавассути шабакањои љиноятпеша, ки бо роњбарияти сиёсии мањаллї алоќаманд набуданд, сурат мегирифт. Бар замми ин, мамлакатњои собиќ шўраї дар масъалаи фуруши силов аз анборњои худ ягона набуданд. Баъзе аз мамлакатњои мутараќќї ва рў ба инкишоф њам ба ин қор машѓул буданд.

Блоки № 78

Фуруши силовии зиёдати натиљањои манфии халѓи силов

«Новобаста аз кам шудани њалми фуруши силовии наварин нишондињандањои оморї аз сатњи баландтарини фуруши силовии зиёдати шањодат медињанд. Афзоиши њалми фуруши силовии зиёдати ба мубодилаи дуљонибаи иттилоот мусоидат намуд. Созишномаи дар бораи халѓи силов, хотима ёфтани амалиётњои њарбї ва кам кардани нерўњои њарбї, ба он оварда расонд, ки миқдори силовии зиёдати дар љањон ба 165 000 воњид расид, ки аз он зиёда аз 18000 аз солњои 1990 то 1995 содирот ва интиқол шудаанд. Дар робита бо афзоиши захирањои силовии зиёдати арзиши онњо мунтазам паст мешавад ва ё њатто силов дар доираи барномањои мададрасонї ройгон интиқол меёбанд. Ин гуна фуруш натиљаи манфии халѓи силов буда, дар баробари муноқишањо боиси мусаллањшавии минтаќавї метарданд».

Сарчашма: сайти www.bic.de

Маълум аст, ки бадастоварандаи силоҳ мамлакатҳои камтар аз Ҳадди миёна буданд, ки маъмулан сохторҳои сусти назорати парлумонӣ доранд. Дар давоми солҳои 1990-ум на камтар аз 90 мамлакат воридоти навҳои асосии силоҳи зиёдатори анҷом доданд. Бағоят муҳим аст, ки силоҳи оташфишон танҳо назорати қатъӣ қарор гирифта, мутобиқи қонунгузорӣ давлат ва Ҳарбиён Ҳар сол ба парламент дар бораи гум шудан, талафот ва рабудани силоҳи оташфишон ва муҳимоти дигари Ҳангӣ Ҳисобот пешниҳод мекунад. Дар бораи тағйирдиҳии (конверсияи) заводҳои, ки силоҳ истеҳсол мекунад, бояд иқдом намуд. Дар муқолаи 5 сол сатҳи миёнаи интиқоли Ҳафсонии силоҳ дар давраи солҳои 1997-2001 паст шуд. Сабаби асосии инро дар камшавии таъминоти силоҳ аз Ҳониби ИМА мебинанд, ки дар давоми солҳои 1997-2001 аз таъминкунадагонӣ бузургтарин ба шумор мерафт, новобаста аз 67% паст кардани Ҳафми таъмини худ дар соли 1998. Россия дар ин давра аз дулумин кишвари таъминкунадаи силоҳ ба шумор мерафт. Зиёд кардани Ҳафми таъминот ба андозаи 24% дар соли 2001 дар муқоиса бо соли 2000 Россияро ба кишвари таъминкунадаи асосии силоҳ тақдир дод (сарчашма: Ҳисоботи солони СИПРИ барои соли 2002).

Дар натиҷаи афзоиши воридоти силоҳ ба андозаи 444 дар муқоиса бо соли 2000 Чин дар соли 2001 ба кишвари бузургтарини воридкунадаи силоҳ муваббатал гашт. Ҳиндустон Ҳафми хариди силоҳро ба андозаи 50% вуҷат бахшида, мақоми сеюмро миёни кишварҳои воридкунадаи асосии силоҳ ба даст овард. Ба Ҳайати кишварҳои асосии воридкунадаи силоҳ дар давраи солҳои 1997-2001, Ҳамчунин Арабистони Саудӣ, Тайван ва Туркия дохил шудаанд (сарчашма: Ҳисоботи солони СИПРИ, 2002).

Блоки № 79

Нишондиҳандаҳои тахминии Ҳафми фуруши силоҳи оташфишон

«Имрӯз Ҳарчанд Ҳафми истеҳсоли силоҳи оташфишон назар ба давраи солҳои охири «Ҳанги сард» камтар аст, вале Ҳамасола миллионҳои адад чунин силоҳи Ҳанӯз истеҳсол мешавад. (...) Мутобиқи тағлилийи пешакӣ (...) дар соли 2000 Ҳафми Ҳафсонии истеҳсоли силоҳ, бо назардошти лавозимоти Ҳангӣ 4 миллиард доллари ИМА-ро ташкил дод. Агар бо нишондиҳандаҳои миқдорӣ ифода намоем, дар соли 2000 (...) тахминан 4,3 миллион адад силоҳи оташфишон истеҳсол гардид, ки ин ба андозаи 30% аз Ҳафми солони истеҳсол дар муқоиса бо нишондиҳандаҳои миёнаи солони айёми «Ҳанги сард» камтар буд.

«Дар он замоне, ки талабот ба силоҳи нав метавонад кам шавад (...) шумораи таъминкунадагонӣ он дар ин бозор меафзоянд». (...) Дар зарфи камтар аз 20 сол теъдоди ширкатҳои зиёда аз се маротиба афзуд – аз 196 адади солҳои 1980-уми асри гузашта то ба 600 адади имрӯз расид.

«(...) Афзоиши миқдори ширкатҳои кишварҳои, ки силоҳи оташфишон истеҳсол намуда, барои онро аз рӯи манфиатҳои ба Ҳар касе ва дар Ҳар қуло, бо Ҳӣ арзише, ки набошад фуруштан талош меварзанд, аз он далолат медиҳад, ки барои Ҳукуматҳои авторитарӣ, ташкилотҳои Ҳайридавлатӣ, террористӣ ва Ҳинояткорон дастҳои ба силоҳи марговари тахнологияи баланд нола аз пештара дида хеле Ҳам осонтар гаштааст. Талабот нисбати назорати давлатии истеҳсоли силоҳи оташфишон ба масъалаҳои мурабми амнияти байналмилалӣ тақдир ёфтааст»

Сарчашма: Тағйикот оид ба силоҳи оташфишон, нашриёти Доншиғони Оксфорд, 2001

Блоки № 80

**Барномаи амали СММ зидди ғайриқонунии
силоҳои оташфишон ва силоҳои хурдакалибр: Ӯињатњое,
ки бояд намоѣндагони парламентњо ба он тавалљўњ
намоѣнд**

«Бо мақсади пешгирии муомилоти ғайриқонунии силоҳои оташфишон ва силоҳои хурдакалибр мамлакатњои иштирокчи конфронси СММ оид ба масъалањои муомилоти ғайриқонунии силоҳои оташфишон ва силоҳои хурдакалибр дар ѣма гуна шакли зуњуроташ (июли соли 2001, Нью-Йорк) доираи васеи тадбирњои миллӣ, минтаќавӣ ва сатњи љањониро тасдиќ намуданд. Уамин тавр онњо ўњдадор шуданд:

Дар сатњи миллӣ

- ▷ Дар мамлакатњое, ки то љол қабул нагардидааст, қонуњњо, қоидањо ва расмиѣти маъмурии мувофиќро барои амалӣ намудани назорати самаранок аз болои истењсоли силоҳои оташфишон ва силоҳои хурдакалибр, инчунин аз болои содирот, воридот, транзит ва ѣ интиқоли такрории чунин силоњ дар доираи салоњияти љуќуќии худ қабул намоѣнд;
- ▷ Гурўњњо ва шахсони инфиродиеро, ки ба истењсол, ғурўш, нигоњдорӣ, интиқол, соњибӣ, инчунин маблаѓгузорӣ барои ғайриқонуни ба даст овардани силоҳои оташфишон ва силоҳои хурдакалибр машѓуланд, мушаххас намуда, ба муқобили онњо мутобиќи қонунгузории миллӣ тадбирњо андешанд;
- ▷ истифодаи тамѓањоро барои љар як адади силоҳои оташфишон ва силоҳои хурдакалибр дар тамоми раванди истењсолот ба таври дахлдор ва боѣтимод таъмин намоѣнд;
- ▷ қайди лузбиѣт ва аниќи истењсол, нигоњдорӣ ва интиқоли силоҳои оташфишон ва силоҳои хурдакалибрро аз рўи имконият љар қӣ бештар тањти масъулияти худ қарор дињанд; – маълумотро барои тамоми силоҳои оташфишон ва силоҳои хурдакалибр, ки аз љониби давлат нигоњдорӣ ва истењсол мешаванд, таъмин намоѣнд, инчунин оид ба тафтиши тақдири минбаъдаи чунин силоњњо чорањои самаранок пешбинӣ намоѣнд;
- ▷ бо мақсади назорати самаранок аз болои содирот ва интиқоли силоҳои оташфишон ва силоҳои хурдакалибр, аз љумла љаммонандсозии сертификати қабулкунандаи нињои қонуњњо, нишондодњо ва расмиѣти маъмуриро тасдиќ ва иљро намоѣнд;
- ▷ бе ғалатфаъми нисбати љуќуќи мамлакатњо силоҳои оташфишон ва силоҳои хурдакалибрро, ки онњо ворид намудаанд, такроран содир намоѣнд, барои он қўшиш намоѣнд то ба таври дахлдор мамлакати содиркунандаи аввалро мутобиќи созишномањои мављудаи дуљониба то лањзаи интиқоли такрории силоњ хабардор созанд;
- ▷ механизмињои маъмури ва қонуњњои миллии дахлдорро оид ба танзими фаълони онњое, ки ба миёнаравӣ љангоми интиқоли силоҳои оташфишон ва силоҳои хурдакалибр машѓуланд, тањия намоѣнд;
- ▷ ба муқобили ѣма гуна фаълонияте, ки эмбаргои барои силоњ муқаррарнамудаи Созмони Миллали Муттањидро вайрон менамоѣнд, тадбирњои дахлдор андешанд;
- ▷ нобуд сохтани силоҳои мусодирашуда, гирифташуда ва љамъоваришударо таъмин намоѣнд;

стандартҳои якхелаю дақиқ ва расмӣ нисбати идоракунии ва амнияти захираҳои силоҳ барои қувваҳои мусаллаъ, политсия ва дигар сохторҳои, ки илҳозати истифодаи силоҳи оташфшон ва силоҳи хурдакалибры доранд, муқаррар намоянд;

- ▷ дар маҳалҳои имконпазир барномаи самарабахши халғи силоҳ, демобилизатсия ва реинтеграцияро таъин ва татбиқ намоянд;
- ▷ ба энtimerҳои қўдакони, ки дар натиҷаи муноқиша зарар дидаанд, тавалљуни махсус зонир намоянд (...)

Сарчашма: Департаменти СММ оид ба масъалаҳои халғи силоҳ

Қазияи ошкоро будан ва масъулият дар соҳаи назорати силоҳ, ки баъди «Ҷанги сард» шиддат гирифт, дар парламентҳои бисёре аз кишварҳои боиси баргузории мувоқиқаи гардидаанд.

Дар блоки № 81 мисолҳои аз фаъолияти анҷомдодаи давлатҳои Иттиҳоди Аврупо дар ин самт оварда шудааст. Тақвияти дарки аҳамияти ошкорро будан ва масъулият ба хеле ғам бештар шудани назорати парламенти содироти силоҳ дар ин мамлакатҳои сабаб гардид, аммо дар бисёре аз кишварҳои вазъият ғамони мувофиқи матлаб нест.

Блоки № 81

Нақши парламон дар назорати содироти силоҳ: ошкорро будан ва масъулият дар мамлакатҳои Иттиҳоди Аврупо

Белгия: Қонуни соли 1991 қабулшуда нукуматро ӯндадор менамояд, ки ғар сол дар назорати парламент оид ба интиқоли силоҳ ғисобот диғаад. Қонун санлиш ва муайян намудани додани илҳозатномаро барои содироти силоҳ пешбинии намеқунад.

Дания: Муқаррарот дар бораи баррасии масъалаи содироти силоҳ ва ё дигар механизми расмии нуқуқи назорати соҳаи мақур вулуд надорад. Аммо бо назардошти тавалљуни афзояндаи лумеа вазири адлия қўшиш менамояд оид ба содирот ғисоботи аввалияро интишор намояд, ки дар он масъалаҳои назорати содирот, арзиши содирот ва мамлакатҳои таъингардида шарҳ дода мешаванд.

Финляндия: Айни замон Вазорати мудофия ду ғисоботи солонаро оид ба содирот дар соҳаи мудофия мутобиқи Кодекси рафтори Иттиҳоди Аврупо нашр намуд. Ғисобот доираи хеле васеи масъалаҳои дар бар мегирад, ки ошкоро будани онро тасдиқ менамояд. Новобаста аз ин, нокифоя будани мувоқиқаи оид ба масъалаҳои интиқоли силоҳ дар сатҳи парламент энсос мегардад.

Фаронса: Парламенти Фаронса аз нукумати мамлакат бо мақсади тавзеъ ва пешиниҳои бештари иттилоот дар ғисоботи солони, хусусан оид ба силоҳи оташфшон, таълизот барои политсия ва дигар хадамоти амнияти, молҳои таъиноти дугона, инчунин оид ба ғамқориҳои ғарби талаботи ғарчи бештареро тақозо менамояд. Ба ғайр аз ин, тавсеаи мувоқиқаҳои парламонии оид ба масъалаи ғисоботи солони дар назар аст.

Олмон: Аввалин ғисобот дар бораи содироти силоҳ соли 2000 нашр гардид. Иштироки қумитанои зерини парламент ғангоми таълили ғисоботи навбатии дар назар дошта шудааст: оид ба масъалаҳои мудофия, оид ба масъалаҳои хориҷи, оид ба масъалаҳои савдо ва энtimerи, оид ба масъалаҳои нуқуқи инсон. Нақши парламент барои баргаштан ба масъалаҳои содироти давлати маъдуд аст.

Юнон: Дар мамлакат механизми пешниҳод ба парламент ва дар миёни ҷомеа интишор намудани иттилоот оид ба тасдиқи содироти силоҳ вуҷуд надорад. Ягона иттилооти расмӣ дастрас ба номӣи силоҳҳои муқаррарии СММ пешниҳод мешавад.

Ирландия: Дар қонунгузори Ирландия муқаррароте, ки нуқуматро барои додани ӯисобот оид ба содироти силоҳ ӯндадор намояд, вуҷуд надорад. Бо вуҷуди ин, Департаменти қорҳои хориҷӣ, ки дар асоси Кодекси рафтори Иттињоди Аврупо амал менамояд, соли 2002 ду ӯисоботи солона омода намуд. Дар парламент ањбанаи муносибати ӯарчи бештар бо нуқумат дар соњаи иљозатномадињии содироти ташаққул меёбад.

Италия: Нуқумат бояд дар назди парламент оид ба масъалаҳои тасдиқ ва ањлом додани амалиёт оид ба содирот, воридот ва транзити молҳои тањиноти ӯарбӣ ӯисобот дињад. Муқаррароти мазкур дар қонуне, ки соли 1990 тасдиқ гардидааст, муайян шудааст, ки дар он шарњу тавзењ ба лузӯиёташ оварда шудааст. Бо вуҷуди ин, парламент дар назорати содирот наќши расмӣ надорад.

Люксембург: Мамлакат дорои иќтидорҳои саноати мудофиавӣ нест, ки ин боиси лӯй надоштани низоми назорати парламентӣ гардидааст.

Нидерландия: Аввалин ӯисоботи ӯамалҳоиба оид ба ин масъала октябри соли 1998 дода шуд. Дар мамлакат шакли назорати ӯаирирасмии парламентӣ аз болои низоми содирот амал мекунад: нуқумат ба таври махфӣ ба комиссия оид ба масъалаҳои мудофия ва захираҳои зиёдатӣ иттилоот пешниҳод менамояд.

Португалия: Замоне, ки соли 1998 ӯисоботи аввалин интишор гардид, дар мамлакат муқаррарот оид ба санљиши парламенти қарорҳои дар бораи додани иљозатнома барои содирот вуҷуд надошт. ӯамчунин дар бораи муњокимаҳои парламентӣ муқаррарот вуҷуд надорад. Намояндагони парламент оид ба иљозатнома барои содирот метавонанд фақат ба таври барашт (тарзеи) масъалагузори намоянд.

Испания: Аз соли 1998 то инљониб як ӯисобот омода шудааст. Садироти силоҳ наметавонад мавриди санљиши пешақӣ қарор гирад. Фақат кумитаи парламент оид ба масъалаҳои сирри расмӣ (давлатӣ) дар ин лъараён иштирок менамояд, вале сол то сол ба ин соња тавалљуњи бештар зоњир мегардад.

Шветсия: Ваќте, ки парламент Шӯрои машваратино оид ба масъалаҳои содироти таљњизоти ӯарбӣ таъсис дод, аввалин ӯисобот соли 1984 интишор гардид, ки он барои дигар мамлакатҳои аврупоӣ асоси пешрафт дар ин бахш гардид. Парламент ӯисоботро ӯар сол баррасӣ мекунад.

Британияи Кабир: Низоми бритониёвӣ дар ин соња аз ӯама ошқортар аст. Аз замони интишори ӯисоботи аввалин дар соли 1999 Кумитаи муштарак бо иштироки намояндагони Вазорати мудофия, робитаҳои беруњи, рушди байналмилали ва савдо, инчунин саноат таъсис дода шуд. Кумита бо палатаи обшина гузориш медињад ва салоњияти санљиши даќиќи содиротро дорад.

Сапчашма: www.saferworld.co.uk, 2002

Экспертизаи парламентӣ

Чӣ тавре ки зикр гардид, экспертизаи парламентӣ дар таъмини амалисозии назорати даќиќи фуруши силоҳ ва раванди интиқоли он омили асосӣ мебошад. Нокифоя будани мањорати касбӣ, яке аз сабабҳои асосии он ба ӯисоб рафта, лъараёни қабули қарор махфӣ мебошад. Омода намудани аъзои парламент, хусусан онњое, ки ба ӯайати кумитаҳои масъули парламентҳо дохил мешаванд, ањамияти ӯалқунанда дорад. Илова бар ин, омода наму-

дани намояндагони парламентҳо дар соҳаҳои ба монанди фурӯши силоҳ, масъалаи харид, таъқиқоти фаврӣ, идоракунии захираҳо, ҷисбу китоби арзиши таъъинот ва назорат аз болои молу мулк барои ба вуҷуд омадани доираи экспертиҳо, ки имконияти ҷавоб додан ба дархостҳои кумитаҳои парламенти масъули соҳаи муҳофизатдоранд, қўмак мерасонад. Ба ғайр аз ин, таъсиси сарчашмаҳои иттилоотӣ дар соҳаҳои мухталифи амният ба кумитаҳои оид ба масъалаҳои амният имконият медиҳанд, ки аз ҷоимияти илҳоя ва ҷарбиён барои амалисозии санҷиш ва таълили қарорҳои маълумоти дахлдорро талаб намоянд.

Шумо ҳамчун аъзои парламент чӣ кор карда метавонед?

Назорати фурӯши силоҳ

- ▷ Намеша барои ворид намудани масъалаи назорати фурӯши байналмилалӣ силоҳ ба рӯзномаи кори парламент қўшиш намоед;
- ▷ барои татбиқи тавсияҳои дар блоки №80 овардашуда таъти унвони «Барномаи амали Созмони Миллали Муттаҳид бар зидди фурӯши ғайриқонунии силоҳи оташфишон ва силоҳи хурдакалибр мусоидат намоед: ҷиҳати, ки бояд намояндагони парламент ба онҳо таваҷҷўҳ намоянд.»;
- ▷ Давлатро барои риояи талаботи зерин ҷалб намоянд:
 - ҷисботдињӣ мутобиқи номгўи муњимоти ҷангии СММ барои намуднои силоҳи мукаррарӣ;
 - қабули воситаҳои стандарти СММ барои ҷисботдињӣ оид ба масъалаҳои харољоти ҷарбӣ;
 - риояи созишномаҳои минтақавии дахлдор дар соҳаи намуднои муњимоти ҷангии мукаррарӣ;

Сиёсати миллӣ дар соҳаи фурӯши силоҳ

- ▷ таъияи сиёсати муосирро дар соҳаи фурӯши силоҳ таъмин намоед ва эътимод дошта бошед, ки он сари вақт барои тасдиқ ба парламент пешниҳод гардидааст;
- ▷ ба мављудияти механизме, ки нукуматро барои ҷисбот додан дар назди парламент оид ба масъалаи фурӯши силоҳ ўндадор менамояд, боварӣ носил намоед;

Эмбарго нисбати таъмини силоҳ

- ▷ барои таваҷҷўҳи парламенти ба масъалаҳои эмбарго ҷалб намудан бо назардошти мақсаднокӣ шароити махсус ва таъсири онҳо эътимод намоед;
- ▷ барои муњокимаи «муљозоти оқилона» дар парламент, махсусан бо назардошти омилҳои, ки дар блоки №77 оварда шудаанд, мусоидат намоед;
- ▷ барои эмбаргоро нисбати таъмини силоҳ ҷонибдорӣ намудани парламент мусоидат намоед, инчунин ислон ва қабули муљозотро ҷангоми вайрон кардани эмбарго таъмин намоед.

Силоҳои зиёдатӣ

- ▷ барои аз парламент ва ё кумитаҳои дахлдор, аз ҷумла онҳое, ки ба масъалаҳои гумрук машғуланд, талаб намудани диққати махсус нисбати силоҳои зиёдатӣ ва қабули тадбирҳои бо мақсади назорат аз болои вазъият ва ё пешгирии:
 - ҳама гуна интиқоли силоҳои зиёдатӣ аз мамлакат ва ё ба воситаи он;
 - ҳама гуна хариди силоҳои зиёдатӣ муваффақ бошад.
- ▷ барои таваллуфҳои махсус зоҳир намудани давлат ҷиҳати баъисобгирӣ ва анҷом додани нобудсозии силоҳои зиёдатӣ муваффақ бошад;
- ▷ минбаъд аз давлат барои муайян намудани ширкатҳои, ки ба интиқоли силоҳои зиёдатӣ машғуланд, андешидани чораҳои талаб намуда, фаъолияти онҳоро назорат намоед.

Силоҳои оташфишон

- ▷ барои аз ҷониби парламент ва ё кумитаҳои дахлдор ҳамаасо гирифтани иттилоот оид ба истеҳсол ва фурӯши силоҳои оташфишон мусоидат намоед;
- ▷ боварӣ дошта бошад, ки фурӯши силоҳои оташфишоне, ки дар мамлакаташон истеҳсол мегардад, ҷавобгӯи нишондодҳои настанд, ки дар ин ҷисм тавсиф гардидаанд.

Иттињоди байнипарламентї ЧИСТ?

Иттињоди байнипарламентї ташкилоти байналмилалии парламентњои давлатњои мустаќил буда, соли 1989 созмон ёфтааст. Вактњои охир дар арсаи байналмилалї аз љониби Иттињоди байнипарламентї њаљми зиёди корњо оид ба тавсеаи ањамияти овозњои ваќилони дар раванди гуфтушунидњои байналмилалї ба анљом расонида шуд, ки маќоми Иттињоди байнипарламентиро ба сифати мушоњиди СММ тасдиќ намуд.

Аз рӯи њолати то январӣ соли 2003 ба њайати Иттињоди байнипарламентї 144 парламенти миллї дохил шудааст, ташкилот тавалъуњашро ба соњањои зайл равона месозад:

- ▷ баррасии масъалањое, ки дар арсаи байналмилалї мавриди тавалъуњ ва нигаронї ќарор мегиранд;
 - ▷ сањми намояндагони парламент дар њимоя ва дастгирии њуќуќи инсон;
 - ▷ кўмак ба муттањидшавии ташкилотњои намояндагї дар тамоми љањон.
- Дар рўзномаи кори Иттињоди байнипарламентї масъалањои суљњ ва амният њамеша дар мадди аввал меистанд. Аъзои он дар чорабинињои муњими байналмилалї, ба мисли масъалањои амният, халъи силоњ, эмбарго ва муљозоти байналмилалї, суди байналмилалии љиної ва терроризм иштирок менамоянд. Соли 1994 кумитаи махсуси масъул барои риояи меъёрњои њуќуќи байналмилалии гуманитарї таъсис ёфт. Дар њамкорї бо Кумитаи байналмилалии Солиби Сурх соли 1999 маълумотнома оид ба масъалањои њуќуќи байналмилалии гуманитарї барои намояндагони парламент нашр гардид.

Иттињоди байнипарламентї барои расонидани кўмак љињати рафъи ташаннуз дар гуфтушунидњои байналмилалї њамеша манфиатдор аст. Љаласањои Иттињоди байнипарламентї барои фароњам омадани фазои гуфтугўї ва эътимод, пастравии шиддати авзољ мусоидат менамояд. Ба њайати Иттињоди байнипарламентї кумитаи махсуси парламентї, ки барои њалли низољ дар Шарќи Наздик ёрї мерасонад, инчунин гурўњи миёнаравњо оид ба пуштибонии гуфтугўї миёни намояндагони ду њизби сиёсї дар Кипр дохил мешаванд. Дар иттињоди байнипарламентї, инчунин механизми мусоидат барои амният ва њамкорї дар минтаќаи Бањри Миёназамин тањия гардидааст.

Штаб-квартираи Иттињоди байнипарламентї
Inter-Parliamentary Union
Chemin du Pommier 5
Case Postale 330
CH-1218 Grand Saconnex, Geneva
Switzerland
Тел.: 41 22 919 41 50
Факс: 41 22 9919 41 60
e-mail: postbox@mail.ipu.org
Веб-сайт: www.ipu.org

Намояндагии нозири доимии ИБ дар назди СММ
Inter-Parliamentary Union
220 East 42nd Street
Suite 3102
New York, N.Y. 10017
USA
Тел. (212) 557 58 80
Факс: (212) 557 39 54
e-mail: ny-office@mail.ipu.org

Маркази назорати демократии куввањои мусаллањи Женева

Айни замон дигаргунињои демократї дар муносибатњои њарбию граждани барои бисёре аз давлатњо њамчун мушкилоти мубрам боїї мемонад. Хусусан ин Ұазия дар он Ұое баръало эњсос мегардад, ки онњо дар њолати гузариш ба демократия қарор доранд, гирифтори низоъњои мусаллањона гаштаанд ва ё оқибатњои низоъро паси сар мекунад. Дар аксари мамлакатњо куввањои мусаллањ ва сохторњои қисман њарбї, ба монанди полтисия, қўшунњои сарњадї ва дигар сохторњо, ки вазифаи таъмини амниятро иљро менамоянд, њанўз нақши асосї доранд. Бештари маврид онњо њамчун «давлат дар дохили давлат» фаъолият намуда, захирањои миллиро хароб месозанд ва хатари низоъњои дохилию байналмилалиро афзун менамоянд. Аз ин рў, чї тавре ки амалия нишон медињад, мањз назорати демократии шањрвандии ҳадамоти амният воситаи рафъи муноқиша, пуштибонї аз сулњ ва демократия, инчунин таъмини рушди мунтазамї иљтимоию иқтисодї мебошад.

Тањкими назорати демократии шањрвандии ҳадамоти амниятї ба масъалањои муњими Ұомеаи башарї табдил ёфтааст. Октябри соли 2000 Њукумати Швейтсария дар яқљоягї бо Департаменти Федералии мудофия, мудофияи граждани ва варзиш, инчунин Департаменти Федералии корњои хориљї Маркази женевагии назорати демократии куввањои мусаллањро созмон доданд, ки барои кўмаку дастгирии ин тамоили мусбї сањни воќеии арзандае ба њисоб мееравад.

Вазифањо

Марказ ташаббуси муассисањои давлатї ва ғайридавлатиро Ұињати тањкими назорати демократї ва граждани куввањои мусаллањ ва ҳадамоти амниятї дастгирї мекунад, инчунин барои њамкорињои байналмилалї дар ин соња мусоидат намуда, ба минтаќаи аврупоиву Атлантика диќќати асосї медињад.

Марказ бо мақсади иљрои ин вазифањо тадбирњои зеринро амалї менамояд:

- барои ошкор намудани мушкилот, истифодаи таљрибаи андўхташуда ва пешнињоди қарори муносиб дар соњаи назорати демократии куввањои мусаллањ ва дар соњаи муносибатњои њарбию граждани иттилоот Ұамъ меоварад, тањќикот анҰом медињад ва муносибатњоро барқарор менамояд;
- ба њамаи тарафњои манфиатдор дар њукуматњо, парламентњо ва дигар муассисањои давлатию ғайридавлатї, ташкилотњои байналмилалї, доирањои академї кўмаки экспертї ва мадад пешнињод мекунад.

Назорати демократии куввањои мусаллањ бо њокимиятњои миллї, ташкилотњои байналмилалї ва ғайридавлатї, институтњои академї ва экспертњои алоњида њамкорию зичро ба роњ меонад. Марказ њангоми кори амалию тањлили худ ба дастгирии њукуматњои 42 давлате, ки ба њайати Шўрои муассисони он шомиланд, ба Шўрои байналмилалии машваратї, ки наздики 50 эксперти машњур ба он шомиланд, инчунин ба шўъбаи тадќикоти худ ва гуруњњои корї таќия дорад. Марказ бо як қатор институтњои илмию тадќикотї, ташкилотњои гуногуни байналмилалї ва ассамблеяњои байнипарламентї њамкорї барқарор намуда, созишнома оид ба њамкорї имзо намудааст.

Барномаи корї

Бо мақсади тањлили амий ва њамалњонибаи пањлуњои алоњидаи назорати демократии куввањои мусаллањ Марказ 12 гуруњи кори мақсаддор аз рўи проблемањои

зайл: ислоҳоти соҳаи амният; назорати парламенти қувваҳои мусаллаъ; ошкоро будан ӯнагоми таънияи буҷети ӯарбӣ ва таъминоти муъимоти ӯангӣ; нақши экспертии граждани дар сиёсати миллии амниятӣ; назорати демократии политсия ва дигар ҳадамоти амниятии ӯайриӯарбӣ; муносибатҳои ӯарбию граждани дар рафти таъйирдинӣ (конверсия) ва ихтисори қувваҳо; ӯарбиён ва ӯомеа; бунёди ӯомеаи шаӯрвандӣ; муносибатҳои ӯарбию шаӯрвандӣ дар мамлакатҳои, ки муноқишаро пушти сар намудаанд; меъёрҳои муваффақият ва талафот дар соҳаи назорати демократии қувваҳои мусаллаъ; муносибатҳои ӯарбию шаӯрвандӣ дар мамлакатҳои Африко. Банақшагирӣ, роӯбарӣ ва ӯамонангсозии фаъолияти гуруҳҳои корӣ аз ӯониби гуруҳи мушовирон ба амал бароварда мешавад.

Назорати демократии қувваҳои мусаллаъ дар доираи ӯамкоринҳои дуӯониба ва бисёрӯониба ба дигарон таърибаи худро меомӯсонад, инчунин аз манфиатҳои васеи ӯомеа пуштибонӣ мекунад. Як қатор лоиҳаҳо дар бахши ислоҳоти соҳаи амният ва назорати парламенти қувваҳои мусаллаъ бо мамлакатҳои Аврупои ӯануби Шарқӣ ва Аврупои Шарқӣ амалӣ мегарданд. Дар сатҳи бисёрӯониба назорати демократии қувваҳои мусаллаъ якчанд лоиҳаҳо дар доираи Пакти сулҳу оромӣ ва Созмони амнияти ӯамкорӣ дар Аврупо мавриди амал қарор мегирад. Марказ мунтазам маълумотномаҳо нашр менамояд, конференсия, семинарҳо ва дигар чорабиниҳо баргузор мекунад. Он иттилооти технологиро бо истифода аз портали хусусӣ дар шабакаи Интернет истифода мебарад.

Ташкил ва маблағгузорӣ

ҚНазорати демократии қувваҳои мусаллаъ фонди байналмилалиро, ки мутобиқи конунгузории Швейтсария таъсис ёфтааст, намояндагӣ мекунад. Дар Шӯрои муассисон 42 мамлакат* намоянда дорад. Ба ӯайати Шӯрои байналмилалии машваратӣ экспертии беътарини дуне дар соҳаи мудофия ва амният, ки ба директор оид ба стратегияи умумии Марказ машварат медиҳанд, дохил мешаванд. Штати кори назорати демократии қувваҳои мусаллаъ наздики 40 мутахассисро аз 23 мамлакати ӯаён дар бар мегирад, ки онҳо дар чор департамент ба фаъолият машӯланд: маркази таълилий; робитаҳои берунӣ ва ӯамкорӣ; захираҳои иттилоотӣ; маъмурий. Департаменти швейтсариягии федералӣ оид ба масъалаҳои мудофия, мудофияи граждани ва варзиш бештари лоиҳаҳои назорати демократии қувваҳои мусаллаъро маблағгузорӣ мекунад. Дар соли 2002 ӯаъми воситаҳои барои зӯнтиёљоти назорати демократии қувваҳои мусаллаъ ӯудогардида нашт миллион франки швейсариро ташкил дод. Дар маблағгузории Марказ Департаменти Федералии корҳои хорилии Швейтсария саъми арзанда дорад. Баъзе мамлакатҳои Шӯрои муассисон низ фаъолияти Марказро дастгирӣ карда, барои илҳои лоиҳаҳои муайян маблағ ва мутахассис ӯудо менамоянд.

Тамос

Барои гирифтани маълумоти иловагӣ ба суроаи зайл муроӯият намудан мумкин аст:

Маркази назорати демократии қувваҳои мусаллаъи Женева

Rue de Chantepoulet 11, P.O. Box 1360, CH-1211 Geneva 1, Switzerland

Tel: +41(22) 741-7700; Fax: +41 (22) 741-7705;

E-mail info@dcaf.ch; Website: www.dcaf.ch

* Австрия, Албания, Озарбойӯон, Армения, Белоруссия, Босния ва Герсоговина, Болгария, Британия Кабир, Венгрия, Олмон, Кот Деувар, Хорватия, ӯумнӯурии Чехия, Дания, Эстония, Финляндия, Фаронса, Гурлстон, Гретсия, Ирландия, Италия, Латвия, Литва, Молдова, Нидерландия, Нигерия, Норвегия, Польша, Португалия, Руминия, Федератсияи Россия, Сербия ва Монтенегро, ӯумнӯурии Словакия, Слования, Африкои ӯанубӣ, Испания, Шветсия, Швейтсария, собик ӯумнӯурии Югославия – Македония, Украина, Шоӯигарии муттаида, ИМА ва кантон Женева.

Нишондоди алифбоӣ

А

Аз як ғой ба ғой дигар гузаронидани
қушун – 73, 114

Азобу азият – 80

Амният – 12-33, 57, 60-78, 80-97, 117-
129, 152-174

Амнияти дастағамӣ – 13, 14

Амнияти дохилӣ – 96, 101-103, 109

Амнияти инсон – 40, 102, 118, 126, 137,
149, 160

Арзиши пул – 112, 122

Арзишҳои демократӣ – 5

Ассамблеяи парламенти Шӯрои Аврупо
– 38, 131

Ассамблеяҳои парламентӣ – 64, 152

Б

Беяроқгардонӣ – 36, 148, 152, 164

Бонки умумиғаманӣ – 20

Буҷет – 13, 14, 16, 19, 26, 29, 41, 51, 56,
59, 63, 65, 82, 104, 108, 113-117, 120-
128, 130, 157

Буҷети ғарбӣ – 114, 116-119, 155, 174

Бунёди сулҳ – 10

В

Воситаҳои ахбори умум – 15, 22, 27-29,
32, 71

Д

Даст кашидан аз хидмати ғарбӣ аз рӯи
этиқод – 120-127

Демократизатсия – 41

Демократия – 11, 25, 28, 37, 45, 49-50,
58, 97, 101, 117, 129, 136-137, 168

Дигар созмонҳои давлатии
ғарбикунонидашуда – 47, 168

З

Занон – 34-36, 40

Занон дар хидмати ғарбӣ – 37, 39-40

Зиндонҳо – 142, 144

И

Идораи аудиторӣ – 17, 99, 101-102

Идоракунии демократӣ – 17, 90, 101

Идоракунии дуруст – 127, 136

Интернатионализатсия – 42

Интернет – 53, 99-100, 103, 116, 120, 173

Интиқоли яроқ – 156, 158

Ислоҳоти бахши амният – 161-162

Ислоҳоти ғарбӣ – 26, 40-41, 43, 46, 133

Истеъфо (ниг. нафақа)

Иттиъоди байнипарламентӣ – 69, 78,
132, 169

Иттиъодияҳои намоёндагӣ – 130-140

Иттиъодияҳои ғарбӣ (ниг.
Иттиъодияҳои намоёндагӣ)

Иттифоқчи – 160

Иштирокчиёни хусусӣ дар бахши соҳаи
амният – 52-55, 102, 174

К

Кодекси рафтор – 48

Иттиъоди байнипарламентӣ ва назорати демократии қувваҳои мусаллаъ – назорати парламенти сохтори амният, 2003

Комитет – 24, 30, 33, 36-39, 42, 46, 52, 61
– 63, 76, 77, 79, 81-87, 90, 94, 116,
124, 129, 136, 161, 166, 172, 176-178

Комитети амният – 122

Комитети иктишофӣ – 53, 55, 71, 98

Комитети мудофия – 72, 164

Коррупсия – 20, 49, 56, 101, 137, 141,
142, 155, 159, 162, 173, 179

К

Қабули қарор – 20, 66, 71

Қисмиҳои нимҳарбӣ (ниг. Дигар
созмонҳои давлатии
ҳарбикунонидашуда)

Қоидаҳои байналмилалӣ – 73, 122, 123,
125, 132, 178

Қоидаҳои истифода – 102, 105

Қонуният – 30, 88, 121, 123, 152

Қушунҳо (ниг. низомӣ)

М

Маслиҳатдиҳӣ – 36, 58, 62, 67, 80, 159,
160

Махфият (ниг.Хадамоти иктишофӣ)

Миллат – 12, 24, 48, 51

Миссияи сулҳгӯёна – 48, 49, 119, 121,
125

Миссияҳои байналмилалӣ сулҳ (ниг.
Миссияи сулҳ)

Миссияҳои башарӣ – 119

Мудофия – 11, 12, 18-25, 28, 32, 34, 37,
40, 46, 55, 57, 63-69, 70-86, 116-128,
130, 152-172

Музди меънати хидматчиён – 160, 162,
164

Муколамаҳои парламентӣ – 25, 34, 36,
37, 63, 67, 120, 186

Муълозот – 60, 81, 84, 108, 121, 139-142,
149

Муносибатҳои ҳарбӣ ва ғайриҳарбӣ –
148, 149

Мушкilotи ғинсӣ (ниг. Занҳо)

Н

Назорат – 14, 15, 18, 21, 25, 32, 34, 36,
37, 53, 55, 57, 61, 63, 64, 72-76, 81,
82, 84, 90, 96, 99, 103, 105, 106, 109,
110, 118, 120, 129, 130, 132, 135, 136,
138-144, 149, 152, 158, 173

Назорати демократӣ – 17, 36, 57, 61, 66,
162

Назорати парламентӣ – 70, 116, 118

Назорати сарҳадӣ – 49, 100

Нафақаҳо – 136, 137, 160, 162

Нигоҳдори сулҳ (ниг. Миссияи сулҳ)

Низомӣ – 45, 49, 68, 74, 83, 89, 93,
108-114, 142

Низоъ – 11-14, 25, 30, 36-39, 45, 60-62,
86, 102, 107-110, 125, 134, 143-147,
152, 159-160, 163, 166, 170, 172

О

Озодии қонунгузори иттилоотӣ – 101

Омбудсмен – 15, 16, 32, 34, 50, 55, 78,
79, 101, 126, 149

Оппозитсия – 20, 80, 82, 94, 101, 108,
129, 182

Ошкорбаёнӣ – 34, 65, 69, 124, 129, 131,
137, 156, 172, 173, 180, 181, 186, 187,
192, 163, 164, 166, 168, 170

П

Принсипҳо – 20, 22-27, 97, 99, 100, 123,
131, 153, 174, 178

Р

Расонидани кўмак ғангоми офатҳои
табиӣ – 50, 119

Ронбарияти дохилдӣ – 56

С

Саркашӣ – 152, 166

Сентябри 11 – 35, 60, 104-106

Созишномаҳо (байналмилалӣ) – 14, 28-30, 37, 41, 45, 76, 84, 85, 110, 117, 118, 121, 169

Созишномаҳо (ниг. Андномано, шартномано)

Созмони Амнияти Ҳамкории Аврупо (САҲА) – 20, 28, 156, 157

Созмони милали муттаъид (СММ) – 22, 28, 41-49, 59, 68, 73, 92-98, 101-110, 112, 115, 118-124, 167, 168, 172

Созмонҳои байналмилалӣ (ниг. Ҳамчунин бо номгуи созмонҳо) – 45, 113, 114, 134, 172

Судҳо – 157, 158

Судья – 157

Т

Таъъизоти ӯангӣ – 37, 111, 123, 135, 148, 158-160, 168-171

Таъсилоти шаҳрвандӣ – 153

Тафтишот – 63, 74, 110, 129, 140, 142, 146, 174

Тафтишоти аудиторӣ – 25, 86, 129, 140, 142, 143, 167, 168

Ташаббусҳои ғайрирасмӣ – 41, 57

Ташкилоти шартномаи Атлантикаи Шимолӣ (ТШАШ)- 13, 14, 28, 41, 43, 44, 48, 49, 115, 129, 139

Терроризм (ниг. Амнияти дохилӣ) – 13, 22, 23, 25, 35, 49, 60, 65, 104-113, 150, 170

Ф

Фурӯши яроқ – 84, 154, 157, 160-166

Х

Хадамоти иктишофӣ – 58, 61, 62, 73, 87, 123, 130-132, 166, 167, 169

Хариди яроқ – 37, 152-157

Харољот (ҳарбӣ) – 59, 71, 82, 84, 124, 125, 126, 128, 130-135, 137-140

Хидмати алтернативӣ (ниг. Шахсоне, ки аз хидмати ҳарбӣ аз рӯи эътиқод даст мекашанд)

Хидмати ҳарбии ӯатмӣ – 90, 136-148, 150, 162-167

Хидматчиён – 72, 79, 87, 143-148

Ҳифзи ҳуқуқ – 48, 50, 59, 68, 103, 109, 111, 154-156

Ҳ

Ҳисоботдиҳии дохилӣ – 65, 135, 173, 176

Ҳисоботдиҳии сиёсӣ – 18

Ҳисоботдиҳӣ (назорат) – 18, 31, 53, 56, 63-69, 74, 103, 121, 135-139, 144, 152-166

Ҳолати вазъияти фавқулода (ниг. Шароити истисноӣ) – 20, 25, 50, 74, 77, 96-100, 108, 118, 119

Ҳолатҳои истисноӣ – 51, 96, 97, 174

Ҳуқуқҳои инсон – 23, 27, 32, 35, 39, 50-58, 60, 63, 78, 88, 93, 96, 98 -101, 104-111, 115, 118, 125, 126, 150-159, 167

Ҳукумат – 17, 19, 22, 25, 29-37, 46, 57-59, 69, 74, 81-88, 106, 111, 120-124, 175-179

Ҳуқуқи байналмилалӣ – 27, 28, 52, 120, 151, 156, 178

Ҳуқуқи шаҳрвандӣ – 111, 149, 158

Ҳуқуқи башарӣ – 96, 99

Ҳамкорӣ – 27, 28, 60, 64, 104-108, 110, 114, 152, 174

Љ

Шӯрои амният – 40, 101, 114, 117, 173

Љбиноятҳои кибернетикӣ – 114, 116

Љомеа (ниг. Љамъияти шаървандӣ)

Э

Љомеаи шаървандӣ – 4, 17, 32, 33, 35,
76, 135

Экспертиза – 64, 188

Эмбарго барои фуруши силоҳ – 69, 158,
161, 162, 166, 169, 170

Ш

Шӯрои Аврупо – 38, 113-115, 130, 139,
150, 151, 161, 172

Я

Шӯрои Аврупо – 179

Яроқи оташфишон – 164-169